MÜSİAD
1990
MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ
ISSN: 1303-7501

ÇERÇEVE

Yıl: 10 / Sayı: 28 / Ekim 2002

DIŞ TİCARET

Ufukları Açmak

Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı

Röportaj: Kürşat TÜZMEN

İFLASLAR VE BORSA KRİZLERİ

Tarihte Fuarlar ve MÜSİAD Fuarı

Röportaj: Coşkun ÇAKIR

Sanal Pazarlar

FUAR ÖZEL

bayilikler verilecektir
aile mezarlığı düzenlemeleri
tarihi mezar restorasyonu
şehitlik & anıt çalışmaları
özel tasarım mezar çeşitleri
EY MER
MEZARCILIK HİZMETLERİ
EYÜPOĞLU MERMER SAN.TİC.LTD.ŞTİ.
Tel: +90.258.267 21 45-46 Fax: +90.258.267 21 47 Ankara Yolu 10 km. Akkale Bld. P.K.212 Çınar/DENİZ
www.ey-mer.com info@ey-mer.com

Genel Başkan'dan

Ali BAYRAMOĞLU
Müsiad Genel Başkanı

Dış ticaret veya son dönemdeki adıyla uluslar arası ticaret, hem ekonomi literatürünün hem de ülkelerin ekonomi politikalarının temel bileşenlerinden biri haline gelmiştir. 2001 yılı itibarıyla, dünyada toplam 6 200 milyar dolar tutarında mal ve 1 500 milyar dolar tutarında ticari hizmet ihracatı ile 6 580 milyar dolar tutarında mal ve 1 500 milyar dolar tutarında ticari hizmet ithalatı gerçekleşmiştir . Dünya milli gelirler toplamı dikkate alındığında yüzde 50'den fazla pay tuttuğu anlaşılan uluslar arası ticarette tam bir oligopol piyasa niteliği gözlenmektedir. İhracatta ilk beş ülkenin toplam içindeki payları yüzde 37.7 ilk on ülkenin payı ise yüzde 56.1 iken ithalatta ilk beş ülkenin payı yüzde 41.8 ve ilk on ülkenin payı da yüzde 55.6 olmuştur. Bir başka deyişle sınır aşırı mal ve hizmet ticaretinin yarıdan fazlasını sadece on ülke gerçekleştirmektedir.

Türkiye'nin bu alandaki payı ise ne yazık ki tatmin edici olmaktan çok uzaktır. İhracatta ve ithalatta dünyadaki payımız sadece binde 4 nispetindedir. Dış ticaretin ülkenin rekabet gücünün, bir başka deyişle kaynaklarını verimli ve etkin kullanma derecesinin gerçek anlamda ölçütü olduğu gerçeği göz önüne alınacak olursa Türkiye'nin bu bakımdan hiç de olumlu bir tablo sergilemediği ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, bir ülkenin en sağlıklı dış kaynak temin yolu olan dış ticaretteki sıkıntılar, ülkemizin ekonomik performansına ve özellikle de dış borç servisine ilişkin sorunların göstergesi niteliği kazanmaktadır.

Türkiye'nin uluslararası ticaret alanındaki sorunları ekonominin yapısal özelliklerinden çok ekonomi politikası tercihlerinden kaynaklanmaktadır. Zira ülkemiz, 1980'de yaklaşık 10 milyar dolar olan dış ticaret hacmini beş yıl gibi kısa sayılabilecek bir dönemde 20 milyar dolara çıkarabilmiş, ihracatın ithalatı karşılama oranını yine aynı dönemde yüzde 40'lardan yüzde 70'e yükseltmeyi başarmıştır. 1990'lı yıllara gelindiğinde ise dış ticaret hacmimizin yeniden iki katına çıkabilmesi on yıllık bir dönemde gerçekleşebilmiş, bu arada karşılama oranı ise yüzde 50'li oranlara gerilemiştir. Talep daralması, yüksek üretim maliyetleri, ağır vergi yükleri ve en önemlisi istikrarsız ekonomik ortam dolayısıyla Türk üreticileri dünyadaki rakiplerine göre rekabetçi üstünlük noktasında geri kalmıştır. Bu durumun birinci derecede sorumluluğu ise özellikle son on yıllık dönemde ekonomi politikaları konusundaki karar mercilerindedir. Firmaların, ürünlerin ve pazarların çok büyük ölçüde entegre hale geldiği küresel ekonomik yapıda ülkemizin küresel rekabet gücünün artırılması birinci öncelik olmalıdır.

İHRACAT		İTHALAT	
Ülke Adı	Payı (%)	Ülke Adı	Payı (%)
ABD	12,3	ABD	18,9
Almanya	8,7	Almanya	7,5
Japonya	7,5	Japonya	5,7
Fransa	4,7	İngiltere	5,1
İngiltere	4,5	Fransa	4,6
Kanada	4,3	Kanada	3,7
Çin	3,9	Italy	3,5
İtalya	3,7	Çin	3,4
Hollanda	3,3	Hong Kong	3,2
Hong Kong	3,2	Hollanda	3,0

Yurt içindeki firmaların rekabetçi üstünlüklerinin artırılması bakımından uluslar arası fuarlar büyük önem taşımaktadır. Türk işadamlarının ürünlerini uluslar arası pazara sokmak, ürünlerimizin yabancı ülkelere aracısız olarak ulaşabilmesini sağlamak, "Türk malı" kalite standardını ve imajını iyileştirmek, böylelikle de dış ticaret potansiyelimizi artırmak amacıyla 1993 yılından beri (2001 yılı hariç) her yıl düzenlenen MÜSİAD fuarı, bu çerçevede derneğimizin hem üyelerimize hem de ekonomimize katkısını yansıtan bir faaliyetidir. Fuara bu yıl 350 üye firmamızın ve yurt dışından da 500 ile 1000 arasında alıcının katılıyor olması bu işlevin öneminin bir göstergesidir.

Üyelerimiz dışında akademisyenler, bürokratlar ve birçok araştırma kurumu tarafından da ilgiyle izlenen Çerçeve dergimizin bu sayısının 9. MÜSİAD Fuarı ile eşzamanlı olarak yayımlanacak olması dolayısıyla içeriğimizde Türkiye'nin dış ticaretine ilişkin araştırmalara ağırlık verdik. Gerek mevcut durumu değerlendiren gerek de yeni açılım imkanlarını gündeme getiren bu araştırmaları uluslar arası ekonomik ve ticari birliklerle ilgili ayrıntılı çalışmalarla da destekledik. Ayrıca fuar kavramını, tarihsel seyri ve geleneğimizdeki yeri itibarıyla inceleyen bir röportajı da bu sayımızda bulacaksınız.

Yeni sayılarımızda buluşabilmek dileğiyle hepinizi saygıyla selamlıyorum.

EXPORTS		IMPORTS	
Country	Share (%)	Country	Share (%)
USA	12,3	USA	18,9
Germany	8,7	Germany	7,5
Japan	7,5	Japan	5,7
France	4,7	UK	5,1
UK	4,5	France	4,6
Canada	4,3	Canada	3,7
China	3,9	Italy	3,5
Italy	3,7	China	3,4
Netherlands	3,3	Hong Kong	3,2
Hong Kong	3,2	Netherlands	3,0

The President

Foreign trade, or rather international trade according to the current nomenclature, constitutes one of the most prominent issue for both the economic literature and economic policy of all nations. The value of world merchandise exports reaches $6 200 billion, while world exports of commercial services amounts to $1 500 billion. On the imports side, the figures are respectively $6 500 and 1 500 billion. International trade which exceeds half of the world total GDP has a typical oligopolistic market structure. The sum of five biggest exporters' shares in world exports is 37.7 percent and this proportion rises to 56.1 if the biggest ten exporters are concerned. Similarly, total share of the first five importers out of total world imports is 41.8 percent and this figure increases to 55.6 percent when the first ten importers are concerned. In other words, more than half of the world international trade are carried out by only ten countries.

The relative weight of Turkey is far from to be satisfactory. Our nation's share is only 0.4 percent in both world exports and imports. The fact that the foreign trade is the best indicator of the competitive power of an economy, or the degree of effectiveness of its economic resources employment and allocation, aggravates the seriousness of the situation. In addition, the scale of problems encountered in the foreign trade, which should be seen as the healthiest way of providing foreign reserves for an economy, constitutes an other dimension of Turkey's inadequate economic performance and thus increase the significance of difficulties in terms of foreign debt service of our economy.

The insufficiency of Turkey in international trade arises from the economic policies preferences rather than the structural incompetence of the economy, since Turkish economy's performance during early 1980s was amazing. Total foreign trade volume was increased from 10 to 20 billion dollars over the five years period between 1980 and 1985, and at the same time the exports over imports ratio increased from 40 percent to 70 percent. However, when one considers the 90s, it took a whole decade to double the foreign trade volume and yet the coverage ratio (exports over imports) dramatically deteriorated and fell to 50s percent. Turkish producers have been suffering from decreasing domestic demand, extensive production costs, heavy tax burden and especially unstable economic environment. These problems cause to a lack of competitive advantage for Turkey regarding both the country's trade partners and rivals. The political authorities and economic policy decision makers that have been in charge for at least ten years share the responsibility of this severe situation.

Restoring and increasing the competitive power of Turkey must be the first issue of our economic agenda in such a globalized economic system, where products, firms and markets are getting continuously and highly integrated. International fairs are very important to provide support to domestic firms in order to gain competitive advantage. MÜSİAD Fair, which aims at enabling Turkish producers to compete in global marketplace is representing our approach to this issue. Thanks to MÜSİAD Fair, which has been held since 1993 –except one year in 2001- Turkish products have direct access to foreign markets, and thus "Made in Turkey" quality standard is improved and Turkey benefits from increasing foreign trade capacity. The importance of this support to both our members and also to the nation's economy becomes clearer when one remarks that more than 350 member firms of MÜSİAD and a number of five hundred to a thousand of foreign merchandisers are expected to attend to the fair this year.

MÜSİAD's quarterly Çerçeve, which is not only highly appreciated by our members but also carefully followed by academics, authorities, and researchers emphasizes by its content studies on the foreign trade of Turkey, since its timing coincides with the Ninth MÜSİAD Fair, which is held between October 3rd – 6th 2002 in İstanbul. Articles examines both current situation and potential alternatives of Turkey and the analysis is enhanced by studies on international economic unions and integrated trade regions. In addition, an interview about the role of fairs within our tradition, the emergence of fairs and their evolution during the history appears in this issue of Çerçeve.

With my best regards,

IBWA Kalite Belgesi ABD | Millennium Kalite Ödülü İspanya | EBWA Aqua Ödülü İngiltere | IBWA Aqua Ödülü ABD | Yılın Üreticisi Ödülü Türkiye | Tüketici İle En İyi İletişim Ödülü ABD 2001 | Ürün ve Üretimde Hijyen Türkiye

Her damlasında sağlık, lezzet, güven...

RUPA YAKASI BAYİLERİMİZ (0212)

RUPA BÖLGE SATIŞ MERKEZİ 561 15 19 **AVCILAR** Denizköşkler 590 01 01 • **ALİBEYKÖY** Yeşilpınar 627 23 73 • **BAHÇELİEVLER** Yenibosna 639 34 14 • Şirinevler 503 92 50 • Yayla 52 44 • **BAĞCILAR** Bağcılar Merkez 436 90 38 • Güneşli - Mahmutbey 474 22 07 • Org. San. Böl./ İkitelli 549 00 44 • **BAKIRKÖY** İncirli 542 70 44 • Zuhratbaba 570 13 32 • Florya-Yeşilköy 69 07 • **BAYRAMPAŞA** Yenidoğan Mah. 567 79 48 • **BEŞİKTAŞ** Yıldız 258 96 51 • Ortaköy 275 53 33 • 1.Levent 268 42 31 • Tarabya 223 73 24 • **BEYOĞLU** Kasımpaşa 255 24 59 **ÜYÜKÇEKMECE** Beylikdüzü 886 67 18 • Yakuplu 875 86 92 • Beylikdüzü 883 64 61 • Bahçeşehir 669 82 61 • **EYÜP** Eyüp 615 26 23 • **EMİNÖNÜ** Hocapaşa Mah. 520 32 07 • Unkapanı 08 99 • **ESENLER** Karabayır 610 36 82 • **FATİH** Suriçi 523 58 89 • Beyceğiz Mah. 525 09 75 • Hocaüveys Mah. 631 00 54 • Çarşamba 621 15 59 • Şehremini 588 51 73 • **G.O.PAŞA** Beşyüzevler ürriyet Mah. 616 03 39 • **GÜNGÖREN** Haznedar 505 97 82 • Merkez Mah. 642 07 14 • Merter 502 55 41 • Güneştepe Mah. 435 68 64 • **İKİTELLİ** Başakşehir 485 87 62 • Firuzköy 690 38 85 . **ÇEKMECE** İnönü Mah.- Sefaköy 696 50 34 • Tevfik Bey Mah - Sefaköy 541 03 63 • 1. Etap T. Konut - Halkalı 696 52 71 • Cumhuriyet-K. Çekmece 426 77 47 • **KAĞITHANE** Gültepe 41 46 • Hürriyet Mah.- Çağlayan 296 09 21 • Sanayi Mah. 279 35 21 • Hamidiye Mah. 321 06 56 • **SARIYER** Baltalimanı 229 93 80 • **ŞİŞLİ** Ayazağa 289 42 20 • Feriköy 233 25 14 • Mecidiyeköy 38 52 • Okmeydanı 210 60 26 • **ZEYTİNBURNU** Gökalp Mah. 558 62 73 • Beltelsiz Mah. 664 54 42 • **SİLİVRİ** 728 46 28

ADOLU YAKASI BAYİLERİMİZ (0216)

ADOLU BÖLGE SATIŞ MERKEZİ 489 66 32 **ADALAR** Büyükada 382 80 66 • **BEYKOZ** Kavacık 425 13 13 • **GEBZE** Darıca 0 262 653 70 29 • **KADIKÖY** Merkez 330 87 26 • Şenesenevler 41 28 • Erenköy 359 26 43 • Göztepe 566 64 44 • Selamiçeşme 368 88 63 • İçerenköy 576 85 79 • Suadiye 445 79 10 • Sahray-ı Cedit 478 08 87 • **KARTAL** Merkez 389 52 40 • Soğanlık 25 95 • **MALTEPE** Merkez 441 90 56 • Yüzevler 371 17 60 • Dragos 399 57 04 • Küçükyalı 366 37 51 • **PENDİK** Merkez 491 95 57 • Alt Kaynarca 390 55 90 • Hilal Şehir 595 16 00 • Fevzi ımak 596 08 99 • Kurtköy 482 39 79 • **SULTANBEYLİ** Merkez 419 53 34 • **ÜMRANİYE** Merkez 461 95 14 • Çakmak Mah. 420 38 88 • **ÜSKÜDAR** Merkez 333 60 25 • Acıbadem 21 08 • Çengelköy 422 40 44 • Doğancılar 310 98 64

BRİKA SATIŞ NOKTALARI

YAZIT 513 11 44 • **FATİH** 631 24 69 • **MERTER** 561 15 19 • **LEVENT** 278 35 67 • **BOSTANCI** 373 24 94

ÜCRETSİZ DANIŞMA HATTI: 0 800 2 1 1 6 4 0 1

HAMİDİYE A.Ş.

HAMİDİYE KAYNAKSULARI SANAYİ TURİZM VE TİCARET A.Ş.
İstanbul Cad. No:5 Kemerburgaz/ İSTANBUL Tel: (0212) 360 13 33 Fax: (0212) 360 17 41
http://www.hamidiye.com e-mail: bilgi@hamidiye.com

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

MÜSİAD
MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

MÜSİAD Adına Sahibi
B.Ali BAYRAMOĞLU

Genel Yayın Yönetmeni
Erhan ERKEN

Yazı İşleri Müdürü
Hüseyin KAHRAMAN

Yayın Kurulu
Erhan ERKEN
Mehmet KOCA
Dr.Ahmet HELVACI
Dr. İbrahim TURHAN
Dr. Candan KARLITEKİN
Akif EMRE
İsrafil KURALAY
M. Nuri GÖRENOĞLU

Grafik - Tasarım
Paralel Reklam

Baskı ve Cilt
Altan Matbaacılık

Reklam
7 Renk

Bu Dergi MÜSİAD Araştırma Yayın ve Bilgi İletişim Komisyonu tarafından hazırlanıp basılmıştır. Dergide yayımlanan yazılardaki görüşler yazarlarına aittir. MÜSİAD'ı bağlamaz.

ISSN : 1303-7501

Merkez
Mecidiye Cad. No:7/50
Mecidiyeköy / İSTANBUL
Tel: 0212 213 61 00
Fax: 0212 21378 90

Ege Bölgesi
Ş.Eşref Blv. Ragıp Şanlı İş Merkezi
No:6/304 Çankaya / İZMİR
Tel: 0232 489 22 37 - 489 15 36

Ankara
Anıt Cad. Algur Apt.
No:10/11 Tandoğan / Ankara
Tel: 0312 212 22 02

Bursa
Kırcali Mah. Kayalı Sok.
Tugcu Plaza 1 No:62 BURSA
Tel:0224 256 54 43-44

Kayseri
İnönü Blv. Yılmaz İş Merkezi
Kat :6 No:46 KAYSERİ
Tel: 0352 320 75 45

Kocaeli
Y.Gölcük Yolu Üzeri Vezir Çiftliği Mevkii
Özkaya İş Mer. Kat:2 Kullar / İZMİT
Tel: 0262 349 66 59

Konya
Nalçacı Cad. Babür Sok.
No:28 KONYA
Tel: 0332 236 42 18

dosya DIŞ TİCARET

MEDİNE PAZARI VE MÜSİAD FUARLARI

1992 Yılında Dr. Mustafa Özel'in yönetiminde yayınlanmaya başlayan İktisat ve İş Dünyası Bülteni, çıktığı süre içinde kendi alanında önemli bir boşluğu doldurmuştu. Yaşanan hayatın özellikle iktisadi yönü ile ilgili cephesinin arka planını daha iyi kavrayabilmek, aynı zamanda da modern dünyada kendi değerlerimizle ayakta durabilmek için teorik ve pratik donanımların ne derecede önemli olduğu konusuna dikkati çekmek gayretinde olan dergi, içinde yer alan bir çok inceleme ve araştırma ile ciddi bir etkiye sahip olmuştu.

Bahsi geçen derginin ikinci sayısında yer alan, Dr. Cengiz Kallek'in Medine Pazarı isimli incelemesi de, bu tür çalışmalardan bir tanesi idi. Hz. Peygamber'in (A.S) Mekke'den Medine'ye Hicretten hemen sonra kurulmasını emrettiği Pazar, Müslümanların kendine has yeri ve çalışma düzeni olan bir iktisadi faaliyet alanına sahip olmaları gerektiğinin altını çizmesi açısından çok önemliydi. Medine Pazarı fikri, kendi dönemini aşan ve asırlar sonrasına da hitap eden bir özellik taşımaktaydı.

Müslümanlar kanaatkar olmalıydılar fakat bu kanaatkarlık onları iktisadi hayatın dışına çıkarmamalı, aksine içinde yaşadıklara hayata kendi renklerini aktif olarak katabilmeliydiler.

Müslümanların, şartları kendileri tarafından belirlenen bir iktisadi faaliyet alanları olmalı ve orada kendi teorik doğrularına göre alış veriş yapabilmeliydiler.

Oluşturulan bu Pazar yerinde alış verişin canlılığına sekte vuracak vergi alınmamalıydı.

Hiçbir tüccar pazarda sabit bir köşe elde etmemeliydi. Önce davranan, ömür boyu sürecek bir ayrıcalık kaparak diğerlerini mağdur etmemeli ve dinamik bir süreç işlemeliydi.

Yukarıda kısaca özetlediğimiz prensipleri ihtiva eden Medine Pazarı fikri MÜSİAD'ın fuarlarına da ilham kaynağı olmuştu.

2002 Yılında dokuzuncusu gerçekleştirilen Uluslar arası MÜSİAD Fuarı, Medine Pazarı düşüncesinden hareketle yola çıkılan ve onun 21.yüzyıldaki en doğru yansımasının nasıl olması gerektiği arayışını sürdüren bir çabanın ürünü. Bu çaba bir yandan pratik bir uygulama ile yapılmaya çalışılırken, teorik planda da bu çabaların arka planı en iyi şekilde doldurulmaya gayret ediliyor.

Çerçeve Dergimizin bu sayısında fuarı da göz önüne alarak, ülkemizin dış ticareti ve uluslararası ticaret ile ilgili bir çok incelemeye yer verdik. Sn. Kürşad Tüzmen ile yapılan röportajda ise Türkiye'nin dış ticareti ile ilgili bir çok noktayı yetkili bir ağızdan öğrenme imkanına sahip olduk.

Fuar, Pazar, Sanal Pazar konularında ilginç yazılar ve ansiklopedik bilgileri de bulabileceğiniz bu sayımızda, Doç Dr. Fethi Gedikli, uzun zamandır ara verdiği yazılarıyla, tarihten günümüze esintiler nakletmeye devam ediyor .

Kitap tanıtımı köşemizdeki yeni çizgiyi de beğeneceğinizi umuyoruz.

Dr. İbrahim Turhan, yaz döneminin tüm olumsuz şartlarına rağmen, yoğun bir gayret göstererek bu sayımızın da oluşumuna büyük katkı sağladı. Araştırma, İletişim ve Bilgi Bankası Komisyonumuzun üyeleri ile birlikte emeği geçen herkese şükranlarımızı sunuyoruz.

Daha güzel ÇERÇEVE'lerde birlikte olmak dileğiyle

Erhan ERKEN
Genel Yayın Yönetmeni

Dr. M. İBRAHİM TURHAN

Ekim ayı verileriyle

Türkiye Ekonomisi 2002

2002 yılına Türkiye bir taraftan büyük korkular diğer taraftan da beklentilerle girdi. II. Dünya Savaşı sonrası en büyük ekonomik daralmanın yaşandığı ve milli gelirde reel olarak yüzde 12,3 gibi ciddi bir oranda gerilemenin kaydedildiği 2001 yılı son çeyreğinin ardından olumsuzlukların 2002 yılında da devam etmesi endişesi bütün ekonomik birimlerin kararları ve planları üzerinde etkili oldu.

Turkish Economic Outlook From October 2002

After passing through two consequent distructive crises that resulted in a contraction of 12.3%, the highest economic contraction since World War II, the Turkish economy welcomed the year 2002 with both high anxiety and economic expectations for the future.

In the first quarter, the economy caught a positive trend by means of improvements in capacity utilization, real interest rates, inflation indicators and foreign currency exchange rates. However, the emerging political instability by the end of May increased the worries about the highly fragile economic structure of Turkey. In the second quarter, making all the worries irrelevant, the growth rate of the Gross National Product was announced to be 8.8%. The average growth rate in the manufacturing sector was 12.2%, while it was 10.2 for the commercial sector. A survey of economic trends and the observed increase in the industrial production sector indicate that this growth basicly resulted from the partly reconstucted economic stability together with decreasing exchange and interest rates. The basic effect of the huge decrease in production during the previous year must also taken into account. The increase in the credit volumes was also parellel with other economic indicators showing that the economic recession would not continue longer. The Turkish capacity utilization rate reached a record 77.5% during July, confirming the economic recovery. The performance of the industrial sector also gives testimony to the recovery process.

The analysis of the growth in GNP indicates that most of the increase in production comes from the stocks rather than the increase in demand. Although it caused some doubts about the economic recovery, it should be seen as normal, especially in such a period just after the crises.

In the first half of the year, $611 million of foreign capital has flowed into the domestic economy, compared with the $9,4 billion outflow last year. External borrowing by the banks and the private sector constituted the large portion of these inflows, while foreign direct investment remained negligible. The foreign credits used by the firms also increased in the same period indicating the capacity improvement of finance for production and growth.

Following the upward trend observed in interest rates and the depreciation of the exchange rate since May due to the political structure, foreign exchange markets gained relative stability in August. Meanwhile, the adverse effects on inflation of the deterioration in the financial indicators have been limited as the public price increases were mostly completed in the June-July period.

In August, the annual inflation trend, which is calculated by using 3-month moving averages of non-season CPI and WPI, continued its upward trend that it displayed in July and reached 43.3 percent in WPI and 36.5 percent in CPI. Calculated as such, while the annual inflation in WPI excluding agriculture reached 48.6, it became 34.9 percent in CPI excluding food. However, the upward trend in inflation was mainly due to the exchange rate depreciation and public sector price adjustments observed in the June-July period, and it is not expected to become a permanent one.

The increase in uncertainty of economic agents due to political developments has been a contributing factor to the exchange rate depreciation and rising interest rates since last May. This, in turn, has adversely affected inflation expectations and inflation rates in the last few months. The unfavorable developments in the financial markets have slowed down the decreasing trend in inflation expectations in June and July. However, restoration of stability in foreign exchange and Turkish lira markets in August has prevented these developments from having permanent effects on inflation.

However, despite the positive notes above, the overall risky position of Turkey is still valid. The debt problem has continued to pose serious threats to the economy in the recent past. The ratio of domestic and foreign dept of the government to the Gross National Product is about 75%. The government will face the difficult task of financing the 68 billion dollars debt service in 2003. Approximately 87% of this debt is domestic and the rest is foreign debt. The numbers tell us that a possibility of debt default is still alive.

2002 yılına Türkiye bir taraftan büyük korkular diğer taraftan da beklentilerle girdi. II. Dünya Savaşı sonrası en büyük ekonomik daralmanın yaşandığı ve milli gelirde reel olarak yüzde 12,3 gibi ciddi bir oranda gerilemenin kaydedildiği 2001 yılı son çeyreğinin ardından olumsuzlukların 2002 yılında da devam etmesi endişesi bütün ekonomik birimlerin kararları ve planları üzerinde etkili oldu. Bununla birlikte ilk çeyrekteki nispeten olumlu hava, kapasite kullanım oranları, reel faizler, enflasyon ve kurda yaşanan olumlu gelişmeler ekonomik performansa ilişkin de olumlu beklentilere temel teşkil etti. Bununla birlikte, Mayıs ayının sonundan itibaren ülkenin siyasal yapısında başgösteren çalkantılar giderek önce soruna ve ardından krize dönüşünce kırılgan ekonomik yapının da yeni bir buhrana düşmesi endişeleri iyiden iyiye arttı.

Milli Gelir, Üretim ve Talep

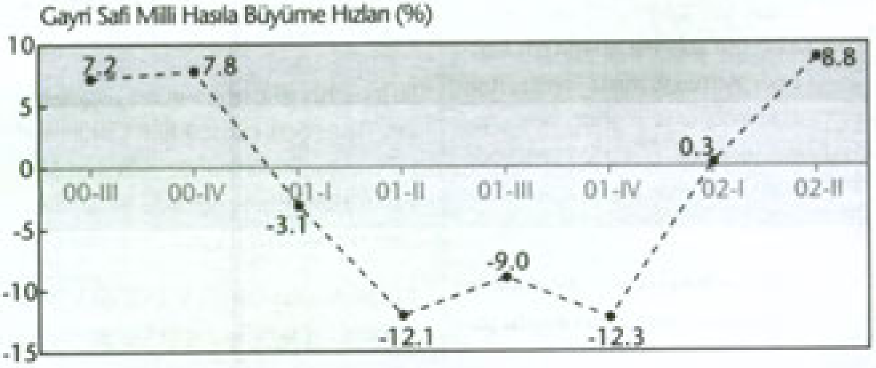
2002 yılının ikinci üç aylık dönemine ilişkin geçici hesaplamaya göre Gayri Safi Milli Hasılanın **"cari fiyatlarla 59 499 536 Milyar TL, 1987 yılı fiyatlarıyla 26 922 Milyar TL"**, 2002 yılı ikinci döneminde 2001 yılı ikinci dönemine oranla gelişme hızının da cari fiyatlarla **%55.6**, sabit fiyatlarla **%8.8** olduğu açıklanmıştır. Aynı dönemde Gayri Safi Yurtiçi Hasıla gelişme hızı ise %8.2 olmuştur. Sektörler itibarıyla bakıldığında, yılın ikinci çeyreğinde de GSYİH büyümesine en önemli katkı yılın ilk çeyreğinde sadece %3'lük bir reel büyüme gösteren sanayi ve ticaret sektörlerinden gelmiştir. İkinci çeyrekte, sanayi sektörü yüzde 12.2, ticaret sektörü ise yüzde 10.1 oranında büyüme göstermiştir. Ayrıca yine ilk çeyrekte %2.2 oranında gerileyen ithalat vergilerinin ikinci çeyekte, bir taraftan TL'nin değerlenmesi diğer taraftan tehlike sınırının altına düşen stokları yerine koyma güdüsüyle tahrik olan yatırım talebinin etkisiyle %21.9 oranında reel artış kaydedilmiş olması da diğer bir önemli noktadır. Bu performans girişte belirtilen problematik çerçevedeki endişelerin tam olarak gerçekleşmediğini göstermesi bakımından olumluluk taşımakla birlikte bu büyüme rakamlarının analitik biçimde incelenmesi gerekmektedir.

2002 Yılının İkinci Üç Aylık Döneminde Tarım Sektörü Üretim ve Katma Değerleri ile Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Gelişme Hızları.

	2002 YILI II. DÖNEM MİLYON TL.		GELİŞME HIZI	
ALT SEKTÖRLER	CARİ	SABİT	%	%
A- ÇİFTLİK VE HAYVANCILIK				
Çiftçilik Kesimi Üretimi	4.963.300.310	1.983.183	71,9	2
Hububat	1.512.936.266	515.727	86,5	4,6
Bakliyat	326.574.479	125.217	54,0	8,8
Diğer Tarla Ürünleri	558.475.065	240.025	78,8	4
Meyveler	716.605.229	364.676	80,3	-2,3
Sebzeler	858.505.875	339.796	55,1	-1,0
Ot ve Saman	983.241.272	388.942	65,3	2,3
Çiçekçilik	6.962.124	8.800	22,0	1,8
Hayvancılık Kesimi Üretimi	4.309.858.162	1.389.003	62,0	-1,5
Çiftçilik ve Hayvancılık Kesimi Üretimi	9.273.158.472	3.372.186	67,2	0,5
Çiftçilik ve Hayvancılık Kesimi Masrafı	5.243.275.260	1.478.854	55,4	-0,7
Çiftçilik ve Hayvancılık G. Safi Katma Değeri	4.029.883.212	1.893.332	85,5	1,5
Tarım Sanatları Gayri Safi Katma Değeri	657.656.656	165.876	43,7	-11,1
Çiftçilik, Hayvancılık ve Tarım Sanatları G. Safi Katma Değeri	4.687.539.868	2.059.208	78,2	0,3
B- ORMANCILIK				
Ormancılık Kesimi Üretimi	264.591.848	244.517	102.9	29,4
Ormancılık Kesimi Üretim Masrafları	38.630.410	35.699	102,9	29,4
Ormancılık Kesimi G. Safi Katma Değeri	225.961.438	208.818	102,9	29,4
C- BALIKÇILIK				
Balıkçılık Kesimi Üretimi	181.856.811	92.869	24,2	-2,5
Balıkçılık Kesimi Üretim Masrafları	36.189.505	18.481	24,2	-2,5
Balıkçılık Kesimi G. Safi Katma Değeri	145.667.300	74.388	24,2	-2,5
TARIM SEKTÖRÜ G. SAFİ KATMA DEĞERİ	5.05.168.612	2.342.414	77	2,3

1- Tarım Sektörü: Sektörün bitkisel üretim verileri, Tarım ve Köyişleri Bakanlığı İl Teşkilatlarından alınan verilere dayanılarak dokuz kuruluşun uzmanlarından oluşan "Tarım Ürünleri Tahmin Komitesi"nce yapılan üretim miktarları tahminlerinden elde edilmektedir. Bitkisel üretim, hayvancılık, ormancılık, balıkçılık üretim ve katma değeri ile bu kesimlerin bir önceki yılın aynı dönemine göre gelişme hızları aşağıda verilmektedir.

Gayri Safi Milli Hasıla Büyüme Hızları (%)

2- Sanayi Sektörü: Mali piyasalarda istikrarın sağlanması sonucunda döviz kurları ve faiz oranlarındaki gerileme, firmaların üretim ve talebe ilişkin beklentilerini olumlu etkileyerek, özellikle Mart ayından itibaren sanayi üretiminde hızlı bir canlanma sağlamıştır. Buna, kriz nedeniyle geçen yıl üretimde yaşanan daralmanın yarattığı baz etkisi de katkıda bulunmuştur. Geçmiş trendler incelendiğinde, sanayi sektörü hem doğrudan hem dolaylı olarak ticaret ve ulaştırma sektörlerine yaptığı katkılar nedeniyle GSMH büyümesinin temel belirleyicisidir. Sanayi sektörü, doğrudan ve dolaylı olarak GSMH'nın yüzde 60'ını aşan bir bölümünün belirleyicisi olmaktadır.

	Cari Fiyatlarla (%)			Sabit Fiyatlarla (%)		
Sektörler	I. Dönem	II. Dönem	6 Aylık	I. Dönem	II. Dönem	6 Aylık
Tarım	98,2	77,0	84,6	1,2	2,3	1,9
Sanayi	77,8	57,4	66	3	12,2	7,7
İnşaat	38,7	25,1	30,5	-2,7	-5,3	-4,2
Ticaret	70,2	47,2	56,2	3	10,1	6,9
Ulaştırma ve Haberleşme	75,9	47,9	59,4	1,1	6,8	4
Mali Kuruluşlar	-	-	-	-7,4	-9,6	-8,5
Konut Sahipliği	40,8	39,7	40,2	2	1,9	1,9
Serbest Meslek ve Hizm.	71,1	48,3	57,9	1,9	8,2	5,3
Devlet Hizmetleri	67,9	55,5	61,2	2	0,3	1,1
Kar Amacı Olmayan Kuruluşlar	35,3	16,2	28,5	0,3	0,5	0,5
İthalat Vergisi	75,7	57,7	65,3	-2,2	21,9	8,8
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	102,9	54,6	73,5	1,9	8,2	5,2
Gayri Safi Milli Hasıla	100,5	55,6	73,4	0,3	8,8	4,7

a) İmalat Sanayii: Kamu ve özel kuruluşlardan alınan ikinci üç aylık döneme ait üretim değerlerinin bir önceki yılın aynı dönemine göre değişim oranları aşağıda verilmektedir: 2002 yılının ikinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre **toplam imalat sanayiinde %13.1**'lik bir artış gerçekleşmiştir.

2002 Yılının İkinci Üç Aylık döneminde İmalat Sanayii Üretiminin Bir Önceki Yılın Aynı Dönemine Göre Gelişme Hızları.

	ÜRETİM ARTIŞ HIZI %	
SANAYİ GRUPLARI	KAMU	ÖZEL
İMALAT SANAYİİ TOPLAMI	5,7	16,1
Gıda Maddeleri	10,2	3,7
Diğer Gıda Maddeleri	-22,4	10,6
İçki Sanayii	-12,0	5,9
Tütün Sanayii	-6,2	30,4
Dokuma Sanayii	-49,4	19,0
Ayakkabı Dışında Giyim Eşyası	-44,1	9,2
Deri Benzeri Maddeler ve Kürk Eşya	-	3,1
Ayakkabı Sanayii	-51,4	11,9
Ağaç ve Mantar Ürünleri	-100,0	27,6
Ağaç Mobilya ve Döşeme	-	-10,4
Kağıt ve Kağıt Ürünleri	-11,6	20,7
Basım, Yayın ve Bunlara Bağlı Sanayii	-17,8	-12,0
Ana Kimya Sanayii	-15,3	32,2
Diğer Kimyasal Ürünler	-22,3	21,9
Petrol Rafinerileri	12,9	-10,1
Çeşitli Petrol ve Kömür Türevleri	-64,5	106,3
Lastik Ürünleri	-	12,2
Plastik Ürünleri	42,8	16,5
Çanak, Çömlek, Çini, Porselen vb. Sanayii	22,1	3,1
Cam ve Cam Ürünleri	-	11,0
Taş ve Toprağa Dayalı Diğer Sanayii	-16,9	16,9
Demir-Çelik Metal Ana Sanayii	2,3	12,5
Demir-Çelik Dışında Metal Ana Sanayii	6,8	13,5
Metal Eşya Sanayii	-6,6	7,4
Makine Sanayii	-34,3	37,5
Elektrik Makineleri ve Aygıtları	-46,5	35,8
Taşıt Araçları	19,7	19,5
Mesleki ve İlmi Aletler	-43,0	2,9
Diğer İmalat Sanayii	282,3	-19,3

İmalat Sanayii Kamu Kesimi'nde; gıda, ana kimya, petrol rafinerileri, plastik ürünleri, çanak-çömlek-çini porselen ve otomotiv sanayinde %10'un üzerinde üretim artışı; diğer gıda, içki, dokuma, giyim eşyası, ayakkabı, kağıt ve kağıt ürünleri, basım, yayın, diğer kimyasal ürünler, petrol ve kömür türevleri, çimento, makine ve elektrik makineleri sanayilerinde ise %10'un üzerinde üretim düşüşü görülmüştür.

2002 yılının ikinci dönemine ilişkin toplam imalat sanayii üretim değeri içinde kamu kesiminin payı %23.2 dir.

İmalat Sanayii Özel Kesimi'nde; diğer gıda, tütün, dokuma, ayakkabı, ağaç ürünleri, kağıt ve kağıt ürünleri, ana kimya, diğer kimyasal ürünler, petrol ve kömür türevleri, lastik ürünleri, plastik ürünleri, cam ve cam ürünleri, çimento, demir-çelik, diğer metal ana sanayii, makine sanayii, elektrik makineleri ve otomotiv sanayinde %10'un üzerinde üretim artışı; ağaç mobilya ve döşeme, basım, yayın ve petrol rafinerileri sanayinde %10'un üzerinde üretim azalışı görülmüştür.

2002 yılının ikinci döneminde özel imalat sanayii kesiminin payı ise %76.8 olmuştur.

b) Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörü: 2002 yılı ikinci döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre bu sektörün devlet madencilik kesiminde %17.0'lık azalış, özel madencilik kesiminde ise %16.1'lik üretim artışı olmuştur.

c) Elektrik ve Su Kesimi: 2002 yılı ikinci döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre bu sektörün elektrik üretiminde %14.8'lik, su üretiminde ise %0.3'lük üretim artışı olmuştur.

3- İnşaat Sektörü: 2002 yılı ikinci üç aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre sabit fiyatlarla kamu kesimi katma değerinde %2.4'lük artış, özel sektör inşaat faaliyetlerinde ise bu dönem m2 olarak hesaplanan tamamlanmış inşaatlarda geçen yılın aynı dönemine göre %10.3'lük azalış olmuştur.

4- Hizmet Sektörleri: 2002 yılı ikinci üç aylık döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre imalat sektöründe görülen sabit fiyatlarla %13.1'lik artış ile ithalatta yine bir önceki yılın aynı dönemine göre dolar değeriyle %17.6'lık artış hizmet sektörlerini etkilemiştir.

Bu sonuçlara göre sabit fiyatlarla gelişme hızları; Ticaret Sektöründe %10.1, Ulaştırma ve Haberleşme Sektöründe %6.8, Serbest Meslek ve Hizmetler Sektöründe %8.2, İthalat Vergilerinde %21.9'luk artış göstermiştir.

T.C. Merkez Bankası'ndan alınan geçici verilere göre Dış Alem Net Faktör Gelirleri bu dö-

Harcamalar Yöntemiyle Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Cari Fiyatlarla, Gelişme Hızı Reel)

2002	1. Dönem- 1. Quarter			2. Dönem- 2. Quarter			6 Aylık- 6 Months		
	Değer Value 000 000 TL	Pay Share (%)	Gel. Hızı Growth Rate (%)	Değer Value 000 000 TL	Pay Share (%)	Gel. Hızı Growth Rate (%)	Değer Value 000 000 TL	Pay Share (%)	Gel. Hızı Growth Rate (%)
Özel nihai tüketim harcamaları	37.831,8	71,3	-2,0	45.038,5	66,7	3,1	82.870,4	68,7	0,5
Gıda, İçki	14.671,2	38,8	-0,6	15.844,0	35,2	-0,5	30.515,2	36,8	-0,5
Dayanıklı Tüketim Malları	3.139,8	8,3	-5,2	5.718,9	12,7	8,8	8.858,8	10,7	1,2
Yarı dayanıklı ve dayanıksız Tük. Mal.	5.600,7	14,8	-3,9	6.666,9	14,8	5,7	12.267,6	14,8	0,2
Enerji, Ulaştırma, Haberleşme	7.859,7	20,8	-3,7	9.442,9	21,0	1,4	17.302,6	20,9	-1,1
Hizmetler	3.713,1	9,8	1,6	4.338,9	9,6	8,7	8.052,0	9,7	5,4
Konut Sahipliği	2.847,3	7,5	2,0	3.026,9	6,7	1,9	5.874,1	7,1	1,9
Devletin nihai tüketim harcamaları	7.216,3	13,6	2,4	8.972,1	13,3	2,7	16.188,4	13,4	2,6
Maaş, ücret	6.247,3	86,6	2,0	6.752,5	75,3	0,3	12.999,8	80,3	1,1
Diğer cari	969,0	13,4	3,5	2.219,5	24,7	5,6	3.188,5	19,7	4,9
Gayri safi sabit sermaye oluşumu	6.645,4	12,5	-24,6	10.668,4	15,8	0,1	17.313,8	14,4	-11,8
Kamu Sektörü	1.185,2	17,8	-17,4	2.896,1	27,1	3,4	4.081,3	23,6	-4,3
Makine teçhizat	483,4	40,8	-14,5	642,3	22,2	15,1	1.125,7	27,6	-1,2
Bina İnşaatı	251,6	21,2	-17,9	962,6	33,2	27,1	1.214,3	29,8	13,6
Bina dışı inşaat	450,2	38,0	-21,0	1.291,2	44,6	-14,1	1.741,3	42,7	-16,0
Özel Sektör	5.460,2	82,2	-26,1	7.772,3	72,9	-1,0	13.232,6	76,4	-13,8
Makine teçhizat	2.242,0	41,1	-41,0	4.078,4	52,5	6,6	6.320,4	47,8	-19,3
Bina İnşaatı	3.218,2	58,9	-2,2	3.693,9	47,5	-9,7	6.912,2	52,2	-6,3
Stok değişmeleri	2.210,5	4,2	-	4.043,2	6,0	-	6.253,7	5,2	-
Mal ve hizmet ihracatı	13.488,8	25,4	9,1	17.127,0	25,4	4,2	30.615,8	25,4	6,4
(-) Mal ve hizmet ithalatı	14.356,5	27,1	1,4	18.325,1	27,1	19,4	32.681,6	27,1	10,3
Gayri safi yurtiçi hasıla	53.036,4	100,0	1,9	67.524,2	100,0	8,2	120.560,5	100,0	5,2
İstatistiki hata	-1.911,1	-	-	-7.200,5	-	-	-9.111,7	-	-
(X) Gayri safi yurtiçi hasıla	51.125,2	-	1,9	60.323,6	-	8,2	111.448,9	-	5,2

nemde net –580 milyon dolar olmuştur. İşçi dövizi girişi geçen yılın aynı dönemine göre %13.0'lık azalış ile 542 milyon dolar olarak tahmin edilmiştir.

2002 yılı ikinci üç aylık dönemde Gayri Safi Milli Hasıla gelişme hızı cari fiyatlarla % 55.6, sabit fiyatlarla % 8.8'dir. Bu dönemde zımni fiyat deflatörü %43.1 olmuştur. 2002 yılının ilk altı aylık döneminde Gayri Safi Milli Hasıla cari fiyatlarla 109 917 284 milyar TL, 1987 yılı fiyatlarıyla 49 495 milyar TL, 2002 yılı ilk altı aylık dönemde 2001 yılı ilk altı aylık dönemine oranla gelişme hızı cari fiyatlarla %73.4, sabit fiyatlarla %4.7'dir. 2002 yılı ilk altı ayda zımni fiyat deflatörü %65.6 olmuştur.

Harcama Gruplarındaki Gelişmeler: 2002 yılı ikinci üç aylık döneminde geçen yılın aynı dönemine göre özel nihai tüketim harcamalarında sabit fiyatlarla % 3.1'lik bir artış görülmüştür. Bu dönemde kamu kesimi yatırımları %3.4'lük artış, özel kesim yatırımları ise %1.0'lık bir azalış göstermiştir.

Aylık ve üç aylık sanayi üretim endeksi, kapasite kullanım oranları, ithalat ve diğer göstergeler yılın ikinci çeyreğinde de ekonomideki canlanmayı destekleyici yönde bir seyir izlemiştir. Ayrıca, tarım dışı istihdamdaki yükseliş, açılan firma sayısındaki artış, EFT dolaşım hızındaki yükselme, protesto edilen senetlerdeki azalış ekonomideki canlanmaya işaret etmektedir.

Üretim Artışını Destekleyici Göstergeler

	İthalat*	EFT Dolaşım Hızı	Açılan Firma*	Dayanıklı Tük. Malı Üretimi	Kapasite Kullanım Oranı (%)	Protestolu Senetler*	Tarım Dışı İstihdam (Bin Kişi)
2001/I	-4,9	3,25	18,1	-6,5	69,8	48,0	12.954
2001/II	-30,1	2,36	-19,7	-28,3	69,9	100,6	12.905
2001/III	-29,6	2,41	-11,4	-19,1	71,6	80,7	13.199
2001/IV	-32,9	2,47	-26,2	-3,8	73,5	80,6	13.310
2002/I	-10,7	2,53	-7,3	-24,4	74,0	-26,5	12.843
2002/II	19,1	2,50	17,1	-68,1	75,9	-42,8	13.650

* (Bir önceki yılın aynı dönemine göre % değişimi)

Kredi hacmindeki gelişmeler ekonomideki canlanma eğilimi ile uyumlu görülmemektedir. Bilindiği gibi, bankacılık sektörüne yönelik düzenlemeler bazı büyüklüklerin karşılaştırılabilir olma özelliğini de ortadan kaldırmıştır. Bazı bankaların TMSF'ye devredilmesi, tahsili gecikmiş kredilere ilişkin daha sıkı düzenlemelerin yürürlüğe girmesi, denetimler sonucunda bazı bankalarda daha önce kredi olarak takip edilen bir bölüm alacakların diğer hesaplara nakledilmesi, bankacılık sistemi kredi büyüklüğünü 2002 yılında önemli ölçüde etkilemiştir. Bu durum, kredilerle ilgili sağlıklı bir karşılaştırma yapma olanağını da ortadan kaldırmıştır.

Kriz nedeniyle 2001 yılı ilk yarısında 9.4 milyar dolarlık sermaye çıkışı ekonominin finansman imkanlarını önemli ölçüde daraltmıştı. Bu yılın ilk yarısında ise sermaye hareketleri dengesinde olumlu bir gelişme gözlenmiş ve 611 milyon dolarlık sermaye girişi gerçekleşmiştir. Özellikle, firmaların kullandığı dış kredilerde 2002 yılında bir canlanma gözlenmektedir. 2001 yılı ilk yarısında, 915 milyon dolarlık net dış borç ödeyici pozisyonunda olan firmalar, 2002 ilk yarısında 1.3 milyar dolarlık net kredi kullanıcı pozisyo-

Talebi Etkileyen Faktörler

	İhracat*	Kredi Kartları*	Tüketici Kredileri*	Dahilden Alınan KDV*	Otomotiv Satışı*	Faiz Dışı Bütçe Harcaması*	Tarım Dışı İstihdam (Bin Kişi)
2001/I	8,9	-	-	55,7	-61,9	22,2	12.954
2001/II	13,4	55,3	0,9	32,8	-71,1	43,8	12.905
2001/III	13,7	32,8	-38,6	62,4	-73,3	45,2	13.199
2001/IV	12,6	12,9	-49,0	91,7	-71,2	49,7	13.310
2002/I	4,6	17,1	-45,2	74,9	-62,0	90,4	12.843
2002/II	2,3	30,7	-24,9	81,3	-16,7	65,0	13.650

* (Bir önceki yılın aynı dönemine göre % değişimi)

nunda olmuşlardır. Bu gelişme, firmaların finansman imkanlarını artırarak üretim ve büyümeyi destekleyici bir unsur olmuştur.

Sanayi üretimine paralel olarak, tarımsal üretimdeki artış da 2002 yılı ikinci çeyreğinde büyümeyi olumlu yönde etkilemiştir. Geçen yılın ikinci çeyreğinde yüzde 2.9 oranında gerileyen tarım katma değeri, bu yılın aynı döneminde hububat ve bakliyat üretimindeki yükselme nedeniyle yüzde 2.3 oranında artış göstermiştir.

Talep Yönünden 2002 Yılı Büyüme Performansının Değerlendirilmesi: Bilindiği gibi, DİE sektörel üretim gerçekleşme ve tahminlerinden yararlanarak GSMH ve GSYİH serisini hesaplamaktadır. Üretim yönünden hesaplanan GSYİH serisi kullanılarak talep unsurları elde edilmektedir. 2002 yılında talep unsurlarındaki gelişmeler incelendiğinde, her iki çeyrekte de büyümeye en yüksek katkının stok birikiminden geldiği görülmektedir. 2001 yılında, iç ve dış talebin büyük ölçüde stoklardan karşılanması üretimi ve GSYİH büyümesini olumsuz etkilemiştir. Bu durum dikkate alınarak, 2002 yılında stok birikiminin büyümeye pozitif katkısının olacağı beklenmekteydi.

Stok birikiminin GSYİH büyümesine katkısı yılın ilk çeyreğinde 5.9 puan, ikinci çeyreğinde ise 10.9 puan olmuştur. Bu gelişmede, 2001 yılında stok birikiminin GSYİH büyümesine katkısının negatif olması da belirleyici olmuştur. Stok birikiminin GSYİH büyümesine katkısı, 2001 yılı ilk çeyreğinde negatif 5.3 puan, ikinci çeyreğinde ise negatif 8.6 puandır.

Geçmiş kriz dönemlerinde de benzer eğilimler gözlenmiştir. Nitekim, 1994 ve 1995 yılı ilk yarısında da aynı durum yaşanmıştır. 1994 yılı ikinci döneminde stokların GSYİH büyümesine katkısı negatif 7.5 puan iken 1995 yılı aynı döneminde katkısı pozitif 6.5 puana yükselmiştir.

2002 yılı ikinci çeyreğinde kamu tüketim ve yatırım harcamalarının GSYİH büyümesine katkısı 0.4 puan iken, özel tüketim ve yatırım harcamalarının katkısı ise 1.9 puan olarak gerçekleşmiştir.

Talep Unsurlarının GSYİH Büyümesine Katkısı (Yüzde Puan)

	2001		2002	
	I. Çeyrek	II. Çeyrek	I. Çeyrek	II. Çeyrek
Özel Harcamalar	-5,0	-14,9	-6,4	1,9
Kamu Harcaması	-0,3	-3,1	-0,5	0,4
Net İhracat	9,8	16,9	2,9	-5,0
Stok Değişimi	-5,3	-8,6	5,9	10,9
GSYİH	-0,8	-9,6	1,9	8,2

Özellikle, tarım dışı istihdamda gözlenen artış, tüketici kredileri-kredi kartları kullanımındaki yükselme, faiz oranlarındaki hızlı gerilemenin yarattığı servet etkisi ve enflasyondaki düşüşün reel gelirleri olumlu etkilemesi, yılın ikinci çeyreğinde özel harcamalardaki artışa katkıda bulunmuştur.

GSYİH büyümesinin yüksek olmasına karşın, özel tüketim ve toplam nihai yurtiçi talepteki artışın sınırlı olması büyüme konusunda kamuoyunda bazı kuşkular yaratmıştır. Stok birikiminin büyümenin belirleyicisi olması, bu durumda etkili olmaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi, kriz sürecinden çıkılırken bu tür bir eğilimin gözlenmesi normal görülmektedir.

2002 yılı ikinci çeyreğinde ekonomide hızlı bir canlanma gözlenmekle birlikte, GSYİH ve talep unsurlarının ulaştığı seviye geçmiş dönemlerin altında bulunmaktadır. Yıllıklandırılmış seriler kullanıldığında bu eğilim daha rahatlıkla gözlenmektedir. GSYİH, özel tüketim ve toplam nihai talebin yıllıklandırılmış değerleri, 2002 yılı ikinci çeyreğinde geçen yılın aynı döneminin altında bulunmaktadır. Bu durum, toplam nihai yurtiçi talep açısından daha belirgindir. Benzer eğilim, 1994 krizi sonrasında 1995 yılında da gözlenmiştir.

İmalat Sanayii ve Beklentiler:

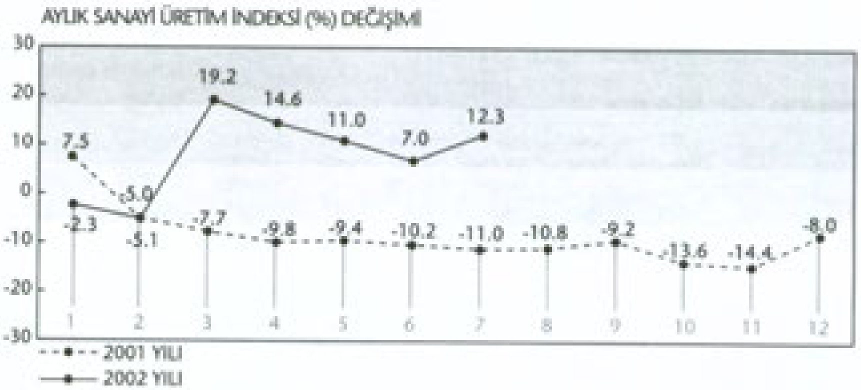
Aylık Sanayi Üretim İndeksi 2002 yılı Temmuz ayında bir önceki yılın aynı ayına göre %12.3 artış gösterdi. "Aylık Sanayi Üretim İndeksi" sonuçlarına göre, 2002 yılı Temmuz ayında bir önceki yılın aynı ayına göre imalat sanayi sektörünün % 14.7 artış, madencilik sektörünün ise % 14.0 azalış gösterdiği anlaşılmaktadır. Sanayinin alt sektörleri düzeyinde inceleme yapıldığında ise **2002 yılı Temmuz ayında, bir önceki yılın aynı ayına göre üretimin imalat sanayi sektöründe % 14.7, elektrik, gaz ve su sektöründe % 7.0 arttığı ve madencilik sektöründe ise % 14.0 azaldığı** görülmektedir.

Talep Unsurlarının GSYİH Büyümesine Katkısı (Yüzde Puan)

İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	Bir önceki yılın aynı ayı ve yedi aylık ortalamasına göre üretim artışı (%)			
	Temmuz ayı		Yedi aylık ortalama	
	2002	2001	2002	2001
TOPLAM SANAYİ	12.3	-11.0	8.0	-6.9
MADENCİLİK SEKTÖRÜ	-14.0	0.1	-9.0	-1.7
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	14.7	-12.7	9.3	-7.6
ELEKTRİK, GAZ VE SU SEKTÖRÜ	7.0	-2.0	6.0	-2.6

2002 yılının **yedi aylık** ortalaması yine bir önceki yılın **yedi aylık** ortalaması ile karşılaştırıldığında, üretimin, toplam sanayi sek-

AYLIK SANAYİ ÜRETİM İNDEKSİ (%) DEĞİŞİMİ

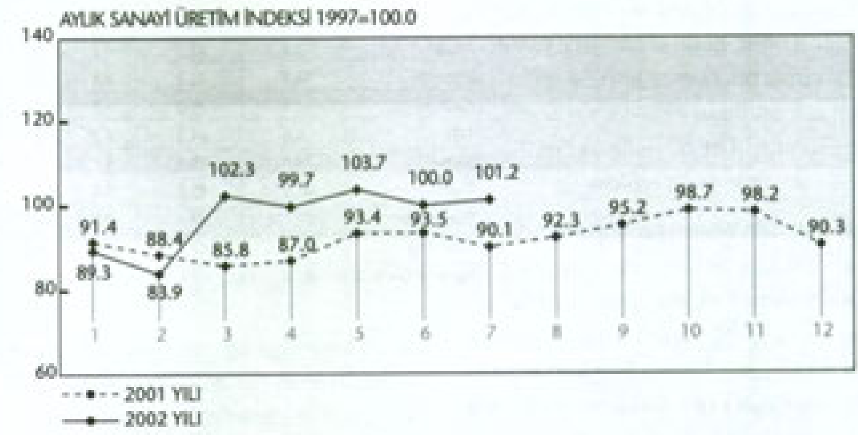
İKTİSADİ FAALİYET KOLLARI	Bir önceki yılın aynı ayı ve yedi aylık ortalamasına göre üretim artışı (%)			
	Temmuz ayı		Yedi aylık ortalama	
	2002	2001	2002	2001
İMALAT SANAYİ SEKTÖRÜ	14.7	-12.7	9.3	-7.6
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	1.3	-25.7	1.9	-6.5
Tütün ürünleri imalatı	2.1	-6.4	10.3	-1.3
Giyim eşyası imalatı	4.1	5.3	12.4	-4.3
Derinin işl., bavul çanta vb.	28.0	-2.2	12.2	-0.8
Ağaç ve mantar ür. imal. (mob. hariç)	16.2	-42.8	-3.8	-15.7
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	43.8	1.6	29.5	4.5
Basım ve yayım imalatı	18.0	-14.8	10.3	-17.1
Kok köm, rafine edilmiş petrol ür. imalatı	-4.1	-28.7	-12.0	-20.3
Kimyasal madde ürünleri imalatı	16.6	9.5	13.0	12.8
Plastik-kauçuk ürünleri imalatı	15.6	16.8	12.8	-14.3
Metalik olmayan diğer min. mad. imalatı	19.3	-9.3	12.0	0.7
Ana metal sanayii	19.7	-19.8	14.0	-9.8
Metal eşya sanayi, mak. teçh. hariç	13.9	-18.4	-3.8	-5.6
B. y. s. Makina ve teçhizat imalatı	14.0	2.1	2.6	-16.7
Büro, muhasebe, bilgi işlem mak. imalatı	6.1	-9.8	15.4	-18.0
B.y.s. Elektrikli makina cihaz. imalatı	6.0	-69.7	56.1	-71.3
Metalik olmayan diğer min. mad. imalatı	12.4	-8.0	0.0	0.3
Radyo, TV haberleşme cihazları imalatı	85.5	-23.5	44.3	-14.4
Tıbbi, hassas ve optik aletl. saat imalatı	23.5	-37.6	36.4	-30.5
Taşıt araçları ve karoseri imalatı	38.5	-49.3	9.7	-36.4
Diğer ulaşım araçları imalatı	-80.5	-52.7	-43.7	10.8
Mobilya imalatı, b.y.s. diğer imal.	-7.4	-18.5	-9.0	-5.7

töründe **% 8.0,** imalat sanayi sektöründe **% 9.3,** elektrik, gaz ve su sektöründe **% 6.0** arttığı, madencilik sektöründe ise **% 9.0** azaldığı gözlenmiştir. Ayrıca bazı önemli sanayi maddelerinin 2002 yılı Temmuz ayına ilişkin, 1997=100 temel yıllı Aylık Sanayi Üretim İndeksi rakamları ekteki tablolarda ayrıntılı olarak verilmiştir.

Gıda ürünleri ve içecek imalatı, dericilik ve bavul-çanta imalatı, basım ve yayım imalatı, metal ana sanayi ve metal eşya sanayi, elektrikli makina cihazlar imalatı, mobilya imalatı, taşıt araçları hariç diğer ulaşım araçları imalatı alanlarında toparlanma olmadığı veya yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Sayılan dallar hariç genelde bütün imalat sanayii işkollarında 2002 yılı yedi aylık ortalamaları dikkate alındığında çok büyük bir üretim artışı kaydedilmiştir.

2001 yılı Temmuz ayında % 71.1 olan üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranı 2002 yılı Temmuz ayında % 77.5 seviyesinde gerçekleşti. Böylelikle 2002 yılı başından beri en yüksek değere ulaşılmış oldu.

DİE tarafından hesaplanan "Aylık İmalat Sanayi Eğilim Anketi"859 işyerinin Temmuz ayı ilk geçici sonuçlarına göre, 2001 yılı Temmuz ayında %71.1 olan üretim değeri ağırlıklı kapasite kullanım oranının, 2002 yılı Temmuz ayında %77.5 seviyesinde gerçekleştiği görüldü. Yapılan yazılı açıklamaya göre, Temmuz ayı tam kapasite ile çalışamama nedenleri bir önceki yılın aynı ayı ile karşılaştırıldığında; Temmuz 2001'de iç pazarda talep yetersizliğinin ağırlığı %49.6 iken Temmuz 2002'de bu nedenin ağırlığının %55.5'e çıktığı, dış pazarda talep yetersizliğinin %18.6 iken 2002'de ağırlığının %10.4'e düştüğü, işletmelerin mali imkansızlığının ağırlığının %2.8'den 3.5'e çıktığı ve yerli mallarda hammadde yetersizliğinin ağırlığının %4.2'den 3.0'e gerilediği görülmüştür. Ağırlığı nispeten düşük olan işçilerle ilgili meselelerin %2.1 düzeyini koruduğu, buna karşılık ithal mallarda hammadde yetersizliğinin %1.2'den 2.0'ye çıktığı bildirilmiştir.

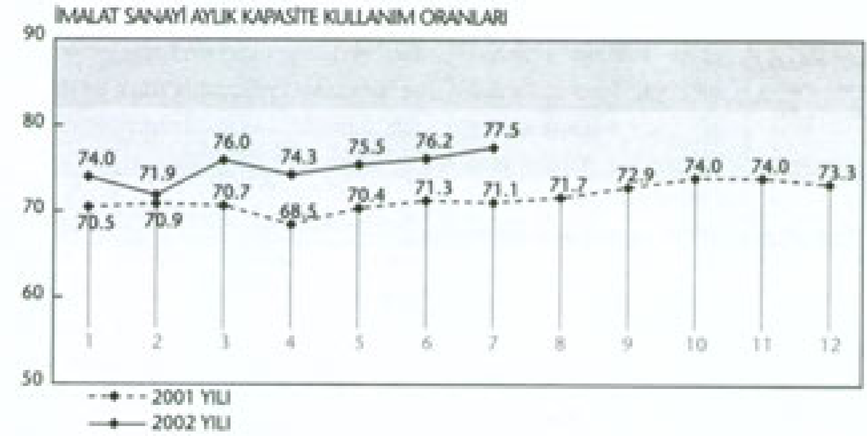

Sanayi kesimine ilişkin bir diğer önemli gösterge ise işyerlerinin üretim, yurtiçi satış, satış fiyatları ve hammadde fiyatları konusunda 2002 yılı Temmuz ayı gerçekleşme durumuna ilişkin görüşleri ve 2002 yılı Ağustos ayı beklentileri ile ilgili DİE beklentiler anketidir. Bu anketin sonuçları şöyledir:

•İşyerlerinin 2002 yılı Temmuz ayına ilişkin görüşlerinin ağırlıklı ortalamaları, bir önceki yılın Temmuz ayı hakkındaki görüşlerinin ağırlıklı ortalamaları ile karşılaştırıldığında, işyerlerinin bu ayda bir önceki yılın aynı ayına göre üretimlerinin ve yurtiçi satışlarının arttığı, satış ve hammadde fiyatlarındaki artışın ise yükseldiği görüşünde oldukları belirlenmiştir.

•Yine aynı işyerlerinin 2002 yılı Ağustos ayı beklentilerinin ağırlıklı ortalamaları, bir önceki yılın Ağustos ayı beklentilerinin ağırlıklı ortalamaları ile karşılaştırıldığında, işyerlerinin yine bir önceki yılın aynı ayına göre üretimlerinin ve yurtiçi satışlarının azalacağı, satış fiyatlarındaki ve hammadde fiyatlarındaki artışın ise yükseleceği beklentisi içinde oldukları görülmektedir.

Üretim konusunda işyerlerinin; 2001 yılı Temmuz ayında %40.2'si artış, %39.1'i azalış belirtirken, 2002 yılı Temmuz ayında %58.5'i artış, %21.3'ü ise azalış olduğunu belirtmiştir. 2001 yılı Ağustos ayında %51.2'si artış, %17.7'si azalış beklerken, 2002 yılı Ağustos ayında %31.3'ü artış, %32.1'i ise azalış beklediklerini belirtmişlerdir.

Yurtiçi satışları için ise, aynı işyerlerinden; 2001 yılı Temmuz ayında %42.4'ü artış, %37.0' ı zalış belirtirken, 2002 yılı Temmuz ayında %53.6'sı artış, %27.1'i ise azalış olduğunu bildirmiştir. 2001 yılı Ağustos ayında %49.0'ı artış, %15.4'ü azalış beklerken, 2002 yılı Ağustos ayında %44.8'i artış, %16.9'u ise azalış beklediklerini bildirmişlerdir. Satış fiyatları ile ilgili olarak da, bu işyerlerinin; 2001 yılı Temmuz ayında %53.6'sı artış, %11.8'i azalış olduğunu belirtirken, 2002 yılı Temmuz ayında %63.0'ı artış, %3.3'ü ise azalış olduğunu beyan etmişlerdir. 2001 yılı Ağustos ayında % 55.1'i artış, %4.4'ü azalış beklerken, 2002 yılı Ağustos ayında %54.1'i artış, %4.0'ı ise azalış beklediklerini belirtmişlerdir.

Hammadde fiyatları konusunda ise, işyerlerinin; 2001 yılı Temmuz ayında %59.9'u artış, %9.7'si azalış olduğunu beyan ederken, 2002 yılı Temmuz ayında %69.4'ü artış, %2.1'i ise azalış olduğunu belirtmiştir. 2001 yılı Ağustos ayında %46.2'si artış, %4.4'ü azalış belirtirken, 2002 yılı Ağustos ayında %56.6'sı artış, %2.4'ü ise azalış beklediklerini bildirmişlerdir.

Ağustos Ayı Enflasyonu ve İleriye Yönelik Bekleyişler

Ağustos ayında fiyat artışları piyasa beklentileri paralelinde gerçekleşmiş ve tüketici fiyatları yüzde 2,2, toptan eşya fiyatları ise yüzde 2,1 oranında artmıştır. Böylece, Ocak-Ağustos döneminde TÜFE artışı yüzde 16,1, TEFE artışı da yüzde 18,0 olarak gerçekleşmiştir. Yıllık enflasyon oranları düşüş eğilimini sürdürmüş ve yıllık artış TÜFE'de yüzde 40,2'ye, TEFE'de ise yüzde 43,9'a gerilemiştir.

Mayıs ayından itibaren faiz oranları ve döviz kurlarında görülen yükselişin ardından, döviz ve Türk lirası piyasaları Ağustos ayında göreli olarak istikrar kazanmıştır. Bunun yanı sıra, Haziran-Temmuz döneminde yoğunlaşan kamu zamlarının büyük ölçüde tamamlanması sonucunda, son üç ayda finansal göstergelerde meydana gelen bozulmanın enflasyon üzerindeki olumsuz etkileri Ağustos ayında sınırlı kalmıştır.

Eğitim ve sağlık grubu fiyatlarında mevsimsel etkilerle meydana gelen yüksek artış oranları ile ulaştırma grubu fiyat artışındaki hızlanma, Ağustos ayında tüketici fiyat artışının altında yatan temel unsurlar olmuştur. Döviz kurundaki yükselişin durması ve kamu fiyat ayarlamalarının yavaşlaması nedeniyle, imalat sanayi fiyat artışı sınırlı kalmış, böylelikle Ağustos ayı toptan eşya fiyat artışı, Temmuz ayına göre düşük gerçekleşmiştir. Ağustos ayında gıda dışı TÜFE yüzde 2,7 oranında, tarım dışı TEFE ise yüzde 2,5 oranında artmıştır.

Mevsimsellikten arındırılmış TÜFE ve TEFE'nin üç aylık hareketli ortalamalarının yıllıklandırılması yoluyla hesaplanan yıllık enflasyon Temmuz ayından sonra Ağustos ayında da artış göstererek, TEFE'de yüzde 43,3, TÜFE'de ise yüzde 36,5 olarak gerçekleşmiştir. Bu şekilde hesaplanan yıllık enflasyon, tarım dışı TEFE'de yüzde 48,6'ya yükselirken, gıda dışı TÜFE'de yüzde 34,9 olmuştur. Ancak, yıllık enflasyondaki bu yükseliş eğilimi temel olarak Haziran-Temmuz döneminde döviz kurlarında ve kamu fiyatlarında görülen artıştan kaynaklanmış olup, bu yükselişin kalıcı bir eğilime dönüşmesi beklenmemektedir.

Genel TÜFE, TEFE ve Alt Kalemler

	Yıllık % Değişim		Aylık % Değişim		
	2001 Ağustos	2002 Ağustos	2002		
			Haziran	Temmuz	Ağustos
TÜFE	57,5	40,2	0,6	1,4	2,2
Mallar	63,2	42,7	0,2	0,6	1,2
Hizmetler	48,2	35,8	1,4	3,1	4,1
Gıda dışı	61,1	39,0	2,2	2,2	2,7
TEFE	54,6	43,9	1,2	2,7	2,1
Kamu	74,6	41,3	4,3	4,3	2,7
Özel	47,5	45,0	0,0	2,0	1,9
Özel İmalat	61,1	42,4	2,8	4,1	2,3
Tarım Dışı	78,6	42,2	3,4	4,2	2,5
Tarım ve Enerji Dışı	77,0	42,6	3,5	4,4	2,5

TÜFE'de gıda ve giyim grubu fiyatlarının enflasyonu sınırlayıcı etkileri azalmış olmasına rağmen, Ağustos ayında enflasyon beklentiler paralelinde gerçekleşmiş ve geçmiş yılların (1987-2001) Ağustos ayı ortalaması olan yüzde 3,6'nın oldukça gerisinde kalmıştır. Mevsimsel tüketici fiyat hareketleri incelendiğinde, mevsimsellikten arındırılmış TÜFE'nin Ağustos ayında yüzde 2,7, gıda dışı TÜFE'nin ise yüzde 2,4 oranında arttığı görülmektedir.

Ağustos ayında tüketici enflasyonu önemli ölçüde hizmet grubu fiyatlarında meydana gelen artışın etkisinde kalmıştır. Mevsimsel etkiler nedeniyle artan sağlık ve eğitim hizmetleri fiyatlarına ek olarak eğlence ve kültür hizmetleri fiyatları da yüksek oranda artış göstermiş, böylelikle hizmet grubu fiyatları Ağustos ayında yüzde 4,1 oranında yükselmiştir. Mal grubu fiyat artışları ise yüzde 1,2 oranında kalmıştır. Ocak-Ağustos döneminde mal grubu fiyat artışı yüzde 13,7 iken, hizmet grubu fiyatları yüzde 20,8 oranında artmıştır. Ağustos ayı itibariyle, yıllık fiyat artışı, mal grubunda yüzde 42,7, hizmetler grubunda ise yüzde 35,8 olarak gerçekleşmiştir.

Ağustos ayında imalat sanayi fiyat artışları TEFE artışını belirleyen temel etken olmuştur. Mayıs ayından itibaren mevsimsel ortalamaların ötesinde gerileyen tarım fiyatları Ağustos ayında yüzde 0,9 oranında artarak son 7 yıl ortalaması olan yüzde 0,8 oranına oldukça yakın gerçekleşmiştir. Döviz kurundaki artışın ve kamu fiyat ayarlamalarının yavaşlaması sonucu imalat sanayi fiyatları, Temmuz ayındaki yüzde 4,3 oranındaki artışın oldukça altında kalmış ve yüzde 2,4 oranında yükselmiştir. Mevsimsellikten arındırılmış TEFE Ağustos ayında yüzde 2,9, tarım dışı TEFE ise yüzde 2,5 oranında artmıştır.

İç Borç Rakamları: Haziran ayında Hazine'nin açıkladığı ve TL bazında % 3,3 artan iç borç stoğu önceki aya göre % 2,79 artarak 130,3 katrilyon TL'ye yükseldi. Aylık artış miktarı 3,54 katrilyon TL oldu.

Siyasi kriz ortamının iç borca olan olumsuz etkisi her geçen ay kendini daha da fazla hissettirmektedir. Oluşan yüksek faiz rakamları-

İç Borç Stoğu

	Devlet Tahvili			Hazine Bonosu			Toplam	
	Toplam	Nakit	Nakit Dışı	Toplam	Nakit	Nakit Dışı	Trilyon TL	Milyar $
Aralık 01	102.127	40.226	61.901	20.029	17.653	2.376	122.199	81,1
Ocak 02	107.864	41.959	65.905	20.275	19.495	780	128.140	97,7
Şubat 02	98.035	37.122	60.912	20.010	19.226	783	118.045	84,8
Mart 02	98.880	38.317	60.563	21.419	20.635	783	120.299	89,5
Nisan 02	100.494	41.269	59.225	22.795	22.012	783	123.290	92,1
Mayıs 02	98.174	41.124	57.050	24.603	23.820	783	122.778	85,0
Haziran 02	98.819	41.440	57.379	28.011	27.884	166	126.830	80,0
Temmuz 02	97.403	40.080	57.323	32.971	32.971	0	130.375	-

İç Borcun Yapısı

	2001	Pay	May. 02	Pay	Haz. 02	Pay	Tem. 02	Pay
NAKİT	58,354	48%	64,944	53%	69,285	55%	73,052	56%
SABİT GETİRİLİ	17,745	15%	25,119	20%	28,368	22%	32,291	25%
DEĞİŞKEN FAİZLE	11,426	9%	16,344	13%	14,437	11%	13,481	10%
DÖVİZ CİNSİNDEN	7,133	6%	7,595	6%	10,593	8%	11,396	9%
DÖVİZE ENDEKSLİ	22,05	18%	15,887	13%	15,887	13%	15,884	12%
IMF Kredisi	13,768	11%	7,625	6%	7,625	6%	7,625	6%
Takas	7,740	6%	7,740	6%	7,740	6%	7,740	6%
Diğer	542	0%	521	0%	521	0%	518	0%
NAKİT DIŞI	63,804	52%	57,834	47%	57,545	45%	57,324	44%
DEĞİŞKEN FAİZLİ	49,513	41%	46,592	38%	46,337	37%	46,337	36%
DÖVİZ CİNSİDEN	12,398	10%	10,833	9%	10,800	9%	10,987	8%
DÖVİZE ENDEKSLİ	1,893	2%	409	0%	409	0%	0	0%
TOPLAM STOK	122,157	100%	122,778	100%	126,830	100%	130,376	100%

nın yanı sıra borçlanma vadesinin kısalması da bunun en büyük göstergesidir.

İç borcun yapısı incelendiği zaman döviz cinsi ve dövize endeksli tahvillerin ağırlığının Haziran ayındaki %30'luk seviyesini koruduğu görülmektedir. TL'nin dolar karşısında değer kaybetme sürecinin yavaşlamasına rağmen bu değerde sadece 1 puanlık bir gerileme olmasının nedeni özellikle siyasal riskin artmasına bağlı olarak Hazine'nin son dönemde döviz cinsinden veya dövize endeksli borçlanmaya ağırlık vermek zorunda kalmış olmasıdır.

Siyasi gelişmeler açısından çalkantılarla geçen bir ayın ardından siyasi belirsizlik ortamında düşen kurlara ve faizlerin durumuna ilave olarak iç borçlanmadaki göstergeler de olumlu durmamaktadır. Toplam 80 milyar doları aşan iç borç stokuna kamu kesiminin 55 milyar dolar tutarındaki dış borcunu da ekleyince kamu kesimi borcunun milli gelire oranının hala %75 civarında olduğu görülmektedir. Piyasalarla birlikte diken üstünde seyreden tüm göstergeler, çevrilmesi giderek zorlaşan kamu kesimi borçlarının, ekonomi politikaları açısından en büyük kısıt ve hatta tehdit olarak varlığını koruduğunu göstermektedir.

Döviz Kurları

Nisan ayında 1.280.000 seviyelerinde dip yaptıktan sonra yükselişe geçen döviz kurları siyasi ortamının tekrar karışmasıyla birlikte Haziran ayında da yükselişine devam etti. Haziran ayını 1.600.000 seviyelerinden kapatan dolar, Temmuz ayında 1.700.000 seviyelerini gördükten sonra gevşeyerek 1.650.000 seviyelerine doğru hareketini sürdürdü. Döviz piyasasındaki Merkez Bankası'nın kurlara 1.700.000 seviyelerinde müdahale etmesinin ardından aşırı spekülatif hareketlerin önüne geçilerek dolar kurunun 1.620-1.700 bandında stabilize olması sağlandı. Siyasi belirsizlik sonucu piyasalarda panik ortamı beklenmesine ve siyasi gelişmelerin piyasalara etkisi tedirginlik yaşatmasına rağmen döviz kurunda gerileme devam etti ve Dolar 1.640.000 seviyelerindeki seyrini Eylül ayında da korudu. Yaşanan siyasi gerginliğe rağmen kurda ciddi bir sıçrama yaşanmamış olması Türkiye'nin reel bir döviz sıkıntısının olmadığının en açık göstergesi olarak kabul edilmelidir. Bu durumun en önemli nedenleri, ihracata bağlı olarak döviz arzının reel olarak artması, buna karşılık toplam yurt içi talebin henüz yetersiz olmasından dolayı ithalatta ciddi bir artış kaydedilmemesi ve Türkiye'de, çıkışı ile istikrarsızlık yaratacak ölçekte yabancı portföy yatırımına yönelmiş sermaye kalmamış olmasıdır. Dolayısıyla, olağanüstü bir gelişme olmaması halinde yıl sonuna kadar dövize bağlı bir kriz olması ihtimali düşük görülmektedir. Bununla birlikte zaafları bilinen finansal kesimde yaşanacak bir dalgalanmaya veya ciddi bir sorun teşkil eden kamu borçlarının çevrilmesine ilişkin sıkıntıların kur üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabileceği de açıktır.

Kurlardaki Aylık Değişimler

	MB USD Alış	Değişim	MB EURO Alış	Değişim
31/12/2001	1.439.567	-	1.268.115	-
31/01/2002	1.320.839	%8,2	1.138.960	-%10,2
28/02/2002	1.399.316	%5,9	1.209.988	%6,2
31/03/2002	1.337.794	-%4,4	1.161.931	-%4,0
30/04/2002	1.331.462	-%0,5	1.202.577	%3,5
31/05/2002	1.412.893	%6,1	1.324.305	%10,1
28/06/2002	1.569.143	%11,1	1.560.355	%17,8
27/07/2002	1.623.784	%3,5	1.584.001	%1,5
29/08/2002	1.621.347	%0,2	1.597.675	%0,9
13/09/2002	1.655.645	%2,1	1.624.684	%1,7

Ağustos 2002' de seçilmiş finansal yatırım araçları 1994=100 Temel Yıllı Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ile indirgendiğinde, en yüksek aylık reel getiri %1,8 ile Banka Mevduatı' nda (Brüt) gerçekleşmiştir. Bir aylık sürede, Borsa İndeksi %1,6 oranında reel getiri sağlarken, Dolar %3,2, Euro %4,7 ve Külçe Altın %5,0 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır. Aynı finansal yatırım araçları 1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi ile indirgendiğinde, bir aylık sürede, Banka Mevduatı (Brüt) %1,7 ve Borsa İndeksi %1,5 oranında reel getiri sağlarken, Dolar %3,3 , Euro %4,8 ve Külçe Altın %5,1 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır.

Ağustos 2002 itibariyle TEFE karşısında, son üç aylık dönemde seçilmiş finansal yatırım araçlarından Banka Mevduatı (Brüt) %5,1, Dolar %10,7, Euro %17,9 ve Külçe Altın %14,7 oranında reel getiri sağladığı görülürken, Borsa İndeksi %15,8 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır. Altı aylık sürede seçilmiş finansal yatırım araçlarından Banka Mevduatı (Brüt) %16,2, Dolar %9,4, Euro %22,9 ve Külçe Altın %12,9 oranında reel getiri sağlarken, Borsa İndeksi %22,9 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır. Tasarruf sahipleri yatırımlarını bir yıllık süre ile değerlendirdiğinde, Banka Mevduatı (Brüt) %8,5 oranında reel getiri sağladığı gözlenirken, Borsa İndeksi %28,4, Dolar %18,8, Euro %11,7 ve Külçe Altında %8,6 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır. Yıllık ortalamalara göre bakıldığında ise seçilmiş finansal yatırım araçlarından Külçe Altın %4,5 oranında reel getiri sağlamış, Banka Mevduatı (Brüt) %7,3, Borsa İndeksi %38,7, Dolar %6,6 ve Euro da %3,2 oranında reel düşüş ile tasarrufçusunu zarara uğratmıştır.

	Ağustos 2002 Bir Önceki Aya Göre			Ağustos 2002/2001 Yıllık Reel	
	Nominal Getiri	Reel Getiri		Reel Getiri	
		TEFE (%)	TÜFE (%)	TEFE (%)	TÜFE (%)
MEVDUAT FAİZİ (Brüt)	3,9	1,8	1,7	8,5	11,3
BORSA İNDEKSİ	3,7	1,6	1,5	-28,4	-26,5
DOLAR	-1,2	-3,2	-3,3	-18,8	-16,7
EURO	-2,7	-4,7	-4,8	-11,7	-9,4
ALTIN (Külçe)	-3	-5	-5,1	-8,6	-6,2

Dr. M. İBRAHİM TURHAN

İflaslar ve Borsa Krizleri

Amerikan Rüyası mı , Amerikan Kabusu mu?

Ben bir iyimserim. İnanıyorum ki gelecek parlak olacaktır.
Başkan George W. Bush

Küreselleşme, 1990'lı yılların başından beri hüküm sürmekte olan "Yeni Dünya Düzeni"nin belki de en karşı konulmaz cazibesine sahip olan kavram. Ekonomide neo-liberalizmin, siyasal alanda liberal demokrasinin ve kültürel alanda da Batılı değerlerin bütün dünyaya yayılması, yaygınlaşması ve benimsenmesi küreselleşmenin en somut tezahürleri. A.B.D.'nin sadece öncülüğünü değil ateşli savunuculuğunu -hatta propagandistliğini / dailiğini- yaptığı bu sürecin insanlığa kalıcı barış ve yüksek refah sağlayacağı iddia ediliyor. İddiaların doğruluğunun en açık delili ise A.B.D.'nin göstermiş olduğu göz kamaştırıcı başarılar. Gerçekten de bugün 30 trilyon dolar civarında hesaplanan dünya toplam ekonomik gelirinin üçte birini tek başına üreten ve nüfusunun yüzde 40'ını hisse senedi borsaları kanalıyla bu refaha ortak eden Amerikan ekonomisi, dünyanın birçok ülkesi için gerçek bir "Amerikan rüyası" haline gelmiş durumda. İşte 2001 yılı başından beri yaşanan büyük şirket iflaslarıyla ortaya çıkan gerçeklerin, 11 Eylül'ün Amerikan'ın güven imajında yol açtığı sarsıntıdan daha büyük bir tahribata yol açabileceğine ilişkin yorumlar bu noktada gerçeklik payı taşıyor. Acaba rüya, bir kabusa mı dönüşüyor?

Özellikle Amerika'da birçok insan, çok uluslu dev şirketlerin sadece yolsuzluklarla hayatı kirlettiğini ve hissedarlarına zarar verdiğini düşünmekle kalmıyor. Varlık nedenleri hissedarlarının çıkarları olan bu şirketlerin, varlık nedeni tüm vatandaşların çıkarları olan demokratik sistemle giderek uzlaşmaz bir çelişki içinde olduğunu düşünüyorlar. Bu, doğası gereği sadece bir grubun çıkarını kollayan şirketlerin ekonomik ve politik sistemde giderek güç kazanması ve kontrol edilemez hale gelmesinin, insanlığın geleceği açısından en büyük tehditi oluşturduğu kanısındalar. Araştırmalar, tartışmalar, tezler, bu çerçevede giderek yoğunlaşıyor. "Tehdit" derken, ekonomik kriz ve bu tür krizlerin işsizlik, yoksullaşma gibi sonuçlarından başlayıp, çevre kirlenmesinin etkin yöntemlerle önlenememesine kadar giden geniş bir yelpaze söz konusu. Los Angeles Times'dan Robert Scheer, 25 Haziran tarihli yazısında şu soruyu soruyor: "Enron yöneticilerinin ve giderek uzayan 'Kim Kimdir?' listesindeki büyük şirket başkanlarının hukuki dalaveralarının, ülke eknomisin üzerinde, Amerika karşıtı teröristlerden daha fazla uzun vadeli tahribat yarattığına kuşku var mı?"

Küreselleşme, 1990'lı yılların başından beri hüküm sürmekte olan "Yeni Dünya Düzeni"nin belki de en karşı konulmaz cazibesine sahip olan kavram.

Amerikan Sisteminin Temeli

Üretim araçlarına, ve bunların yarattığı ürünlerin ve refahın, bölüşümüne ilişkin sonuçlar doğuran tüm sistemler kendi meşruiyetlerine kaynak teşkil edecek bir felsefi zemine ihtiyaç duyarlar. Bahsi geçen felsefi zemin, fikirlerle olduğu kadar, rol-modellerin ve idealize edilmiş kurumların varlığıyla da beslenmelidir. Böylelikle çok geniş bir simgesel anlam alanı yaratmaktadırlar. Küreselleşme için de durum farklı değildir. Savunucuları açısından fikri meşruiyeti liberal iktisadın serbest piyasa kuramının oluşturduğu düşünsel zemine oturan küreselleşme, insanlığı dünya ölçeğinde bütünleşmiş bir tam-rekabet piyasasına doğru götürmektedir. Bilişim teknolojisinin gelişiminde yaşanan sıçrama, gelişmiş kapitalist ülkelerin sanayi devriminden bu yana edindikleri tecrübelerle olgunlaşan kurumlarının varlığıyla birleşerek "ideal" etkin piyasaların gelişimini beslemektedir. Böylelikle son zamanlara kadar Marshall'ın entellektüel egzersizleri veya neo-klasik iktisadın sırf analizleri kolaylaştırmak amacıyla kullanılan, gerçeklikten uzak varsayımsal bir modeli olarak görülen "tam rekabet piyasası", "ekonominin üretim kaynaklarının optimum dağılımının sağlandığı" bir piyasa yapısı olarak somut bir gerçekliğe dönüşmektedir. Üstelik tüm bu gelişmeler sonucunda küresel-

Fraud, Stock Exchange Crises

American Dream or American Nightmare?

Globalisation is the most attractive term of New World Order, which came into throne since 1990s. The concretisation of globalisation can be seen through the expansion, wide spreading and adoption of neo-liberal policies in economics and liberal democratic ideals and western cultural values in the whole world.

Globalisation is the most irresistible term of the New World Order, which has been in place since the 1990s. Concrete manifestations of globalisation can be seen through the expansion, diffusion and adoption of neo-liberal policies in economics and liberal democratic ideals and western cultural values throughout the whole world. This process, of which the USA was not only its pioneer but also a blind adherent, propagandist and bouncer, claims to provide humanity both a high level of welfare and enduring peace. The amazing successes of the USA have served as clear justification of these principles.

In a real sense, the USA economy was the only power in which 1/3 of the world's total income, thirty trillion dollars, was produced. This income was shared by 40% of its population through the stock markets. These conditions turned the US economy into an "American dream" for many countries in this world.

Commentary to the effect that the realities of today's US economy, regarding bankruptcy of some of the largest firms since the beginning of the year 2001, have a ring of truth to them. These comments suggest that these realities can have more devastating effects than the image-shaking consequences of September 11th. Is this dream turning into a nightmare?

Especially in the USA, most of the people not only think that multi-national corporations make life corrupted and injure their stockholders' interests with their impropriety and corruption, but also there is a huge gap between the democratic ideals that favour good for all citizens and interests of stockholders, who are the cause of the existence of multi-national corporations. This assumption is based on the idea that when a group favours the interests of only one group of people, it might lead to consolidation of huge political and financial power in one hand and as a result of this, it might be a great disaster for the future of humanity. Research, discussions and theses are increasingly concentrating on the core of this idea. In such a case, the term "threat" encompasses financial crisis and its consequences and related issues from unemployment and impoverishment to effective measures to actively deter the prevention of environmental pollution. A columnist from the LA Times, Robert Scheer, asked this question in his article that was published on June 25th: "Is there any doubt that the illegal acts of both Enron executive directors and large corporation presidents whose names appear in the growing list of 'Who's Who" have created more long-run damage to the US economy than the acts of anti-American terrorists?"

Foundation of American System

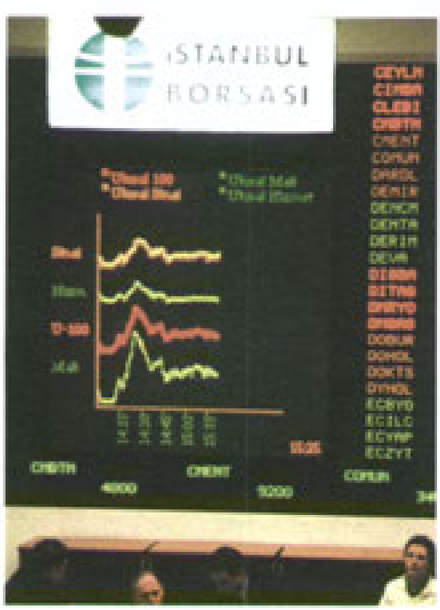
All systems need a philosophical basis to legitimise their acts regarding the modes of production and problems that pertain to the distribution of the outcomes, such as welfare and profit, the principal application of this mode of production. This philosophical basis is not only fed by ideas, but also by role models and the presence of the idealised institutions. Thus, a very broad symbolic map of meaning is created. When we look at globalisation, the situation is not much different. For its adherents, globalisation's legitimacy is based on its liberal ideals and free market ideology and it takes humanity into a totally integrated, fully competitive world market. The combination of the sudden evolution of information technology and the experience gained by maturing institutions in capitalist societies since the Industrial Revolution have fed the development of "ideal" effective markets. The fully "competitive market" model was until this time used for Marshall's mental exercises or to make it easier to analyse neo-classical economics. It was seen as a hypothetical model far from being real. However, now it is becoming a concrete reality as a market model in which the economy's production resources are distributed in an optimum way." As a result of these developments and also the assumptions of globalisation's cultural and social-economical processes that

leşmeye kaynaklık eden sosyo-ekonomik ve kültürel süreçlerin, sağladıkları ekonomik büyümeyle küresel refahın artışını da sağlamakta oldukları iddiası bu modelin dünyanın geri kalanına da dayatılması uygulamalarına haklılık kazandırmak üzere gündeme getirilmektedir.

İşte idealize edilmiş kurumlar ve rol-modeller noktada devreye girmektedir. Küreselleşmenin işleyişi ve sonuçları açısından "ideal" piyasa örneği ABD piyasaları, "ideal" kurumların örneği ABD kurumları ve rol-modellerde, ciroları birçok ülkenin milli gelirini aşan, küresel ABD firmalarının üst düzey yöneticileri CEO(Chief Executive Officer)'lar olmaktadır.

Sistemin işleyişi çok önemli iki temel soruya cevap bulmuş olma iddiasını barındırıyor. Bunlardan birincisi, ekonomik üretim ile bunun sonucunda oluşan refahın tedarikçiler, çalışanlar ve tüketicilerden oluşan değer zincirine nasıl aktarılacağı ve adil bir paylaşımın nasıl sağlanacağı. Amerikan sisteminin bu soruya cevabı hisse senedi borsaları ve yatırım fonları aracılığıyla karın (yani artık değerin) değer zinciriyle paylaşılması şeklindedir. Böylelikle şirketin değer zincirini oluşturan bütün halkalar küçük tasarruflarıyla bile şirketin ortağı haline gelebilmektedir. Çalışanlara bu konuda bir ayrıcalık tanınmış ve özel emeklilik fonları kanalıyla adeta Marx'ın temel diyalektiği bile çözülmüştü. Gerçekten de ABD piyasalarının yüzde 44'ünü, çoğunlukla çelişen ve çatışan çıkarları temsil eden, 75 adet büyük ölçekli yatırım fonu, emeklilik fonu, kişi ve diğer kurumsal yatırımcı kontrol etmektedir. Yatırım fonları aracılığıyla hisse senetlerine yatırım yapan Amerikan vatandaşlarının sayısının toplam nüfusun yüzde 40'ını bulması da konunun bir diğer yönünü teşkil etmektedir.

İkinci soru ise ekonomi biliminin "principal-agent problem" adını verdiği, paranın sahibi ile yöneticinin farklı olduğu durumlarda, yöneticinin fazla risk alarak hissedarın menfaatlerini tehlikeye atabilmesi sorunudur. Sistemin bu soruya bulduğu cevap ise CEO'lara şirketin borsa değerini ve hisse performansını esas alan bir prim sistemi geliştirmek olmuştur. Türev finansal ürünlerin de yardımıyla kurulan bu işleyişte firmanın piyasa değeri arttıkça, yani hissedarlar zenginleştikçe, yöneticilerin geliri de artmakta, böylece ikinci çelişki de uzlaştırılmış olmaktaydı. Sistemin emniyet sübabı ise bağımsız dış denetim firmalarıydı. Uzmanlıklarından, titizliklerinden ve güvenilirliklerinden asla şüphe edilemeyecek olan bu firmalar, açıklanan mali tabloların gerçeği yansıtıp yansıtmadığının ölçütü, bir başka deyişle karanlık ve fırtınalı borsa denizlerinde seyreden küçük yatırımcılar gemisi için deniz feneri işlevi görmektedir. 2001 yılı başlarından beri yaşanan iflaslar, sadece sistemden milyarlarca doların kaçmasına sebep olmakla kalmamış, bağımsız dış denetimden parlak kariyerli CEO'lara kadar sistemin bütün unsurlarının da sorgulanması sonucunu doğurmuştur.

Sistemin işleyişi çok önemli iki temel soruya cevap bulmuş olma iddiasını barındırıyor. Bunlardan birincisi, ekonomik üretim ile bunun sonucunda oluşan refahın tedarikçiler, çalışanlar ve tüketicilerden oluşan değer zincirine nasıl aktarılacağı ve adil bir paylaşımın nasıl sağlanacağı.

Enron'la başlayan skandallar zinciri yatırımcıların güvenini o ölçüde sarsmıştır ki, toplam büyüklüğü 14 trilyon dolara yaklaşan ABD piyasalarında, sadece yatırım fonlarından, Haziran 2002'de 20 milyar dolara yakın para çıkışı kaydedilmiştir. FED'in faizleri dip seviyelere çekerek ABD ekonomisinin resesyonu atlatmasına çalıştığı, Euro'nun uzun bir düşüş trendinin ardından ilk kez dolarla bire bir seviyelere geldiği bir ortamda bu gelişme ABD ekonomisinin şiddetle ihtiyaç duyduğu yabancı kaynaklı para girişleri açısından son derece olumsuz bir haber teşkil etmiştir. 1999'la 2001 sonu arasında yabancı yatırımcıların ABD hisse senedi ve tahvil piyasalarına soktuğu 1,5 trilyon dolar bu piyasaların aynı dönemdeki performansının arkasında çok önemli bir etken olmuştur. Her ne kadar yabancılar halen 5 trilyon dolar değerinde Amerikan hissesini ellerinde tutsalar da, bu Dow Jones sanayi endeksinin 25 Temmuz iti-

global welfare is actual and possible, it is proposed as legitimate to force application of this model on the rest of the world. At this point the idealised foundations and role-models come into play. US markets are the ideal market model; US institutions are the ideal institution model with their incomes surpassing the national income of many countries; and the CEOs of these companies are the role-models.

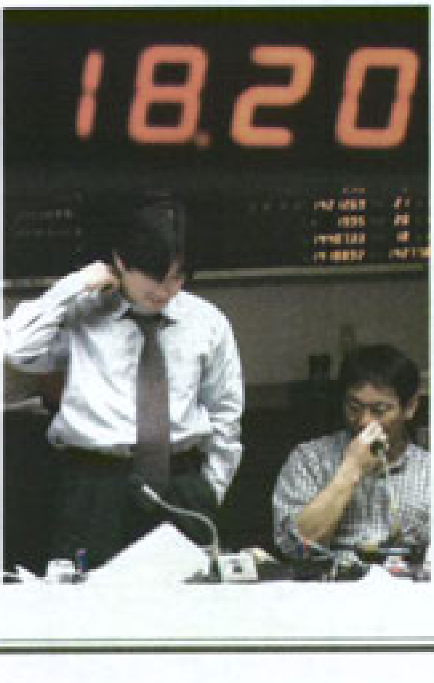
The functioning of this system claims to have found the answers to two important questions. The first one is about economic production and the welfare that comes into existence at the end of this process and how to share this welfare among the chain of welfare producers, workers and consumers in a fair way. The answer of the US economy to this question is the distribution of profit by means of the stock shares and investment funds.

By this means, all the small parts of the chain can even become partners in the firm through small savings. Thus special consideration is given to the workers in the firms and through the pension funds the basic dialectic of Marx is resolved. In reality, 44% of US markets are controlled by 75 investment funds most of which have conflicting interests, pension funds, individuals and institutional bodies. The other side of the issue is that 44% of the total US population uses investment funds to invest in stocks.

The second question here is about what the branch of economics calls the "principal agent problem." This problem refers to the situation where the executive officers and capital owner are different persons and the executive officer's taking too many risks and endangering the stockholders' interests. The answer of system to this problem was the development of a premium system for CEOs, which is based on the stock market value and stock performance of the firm. This system was established with the help of financial derivative, which means that as an increase in the firm's rating in the market enables stock-holders to make more profit, it also increases the executive officer's income. In this way, the second dilemma is overcome.

The emergency valves of the system were independent controlling and checking firms, which were experts on accounting. The expertise, carefulness and sincerity of these firms were unquestionable. They were basic tools to measure whether or not financial tables and documents of the corporations were corresponding to reality. In other words, they were functioning like lighthouses in stormy weather for small ships or investors who were trying to find their way in a stormy sea. The bankruptcies from the beginning of 2001 not only led to losses of billions of dollars in the system, but they also led people to criticise all the elements of the system, from independent checking firms to CEOs with brilliant careers.

The chain of scandals beginning with Enron shook the investors' confidence so much that in July 2002, 20 billion dollars were lost in investment funds in the US market, the total value of which is approximately 14 trillion dollars. In this period, the FED tried to lower interest rates to rock bottom to overcome this recession and the Euro became equal in value with US dollar for the first time after its long downward trend. This was a real disaster for the US economy, which badly needs the entrance of foreign money to the country. From 1999 to the end of 2001, the 1.3 trillion dollars supplied by foreign investors to the US stock markets was a very important factor affecting the performance of US markets in this period. Although foreign investors still had US stocks that are worth 5 trillion dollars, this didn't prevent the Dow Jones index from dropping to the lowest point on July 25th since October, 1998. This was the first time that the index fell under 8000 points, which was lower than the recession in the stock market (8235,81 points) on September 21st due to the effects of September 11th. This number was the lowest level of the last five years. In addition to this, if we consider that the financing of the record-level US foreign trade deficit – without producing inflationary pressure - is tied to a large extent to the

bariyle 1998 Ekim'inden beri ilk defa 8000 puanın altına düşerek, 11 Eylül sonrası indiği dip seviye olan 8235,81 (21 Eylül) puanın da altına inmesine engel olamamıştır. Bu değer son beş yılın da en düşük seviyesini oluşturmuştur. Ayrıca Amerika'nın rekor düzeydeki dış ticaret açığının enflasyonist baskı doğurmaksızın finansmanının da büyük ölçüde yabancı fon girişine bağlı olduğu güşünülecek olursa sorunun ciddiyeti bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki tablo, skandalların yol açtığı paniğin küresel finansal piyasalar üzerindeki yıkıcı etkisini açıkça yansıtmaktadır.

Fakat skandallar sonrası ortaya çıkan başka bilgiler krizin saf ekonomik alanın dışına taşan daha derin sonuçları olabileceğine işaret etmektedir. Bu sonuçlar krizin yol açtığı olumsuz ekonomik gelişmelerin etkilerinin daha da ağırlaşabilmesi riskini ortaya çıkarmaktadır. Bu çerçevedeki yaklaşımlara iyi bir örnek, "POCLAD" (Program on Corporations, Law and Democracy) adlı sivil inisiyatifin "Defying Corporations, Defining Democracy" adlı kitabı olmuştur. Texas Observer'dan Robert Jensen 27 Haziran'daki yazısında kitabı değerlendirmiştir. Jensen'a göre kitap, bugüne kadar yapıldığı gibi, şirketlerin "kötü uygulamaları" üzerinde durmak ve şirketlerin demokrasiyi yozlaştırdığını söylemek yerine, doğrudan doğruya şu tezle yola çıkmaktadır: "Şirketlerin çağımızdaki yükselişi, anlamlı bir demokrasinin ölümü anlamına gelmektedir." Jensen'in yazısında adı geçen "Participatory Economics" ("Katılımcı Ekonomiler") gibi sistem tartışmaları da ABD'de giderek yaygınlaşmaktadır.

Endeks	25 Temmuz	Ne Kadar süredir en düşük
FTSE-100	3,643.4	6 yıl
DOW	7,702.3	5 yıl
Nasdaq	1,229.1	5 yıl
S&P	797.8	5 yıl
Hang Sang	9,972.0	9 ay
SINGAPORE	1,522.8	8 ay
BSE	3,107.5	8 ay
NSE-NIFTY	1,004.1	8 ay
NIKKEI	9,947.7	5 ay
THAILAND	374.4	2 ay
SOUTH KOREA	721.4	1 ay
TAIWAN	5,039.5	1 ay
MALAYSIA	715.1	1 ay

"...Önce Enron stratejisini ele alalım. Önce, önümüzdeki otuz yıl boyunca müşterilerinize hergün bir külah dondurma satmayı içeren bir anlaşma imzalarsınız."

Son on yıldır Amerikan usulü serbest piyasa mantığının oturtamamış olan ülkeleri "ahbap-çavuş ilişkileri (cronyism ve nepotism)" içinde gerçek kapitalizmi "becerememekle" suçlayan Amerikan küreselleşme retoriği için bu önemli bir darbedir. Etkileyici ekonomik büyüme performanslarıyla bir dönemler sistemin göz bebeği olan Uzak Doğu ülkeleri Asya Krizi sonrasında ağır suçlamaların muhatabı olmuşlardır. O dönemdeki birçok konuşma, makale ve yazı, eğer varsa, sorunun sistemde veya işleyiş mantığında değil uygulayıcıların beceriksizliğinde ve sistemin "ruhunu" kavrayamayışlarında olduğunu iddia etmiştir. Ancak siyasal sistemde birbiri ardına ortaya çıkan "ilginç" ve "şüpheli" bağlantılar küreselleşmenin mabedinin ekonomik ve siyasal yapısının da bu sorunlardan bağımsız olmadığını göstermektedir.

Yolsuzluk Ekonomisi Modelleri

Küreselleşme ile ilgili araştırmalarıyla da tanınan Asya Krizi döneminin parlak isimlerinden Amerikalı iktisatçı Paul Krugman, The New York Times, 28 Haziran'da The New York Times gazetesinde yayımlanan "Flavors of Fraud" başlıklı makalesinde borsa çalkantılarına ve giderek sistemin topyekün krize girmesine yol açabilecek olan uygulamaları ilginç bir benzetmeyle ele almış. Söz konusu şirketlerden Enron, Dynegy, Adelphia ve WorldCom örneklerinde yolsuzlukların nasıl yapıldığını göstermek için bir dondurma firmasını model olarak kullanan Krugman konuyu şöyle izah ediyor:

"...Önce Enron stratejisini ele alalım. Önce, önümüzdeki otuz yıl boyunca müşterilerinize hergün bir külah dondurma satmayı içeren bir anlaşma imzalarsınız. Dondurmaların üretimine ve satışına ilişkin maliyetleri kafanıza göre aşağı çektikten sonra gelecekteki bütün satışlardan elde edilecek bu abartılmış kar projeksiyonunu bu yılki mali tablolarınıza yansıtırsınız. Bir anda son derece karlı bir işletmeniz olmuştur, artık hisselerinizi şişirilmiş fiyatlardan satabilirsiniz.

İkinci olarak Dynegy stratejisine bir bakalım. Dondurma satışlarınız karlı değildir ama yatırımcıları gelecekte karlı olacağına ikna eder-

entrance of foreign funds, the seriousness of this matter becomes obvious once again.

The following table reflects the disastrous effects of the scandals on international financial markets:

According to information that was gathered after the scandals, there were indications that this crisis wouldn't only be effecting the economy, but would have much more severe consequences. These results showed that there was risk of the negative economic effects of the crisis becoming even heavier. A good example of this type of approach is found in a book entitled "Defying Corporations, Defining Democracy," which was published by an NGO called POCLAD (Program on Corporations, Law and Democracy). On July 27th Robert Jensen reviewed this book in his article in the Texas Observer. According to Jensen, the general thesis of this book was not arguing the "evil practices" of firms as was usually done until this time, but the book stated directly that "the rapid ascendancy of the firms means the actual death of democracy." The term "Participatory Economics," which was referred to in Jensen's article has become a topic of widespread discussion in the US.

In the last decade, the US has blamed some countries for not being able establish the liberal free market ideology because of cronyism and nepotism. The scandals have made a severe and devastating impact on America's globalisation rhetoric. The US has criticized these countries as not being able to handle real capitalism. After the Asian crisis, Far East countries with their impressive economic performances became the direct targets of these arrows of criticism. The articles and lectures that were produced in this period argued that if there is a problem, it is not because of the liberal system or its operational mechanism, but the inability of executives and their failure to understand the system's soul effectively. But, the emergence of "strange" and "doubtful" relations in the political system demonstrated that the economic and political temple of globalisation was not independent from this kind of problem.

Models of Corrupt Economies

One of the shining economists of the period of the Asian crisis, Paul Krugman, who is known for his studies about globalisation, published an article entitled "Flavours of Fraud" in the New York Times on July 28th. In his article, Krugman approached the instability of the stock exchange rates and operations that might lead to the total annihilation of the system with an interesting analogy. He used the following model of an ice-cream firm to show how Enron, Dynegy, Adelphia and WorldCom used abusive practices:

...First there's the Enron strategy. You sign contracts to provide customers with an ice cream cone a day for the next 30 years. You

Global Markets

Index	July25	Low For
FTSE-100	3,643.4	6 year
DOW	7,702.3	5 year
Nasdaq	1,229.1	5 year
S&P	797.8	5 year
Hang Sang	9,972.0	9 month
SINGAPORE	1,522.8	8 month
BSE	3,107.5	8 month
NSE-NIFTY	1,004.1	8 month
NIKKEI	9,947.7	5 month
THAILAND	374.4	2 month
SOUTH KOREA	721.4	1 month
TAIWAN	5,039.5	1 month
MALAYSIA	715.1	1 month

siniz. Ardından sokağın biraz aşağısındaki bir diğer dondurmacıyla gizli bir anlaşmaya girer, hergün birbirinizden karşılıklı olarak yüzlerce külah dondurma alırsınız -veya daha da iyisi alır gibi yaparsınız; ne de olsa onca dondurmayı bir o dükkana bir sizinkine karşılıklı taşıma zahmetine girişmeye gerek yoktur-. Sonuçta, gelecekte çok parlak olacak bir işin en büyük oyuncularından birisi olarak hisselerinizi şişirilmiş fiyatlardan satabilirisiniz.

Veya Adelphia stratejisinden buyurun. Müşterilerinizle çok sayıda sözleşme imzalarsınız ve yatırımcıların sözleşmelerin karlılığından çok hacmine odaklanmasını sağlarsınız. Bu kez hayali sözleşmeler imzalamakla vakit kaybetmenize gerek yok, tek yapacağınız çok sayıda hayali müşteriler yaratmak. Abonelerinizin sayısındaki olağanüstü artış karşısında analistler size yüksek notlar vermekten kendilerini alamayacaklar ve siz de hisselerinizi şişirilmiş fiyatlardan satabileceksiniz.

Son olarak WorldCom stratejisine bir göz atalım. Burada hayali satışlar üretmeyecek tersine varolan birşeylerden kurtulacaksınız. Kurtulacağınız şeyin maliyetler olması işin püf noktasıdır. Bunun için üretiminizin parçası olan (süt, şeker, çikolata gibi) faaliyet maliyetlerinizi satın aldığınız yeni dondurma makinasının bir parçası gibi göstereceksiniz. Böylelikle, hiç de karlı olmayan işiniz, kağıt üzerinde, sadece yeni sabit kıymetler almak için finansman kullanan son derece karlı bir iş haline dönüşecek. Artık hisselerinizi şişirilmiş fiyatlardan satabilirsiniz.

Neredeyse unutuyordum. Peki siz bir yönetici olarak kendiniz bu işten nasıl menfaat sağlayacaksınız? Bunun en kolay yolu ücretinizi bol miktarda hisse senedi opsiyonu olarak tahsil etmek. Böylece hisse fiyatları arttıkça sizin zenginliğiniz de artacaktır. Ayrıca Enron tipi özel amaçlı birimleri, Adelphia tipi şirketten kullanacağınız kredileri, ucuza kapattığınız sanat eserlerini veya gayrimenkulleri şirkete fahiş fiyattan satmayı ve benzerlerini de unutmayın. Bugünlerde CEO olmak karlı bir iş.

WorldCom

ABD'nin önde gelen iletişim şirketlerinden WorldCom, tarihin en büyük muhasebe yolsuzluklarından birini yürüttüğünü, Ocak 2001-Mart 2002 döneminde karını 3.8 milyar dolar yüksek gösterdiğini kabul etti.

Enron

Enerji devi Enron geçen ekimde bilançosunu açıkladığında hesaplardaki bir 'kara delik' dikkatleri çekti. Bunun üzerine şirket hakkında soruşturma başlattı. Enron, karını şişirdiğini kabul etti.

Andersen

Enron skandalının patlak vermesinin ardından gözler, şirketi denetleyen Andersen'e çevrildi. Herkesin merak ettiği soru, Andersen'in nasıl olup da yapılan usülsüzlüğü görmediğiydi. Bunun üzerine Andersen, Enron'la ilgili belgeleri yok etti. Andersen, adaleti engellemekten cezaya çarptırıldı.

Enron skandalı, zaten sıkıntıda olan Andersen'e ağır darbe vurdu. Aslında Enron, Andersen'in adının karıştığı ilk skandal değildi. Şirket 1990'ların ortalarında da, Waste Management adlı şirketin hesaplarına ilişkin incelemesi nedeniyle cezaya çarptırılmıştı.

Andersen'in içine düştüğü durum, tüm denetleme şirketleri ve muhasebecilik hakkında şüphe bulutlarının doğmasına yol açtı. Denetleme şirketleri, saygınlıklarını yeniden kazanmak için girişimler başlattı.

Adelphia

Telekom şirketi Adelphia, 25 Haziran'da iflasını açıkladı. ABD'nin altıncı en büyük kablo televizyon şirketi olan Adelphia'nın muhasebe işlemleri incelem altında. Şirket, son iki yıldır karını yüksek gösterdiğini ve sahip olduğundan daha fazla abone sayısı açıkladığını kabul etti.

Tyco

İleri teknoloji şirketi Tyco'nun eski CEO'su Dennis Kozlowski hakkında yolsuzluktan ötürü haziran başında soruşturma açıldı. Kozlowski hakkındaki suçlama, 1 milyon dolar tutarında satış vergisini ödemezken 13 milyon dolar tutarında sanat eseri satın almak.

Tyco hakkındaki soruşturma sadece Kozlowski'nin bireysel uygulamaları ile ilgili ancak yin ede incelemeler sırasında şirketin muhasebe işlemlerinde de bazı usülsüzlükler bulunabileceği ifade ediliyor.

Global Crossing

Yüksek teknoloji şirketi Global Crossing, sektörünün parlayan yıldızlarından biriydi.

Amerika'daki İflaslar

Şirket Adı	İflas Tarihi	Aktif Büyüklüğü (Milyon dolar)
WorldCom Inc.	21.07.2002	107.000
Adelphia Com.	25 .06.2002	24.409
NTL Inc.	08.05.2002	16.834
Kmart Corp.	22.01.2002	17.007
Global Crossing Ltd.	28.01.2001	25.511
Enron Corp.	02.12.2001	63.932
Pacific Gas	06.04.2001	21.470
Finova Group	07.03.2001	14.050
HomeFed Corp.	22.10.1992	13.885
Southeast Banking Corp.	20.09.1991	13.390
First Exe. Corp.	13.05.1991	15.193
Gibraltar Fin. Corp.	08.02.1990	15.011
Mcorp	31.03.1989	20.228
Texaco Inc.	04.12.1987	35.892
Financial Corp.	09.09.1988	33.864

Şirket 28 Ocak'ta iflasını açıkladı, şirket hakkında soruşturma başlatıldı. Global Crossing'in de muhasebe oyunları sonucu battığı, iflasın düzmece olduğu iddia ediliyor.

Merrill Lynch

Böylesi bir skandallar ortamında yatırım bankaları da sıkıntılı bir döneme girdi. ML, New York Savcılığı ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma sonucu ML, 100 milyon dolar ceza ödedi ancak suçlu olduğunu kabul etmekten kurtuldu.

ML hakkındaki suçlama, yatırımcılara değersiz bazı hisselerde yatırdım yapmaları yönünde tavsiyelerde bulunmak.

deliberately underestimate the cost of providing each cone; then you book all the projected profits on those future ice cream sales as part of this year's bottom line. Suddenly you appear to have a highly profitable business, and you can sell shares in your store at inflated prices.

Then there's the Dynegy strategy. Ice cream sales aren't profitable, but you convince investors that they will be profitable in the future. Then you enter into a quiet agreement with another ice cream parlor down the street: each of you will buy hundreds of cones from the other every day. Or rather, pretend to buy — no need to go to the trouble of actually moving all those cones back and forth. The result is that you appear to be a big player in a coming business, and can sell shares at inflated prices.

Or there's the Adelphia strategy. You sign contracts with customers, and get investors to focus on the volume of contracts rather than their profitability. This time you don't engage in imaginary trades, you simply invent lots of imaginary customers. With your subscriber base growing so rapidly, analysts give you high marks, and you can sell shares at inflated prices.

Finally, there's the WorldCom strategy. Here you don't create imaginary sales; you make real costs disappear, by pretending that operating expenses — cream, sugar, chocolate syrup — are part of the purchase price of a new refrigerator. So your unprofitable business seems, on paper, to be a highly profitable business that borrows money only to finance its purchases of new equipment. And you can sell shares at inflated prices.

Oh, I almost forgot: How do you enrich yourself personally? The easiest way is to give yourself lots of stock options, so that you benefit from those inflated prices. But you can also use Enron-style special-purpose entities, Adelphia-style personal loans and so on to add to the windfall. It's good to be C.E.O.

WorldCom

WorldCom, one of the USA's leading communication firms, admitted that the firm had made one of the biggest accounting abuses in history and that it had exaggerated its January 2001- March 2002 period profit by 3.8 billion dollars.

Enron

Last October when the energy giant Enron announced its accounts, a black hole in the accounts attracted public attention. Because of this, Enron became the target of an investigation and it admitted that the firm's profit was exaggerated.

Andersen

After the Enron scandal, everyone turned their attention to the controlling firm Andersen and asked how it's possible that Andersen couldn't see this corruption. Andersen eliminated the documents related to Enron and Andersen was found guilty of hindering the application of justice.

The Enron scandal was a great blow to Anderson, which was already in difficulty. In fact, Enron wasn't the first scandal in which Andersen had been involved. In the mid 90s, the firm was found to be guilty for its incorrect examination on the accounts of a firm called Waste Management

The situation that Andersen was involved in led to the emergence of doubts about the whole of checking, controlling and accounting firms. Due to this, auditing firms tried to find new ways to regain their public respect.

Adelphia

The Telecom firm, Adelphia, announced its bankruptcy on the 25th of June. Adelphia, which is one of the six biggest cable TV firms in America, is under investigation. The firm admitted that it has exaggerated its profit for the last 2 years and has shown its number of subscribers to be higher than it actually is.

Tyco

In the beginning of June an investigation of corruption was started regarding Dennis Kozlowski, the ex-CEO of advanced technology firm Tyco. The charge against Kozlowski was that he didn't pay the 1 million dollar tax on a piece of art he bought for 13 million dollars. The investigation about Tyco was only about Kozlowski's personal activities, but experts were arguing that there could be some corruption in the accounting documents of Tyco.

Global Crossing

Advanced technology firm Global Crossing was one of the stars of its sector. The firm announced its bankruptcy on the 28th of October and an investigation was started about the firm. There are claims that the firm went under because of accounting tricks and that its bankruptcy is not real.

Merrill Lynch

In such a scandalous atmosphere, the investment banks entered a crisis period, too. ML made an agreement with the NY Prosecutor. As a result of this agreement, ML had to pay 100 million dollars in fine, but it was rescued from admitting that it was guilty. The basic charge against ML was that they had advised investors to make investment on some valueless stock.

The Bankruptcies in America

Name Of The Firm	Date Of Bankrupte	Active Size Of The Firm (Million Dollar)
WorldCom Inc.	21.07.2002	107.000
Adelphia Com.	25 .06.2002	24.409
NTL Inc.	08.05.2002	16.834
Kmart Corp.	22.01.2002	17.007
Global Crossing Ltd.	28.01.2001	25.511
Enron Corp.	02.12.2001	63.932
Pacific Gas	06.04.2001	21.470
Finova Group	07.03.2001	14.050
HomeFed Corp.	22.10.1992	13.885
Southeast Banking Corp.	20.09.1991	13.390
First Exe. Corp.	13.05.1991	15.193
Gibraltar Fin. Corp.	08.02.1990	15.011
Mcorp	31.03.1989	20.228
Texaco Inc.	04.12.1987	35.892
Financial Corp.	09.09.1988	33.864

ATİLLA PAMİRLİ

Ufukları Açmak

Dünya haritasına baktığımızda, Türkiye'nin bulunduğu konumu bir kaç mecazla açıklayabiliriz. Birincisi, çokça kullanılan köprü mecazı... Asya'nın veya Avrupa'nın birbiriyle birleştiği dar bir alan...

Dünya haritasına baktığımızda, Türkiye'nin bulunduğu konumu bir kaç mecazla açıklayabiliriz. Birincisi, çokça kullanılan köprü mecazı... Asya'nın veya Avrupa'nın birbiriyle birleştiği dar bir alan...

Bunu böyle vasıflandıranlar için bölgemiz, tarihi olarak da bir birleşme, kavuşma noktası teşkil etmiş. Sadece Osmanlı devletinin sınırlarına bakmak yeterli... Anadolu, Orta Asya'dan Balkanlar'a, oradan da Orta ve Güney Avrupa'ya uzanan bir gövdenin bir kalp gibi merkezinde yer alır...

Osmanlı, medeniyetinde de bu birleşmeyi, bu teması simgeler. Osmanlılar için asla kompleks konusu olmayan almalar-vermeler köprü mecazını doğrular. İdari sisteminden musikisine, mimarisinden yemek zevkine kadar bir çeşniler medeniyetidir Osmanlı. Çünkü aldıkça zenginleştiğinin farkındadır.

İkinci olarak, dünyada işgal ettiğimiz yeri, Asya ve Avrupa'nın birbirinden koptuğu, ayrıldığı ve belki de karşı karşıya geldiği nokta olarak da görmek mümkün...

Böyle bakanlar ise, Doğu'yu mükemmelen temsil eden Osmanlılar ile Batı'nın muharebe alanı olarak görürler bölgemizi. Nitekim bitmek bilmeyen savaşlar, toprak kazançları, toprak kayıpları bu medeniyetler arası gerilimin, çatışmanın en iyi delilleridir onlara göre. Böyle düşünenlerin çoğu kendileri çatışmaya meyyal kişilerdir.

Oysa, tarihin eğer biri kazananlara, bir de kaybedenlere bakan iki yüzü varsa, coğrafyanın pek çok yüzü vardır.

Pek çoğumuza yabancı değil artık: Ortadoğu, Yakın Doğu gibi kavramlar tarihte kullanılmamış, sömürgecilik ile birlikte ortaya çıkmış isimlendirmeler... Neyin ortası? Neye yakın?

Bugün yanıbaşımızdaki Suriye, Irak, bize göre hangi ortadır? Çoğumuzun köklerinin yattığı Türkistan, Özbekistan neyin ortasıdır?

Pek çoğumuza yabancı değil artık: Ortadoğu, Yakın Doğu gibi kavramlar tarihte kullanılmamış, sömürgecilik ile birlikte ortaya çıkmış isimlendirmeler...

Ancak türetilen her ismin bir işi vardır. Ortalanan, yakınlaştırılan Doğu aslında biziz. Ne yazık ki, pek çoğumuz için, komşularımız, Kafkaslar, Balkanlar, Orta Asya, Kuzey Afrika sanki uzayda bir yeri işgal eder. Batı'ya göre doğu olan, sanki bize göre de öyledir.

Bugün biz bu iki terimin aynı bölgeyi gösterdiğini sanırız. Oysa İngiliz sömürgeciliği Yakın Doğu tabirini Türkiye'yi ve Kuzey Afrika'yı da katarak anlamış. Ortadoğu ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Amerikan hegemonyası ile beraber geçerlilik kazanan taze bir kavram...

Coğrafyaya bakışımız, tarihe bakışımız demektir. Gözünü Orta Asya'ya kapayan birisi için, ne Buhara Emirliği vardır, ne de Kaşgar Devleti... Dolayısıyla ne pamuk bilir, ne de doğalgaz... Filistin'i görmezden gelen, Selahaddin Eyyubi'yi de bilmez, Haçlılar'ı da, İsrail tarihini de... Dolayısıyla Bütün Afrika kıyılarının bankacı ve lokantacılığını elinde bulunduranların Lübnanlılar olduğunu bilmez. Balkanlar'a flu bakan birisine, ne Üsküp bir mana ifade eder, ne de Saraybosna... O da Balkanlar'ın Avrupa'nın önbahçesi olduğunu, oraya ayak basmanın Avrupa'ya pazar açmak demek olduğunu kavrayamamıştır.

Evet, coğrafya çok yüzlüdür... Ya da çok

Broaden The Horizons

When we look at the world map, we can express the position of Turkey with a few metaphors. First of all, the metaphor of bridge which is used the most… a narrow strip of land that connects Asia and Europe to each other….

For the people who make this kind of description, our region has historically formed a connection, a meeting point. It is enough just to look at the boundaries of the Ottoman State… Anatolia was located at the heart of a body that stretches from Asia to the Balkans and from there to central and southern Europe.

In respect to us, in which middle are Syria and Iraq that are immediately beside us? In the middle of what are Turkistan and Uzbekistan, the roots of which touch most of us?

The word Ottoman signifies this unifying connection and this manifested in its civilization. Cultural exchanges, which were never considered as a complex matter by the Ottomans, confirm the metaphor of bridge. From the administrative system to music, from architecture to eating habits, the Ottoman society was a civilization of tastes because it was aware that it became enriched by these exchanges.

Secondly, it is possible to see our location in the world as the point at which Asia and Europe separate from one another; it may be even thought of as the point where they are face to face…

People who have this kind of vision see our region as the battlefield between the Ottomans, which represent the East perfectly, and the West. As a matter of fact, endless wars, land gains and land losses are the best evidence of this tension and conflict between the civilizations. Most of the people who think in this way are very inclined to conflict. However, if history has two faces, one looks at the winner and the other looks at the loser, and geography has a number of faces.

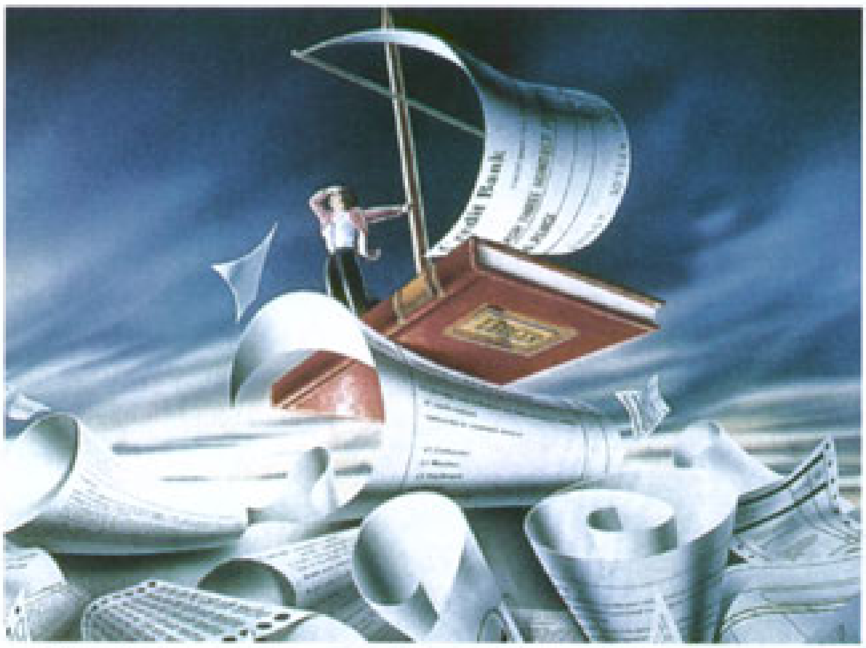
Now, we are not unfamiliar with concepts like the Middle East and the Near East, names that are not used historically but emerged with colonialism… Middle of what? Near to what?

In respect to us, in which middle are Syria and Iraq that are immediately beside us? In the middle of what are Turkistan and Uzbekistan, the roots of which touch most of us?

However, every name produced has a function. Indeed, the middle and near East are ourselves. What a shame! For most of us, it is as if our neighbors, the Caucasus, the Balkans, Central Asia, North Africa occupy a place in space. The East according to the West assumes that it is also East according to us. Today, we suppose that these two terms denote the same region. Whereas the colonialism of the British had understood the concept of Near East to include Turkey and North Africa. Middle East is the new concept that gained acceptability with American hegemony after World War II…

Looking at geography means looking at history. For the one who pretends not to see Central Asia, there is neither the Emirate of Bukhara nor the State of Kashgar… Consequently, he knows neither cotton nor natural gas… He who pretends not to see Palestine, does not know Selahaddin Eyyubi, the Crusaders or the history of Israel either… Hence, he does not know that banking and restaurants operated on African shores were owned by Lebanese people. For the one who sees the Balkans unclearly, Skopje and Saraibosnia signify nothing… Who could not be able to grasp that the Balkans are the front garden of Europe and that arriving there meant opening markets to Europe.

Certainly, geography has many faces… Or it has multiple faces. Whichever face you prefer to see, it functions according to that face. Horizons, fantasies and communications gain acceptability.

yönlüdür. Hangi yüzünü görmeyi tercih ederseniz, o yüze uygun işler, ufuklar, hayaller ve temaslar geçerlilik kazanır.

Ortadoğu dediğimiz, Kafkaslar, Orta Asya, Afrika, Asya, Avrupa dediğimiz zaman kendimizi o yerlerin tarihine bağlamış, o yerlerin bugününe adamış oluyoruz.

Medeniyetlerin ayırdedici özellikleri de buradan geliyor zaten: devasa ve engin bir kapta coğrafyanın tarih ile meczolması demektir medeniyet…

Bugün küreselleşme diyerek vurgulanan, yani insan, sermaye, bilgi ve kültür seyyaliyeti yeni bir şey değil. Medeniyetlerin ulus devletler öncesinde taşıdığı imkanlardı bunlar. Ancak belki bugün bu seyyah unsurların hızları ve menzilleri değişti.

Asıl olan, insanın hareketliliği… Tarihe bu açıdan bakınca, coğrafya da o hareketlilik içine giriyor hemen. Bugün Kiev'de veya Bükreş'te işyeri açan bir Türk müteşebbis, tek başına işte bu tarih ve coğrafya beraberliğini tescil etmiş oluyor. Sınırlar bu harekete engel teşkil edemiyor. Nitekim kozmetikçi Fabergé de Rusya'dan gelme… Ancak 16. yüzyılda ataları, anavatanları Fransa'da yaşarken dini inançları yüzünden saldırılara uğramışlar ve taa Sibirya'ya göçmüşler. İnsan bu kadar hareketli ve esnek bir varlık…

Modern siyasetin ülkeleri, ayrı ayrı toplumları barındıran kafesler gibi tanımlaması da ne insan gerçeğine, ne de tarihi akışa uygun değildi zaten… Küreselleşmeyle beraber, seyyahlık yeniden sahneye çıktı…

Coğrafyaya bakışımız, tarihe bakışımız demektir. Gözünü Orta Asya'ya kapayan birisi için, ne Buhara Emirliği vardır, ne de Kaşgar Devleti… Dolayısıyla ne pamuk bilir, ne de doğalgaz… Dünya önümüzde açık… Bizim medeniyetimiz kapayanların değil, açanların medeniyeti. Şehir açanların, belde açanların, devir açanların medeniyeti. El açmadan, sofra açanların… Dert açmadan gönül açanların…

Coğrafya yekpare, tarih yekpare… Sınırların tek başına bu bütünlüğü bozması daha fazla devam edemezdi…

Şimdi, bu gerçeği anlamak gerekiyor. Tarih, coğrafya, hareket ya da durağanlık… Tercih bizim elimizde… Sınırları toplumları, iş sahalarını, üretenleri ve ticaret yapanları birbirinden koparan değil, birbiriyle kaynaştıran noktalar olarak görmek bizim elimizde…

Uzak ya da yakın sıfatı kullanmadan coğrafyayı tek bir "arz" olarak görüp, onun bölünemez köşelerini keşfetmek de bizim elimizde…

Hala elimizde olmayanlar var mı? Elbette… Bürokratik işlemler, bu ülkeden öbürüne değişen kurallar, gümrükler, her ülkenin farklı kanunları…

Ancak unutmayalım, bütün bunlar aileler arasında da var… Her ailenin işleyişi başka. Çocukların yetiştirilişi, ana-babanın ilgisi, evin çekilip-çevrilmesi hiç birinde aynı değil. Ama, o aileler rahatlıkla bir mahalleyi paylaşabiliyor.

Dünya önümüzde açık… Bizim medeniyetimiz kapayanların değil, açanların medeniyeti. Şehir açanların, belde açanların, devir açanların medeniyeti. El açmadan, sofra açanların… Dert açmadan gönül açanların…

Bizler de açmalıyız bu coğrafyayı…

Oysa bir de kapayanlar var… Coğrafyayı, tarihi, insanı, ahlakı, işi, bereketi… Onlar için "açmak" zaten "gizli olan"ı, "bilinmeyen"i açmak demektir. Batı dillerinde "keşif" kelimesi, hep bir şeyin üzerindeki kapağı kaldırmak anlamına gelir.

Oysa bizde coğrafya bilinmeyen, üstü kapalı bir şey değildir. Arz önümüzde açıktır… Gitsek de gitmesek de, her yer memleketimizdir… Açık olan, açmayı bilen için gurbet yoktur…

Evet, ufuk gitmek istediğimiz yönde… Tarih açık… Coğrafya açık… Asıl mesele, zihnimizi, emeğimizi, gayretimizi ve mutlaka gönlümüzü de açık tutmak.

When we say; the Middle East, the Caucasus, Central Asia, Africa, Asia, Europe, we have devoted ourselves to that region's history and that region's today.

In fact, the distinguishing characteristics of the civilizations come from this reality: the civilization means the mixture of geography with history in a wide and boundless vessel...

Today, the thing stressed as globalization, namely human, capital and culture mobility and the information flow is not something that has newly emerged. These are possibilities owned by the civilizations before the nation states. Today, it may be only that the momentum and range of these mobile elements have changed.

The essential one is human mobility... When we look at history from this perspective, geography participates in this movement immediately. Today, a Turkish entrepreneur who established a business firm in Kiev and Bucharest approves this union of history and geography alone. The boundaries are not able to be an obstacle to this movement. In the same way, Fabergé who engaged in the cosmetic business comes from Russia... However, while they were living in France in the 16th century, his ancestors were subjected to assaults because of their religious beliefs and they migrated right up to Siberia. The human being is such an active and flexible creature...

In fact, the definition of countries by modern politics as cages which shelter distinct societies was not appropriate for human reality and for the course of history... With globalization, mobility re-emerged once again...

Geography is in one piece, history is in one piece.... The ruining of unity by boundaries could not go on...

Now, it is necessary to understand this re-

ality. History, geography, mobility or stability... It is our preference... It is our preference to see boundaries as connecting points among societies, business areas, producers and traders rather than seeing them as separating points...

The world is open in front of us... Our civilization is not a civilization of door-closers, but a civilization of door-openers. It is a civilization of people who open cities, towns and new eras and who offer without begging... who cheer up without pouring out their troubles... Well, the horizon is in the direction that we want to go... History is open... Geography is open.

It is also our preference to see geography as the earth without using the adjectives of "far" or "near" and to explore its indivisible areas...

Still, is there anything that is not under our care? Surely... Bureaucratic procedures, changing rules from country to country, tariffs, different laws of different countries...

However, don't forget, all of these are also present between families... The processing of every family is different. Bringing up children, the interest of parents and housekeeping are not the same in each one. But, families share the same quarter easily.

The world is open in front of us... Our civilization is not a civilization of door-closers, but a civilization of door-openers. It is a civilization of people who open cities, towns and new eras and who offer without begging... who cheer up without pouring out their troubles...

We should also open this geography...

But, there are closers... of geography, history, humans, morality, business, fruitfulness... for whom "opening" means to bring the "hidden" and "secret" out into the open. In western languages, the word "exploration" means to throw away the cover on something.

Whereas, geography is not a thing that is secret and covered for us. The earth is open in front of us. Every place is our country whether we go or we don't go... For one who is open and for one who knows to open, there is no foreign place.

Well, the horizon is in the direction that we want to go... History is open... Geography is open. The main issue is to open our minds, our work, our efforts and certainly our hearts.

TAYANÇ GÜNDÜZ

Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme

Türkiye, iki yüz yılı aşkın bir süredir hedef belirlediği Batı Uygarlığı'na kıyısından köşesinden dahlini bir kez daha (Avrupa Birliği bağlamında) tescil ettirmeye çalışadursun, dış ticaret ilişkileri yönüyle bunu bir ölçüde başarmış görünmektedir.

Türkiye, iki yüz yılı aşkın bir süredir hedef belirlediği Batı Uygarlığı'na kıyısından köşesinden dahlini bir kez daha (Avrupa Birliği bağlamında) tescil ettirmeye çalışadursun, dış ticaret ilişkileri yönüyle bunu bir ölçüde başarmış görünmektedir. Bugün Türkiye'nin dış ticaret hacminin yaklaşık yarısı Avrupa Birliği ülkeleri ile gerçekleştiriliyor. Buna ABD, BDT ve EFTA ülkeleri ile olan ticaret hacmini eklediğimizde ise, dış ticaretimizin yaklaşık üçte ikilik bir kısmının bu ülkelere yönelik olduğunu görüyoruz.

Türkiye'nin AET ile kırk yıla yakın bir süre önce Ankara Anlaşması ile başlayan ilişkileri, ikinci dünya savaşı sonrasında artmış bulunan stratejik önemi neticesinde Türkiye'ye zaman zaman büyük fırsatlar sunmuşsa da (dönemin başbakanı Bülent Ecevit tarafından reddedilen AT üyeliği gibi) bugün gelinen noktada elimizde somut olarak sadece AB ile tarafları bulunduğumuz Gümrük Birliği bulunmaktadır. Çalışmamızda 1995 senesinin başlangıç noktası alınmasının nedeni, bu senenin Gümrük Birliği kararının alındığı yıl olmasıdır. Bu karar, tarihi bir dönemeci işaret ediyor ve Avrupa Birliği'ne katılım sürecindeki ülkelerden sadece Türkiye'ye özgü bir uygulamanın çerçevesini çiziyordu.

Gümrük Birliği kararının hemen öncesinde, 1994 yılında kamuoyunda '5 Nisan Kararları' olarak bilinen istikrar tedbirleri neticesinde bir önceki yıla nazaran ithalatta görülen yüzde 20,9'luk düşüş neticesinde ithalatımız 23.2 milyar olara gerilemiş, ihracatımız yüzde 18'lik artış ile 18.1 milyar dolara çıkmış, bunun neticesinde ihracatın ithalatı karşılama oranı 1980 sonrası dönemdeki en yüksek düzey olan yüzde 77.8'lik seviyesine ulaşmıştı. O tarihten sonra tekrar yüzde 50'ler civarında seyreden ve ancak 2000 yılı finansal krizleri ve devalüasyon neticesinde bu oran; 2001 yılında yüzde 75.7, bu yılın ilk 6 aylık döneminde ise yüzde 74 şeklinde gerçekleşti.

Çalışmamızda 1995 senesinin başlangıç noktası alınmasının nedeni, bu senenin Gümrük Birliği kararının alındığı yıl olmasıdır.

İhracatın ithalatı karşılama oranı hiç şüphesiz, makroekonomik büyüklükler arasında itibar edilmesi gereken tek gösterge değildir. Ancak, Türkiye gibi yüksek düzeyde dış borcu bulunan bir ülkede büyük önem arz etmektedir zira Türkiye borçlarını çevirebilmek için döviz üretmek zorundadır ve bu da turizm, faiz gelirleri ve karşılıksız transfer gelirleri yanında ihracat düzeyinin sürekli olarak arttırılması, hatta eğer mümkünse ithalatını geçmesi sureti ile gerçekleştirilebilir.

Bu açıdan bakıldığında 1995 sonrası dönem hayli istikrarsız bir seyir izlemiş, 1995 yılında ithalatta yaşanan yüzde 53,5 artışa karşın ihracat sadece yüzde 19,5 artarak 21,637 milyar dolara ulaşmıştır. Doğal olarak sonuç dış ticaret dengesizliğinin genişlemesi ve dış ticaret hacminin artması olmuştur. 1995'de toplam 57,3 milyar dolar düzeyindeki toplam dış ticaret hacmi (ihracat + ithalat) o tarihten sonra hızla artmış ve 2000 yılında 82 milyar doları aşmıştı. Kriz sonrasında bir miktar gerileyerek 2001 yılında 72,7 milyar dolara gerileyen hacim, bu yılın ilk yarısında 37 milyar doları geçmiştir. Sonuç olarak Gümrük Birliği sonrasında Türkiye'nin dışa daha açık bir ekonomi haline geldiğini söylemek mümkündür.

Gümrük Birliği'nin asıl etkisi Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ticaret ilişkilerinde gözlemlenmiştir. 1994 yılında Türkiye AB ülkele-

An Evaluation On Turkey's Foreign Trade After 1995

While, in the context of European Union, Turkey once more trying to be involved in Western Civilisation which is determined as a target, this can be said to be achieved in terms of foreign trade relations for more than two hundred years. Today, half of the foreign trade volume is carried out with European Union countries. When the trade volume with USA, BDT, and EFTA countries are added to them, it becomes more obvious that two third of our foreign trade is carried out with these countries.

Although Turkey's relations with AET, which has started forty years ago, has offered great opportunities to Turkey as a result of increasing strategic significance it has in post World War II, (like AT membership which was refused by the then-Prime Minister Bülent Ecevit), today what is left is Customs Union of which we are considered to be sides with EU. The reason why the year 1995 is taken to be the starting point int his examination is that it is the time when the decision on Customs Union has been taken. The decision has signed an historical turning point and it has framed an application unique to Turkey among other countries in the process of participation to Customs Union.

In 1994, right before the Customs Union decision, as a result of a decline of 20,9 % in import compared to the previous year that was stemming from stability measures known as '5 April Decisions', import had receded to 23,2 billion dollars and export had become 18,1 billion dollar with an increase of 18 %. Therefore the rate of export to meet import had reached its highest level for the period after 1980 which was 77,8 %. After that time the rate had gone along around 50 %. However as a result of financial crisis of the year 2000 and of devaluation, the rate had become 75,7 % in the year 2001, and become 74% for the first six months of this year.

Undoubtedly, the import/export rate is not the only indicator to be esteemed among other macroeconomic numbers. However it is of great significance in a country like Turkey that has a high level of foreign debt. This is because Turkey has to yield foreign exchange in order to meet its debts. This can be carried out through making constant increase in export level, even more than import if possible, as well as in incomes of tourism, interest and unreturned transfer.

From this point of view, the period after 1995 has followed an unstable course;in spite of an increase of 53,5 % in import, export has become 21,637 billion dollars with an increase of just 19,5 %. The result naturally has become the expansion of foreign trade imbalance and increase in foreign trade volume. Total foreign trade volume (export + import), which was 57,3 billion dollar in 1995, had rapidly increased since then and it had gone beyond 82 billion dollars in the year 2000.This size which had become 72,7 billion dollars in the year 2001 with a little bit decrease, has gone beyond 37 billion dollars in the first half of this year. Consequently, it is possible to say that Turkey has become an economy which is more open to foreign trade since Customs Union decision has been taken.

The essential impact of Customs Union has been observed to be on Turkey's commercial relations with European Union. While Turkey was exporting to EU countries for 8,635 billion dollars, this amount has reached to 11,070 billion dollars in 1995 and to 11,548 billion dollars in 1996. The import from EU, however, has been an exact boom. The import level which was 10,915 billion dollars in 1994, had reached 16,860 billion dollars in 1995, and 23,138 billion dollars in 1996. In later period except 1999, there has been no proportional significant change in those levels. Even in 1999 while the export rate to meet import for Turkey-EU foreign trade had reached 66,9 % (there has been a recession in import fom EU in 1999), in general it had gone along 50 %.

Başlıca Ekonomik Göstergeler

YILLAR	MİLYON $							
	İHRACAT	Değ.%	İTHALAT	Değ.%	DENGE	HACİM	%	HIZI %
1980	2.910	-	7.909	-	-4.999	10.819	36,8	-1,1
1981	4.702	61,6	8.963	12,9	-4.231	13.635	52,6	4,2
1982	5.746	22,2	8.843	-1,0	-3.097	14.589	65,0	4,6
1983	5.728	-0,3	9.235	4,4	-3.507	14.963	62,0	3,3
1984	7.134	24,5	10.757	16,5	-3.623	17.891	66,3	5,9
1985	7.958	11,6	11.343	5,5	-3.385	19.301	70,2	5,1
1986	7.457	-6,3	11.105	-2,1	-3.648	18.561	67,1	8,1
1987	10.910	36,7	14.158	27,5	-3.968	24.348	72,0	9,8
1988	11.662	14,4	14.335	1,3	-2.673	25.997	81,4	1,5
1989	11.625	-0,3	15.792	10,2	-4.167	27.417	73,6	1,6
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	35.261	58,1	9,4
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6	0,3
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3	6,4
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1	8,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8	-6,1
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6	8.0
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2	7,1
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1	8,3
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7	3,9
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4	-6,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0	6,1
2001	31.334	12,8	41.339	-24,0	-10.065	72.733	75,7	-9,4
2002(*)	15.872	3,3	21.463	3,8	-5.591	37.335	74,0	0,7(1)

(*) Ocak-Haziran, 2002
(1) 2002 Q1
(2) Haziran, 2002
(3) Temmuz ayı ortalaması(T.C.M.B. Satış Kuru)
(4) 2002 Temmuz ayı (Bir önceki yılın aynı ayına göre)(1994=100)

rine 8,635 milyar dolar ihracat yaparken, 1995'de bu rakam 11,070, 1996'da ise 11,548 milyar dolara ulaşmıştır. AB'den yapılan ithalatta ise tam anlamıyla bir patlama yaşanmıştır. 1994'de 10,915 milyar dolar olan ithalat düzeyi, 1995'de 16,860, 1996'da ise 23,138 milyar doları bulmuştur. Sonraki dönemde ise bu düzeylerde oransal bağlamda 1999 yılı haricinde önemli bir değişiklik olmamış, Türkiye-AB dış ticaretinde ihracatın ithalatı karşılama oranı, bu yılda yüzde 66,9'a ulaşmışsa da (1999'da AB'den yapılan ithalatta bir gerileme yaşanmıştır)

Gümrük Birliği ile birlikte gerek Türkiye gerekse AB üyesi ülkeler, sınai ve işlenmiş tarım ürünlerine getirilen hareket serbestisi ile birlikte karşı tarafın piyasalarına artan oranlarda girme şansı buldular. Ancak yukarıda da zikredildiği ve tabloda da görüldüğü üzere bu süreç Türkiye'nin aleyhine oldu. Bunun da temel nedeni, Türkiye ekonomisinin 1995 sonrasında, hızlı büyüme dönemi içerisine girmesi neticesinde ithalatının artması ve aynı dönemde Avrupa Birliği ülkelerinin, Maastricht kriterlerinden biri olan sıkı bütçe politikaları nedeniyle bir resesyon içerisine girmeleri idi. Sonuç olarak Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1996 yılında AB'den yapılan ithalat yüzde 37,2 artarken aynı bölgeye olan ihracat sadece yüzde 4,2 artmıştır.

Gümrük Birliği ölçek ekonomilerinden yararlanma yönündeki fırsatları kullanmaya yönelik şartlar oluşturmasına karşın, bu fırsatlardan biri olan yabancı sermaye çekme konusunda Türkiye başarısız olmuştur. Oysa bu alanda gösterilecek başarı, Türk sanayi kuruluşlarının modernizasyonu için imkan sağlayabilirdi.

Gümrük Birliği'nin ekonomik etkileri rekabete hazır olma, sanayi-içi ticaret, kamu gelirleri ve ticaret açıkları bağlamında incelenebilir. Biz yazımızın genel çerçevesi içerisinde ticaret açıkları konusunu ele alacağız.

Dış Ticaret Dengesi

Tablo 2'de de görülebileceği gibi, GB'ni müteakip dönemde taraflar arasındaki ticaret hacmi genişlemiştir. Ancak Türkiye açısından ticaret dengesi olumsuz yönde etkilenmiş ve dış ticaret açıkları (AB ile olan dış ticarette) 1997'ye değin giderek artmış, 1998 ve 1999'da kısmen gerilemişse de 2000'de tekrar eski düzeylerine ulaşmıştır.

Türkiye'nin Dış Ticareti ve AB'nin Payı

	Genel					Avrupa Birliği					AB'nin Payı (%)		
Yıl	İhracat Milyon$	Değ (%)	İthalat Milyon $	Değ (%)	İhr İth	İhracat Milyon$	Değ (%)	İthalat Milyon $	Değ (%)	İhr İth.	İhracat	İthalat	Hacim
1993	15.348	—	29.429	—	52,2	7.288	—	12.950	—	56,3	47,5	44,0	45,2
1994	18.105	18,0	23.270	-20,9	77,8	8.634	18,5	10.279	-20,6	84,0	47,7	44,2	45,7
1995	21.636	19,5	35.707	53,4	60,6	11,078	28,3	16,860	64,0	65,7	51,2	47,2	48,7
1996	23.224	7,3	43.626	22,2	53,2	11.548	4,2	23.138	37,2	49,9	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	54,1	12.248	6,1	24.870	7,5	49,2	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	58,7	13.498	10,2	24.075	-3,2	56,1	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	-1,4	40.687	-11,4	65,3	14.348	6,3	21.416	-11,0	67,0	54,1	52,6	53,2
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	51,0	14.510	1,13	26.610	24,3	54,5	52,2	48,8	50,0
2001	31.342	12,8	41.339	-24,0	75,7	16.078	10,8	18.059	-32,1	89,0	51,3	43,6	46,9
*2001	4.752	—	7.666	—	62,0	2.579	—	3.419	—	75,4	54,3	44,6	48,3
*2002	4.899	3,1	6.130	-20,0	79,9	2.473	-4,11	2.554	-25,3	96,8	50,5	41,7	45,6

* Şubat Ayı Değerleri

PRINCIPAL ECONOMIC INDICATORS

YEARS	MILLION $						EXP- IMP	GROWTH
	EXPORT	CHAN.%	IMPORT	CHAN. %	EQUILIBRIUM	VOLUME	%	RATE %
1980	2.910	-	7.909	-	-4.999	10.819	36,8	-1,1
1981	4.702	61,6	8.963	12,9	-4.231	13.635	52,6	4,2
1982	5.746	22,2	8.843	-1,0	-3.097	14.589	65,0	4,6
1983	5.728	-0,3	9.235	4,4	-3.507	14.963	62,0	3,3
1984	7.134	24,5	10.757	16,5	-3.623	17.891	66,3	5,9
1985	7.958	11,6	11.343	5,5	-3.385	19.301	70,2	5,1
1986	7.457	-6,3	11.105	-2,1	-3.648	18.561	67,1	8,1
1987	10.910	36,7	14.158	27,5	-3.968	24.348	72,0	9,8
1988	11.662	14,4	14.335	1,3	-2.673	25.997	81,4	1,5
1989	11.625	-0,3	15.792	10,2	-4.167	27.417	73,6	1,6
1990	12.959	11,5	22.302	41,2	-9.343	35.261	58,1	9,4
1991	13.593	4,9	21.047	-5,6	-7.454	34.640	64,6	0,3
1992	14.715	8,2	22.871	8,7	-8.156	37.586	64,3	6,4
1993	15.345	4,3	29.428	28,7	-14.083	44.773	52,1	8,1
1994	18.106	18,0	23.270	-20,9	-5.164	41.376	77,8	-6,1
1995	21.637	19,5	35.709	53,5	-14.072	57.346	60,6	8.0
1996	23.224	7,3	43.627	22,2	-20.402	66.851	53,2	7,1
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	-22.298	74.820	54,1	8,3
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	-18.947	72.895	58,7	3,9
1999	26.587	-1,4	40.671	-11,4	-14.084	67.258	65,4	-6,4
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	-26.728	82.278	51,0	6,1
2001	31.334	12,8	41.339	-24,0	-10.065	72.733	75,7	-9,4
2002(*)	15.872	3,3	21.463	3,8	-5.591	37.335	74,0	0,7(1)

(*) January-June, 2002
(1) 2002 Q1
(2) June, 2002
(3) July average (T.C.M.B. Satış Kuru)
(4) 2002 July average (according to the previous year)(1994=100)

With the Customs Union, both Turkey and EU countries have increasingly met the opportunity of penetrating each other's market thanks to the freedom of operations brought for industrial and processed-agricultural products. As mentioned above and seen in the table, however, this process has turned to disadvantage of Turkey. The main reason leading to that was the increase in Turkey's import asa result of starting a rapid growth period for Turkey's economy after 1995. Furthermore, in the same period, European Union countries had gone into a recession due to strict budget policies as one of Maastricht criteria proposes. As a result, in the year 1996 in which Customs Union has become effective, while import from EU had increased for 37,2 %, the export to the same countries had increased only for 4,2 %.

Although Customs Union has created conditons giving opportunity for benefiting from economies of scale, Turkey has failed to take advantage of attracting foreign capital that is one of these opportunities. Yet, the success in this issue would make modernization possible for Turkish industrial organisations.

Economic impacts of Customs Union can be examined in the context of being ready to competition, industrial trade, public incomes, and trade deficits. For the general framework of this article we will take up trade deficits as our subject-matter.

Foreign Trade Balance

As can be seen in the Table 2, the trade volume between the sides has been expanded in the period following from CU. However, with Turkey's respect the trade balance has been influenced from that expansion in negative ways. In addition, foreign trade deficits (for the foreign trade with EU, had more and more increased until 1997; while it had decreased in 1998 and 1999 a little, it had reached the previous level in 2000.

One of the reasons for increase in import of Turkey to remain limited is that tariffs on most of industrial products were already demolished by Subsidiary Protocol in 1971.

Turkey has started importing from EU countries what it had formerly imported from

Turkey's Foreign Trade And Eu's Share

	General					European Union					EU's Share (%)		
Year	Export Million $	Chan. (%)	Import Million $	Chan. (%)	Exp Imp	Export Million $	Chan. (%)	Import Million $	Chan. (%)	Exp Imp	Export	Import	Volume
1993	15.348	—	29.429	—	52,2	7.288	—	12.950	—	56,3	47,5	44,0	45,2
1994	18.105	18,0	23.270	-20,9	77,8	8.634	18,5	10.279	-20,6	84,0	47,7	44,2	45,7
1995	21.636	19,5	35.707	53,4	60,6	11,078	28,3	16,860	64,0	65,7	51,2	47,2	48,7
1996	23.224	7,3	43.626	22,2	53,2	11.548	4,2	23.138	37,2	49,9	49,7	53,0	51,9
1997	26.261	13,1	48.559	11,3	54,1	12.248	6,1	24.870	7,5	49,2	46,6	51,2	49,6
1998	26.974	2,7	45.921	-5,4	58,7	13.498	10,2	24.075	-3,2	56,1	50,0	52,4	51,5
1999	26.587	-1,4	40.687	-11,4	65,3	14.348	6,3	21.416	-11,0	67,0	54,1	52,6	53,2
2000	27.775	4,5	54.503	34,0	51,0	14.510	1,13	26.610	24,3	54,5	52,2	48,8	50,0
2001	31.342	12,8	41.339	-24,0	75,7	16.078	10,8	18.059	-32,1	89,0	51,3	43,6	46,9
*2001	4.752	—	7.666	—	62,0	2.579	—	3.419	—	75,4	54,3	44,6	48,3
*2002	4.899	3,1	6.130	-20,0	79,9	2.473	-4,11	2.554	-25,3	96,8	50,5	41,7	45,6

* February values

Türkiye"nin AB Dışı Ülkelerle ticari ilişkileri (milyon dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İthalat (M)	12406	11150	12214	15555	12354	18848	20488	23689	21846	19271	27594
Toplamdaki Payı %	58,2	56,2	56,1	56,0	55,8	52,8	47,0	48,8	47,6	47,4	51,1
İthalatın Artış Oranı %	3,2	-12,5	9,5	27,3	-20,5	52,5	8,7	15,6	-7,7	-11,7	43,1
İhracat (X)	5782	6246	6780	7745	9470	10559	11675	14013	13475	12240	12972
Toplamdaki Payı %	46,8	48,2	48,3	52,5	54,3	48,8	50,3	53,4	50,0	46,0	47,4
İhracatın Artış Oranı %	-3,1	8,0	8,5	14,2	22,2	11,4	10,5	20,0	-3,8	-9,1	5,9
Açık (X-M)	-6622	-4904	-5433	-7807	-2884	-8289	-8813	-9675	-8370	-7031	-14622
Toplam Ticaret Hacmi	18186	17397	18995	23302	21825	29407	32163	37702	35322	31511	40567
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (X/M)	46,6	56,0	55,5	49,8	76,6	56,0	56,9	59,1	61,6	63,5	47

Türkiye'nin ihracatındaki artışın sınırlı ölçüde kalmasının bir nedeni de çoğu sınai ürün üzerindeki tarifelerin zaten 1971 yılında Katma Protokol ile kaldırılmış olması idi.

Türkiye daha önce üçüncü ülkelerden yaptığı ithalatın bir kısmını AB ülkelerinden yapmaya başlamış ve 'ticaret sapmasına' maruz kalmıştır.1992-1995 döneminde AB'den olan ithalatta ortalama yüzde 20,2, ihracatta yüzde 8,8 olan artış oranları 1995-2000 döneminde yüzde 10,6 ve 5,3 düzeylerinde gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemler, ihracatın ithalatı karşılama oranları bağlamında incelendiğinde çarpıcı bir başka sonuç ortaya çıkmaktadır;

1992-95 döneminde ortalama yüzde 70 olan bu oran, 1996-2000 dönemi için yüzde 55,2 düzeyine gerilemiştir. 2000 yılında yaşanan krizlerin olumlu neticelerinden biri, 2001 yılında bu oranın yüzde 89'a çıkarak, ticaret açıklarının gerilemesini sağlamıştır. 2002 yılında ise Ocak-Mayıs döneminde AB'ye olan ihracatımız yüzde 0,2, AB'den ithalatımız yüzde 1,9 artmış ve ihratın ithalatı karşılama oranı yüzde 85 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tüm bu rakamların gösterdiği temel gerçek, kriz öncesine değin Türkiye'nin AB ile olan ticaretinde verdiği açığın hem miktar olarak hem de toplam ticaret hacmine oranı bağlamında Türkiye'nin aleyhine genişlediğidir.

Gümrük Birliği Sonrası Üçüncü Ülkelerle Ticari İlişkiler

Karşılaştırma yapmayı kolaylaştırmak açısından yukardaki tasnife benzer bir dönemlendirme yapacak olursak, Türkiye'nin AB dışındaki ülkelerle olan ticaretinde Tablo 3'te belirtilen değişimler gözlemlenmiştir.

1992-95 arası dönemde bu ülkelerden yapılan ithalat ortalama yüzde 17,2, bu ülkelere yapılan ihracat yüzde 14 artarken, 1995-2000 arasında artışlar yüzde 9,6 ve 4,7'ye gerilemiştir. AB ile olan ticaret ilişkisine benzer biçimde AB dışı ülkelerle yapılan ticaret de Türkiye aleyhine açık ile neticelenmiştir. Ancak ihracatın ithalatı karşılama oranında sınırlı ölçüde bir gerileme olmuş, önceki dönemde ortalama yüzde 59,4 olan bu oran 1996-2000 arası dönemde yüzde 57,6'ya düşmüştür.

2001 yılında toplam ithalat 41,399 milyar dolar düzeyinde gerçekleşirken bunun, 23,340 milyar doları AB dışı ülkelerden gerçekleşti-

İhracat (Milyon Dolar)

	Yatırım Malları			Ara Mallar			Tüketim Malları			Toplam
	Değer	Oran	Değişim	Değer	Oran	Değişim	Değer	Oran	Değişim	
1994	727	4,0	-	8222	45,4	-	9156	50,6	-	18105
1995	837	3,9	15,1	8946	41,3	8,8	11854	54,8	29,5	21636
1996	1125	4,8	34,5	9745	42,0	8,9	12354	53,2	4,2	23224
1997	1339	5,1	19,0	11032	42,0	13,2	13890	52,9	12,4	26261
1998	1408	5,2	5,2	11150	41,3	1,1	14416	53,4	3,8	26974
1999	1854	7,0	31,6	10840	40,8	-2,8	13895	52,3	-3,6	26587
2000	2131	7,8	14,9	11293	41,3	4,2	13740	50,3	-1,1	27324

Turkey's Trade Relations With Non-European Countries (Million Dollars)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Import (M)	12406	11150	12214	15555	12354	18848	20488	23689	21846	19271	27594
Share in total %	58,2	56,2	56,1	56,0	55,8	52,8	47,0	48,8	47,6	47,4	51,1
Import increase rate %	3,2	-12,5	9,5	27,3	-20,5	52,5	8,7	15,6	-7,7	-11,7	43,1
Export (X)	5782	6246	6780	7745	9470	10559	11675	14013	13475	12240	12972
Share in total %	46,8	48,2	48,3	52,5	54,3	48,8	50,3	53,4	50,0	46,0	47,4
Export increase rate %	-3,1	8,0	8,5	14,2	22,2	11,4	10,5	20,0	-3,8	-9,1	5,9
Deficit (X-M)	-6622	-4904	-5433	-7807	-2884	-8289	-8813	-9675	-8370	-7031	-14622
Total trade volume	18186	17397	18995	23302	21825	29407	32163	37702	35322	31511	40567
Export/Import rate (X/M)	46.6	56,0	55,5	49,8	76,6	56,0	56,9	59,1	61,6	63,5	47

third countries. Therefore, it has undergone a 'trade deviation'. The average increase rate in import from EU has been 20,2 %, in export to EU 8,8 % for 1992-1995 period. These rates has become 10,6 and 5,3 respectively for 1995-2000 period. When examined in the context of export rates to meet import, another remarkable outcome is becoming apparent; this rate which was 70 % for 1992-1995 period had gone back to the level of 55,2 % for 1996-2000 period. One of the positive consequences of the crises in the year 2000 was that this rate has led trade deficits to decrease by reaching 89% in the year 2001. As for the year 2002, in the January-May period the export to EU 0,2 %, and import from EU 1,9 % had in creased. The export rate to meet import has become 85%.

What all these numbers have indicated is that till the crisis, Turkey's trade deficit in the trade with EU has become disadvantageous for Turkey both as amount and in proportion to total trade volume.

Commercial Relations with Third Countries After Customs Union

A periodization similar to the above classification will be useful for making comparison easier. Changes in Table 3 are observed in Turkey's trade with countries other than European Union.

While in 1992-1995 period, import from these countries had an average increase of 17,2 %, and export to these countries had an average increase of 14 %, in 1995-2000 period the increase has regrersed to 9,6 % and 4,7 %. Similar to the trade relation with EU, trade with counrties other than EU has also come to an end with deficit against Turkey. However, there has beeen a limited regression in export rate to meet import; this rate has decreased to 57,6 % in 1996-2000 period whereas it was 59,4 % in the previous period.

In the year 2001, total import level has been 41,399 billion dollars and 23,340 billion dollars of it has been import from non-EU countries. The level of export to these coutries has been 15, 264 billion dollars, and the rate of export to meet import for these countries has decreased 65 %.

Foreign Trade Levels According to Product Groups

As is seen in the tables above, export and import numbers differentiate for investment, intermediary and consumer goods. It is observed that there has been an increase in import of 11,1 % for investment goods; 32,7 % for intermediary goods; and 31,9% for consumer goods. Export levels has increased for the same period as 16,4 %, 7,5 %, and 3,3 respectively.

Export (Million Dollar)

	Investmend goods			Intermediary goods			Consumer goods			Total
	Value	Rate	Change	Value	Rate	Change	Value	Rate	Change	
1994	727	4,0	-	8222	45,4	-	9156	50,6	-	18105
1995	837	3,9	15,1	8946	41,3	8,8	11854	54,8	29,5	21636
1996	1125	4,8	34,5	9745	42,0	8,9	12354	53,2	4,2	23224
1997	1339	5,1	19,0	11032	42,0	13,2	13890	52,9	12,4	26261
1998	1408	5,2	5,2	11150	41,3	1,1	14416	53,4	3,8	26974
1999	1854	7,0	31,6	10840	40,8	-2,8	13895	52,3	-3,6	26587
2000	2131	7,8	14,9	11293	41,3	4,2	13740	50,3	-1,1	27324

rilmiştir. Bu ülkelere yapılan ihracatın düzeyi 15,264 milyar dolar olmuş, ihracatın ithalatı karşılama düzeyi ise bu ülkeler için yüzde 65'e çıkmıştır.

Ürün Gruplarına göre Dış Ticaret Düzeyleri

Tablolardan da görüldüğü üzere yatırım, ara ve tüketim malları için ihracat ve ithalat rakamları değişiklik arz etmektedir. GB sonrasında yatırım malları ithalatında ortalama yüzde 11,1, ara mallarda yüzde 32,7 ve tüketim mallarında yüzde 31,9'luk bir artış gözlemlenmektedir. Aynı dönem için ihracat ise sırasıyla yüzde 16,4, 7,5 ve 3,3 düzeylerinde artmıştır.

İthalat (milyon dolar)

	Yatırım Malları			Ara Mallar			Tüketim Malları			Toplam
	Değer	Oran	Değişim	Değer	Oran	Değişim	Değer	Oran	Değişim	
1994	5319	22,9	-	1653	71,1	-	1416	6,1	-	23271
1995	8215	23,0	54,4	25037	70,1	51,4	2456	6,9	73,4	35707
1996	10624	24,4	29,3	28737	65,9	14,8	4266	9,8	73,7	43627
1997	11352	23,4	6,9	31871	65,6	10,9	5335	11,0	25,0	48559
1998	11038	24,0	-2,8	29561	64,4	-7,2	5322	11,6	-0,2	45921
1999	9056	22,3	-18,0	26568	65,3	-10,1	5063	12,4	-4,9	40687
2000	11477	21,3	26,7	35313	65,4	32,9	7174	13,3	41,7	53,983

Bu yıla bakacak olursak, Dış Ticaret Müsteşarlığı verilerine göre 2002 yılının Ocak-Haziran döneminde ara malları ithalatı yüzde 7,6 oranında artarak 16,1 milyar dolara ulaşırken, tüketim malları ithalatı yüzde 3,3 oranında azalarak 2.081 milyon dolara ve yatırım malları ithalatı yüzde 7,6 oranında düşerek 3.308 milyon dolara gerilemiştir. Bu dönemde ara malları ithalatının toplam ithalat içindeki payı artarken, tüketim ve yatırım mallarının ithalatının toplam ithalat içindeki payı azalmıştır. Ara mallarının toplam ithalat içindeki payı yüzde 72,3'ten yüzde 74,9'a yükselirken, tüketim malları ithalatının payı yüzde 10,4'ten yüzde 9,7'ye ve yatırım malları ithalatının payı yüzde 17,3'ten yüzde 15,4'e düşmüştür.

Mart-Haziran döneminde, ithalatta yaşanan artışın GSYİH rakamlarına da yansımış olduğu görülmektedir. Büyümenin devam etmesine paralel olarak sermaye ve ara malı ithalatındaki artışın devam edeceği tahmin edilmektedir.

Sonuç

Daha önce de belirtildiği üzere, GB'nin doğrudan bir etkisi, ticaret sapması şeklinde görülmüş, Türkiye'nin ticari ilişkileri (oran olarak) AB lehine kaymıştır. Daha önce AB dışı ülkelerden daha uygun şartlarla alınan bazı ürünler, gümrük vergilerinin kaldırılması dolayısıyla AB'den alınmaya başlanmıştır.

Ancak sevindirici ve doğal bir sonuç olarak Türkiye'nin dışa açıklık derecesinin artmasını gösterebiliriz. Türkiye sürekli söylenegeldiği üzere, merkezi bir konuma ve geçmişe dayanan ilişkileri ile dünyanın birçok farklı bölgesinde yüksek düzeyde kredibiliteye sahiptir. Politik yönden kurulması güç veya sorunlu olan ilişkiler, dış ticaretin gelişmesi ile geliştirilebilir. Bugün Avrupa Birliği'ne üyeliğimiz için olumsuz olan şartlar, gelişmişlik düzeyindeki artışla ve bölge ile ekonomik bağlamda daha ileri düzeydeki ilişkilerle lehimize dönüştürülebilir. Fakat AB Türkiye için tek seçenek değildir. Finansta nasıl farklı yatırım araçlarına aynı anda sahip olunarak risk azaltılıyorsa, dış ticarette de çeşitlilik arttırılmalı, gerek ticari ilişki kurulan ülke sayısı gerekse ticareti yapılan ürün sayısı arttırılmalı, her düzeydeki üretici daha kuruluş aşamasında ihracatı kendine hedef belirlemelidir.

BEC Tasnifi itibariyle İthalat (yüzde pay)

	Mayıs		Ocak-Mayıs	
	2001	2002	2001	2002
ARA MALLAR**	71,8	71,0	72,7	75,0
Ham Petrol	11,1	7,9	9,2	8,3
Diğer Ara Malları	60,7	63,1	63,5	66,6
TÜKETİM MALLARI	10,9	10,7	10,3	9,5
YATIRIM MALLARI	17,3	18,2	17,0	15,5
TOPLAM İTHALAT*	88,9	92,1	90,8	91,7
TOPLAM İTHALAT	100,0	100,0	100,0	100,0
*Ham Petrol Hariç				

**Aramallara, sınıflandırılmamış mallar (diğerler) dahil edilmiştir.

Import (Million Dollar)

	Investment goods			Intermediary goods			Consumption goods			
	Value	Rate	Change	Value	Rate	Change	Value	Rate	Change	Total
1994	5319	22,9	-	1653	71,1	-	1416	6,1	-	23271
1995	8215	23,0	54,4	25037	70,1	51,4	2456	6,9	73,4	35707
1996	10624	24,4	29,3	28737	65,9	14,8	4266	9,8	73,7	43627
1997	11352	23,4	6,9	31871	65,6	10,9	5335	11,0	25,0	48559
1998	11038	24,0	-2,8	29561	64,4	-7,2	5322	11,6	-0,2	45921
1999	9056	22,3	-18,0	26568	65,3	-10,1	5063	12,4	-4,9	40687
2000	11477	21,3	26,7	35313	65,4	32,9	7174	13,3	41,7	53,983

As for this year, according to data given by Foreign Trade Counselorship, in January-June period of the year 2002 import of intermediary goods has reached to 16,1 billion dollars with an increase 7,6 %. Import of consumer goods has decreased to 2,081 million dollars with a decrease of 3,3 %; and import of investment goods has also decreased to 3,308 million dollars with a decrease of 7,6 %. In this period, while the share of import of intermediary goods in total import has increased, the share of import of consumer and investment goods in total import has decreased. The share of intermediary goods in total import has increased from 72,3 % to 74,9 % while the share of consumer goods has decreased from 10,4 % to 9,7 % and the share of investment goods has decreased from 17,3 to 15,4.

In March-June period, it is observed that the increase in import has been reflected in GDP. It is anticipated that increase in import of capital and intermediary goods will continue to raise as parallel to increase in growth.

Conclusion

As is mentioned before, a direct influence of CU has led to trade deviation and thus Turkey's commercial relation has shifted (as proportion) to EU advantage. Some of the products, which were purchased in more proper conditions from non-EU countries have started being bought from EU with abolishment of tariffs.

However the degree of openness for Turkey's economy can be regarded as a positive and natural outcome. As always talked about, Turkey has a high level of credibility in many different regions of the world by means of its central position and its relations originated from the past.

The problematic relations and ones which are hard to set up can be improved by developing foreign trade. Today, the negative conditions preventing EU membership can be turned to our advantage with increase in development level and with higher levels of economic relations with the region. Nevertheless, EU is not the only choice for Turkey. As in finance the risk is decreased by having multiple investment means at the same time, likewise foreign trade also should be variated; both the number of countries

Import According to BEC Classification (Percentage share)

	May		January-May	
	2001	2002	2001	2002
INTERMEDIARY GOODS**	71,8	71,0	72,7	75,0
Crude Oil	11,1	7,9	9,2	8,3
Other Intermediary Goods	60,7	63,1	63,5	66,6
Consumer Goods	10,9	10,7	10,3	9,5
Investment Goods	17,3	18,2	17,0	15,5
TOTAL IMPORT*	88,9	92,1	90,8	91,7
TOTAL EXPORT	100,0	100,0	100,0	100,0
*Except crude oil				
**Other goods that are not classified are also included within intermediary goods				

and the number of products should be increased. A producer at any level has to aim at export, even in the stage of establishment.

Uluslararası Ekonomik İşbirliği Teşkilatları

Dünyada bir yandan küreselleşme, bir yandan da ekonomik birlik, grup, örgüt adlarıyla bloklaşma son hızla devam ediyor. Son yarım yüzyılda çok sayıda ekonomik blok, birlik ve işbirliği örgütü kuruldu.

Dünyada bir yandan küreselleşme, bir yandan da ekonomik birlik, grup, örgüt adlarıyla bloklaşma son hızla devam ediyor. Son yarım yüzyılda çok sayıda ekonomik blok, birlik ve işbirliği örgütü kuruldu. En son 4 Arap (Irak, Suriye, Mısır ve Libya) ülkesi, 7 Haziran 2001 Perşembe günü Arap Ortak Pazarı kurmak üzere Bağdat'ta anlaşma imzaladı.

Avrupa Birliği (AB), Avrupa Para Birliği (Euroland), Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA), Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) Gümrük Birliği, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA), Rio Grubu, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Arap Ekonomik Birliği, Arap Ortak Pazarı, Körfez İşbirliği Konseyi, Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA), Ekonomik İşbirliği Örgütü (ECO) gibi çok sayıda ekonomik bölgesel örgüt var. G-7, G-8, G-15, G-20, G-22, G-24, G-77, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) gibi benzer ekonomik özelliklere sahip ülkelerin oluşturduğu ekonomik gruplar da bulunuyor.

Türkiye, bu örgütlenmelerden G-20, D-8, OECD, KEİ, ECO, İSEDAK'ın üyesi, AB'nin de aday ülkesi konumunda bulunuyor.

Bunun dışında hemen hemen tüm ülkelerin üyesi olduğu Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, Asya Kalkınma Bankası gibi bölgesel kuruluşlar da faaliyet gösteriyor.

AB Entegrasyonu İleriye Taşıdı

Hepsi bir yana Avrupa Birliği (AB) yine de dünyada entegrasyonunu en ileriye taşımış birlik örgütlenmesi olarak ayrıcalıklı yerini tartışmasız koruyor.

En Büyük G-20 Ve OECD

Dünya Bankası'nın "2001 Dünya Kalkınma Göstergeleri" raporunda yer alan 1999 yılı verilerinden yaptığı hesaplamalara göre, nüfus olarak en büyük grubu Türkiye'nin içinde yer aldığı G-20 oluşturuyor.

18 ülke, AB ve Dünya Bankası-IMF temsilcisinden oluşan grubun nüfusu 3 milyar 582,9 milyonu, gayri safi milli hasılası (GSMH) 24 trilyon 112,6 milyar doları buluyor. Grup dünya nüfusunun yüzde 59,93'ünü içinde barındırıyor, dünya GSMH'sinin yüzde 80,39'unu üretiyor.

Ekonomik büyüklükte ilk sırada ise OECD yer alıyor. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 30 batılı ülkenin üye olduğu OECD, 1 milyar 117,6 milyon nüfusa, 24 trilyon 153,8 milyar dolarlık GSMH'ye sahip durumda. Zenginler kulübü OECD, dünya nüfusunun yüzde 18,7'sini barındırmasına karşın, dünya GSMH'sinin yüzde 80,53'ünü meydana getiriyor.

G-20 ve OECD'yi ekonomik boyutta gelişmiş 7 batılı ülkenin (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada) üyesi bulunduğu G-7 izliyor. 693,2 milyonla dünya nüfusunun sadece yüzde 11,6'sını barındıran G-7, 19 trilyon 671,8 milyar dolarla dünya GSMH'sinin üçte ikisini (yüzde 65,58) üretiyor.

APEC de bu boyutlarda bir birliği içeriyor. Büyük Okyanus'a kıyısı olan 21 ülkenin üye olduğu APEC, 2 milyar 521 milyon nüfusa, 17 trilyon 238,4 milyar dolarlık bir GSMH'ye sahip bulunuyor.

Bu grupların ardından NAFTA ve AB geliyor. NAFTA'nın nüfusu 405, AB'nin nüfusu 375 milyonu geçiyor. NAFTA'nın 9 trilyon 922,4, AB'nin 8 trilyon 434,3 milyar dolarlık GSMH'leri bulunuyor. AB, dünya nüfusunun yüzde 6,28'ini, gelirinin yüzde 28,12'sini, NAFTA ise nüfusun yüzde 6,78'ini, gelirin yüzde 33,08'ini oluşturuyor.

En Zengin EFTA, En Fakir COMESA

Gruplardan 11,9 milyonla nüfus açısından en küçüğü olan EFTA, 36 bin 336 dolarlık kişi başına gelirle en zengini konumunda. En fakir grup ise 372,1 milyon nüfusu barındıran 21 üyeli Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA). COMESA, 455 dolarlık kişi başına gelire ve 165,6 milyar dolarla Türkiye'den daha küçük (Türkiye, 186,5 milyar dolar) bir ekonomiye sahip durumda.

Seçilmiş bazı grup, birlik ve işbirliği örgütlerinin üye sayıları, nüfusla-

International Economical Unions

There are still rapidly growing trends to form blocs in the world, under the name of globalization on the one hand, and under the name of economical union, group, association, on the other hand. Numerous economical blocks, unions and collaborative organizations founded in the second half of the last century.

Lastly, four Arab states (Iraq, Syria, Egypt, Lebanon) signed a treaty in Baghdad, on 7 July 2001, Thursday, in order to state an Arab Common Market.

There are so many local economical associations such as European (EU), European Monetary Union (EMO).

European Free Trade Area (EFTA), Black Sea Economic Collaboration (BEC), Independent States Community (ISC) Custom Union, North America Free Trade Area (NAFTA), Arabic Economic Union, Arabic Common Market, Gulf Collaboration Counsel, Common Market of East and South Africa (COMESA), Economic Collaboration Organization (ECO). There are also some economical groups such as G-7, G-8, G-15, G-20, G-22, G-24, G-77, Organization of Economic Collaboration and Development, that is established by states having similar economical features.

Among these organizations Turkey, is a member of G-20, D-8, OECD, BEC, ISEDAK and is a candidate state for EU.

Furthermore, international establishments such as International Monetary Fond and World Bank which nearly all states are members of and local establishments like Asian Development Bank are active.

European Union, takes integration away further. Apart from all of these, European Union, still, has its privileged place as a union organization that take integration away in the world to the furthest point.

The Biggest G-20 and OECD

According to calculations, World Bank made by 1999 data taken from its '2001 World Development Table', the biggest group in terms of population is G-20 of which Turkey is a member.

The group which comprises of 18 states, EU, World Bank-IMF Representative has nearly 3 billion 582,9 million population and 24 trillion dollars gross-national product. The group has 59,93 Per cent of world population, produces 80,39 Per cent of the world GNP.

In terms economical size, OECD takes the first place. OECD to which 30 western states are member of , Turkey is one of them, too, has 1 billion 117,6 million population and 24 trillion 153,8 billion dollars gross-national product. Although OECD, riches' club, has 18,7 Per cent of world population, it has 80,53 Per cent of world GNP.

G-7 whose members are seven western developed states (ABD, Japan, Germany, French, England, Italy and Canada) follows G-20 and OECD in economical level. G-7 has 11,6 Per cent of the world population with 693,2 million and produces two of three (65,58 Per cent) GNP of the world by 19 trillion 671,8 billion dollars.

APEC, too, has a similar unity like this, in level APEC which comprises of 21 states having coast to Great Ocean, has 2 billion population and 17 trillion 238,8 billion dollars GNP.

NAFTA and EU follows these groups. Population of NAFTA exceeds 405 million and of EU is 375. NAFTA's GNP is 9 trillion 922,4 billion and EU's GNP is 8 trillion 434,3 billion dollars. EU has 6,28 per cent of world population and 28,12 Per cent of world income. NAFTA has 6,78 Per cent of population and 33.08 Per cent of income.

EFTA, The Richest; Comesa, The Poorest.

Although EFTA is the smallest one of the groups in terms of population, it is the richest one among them by 36 thousands 336 dollars income Per individual. The poorest group is Common Market of East and South Africa (COMESA) which has 21 members by 372,1 million population. COMESA by 455 dollars income Per individual and 165,6 billion dollars; has a smaller economy than Turkey (Turkey, 186,5 billion dollars).

The table shows some selected groups, unions and collaborative organizations, their numbers of members, population, GNPs and GNP Per individual, their percentage in the world population and national income.

	Üye Sayısı	Nüfus (Milyon)	GSMH (Milyar Dolar)	Kişi Başına GSMH (Dolar)	Dünya Nüf.daki Payı (Yüzde)	Dünya GSMH'sin-deki payı (Yüzde)
OECD	30	1.117,6	21.153,8	21.612	18,70	80,53
G-20 (x)	20	3.582,9	24.112,6	3.73	59,93	80,39
G-7	7	693,2	19.671,8	28.38	11,60	65,58
APEC	21	5.521,0	17.238,4	6.838	42,17	57,47
NAFTA	3	405,3	9.922,4	24.481	6,78	33,08
AB	15	375,5	8.434,3	22.464	6,28	28,12
Euroland	12	301,8	6.622,9	21.946	5,05	22,08
G-24 (xx)	24	3.283,8	3.608,7	1.099	54,93	12,03
G-15	19	1,985,5	2.701,8	1.361	33,21	9,01
Rio Grubu	14	450,6	1.817,6	4.034	7,54	6,06
D-8	8	802,4	792,8	988	13,42	2,64
KEİ	11	326,6	743,3	2.276	5,46	2,48
ASEAN	10	507,9	548,7	1.08	8,50	1,83
EFTA	4	11,9	432,6	36.336	0,20	1,44
ECO	10	351,2	416,1	1.185	5,88	1,39
BDT Güm. B.	5	182,3	377,2	2.07	3,05	1,26
COMESA	21	372,1	165,6	455	6,23	0,55
DÜNYA	207	5.978,0	29.994,6	5.02	100,00	100,00

Not: Çoğu ülke birden fazla gruba dahil olduğu için grupların toplamı dünya toplamını geçiyor.
(x): 18 Ülke, Ab ve Dünya Bankası- IMF temsilcisinden oluşuyor. Verileri 18 ülkenin rakamlarını kapsıyor.
(xx): G-24 toplantılarına gözlemci olarak katılan Çin'in verileri kapsama alınmıştır.

rı, GSMH ve ortalama kişi başına GSMH'leri, dünya nüfusundaki ve milli gelirindeki payları şöyle:

Dünyadaki Bloklar

Dünya yüzeyinde faaliyet gösteren önemli ekonomik blok, birlik ve işbirliği örgütleri ve bunlara üye ülkeler şöyle:

G-7 : Grup 7. Gelişmiş 7 batılı büyük ülkenin kurduğu grup (ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Kanada). Belli aralıklarla zirveler düzenliyor ve dünya ekonomisine yön veriyor.

G-8 : Grup 8. Gelişmiş 7 batılı büyük ülkenin yanı sıra Rusya'nın katıldığı grup. G-7 dünya ekonomisine yön verirken, G-8 siyasi konuları ele alıyor.

G-22 : Grup 22. Gelişmiş 7 batılı büyük ülke (G-7) ile orta büyüklükteki diğer gelişmiş ülkelerin (Hollanda, Belçika, İsveç, İsviçre, Avustralya gibi) oluşturduğu grup.

G-20 : Grup 20. Gelişmiş 7 batılı büyük ülke (G-7), krize girmeleri halinde dünya ekonomisini etkileyen, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 11 büyük ülke (Çin, Rusya, Türkiye, Hindistan, Güney Kore, Suudi Arabistan, Meksika, Brezilya, Arjantin, Avustralya, Güney Afrika Cumhuriyeti) ile AB ve IMF-Dünya Bankası temsilcilerinden oluşan grup. Dünya ekonomisini istikrarsızlıktan, krizlerden korumayı amaçlıyor.

G-15 : Grup 15. Adı G-15 olmasına rağmen Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan gelişmekte olan 19 ülkenin oluşturduğu bir grup. Üyeleri, Arjantin, Brezilya, Cezayir, Endonezya, Hindistan, Mısır, Jamaika, Kenya, Malezya, Meksika, Nijerya, Peru, Senegal, Sri Lanka, Şili Venezuela, Zimbabwe, İran ve Kolombiya.

G-24 : Grup 24. Gelişmekte olan 24 ülkenin kurduğu grup. Cezayir, Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Kongo, Fildişi Sahili, Mısır, Etiyopya, Gabon, Gana, Guatemala, Hindistan, İran, Lübnan, Meksika, Nijerya, Pakistan, Peru, Filipinler, Sri Lanka, Suriye, Trinidad ve Tobago ile Venezüella'dan oluşuyor. Çin, gözlemci olarak katılıyor. Üyeleri aynı zamanda G-77 üyesi olmakla birlikte, uluslararası ekonomik sisteme entegrasyonu öngörüyor ve Üçüncü Dünya söylemciliğini yavaş yavaş terkediyor.

G-77 : Grup 77. Üçüncü Dünya olarak da adlandırılan Bağlantısızlar Grubu'na dahil olan gelişmekte olan ülkeleri, uluslararası mali ve parasal toplantı ve müzakerelerde temsil etmek üzere 1977 yılında Peru'nun başkenti Lima'da kuruldu. Üçüncü Dünya'nın ekonomik örgütlenmesi konumunda. Adı, 1977'de kurulduğu için G-77 olmasına rağmen, gruba gelişmekte olan 133 ülke dahil bulunuyor. Grup, Çin, Hindistan, Meksika, Arjantin, Nijerya, Güney Afrika, Küba gibi ekonomik ve siyasi açıdan önemli üyelere sahip durumda.

OECD : Türkiye'nin de aralarında bulunduğu, ABD liderliğinde batılı ülkelerin oluşturduğu örgüt. Güney Kore ve Meksika'nın yanı sıra Doğu Bloku'nun yıkılması sonrası 1990'lı yıllarda Doğu Avrupa ülkeleri de örgütü girdi ve üye sayısı 20'lerden 30'a çıktı. Zenginler kulübü niteliğindeki örgütün en az kişi başına GSMH'ye sahip ülkesi Türkiye... ABD, İngiltere, Türkiye, İsviçre, İsveç, İspanya, Slovak Cumhuriyeti, Portekiz, Polonya, Norveç, Yeni Zelanda, Hollanda, Meksika, Lüksemburg, Güney Kore, Japonya, İtalya, İrlanda, İzlanda, Macaristan, Yunanistan, Almanya, Fransa, Finlandiya, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Kanada, Belçika, Avusturya, Avustralya üye bulunuyor.

Avrupa Birliği (AB)

Avrupa Birliği, 1957 yılında Roma'da 6 üyeli (Belçika, Lüksemburg, Hollanda, Almanya, Fransa, İtalya) olarak kurulan örgüte daha sonra Danimarka, İngiltere, İrlanda, Yunanistan, İspanya, Portekiz, İsveç, Finlandiya ve Avusturya girdi. İlk adı Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) idi, daha sonra gelişerek Avrupa Topluluğu (AT), en son da Avrupa Birliği (AB) adını aldı. Örgüt, artık birleşmiş tek Avrupa'yı amaçlıyor. Bu amaçla, Avrupa Merkez Bankası kuruldu. 2002 yılında 12 üyesinde tek para birimi Euro piyasaya çıkacak (İngiltere, İsveç ve Danimarka henüz para birliğine katılmadı). Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 13 ülke de (Türkiye, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Romanya, Slovakya, Bulgaristan, Slovenya, Kıbrıs Rum Kesimi, Litvanya, Letonya, Estonya, Malta) birliğe tam üye olmak için sırada bekliyor.

AB, Dünya'nın en ileri entegrasyon düzeyine sahip Blok'u olup oluşum tarihi itibarıyla mevcut ekonomik blokların ilklerindendir.

Halihazırda, AB'ne tam üye durumunda olan 15 ülke bulunmaktadır. Bunlar Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, İsveç, İspanya, Portekiz, Hollanda, Yunanistan, İrlanda ve Lüksemburg'tur.

Blocks In The World

The important blocks, unions and collaborative organizations in the world which are active and their members are below:

G-7: Group seven. It is the group which established by seven great western states (ABD, Japan, Germany, French, England; Italy, Canada). It organizes meeting in definite periods and rotates the world economy.

G-8: Group 8. Apart from seven great states, Russia joined to this group and while G-7 rotates the world economy, G-8 handle political subjects.

G-22: Group 22. The group which was constituted by seven great states and developed states with income at the middle level such as Holland, Belgium, Sweden, Switzerland, Australia.

G-20: Group 22. Founded by seven great states (G-7), 11 great states which will affect the world economy if they will be in crisis, Turkey is one of them, (China, Russia, Turkey, Indian, South Korea, Saudi Arabia, Mexico, Brazil, Argentina, Australia, Republic of South Africa) and the group which founded by EU and World Bank deputies. It aims to prevent world economy from unstableness and crisis.

G-15: Group 15. Even if its name is G-15, it is founded by 19 developing states from Asia, Africa and Latin America. Its members are Argentina, Brazil, Algeria, Indonesia, Indian, Egypt, Jamaica, Kenia, Malaysia, Mexico, Nigeria, Peru, Senegal, Sri Lanka, Shili, Venezuela, Zimbabve, Iran, Colombia.

G-24: Group 24. Established by 24 developing states. Its members are Algeria, Argentina, Brazil, Colombia, Congo, Ivory Coast, Egypt, Ethiopia, Gabon, Gana, Guatemala, Indian, Iran, Lebanon, Mexico, Nigeria, Pakistan, Peru, Philippines, Sri Lanka, Syria, Trinidad and Tobaco, and Venezuela. China joins to it as an observer. Although its members are also members of G-77, it aims to integrate into international economical system and it leaves third world discourse, slowly.

G-77: Group 77. It were established in 1977 in the capital of Peru, Lima, in order to represent Independents Group which also called as Third World in the financial and monitary meetings and deliberations. It is like an economical organization of Third World. Even its name is G-77 because it were founded in 1977, there 133 developing states in the group. The group has important members such as China, Indian, Mexico, Argentina, Nigeria, South Africa and Canada, in terms of economy and politics.

OECD: The group constituted by western states, Turkey is among them, under the leadership of USA. Apart from South Korea and Mexico, following disorganizing Eastern Block, in the 1990's East Europe states joined to the group and number of members rises from 20's to 30's. in the group, which is like a riches club, the states who has the less GNP is Turkey… USA, England, Turkey, Portugal, Poland, Switzerland, Sweden, Spain, Republic of Slovakia, Norway, New Zealand, Holland, Mexico, Luxembourg, South Korea, Japan, Italy,

	Number of members	Population (Million)	GNP (Billion Dollar)	GNP Per Capita (Dollar)	Share in World Population (%)	Share in the total World GNP (%)
OECD	30	1.117,6	21.153,8	21.612	18,70	80,53
G-20 (x)	20	3.582,9	24.112,6	3.73	59,93	80,39
G-7	7	693,2	19.671,8	28.38	11,60	65,58
APEC	21	5.521,0	17.238,4	6.838	42,17	57,47
NAFTA	3	405,3	9.922,4	24.481	6,78	33,08
AB	15	375,5	8.434,3	22.464	6,28	28,12
Euroland	12	301,8	6.622,9	21.946	5,05	22,08
G-24 (xx)	24	3.283,8	3.608,7	1.099	54,93	12,03
G-15	19	1,985,5	2.701,8	1.361	33,21	9,01
Rio Group	14	450,6	1.817,6	4.034	7,54	6,06
D-8	8	802,4	792,8	988	13,42	2,64
KEI	11	326,6	743,3	2.276	5,46	2,48
ASEAN	10	507,9	548,7	1.08	8,50	1,83
EFTA	4	11,9	432,6	36.336	0,20	1,44
ECO	10	351,2	416,1	1.185	5,88	1,39
CIW	5	182,3	377,2	2.07	3,05	1,26
COMESA	21	372,1	165,6	455	6,23	0,55
World	207	5.978,0	29.994,6	5.02	100,00	100,00

Note: Several countries are members of more than one organizations. Therefore, the total of groups exceeds the total amount of the world.

(x): 18 countries, EU and World Bank- IMF deputies are within this category. This data comprises of numbers of those 18 countries.

(xx): The data of China which joined to the G-24 meetings as observer is also included.

Ireland, Iceland, Hungary, Greece, Germany, French, Finland, Denmark, Chek Republic, Canada, Belgium, Austria, Australia are members of the group.

European Union (EU)

In Rome, 1957, founded by 6 members (Belgium, Luxembourg, Holland, Germany, French, Italy). Then Denmark, England, Ireland, Greece, Spain, Portugal, Sweden, Finland and Austria joined to the union. Its first name was European Economical Community (EEC); then developed as European Community(EC) and lastly it called as European Union (EU). The organization, now, aims to reach just one connected Europe. To realize this aim, European Center Bank was founded. In 2002, among 12 members of the union just one monetary unit will be in the market. (England, Sweden and Denmark have not been joined to the monetary union, yet.) 13 states, Turkey is one of them, (Turkey, Czechk Republic, Hungary, Romania, Slovakia, Bulgaria, Slovenia, Cyprus, Litvania, Lethonia, Estonia, Malta) are waiting for being a full member of the union.

EU has the best integration level among blocks in the world and in terms of foundation time, it is one of the oldest blocks.

In the time being, there are 15 states which are the full member of the union. These states are Germany, England, French, Italy, Austria, Belgium, Denmark, Finland, Sweden, Switzerland, Spain, Portugal, Holland, Greece, Ireland and Luxembourg.

Formerly EU, EEC as it is called earlier, founded by 6 states initially; these states are: Germany, Belgium, Holland, Luxembourg, French and Italy. Then in 1973 Denmark, Ireland, England; in 1981 Greece; in 1986 Spain and Portugal and in 1995 Finland, Sweden and Austria joined to the union.

The roots of today's EU lies in the Paris Treaty, (April 1951, Signed by six

Başlangıçta AB, kurulduğu yıllardaki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), öncelikle Almanya, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Fransa ve İtalya olmak üzere 6 ülkeden kurulmuştur. Daha sonra, 1973 yılında Danimarka, İrlanda ve İngiltere, 1981 yılında Yunanistan, 1986 yılında İspanya ve Portekiz ve 1995 yılında Finlandiya, İsveç ve Avusturya Topluluğa katılmışlardır.

Bugünkü AB'nin temelleri, 18 Nisan 1951 yılında yukarıda adı geçen altı kurucu ülke arasında imzalanan Paris Anlaşması ile atılmıştır. Paris Anlaşması, bugünkü AB'nin başlangıcını teşkil eden Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kuran anlaşmadır.

AKÇT'ni kuran 6 ülke, sınırlı bir alanda başladıkları bütünleşme çabalarını siyasi boyuta taşıyabilme girişimlerini sürdürmüşler, ancak siyasi bütünleşme için öncelikle ekonomik yönden bütünleşmenin gerekliliği ortaya çıkınca, 25 Mart 1957'de imzalanan Roma Anlaşması ile EURATOM ve AET kurulmuştur.

EURATOM Anlaşması'nın amacı, atom enerjisinin barışçı amaçlar için de kullanılmasının sağlanmasıdır.

AET'nin kurucu anlaşması olan Roma Anlaşması bugünkü AB'nin temel anlaşması niteliğindedir ve bu Anlaşma'da temel hedefler ve hedeflere ulaşılabilmesi için kullanılacak araçlar aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

Topluluğun temel hedef ve görevleri;

-Ortak Avrupa Pazarı kurmak,

-Üye ülkelerin ekonomi politikalarını yakınlaştırmak,

-Üye ülkeler arasındaki ilişkilerin ve yaşam düzeylerinin dengeli ve devamlı gelişmesini sağlamaktır.

Hedeflere ulaşabilmek için;

-Üye ülkelerarası ticareti vergi ve resimlerden arındırmak, miktar kısıtlamalarını kaldırmak,ortak bir OGT tesis etmek ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamak,

-Tarım alanında ortak bir politika belirlemek,

-Ortak pazarda serbest rekabet ortamı yaratmak,

-Ulusal mevzuatların uyumunu sağlamak,

-Bir Avrupa Yatırım Bankası kurmaktır.

Topluluk, söz konusu hedeflere ulaşabilmek ve entegrasyon ilişkilerini daha ileri safhalara götürebilmek amacıyla, AET Kurucu Anlaşması'nda (Roma Anlaşması) bazı değişikliklere gitmek zorunda kalmıştır.

1) Tek Avrupa Senedi ile yapılan değişiklikler: Roma Anlaşması, 1 temmuz 1987 tarihli Tek Avrupa Senedi (TAS) ile önemli değişikliklere uğramıştır. TAS ile "Tek Pazar" kurulmuştur. Yapılan değişiklikler de Avrupa Parlementosu'nun yetkilerinin artırılması ve Tek Pazar'ın gerçekleştirilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. TAS ile Ortak Pazar hedefi yeniden tanımlanmış ve Topluluğun daha ileri ekonomik entegrasyon ile siyasi ve sosyal bütünleşme alanlarında Topluluk politikaları oluşturulması öngörülmüştür. TAS'dan sonra AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu), AT'na (Avrupa Topluluğu) dönüşmüştür.

2) Maastricht Anlaşması (Avrupa Birliği Anlaşması) ile yapılan değişiklikler: 7 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Anlaşması ile biri siyasi birlik diğeri ekonomik birliğe ilişkin olmak üzere iki başlık altında ele alınabilecek yeni düzenlemeler ile Roma Anlaşması'na önemli değişiklikler getirilmiştir.

Siyasi birlikle ilgili olarak, Birlik üyelerinin ortak dış politika ve savunma politikaları hususunda ortak faaliyetlerini sürdürebilecekleri ve çoğunluk kararı ile bunları uygulamaya koyabilecekleri kararı alınmıştır. Siyasi birlik alanında diğer bir değişiklik Avrupa Parlamentosu'nun yetkilerinin artırılmasıdır. Bazı alanlarda Avrupa Parlamentosu'na veto yetkisi verilmiştir.

Maastricht Anlaşması ile, ekonomik ve parasal birliğe geçiş için üç aşama belirlenmiştir. Birinci aşamada, üye ülkelerin tümü Avrupa Para Sistemi (APS) kur mekanizmasına dahil olacaktır. İlk aşama, 1 Temmuz 1990-31 Aralık 1993 tarihleri arası olarak belirlenmiştir. 1.1.1994 tarihinde başlayan ikinci aşamada bir Avrupa Para Enstitüsü kurulması ve parasal birliğin tamamlanması ile birlikte bu kurumun Avrupa Merkez Bankası'na dönüşerek özerk bir şekilde Topluluk para politikasını yönlendirmesi öngörülmektedir. En erken 1 Ocak 1997, en geç 1 Ocak 1999'da geçilmesi öngörülen üçüncü aşama Tek Para'ya geçiş aşamasıdır.

Maastricht Anlaşması ile Avrupa Topluluğu (AT), Avrupa Birliği(AB)'ne dönüşmüştür.

3)- Amsterdam Anlaşması ile yapılan değişiklikler: Haziran 1997'de kabul edilen Amsterdam Anlaşması ile de aşağıdaki değişiklikler yapılmıştır:

founder members cited above). Paris Treaty is the agreement which established European Coal and Steel Community (Ecsc) in order to carry out their integration efforts which they began in a limited area, to the political level, continued their enterprises but after the occurrence of the necessity of economical integration for the political integration, EURATOM and EEC was established with Rome Treaty, 25 March 1957.

The aim of EURATOM treaty is to provide the use of atomic energy for the peaceful purposes.

Rome Treaty which is the founder agreement of EEC, today is the basic treaty of EU and in this treaty the basic targets, the tools will be used to reach the basic targets were determined as below:

-to establish Common Europe Market

-to close economical politics of the member states to each other

-to provide a balanced and continuously developing relations and life standard among member states

in order to reach these targets:

-To clarify the trade among member states from taxes and duties, to raise amount restrictions, to establish a common OGT (?), and to enable free flow of production factors.

-To determine a common agricultural policy

-To create free competition conditions in the EU.

-To alter national regulations into a consensus

-To establish a European Investment Bank.

This commission has to alter some articles of Rome agreement that was the basic and the first treaty about the EU in order to achieve above-mentioned goals and to further integration policy.

Changes with the single Europe voucher:

1-Rome Treaty changed due to the unique European document on the 1st of July 1987, through which a "single market" has been established. The alterations were about the spread of the rights of the European Parliament and to eliminate the limitations of the setting of "single market". This treaty led to re-define the goals of "single market" and foresee to conclude union policies about economic integration and social and political unification. After this treaty, EEU transformed into EU.

2-Treaty of Maastricht (7th November 1993)

Several changes occurred regarding political and economic unity thanks to this treaty. The members of the EU have taken the decision on political unity that they continued their activities on collective foreign policy and defense strategies. Also, they went on practicing those policies. These two decisions were hold through the votes of the majority. Another alteration was that the authority of EU broadened. European Parliament gained the right of veto on certain matters. Three phases for the transition into the economic and monetary unity planned. The first phase was planned as to join all of the members to the EMS (European Monetary System) between 1st July 1990 and 31st December 1993. In the second phase, which began on the 1st January of 1994, it was aimed to establish European Monetary Institute. As soon as the monetary unity achieved, this institute may transform to European Central Bank that would regulate the monetary policy of the union autonomously. The third phase began on the 1st January of 1997 and ended on the 1st January of 1999. In this phase, a single unit of money will be used by the member-countries.

3-Alteration with the treaty of Amsterdam, June 1997:

-Creation of a space for freedom, security and justice: Freedom, democracy and superiority of law were added to the treaties. Guarantee against discrimination was put forward and the right of free movements of people was taken into consideration for the next five years' period. Additionally, Schengen agreement was included to the regulations of union, and the cooperation on justice and internal affairs was reinforced.

-Concepts of union and citizen: some articles about employment were contributed to the treaty. Social protocol was regarded as an important part of union regulations, environmental concerns included among the goals of EU, the sentences on common health and laws to protect consumers were reinforced and activated. The transparency principle was accepted by EU.

-Cooperation on an effective and compatible foreign policy was accepted.

-The procedure of legislation was facilitated, the rights of European Parliament were expanded.

EFTA (European Free Trade Association) and European Economic Area (AEA)

Euroland: The area of Euro. The association composed of 12 countries among EU members: Germany, France, Italy, Spain, Holland, Belgium, Austria, Greece, Portugal, Finland, Ireland, Luxembourg. The unit of money, Euro, flows since the end of 2001.

EFTA: This association was constituted of the richest countries of the world. It still has four members as Switzerland, Norway, Iceland, Liechtenstein after the separation of Sweden, Finland and Austria which joined to the EU. It was constituted through the Treaty of Stockholm signed by England, Austria, Sweden, Denmark, Switzerland, Norway and Portugal on the 4th of January in 1960. Iceland, in 1970, and Finland, in 1986, became members of the union. However, Denmark and England separated from the union in 1972 and joined to the EU. After these two countries, Portugal separated in 1985. It was followed in 1995 by three countries of Austria, Sweden and Finland. Still, this union has four members.

This union aimed the liberalization of trade by the elimination of the restrictions on the business transactions. Also, it aimed to raise up the level of welfare of its members, to achieve the full-employment, to contribute in the development of the production and trade, the effi-

-Bir hürriyet, güvenlik ve adalet alanının yaratılması: Özgürlük, demokrasi ve hukukun üstünlüğü Antlaşmalara eklenmiş, ayrımcılık yapmama hususunda taahhütler verilmiş, beş yıllık bir süre içinde kişilerin serbest dolaşımının sağlanması kararlaştırılmış, Schengen Anlaşması Topluluk mevzuatına dahil edilmiş, adalet ve içişlerinde işbirliği güçlendirilmiştir.

-Birlik ve vatandaş kavramları: Anlaşma'ya istihdam bölümü eklenmiş, Sosyal Protokol Topluluk mevzuatının bir parçası haline getirilmiş, çevre konusu AB'nin amaçları arasına dahil edilmiş, kamu sağlığı ve tüketicinin korunması alanındaki hükümler güçlendirilmiş, taklit mal ticareti ile mücadelede işbirliği güçlendirilmiş, AB kurumlarının çalışmasında şeffalık ilkesi kabul edilmiştir.

-Etkin ve uyumlu bir dış politika alanında işbirliği benimsenmiştir.

Yasama prosedürü basitleştirilmiş, ortak karar alma yönteminin uygulama alanı genişletilerek Avrupa Parlamentosu'nun yetkileri artırılmıştır.

Avrupa Serbest Ticaret Birliği (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (AEA-Euroland)

Euroland: Euro Bölgesi. AB üyesi 12 ülkenin (Almanya, Fransa, İtalya, İspanya, Hollanda, Belçika, Avusturya, Yunanistan, Portekiz, Finlandiya, İrlanda, Lüksemburg) oluşturduğu parasal birlik. Euro para birimi, 2002 yılından itibaren dolaşıma girmiş bulunmaktadır.

EFTA: Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi. Avrupa'nın hatta dünyanın en zengin ülkelerinden oluşuyor. İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın gruptan ayrılarak AB'ye katılması nedeniyle eski güçünde değil. Halen İsviçre, Norveç, İzlanda ve Liechtenstein'dan oluşan 4 üyesi var.

EFTA(European Free Trade Area)) İngiltere, Avusturya, İsveç, Danimarka, İsviçre, Norveç ve Portekiz arasında 4 Ocak 1960 tarihinde imzalanıp 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe giren Stockholm Anlaşma'sı ile oluşturulmuştur. Birliğe, 1970 yılında İzlanda, 1986 yılında da Finlandiya tam üye olmuşlardır

Bununla birlikte, Danimarka ve İngiltere 1972 yılında, Portekiz 1985 yılında, Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1995 yılında EFTA'dan ayrılarak AT'na katılmışlardır. Halihazırda, EFTA'nın İsviçre, Liechtenstein, İzlanda ve Norveç olarak dört üyesi bulunmaktadır.

EFTA'nın hedefi, üye ülkeler arası ticarette mevcut gümrük vergisi, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması suretiyle ticaretin serbestleştirilmesi; üye ülkelerin yaşam düzeylerinin yükseltilmesi; tam istihdamın sağlanması; üretim ve ticaretin geliştirilmesine katkıda bulunma; kaynakların etkin kullanımı ve rekabet edebilirliliğin artırılması ve bölge içi ticaretin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. EFTA'nın diğer bir hedefi ise bütün Avrupa ülkelerini kapsayan bir ortak pazarın kurulmasıdır.

AEA'nın temeli, AT ve EFTA ticari blokları arasında ticari ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla 1972 yılında serbest ticaret anlaşması imzalanarak atılmıştır. Sözkonusu serbest ticaret anlaşması kapsamında, iki blok arasındaki ticarette gümrük vergileri 1997 yılından başlamak üzere sıfırlanmıştır. İleriki yıllarda, iki ticari blok arasında serbest ticaret anlaşması kapsamında yürütülen yakınlaşma daha ileriye götürülmek istenmiş ve 2 Mayıs 1992'de AEA Anlaşması imzalanmıştır.

AEA Anlaşması'nın hedefi, ortak kurallara ve eşit rekabet koşullarına dayanan ve anlaşmanın uygulamaya konması için gerekli olan hukuki olanaklara sahip ve eşitlik, karşılıklılık; avantajlarda, haklarda ve yükümlülüklerde taraflar arasında genel denge unsurlarına dayanan dinamik ve homojen bir Topluluk yaratmaktır. Kısacası AEA, Anlaşma'sı'nın amacı, 19 Batı Avrupa ülkesi arasında bir "Tek Pazar" oluşturmak ve bu ülkeler arasındaki ticareti artırmaktır.

AEA Anlaşması ekonomik işbirliğinin ötesine geçmiştir. Kişilerin malların, sermayenin ve malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı; ekonomi dışındaki alanlarda (Araştırma-Geliştirme, eğitim, tüketicilerin korunması, sosyal politikalar) işbirliği (yan ve yatay politikalar), ortak kuralların işleyişini ve EFTA ülkelerinin gelecekteki AEA mevzuatını etkilemesini garanti edecek bir hukuk sistemi ile çerçevesi çizilen AEA, bir cümle ile serbest ticaretin, gümrük birliği olmaksızın geliştirilmesi olarak nitelendirilebilir.

Anlaşma'nın kapsamı aşağıdaki ana başlıklarda özetlenmiştir:

Malların Serbest Dolaşımı: AEA Anlaşması ile malların serbest dolaşımı konusunda 1972 ve 1973 yıllarında imzalanan Serbest Ticaret Anlaşması sonrasında, dış ticaret üzerinde geriye kalan engellerin kaldırılması hedeflenmiş ve Anlaşma ile malların üretim ve pazarlama aşamalarında, AEA dahilinde yeralan ülkelerde ayrımcı uygulamaya tabi tutulmasını sağlayacak bir rekabet düzeni yaratılmıştır.

Gümrük Alanında İşbirliği: AEA dahilinde sınır kontrolleri korunacak, ancak formaliteler ve kontroller basitleştirilecektir.

Kamu Alımları: Bu alandaki Topluluk mevzuatının EFTA için de geçerli olması kararlaştırılmıştır.Bu çerçevede, yer alan piyasalar ise enerji, su, ulaşım ve telekominikasyondur.

AKÇT Ürünleri: Anlaşma ile, ikili anlaşmalar uyarınca yürürlükte olan hükümler söz konusu edilmeksizin bu sektörde mevcut olan tüm miktar kısıtlamaları, gümrük vergisi ve ticaretteki diğer idari veya teknik engellerin kaldırılması kararlaştırılmıştır.

Kişilerin Serbest Dolaşımı: Bu alanda EFTA ülkeleri, ilgili Topluluk mevzuatını kabul edeceklerdir.

Yan ve Yatay Politikalar: AT, Topluluk üyesi ülkeler ve EFTA ülkeleri arasındaki ilişkilerin genişletilmesi ve güçlendirilmesi, bir taraftan işletmelerin rekabet durumunu etkileyebilecek ve 4 serbestinin oluşturulmasıyla doğrudan ilgili olan alanları (yatay politikalar, sosyal politika, tüketicinin korunması, çevre istatistik ve işletme hukukunun bazı hususları) diğer taraftan, yan politikaları (AR-GE, bilgi hizmetleri, eğitim, mesleki eğitim, KOBİ, turizm, sivil koruma) kapsamaktadır.

cient use of resources, the broadening of the competition and to eliminate the restrictions on local trade. Another goal of EFTA was to establish a comprehensive collective market including all European countries.

EEA has founded to empower the commercial relations between EFTA and EU on 1972 through signing a free trade treaty in 1972. According to this treaty, the custom taxes on commerce between these two blocs have been detracted after 1997. This intimacy between these two blocs was furthered and on the 2nd of May 1992, the treaty of EEA was signed. The goal of this treaty was to create a homogenous and dynamic association that depends on the common rules and equal conditions of competitions, also that has the necessary legal opportunities to practice the treaty. For short, EEA aims to create a Common Market among the 19 European countries and thus, to increase volume of trade between those states.

This treaty went beyond economic unity. EEA might be summarized as the development of free trade without custom unity. EEA was framed by free flow of people, goods and services, cooperation in the fields out of economy such as Research and development, education, social policies, the supremacy of common rules, and a legal system that guarantees the influence of EFTA countries on the EEA regulation.

The content of the treaty was summarized under main titles:

-Free flow of goods: this treaty aimed at the elimination of the restrictions on foreign trade that had remained from the treaty of free trade signed in 1972 and 1973. This agreement led to create a competition order in which goods were object to a discrimination in the territories of members countries while production and marketing.

-Cooperation in customs: the controls of borders would be kept on, but the formalities and controls were lessened.

-Public purchases: It has been decided to the validity of the current regulation of association also for the EFTA. It comprises of energy, water, transportation and telecommunication.

-The products of AKÇT: All of the quota restrictions, custom taxes and other administrative and procedural barriers were abolished thanks to this treaty.

-Free movement of people: Members of EFTA will accept the regulations of EU at this point.

Horizontal and secondary policies: It contains the enlargement and reinforcement of relations between EU countries, member countries and NAFTA countries; the direct and indirect policies related to the construction of four freedoms. Direct ones are horizontal policies, social policy, protection of consumer, environment statistics and some features of management law. Indirect policies include Research and development, information services, education, job education, KOBİ, tourism and civil protection.

Apart form these, the treaty has made some reordering on the following fields: the fixation of the standards, the abolishment of protective obstacles in trade, energy, intellectual property, processed agricultural products, mutual equivalence of the degrees, social security, free movement of services, telecommunication, transportation, free flow of capital, the elimination of social policy incompatibilities.

Benelux Economic Association:

Holland, Belgium and Luxembourg have together constituted this association on 1944. It looses its efficiency after EU.

The Custom Union of CIW

This was the integration of members of CIW: Russia, Belarus, Kasakistan, Kırgızistan, Tacikistan. A treaty has been signed in order to transform this custom union to the Euro-Asian Economic Union.

Black Sea Economic Association

Turkey has played a pioneer role in the creation phase of this association. The members are: Turkey, Russia, Ukraine, Georgia, Bulgaria, Romania, Moldova, Albany, Greece, Armenia and Azerbaican. The treaty was signed on a meeting organized at 25th of June 1992 in Istanbul by the deputies of eleven countries. since that time, BSEA possessed from that time basic factors to end up conrete projects such as parliament members, private sectors, bank, statistical data and economic information exchange center. The international characteristics of the union was emphasized more than before. the treaty of KEİB which has transformed this association into an international one has been signed on the 5th of June 1998 in Yalta. The basic aim of the founding of this association was to enhance commercial, economic,

Ayrıca Anlaşma kapsamında, standartların uyumlulaştırılması, ticarette korumacı engellerin kaldırılması, enerji, fikri mülkiyet, işlenmiş tarım ürünleri, diplomaların karşılıklı olarak tanınması, sosyal güvenlik, hizmetlerin serbest dolaşımı, telekominikasyon ulaştırma, sermayenin serbest dolaşımı, sosyal politika uyuşmazlıkların giderilmesi v.b alanlarda düzenlemeler yapılmıştır.

Benelüx Ekonomik Birliği

Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'un 1944 yılında kurdukları birlik. AB'nin kurulmasıyla etkinliğini yitirdi.

BDT Gümrük Birliği

Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın oluşturduğu entegrasyon. Gümrük birliğinin, Avrasya Ekonomik Topluluğu'na dönüştürülmesi ile ilgili anlaşma imzalandı.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ)

Karadeniz Ekonomik İşbirliği. Türkiye'nin öncülük ettiği oluşuma Karadeniz'e kıyısı bulunan Türkiye, Rusya, Ukrayna, Gürcistan, Bulgaristan ve Romanya'nın yanı sıra Moldova, Arnavutluk, Yunanistan, Ermenistan, Azerbaycan gibi bazı Kafkas ve Balkan ülkeleri de üye durumda.

KEİ Anlaşması, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısı'nda dokuz üye ülkenin yanısıra, Yunanistan ile Arnavutluk'un da kurucu üye olarak katıldığı onbir ülkenin devlet veya hükümet başkanları tarafından imzalanarak, resmen işlerlik kazanmıştır.

KEİ, bundan böyle hükümetler boyutunun yanısıra, parlamenterler, özel sektörler, belediyeler ve hatta hükümetler dışı kuruluşlar boyutuyla; çalışma organları, usulleri ve yöntemleriyle; bankası, İstatistik Veri ve Ekonomik Bilgi Değişimi Koordinasyon Merkezi'yle somut projeleri sonuçlandırabilecek temel öğelere sahip olmuş bulunmaktadır. KEİ'nin uluslararası kimliği de giderek ağırlık kazanmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği'ni uluslararası bir örgüte dönüştüren KEİB Anlaşması, 5 Haziran 1998 tarihinde Yalta'da imzalanmıştır. KEİ'nin kuruluş aşamasındaki hazırlık çalışmalarında temel amaç olarak Katılan Devletler'in coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesi öngörülmektedir. Bu temel amaç doğrultusunda kısa dönemde bölge ülkeleriyle işbirliği için uygun ortam oluşturulması ve taraflar arasında mal ve hizmet ticaretinin arttırılması öngörülmüştür. Hükümetlerarası birimler, Katılan Devletler'in Dışişleri Bakanları Toplantısı (DİBT)'nı, alfabetik sıraya göre seçilen ve altı ayda bir değişen Dönem Başkanı'nı, Üst Düzey Görevliler Toplantısı'nı, Çalışma Grupları'nı ve uzmanlardan oluşan geçici Özel Çalışma Grupları'nı içine almaktadır ve bu gruplar, Dışişleri Bakanları Toplantıları'nda oluşturulan ve KEİ faaliyetlerini ilgilendiren, somut konularda çalışmalar yürüten yan organlardır.

DİBT tarafından alınan bir karar gereğince, merkezi İstanbul'da bulunan KEİ Uluslararası Daimi Sekreteryası kurulmuştur. Başlıca görevleri arasında, DİBT için gündem taslaklarının hazırlanması, Katılımcı Devletler tarafından verilen belgelerin dağıtımı, KEİ Toplantılarına idari destek sağlanması ve KEİ belgelerine ait arşiv hizmetlerinin yerine getirilmesi gibi konular bulunmaktadır.

Parlamentolar arası birim 1993 yılında Arnavutluk, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna temsilcilerinin KEİ Parlamenter Asamblesi (KEİPA) kurulmasına karar vermesi üzerine faaliyete geçmiştir.

Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması(NAFTA) Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi. ABD, Meksika ve Kanada'nın AB'yi örnek alarak gerçekleştirdikleri oluşum. Ekonomide ve nüfusta AB'den daha büyük ama entegrasyonu daha az. Yalnız Küba'nın şiddetle karşı çıktığı, ekonomik entegrasyonu tüm Amerika kıtasına yayma çabaları var. Amerika Kıtası Devletleri Örgütü'nün (OAS) ekonomik ayağı oluşturulmaya çalışılıyor.

NAFTA (North American Free Trade Agreement) ABD, Kanada ve Meksika arasında Ağustos 1992'de imzalanmış ve 1 Ocak 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

NAFTA Anlaşması uyarınca, Anlaşma'ya taraf ülkeler arasında gümrük vergilerinin, bazı mallarda hemen, bazı mallarda 5 veya 10 yıllık bir geçiş dönemi sonunda, hassas mallarda ise 15 yıllık bir geçiş dönemi sonunda sıfırlanması öngörülmüştür.

Anlaşma kapsamında tekstil ve konfeksiyon, otomotiv sanayii, enerji, petro kimya ve tarım ürünleri, anti damping ve telafi edici vergi uygulamaları, fikri mülkiyet hakları, ulaştırma ve haberleşme, çevre ve işçi sorunları, mali konular ve yatırımlar vb. Hususlara ilişkin düzenlemeler de yeralmaktadır.

Latin Amerika Entegrasyon Topluluğu (LAIA)

LAIA (Latin American Integration Association), 1960 yılında kurulmuş olan LAFTA'nın yerini alarak 1980 yılında kurulmuştur. Üye ülkeler Arjantin, Bolivya, Brezilya, Şili, Kolombiya, Ekvador, Meksika, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuella'dır. Topluluğun hedefi olarak iç ticaret ve entegrasyon yoluyla ekonomik işbirliği ve kalkınmanın artırılmasıdır. Hedefin gerçekleştirilmesi için bölgesel tarife tercihleri uygulanması, ikili tarife tercihleri uygulanması, ticaretin geliştirilmesi, kliring ve kredi düzeni oluşturulması öngörülmüştür. Bu çerçevede Topluluk üyesi ülkeler arasında çok sayıda ikili ticaret anlaşması gerçekleştirilmiş, tarife tercihleri yoluyla bölgesel ticaretin serbestleştirilmesi doğrultusunda adımlar atılmıştır.

Güney Amerika Ülkeleri Ortak Pazarı (MERCOSUR):

MERCOSUR (Common Market for the Southern Cone of America), 1991 yılında Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay arasında kurulmuştur. Şili'de daha sonra ortak üye olarak katılmıştır. Sözkonusu en-

scientific and technologic cooperation among the members due to their closeness. Secondly, to provide a peaceful region around Black Sea. In coincidence with these goals, it has been foreseen to constitute a valid context for the cooperation of the countries in short-period and to increase the good and service commerce between them. Inter-governmental units was composed of the meeting of Foreign Ministers of Member countries, the periodic chair who was in charge for 6 months and chosen according to the alphabetic order, the meeting of high-rank manager, work-groups, and the expert groups constituted by the experts. Those groups are secondary organs working on the real subject and chosen by the Foreign Affairs. The unity of parliaments have been realized on 1993 as a result of decision taken by the deputies of Albany, Armenia, Georgia, Moldova, Rumania, Russia, Turkey and Ukraine.

North American Free Trade Agreement (NAFTA)

North american free trade region is a formation which the USA, Mexico and Canada carried out by taking E.U as model. It is greater in economy and population but less integrated, but there are efforts to spread the economic integration throughout the continent of America; but Cuba severely opposes this. Nowadays, Organization of America States' economic step is being tried to carry out.

NAFTA was signed in August 1992 between the USA, Canada and Mexico and went into effect in January 1, 1994. According to NAFTA, it was proposed that the customs taxes between the participants would be erased in some goods immediately, in some goods after a transition period of 5 or 10 years, in some oversenstive goods, after a transition period of 15 years . In the extent of this agreement, some regulations are available related to textile, the motor-vehicle industry, energy, petro-chemistry and agricultural products,anti damping and subvansion applications transportation and telecommunication, environment and labor problems, etc...

Latin American Integration Association (LATA)

Lata was founded in 1980 by succeeding LAFTA, founded in 1960. The member countries are Argentina, Brasil, Chile, Colombia, Equator, Mexico, Paraguay, Peru, Bolivia. The main aim of the association is rising the speed of the development and economic cooperation by domestic trade and integration. To fulfill this aim, it was proposed the application of regional tariff preferances, application of mutual tariff preferances, development in trade and clearing agreement between the participants.

In this frame, many mutual commercial agreements have been carried out and a considerable improvement has been seen for the sake of unrestiriction of regional trade.

Common Market For The Southern Cone Of America (MERCOSUR)

It was formed between Argentina, Brasil, Paraguay and Urugay. Chile participated later as partner. The aim of this integration is described as accelerating the development. To reach the described aim, they were proposed to make free trade among the member countries, to coordinate the politics related to economy and others, to let free the roaming of the production factors. In the frame of the agreement, it was proposed to abolish the tariffs automatically and graded in 8 equal steps, which lasted between 1991 and 1994. Other hindrances except the tariffs would be abolished after that day. Members will try to form a common exterior tariff but the agreement does not contain a date related to the application of this common tarfiff. A council of ministers was formed to deal with the problems related to the agreement. Lastly, with the MERCOSUR summit which was signed at the end of the 8. MERCOSUR summit, these decisions were took:

-Common exterior tariff: Common exterior tariff was accepted which contain % 85 of 9000 items.

-Custom code: It is formed from 186 elements and contains things form passangers' baggages to dispatching in customs

-Automotive industry: A frame was accepted related to free trade for motor-vehicle spare parts between members. Moreover, with Ouro Preto protocol, signed by member countries' presidents, after the summit, market counsil, common market gorups, MERCOSUR trade commission economic and social information council and administrative secretarship have been created to form the institutional structure

tegrasyonun hedefi ekonomik kalkınmayı hızlandırmak olarak tanımlanmıştır. Amacı gerçekleştirebilmek için, üye ülkeler arası ticaretin serbestleştirilmesi, ekonomi ve diğer politikaların koordinasyonu ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı öngörülmüştür.

Anlaşma kapsamında 1991 yılında başlayan ve 1994 yılında sona erecek olan sekiz eşit aşamada tarifelerin kademeli ve otomatik olarak kaldırılması öngörülmüştür. Tarife dışı engeller de aynı tarih itibarıyla kaldırılacaktır. Üye ülkeler ortak dış tarifenin oluşturulmasına çalışacaklardır. Ancak ortak tarifenin uygulanmasına yönelik bir takvim Anlaşma'da yeralmamaktadır. Anlaşma kapsamında uyuşmazlıkların çözümü amacıyla bir Bakanlar Konseyi oluşturulmuştur.

Son olarak, VII. MERCOSUR zirvesi sonrasında imzalanan ve 1.1.1995'de yürürlğe giren MERCOSUR Anlaşması ile aşağıdaki kararlar alınmıştır:

-Ortak Dış Tarife: Yaklaşık olarak 9000 kalem malın %85'ini kapsayan ortak dış tarife normları kabul edilmiştir. Ortak dış tarife %0 ile %20 arasında değişmektedir.

-Gümrük Kodu: 186 maddeden oluşan Gümrük Kodu, yolcu beraberindeki bagajlardan, gümrüklerdeki sevkiyat ve değer tespit usulleri gibi konuları kapsamaktadır.

-Otomotiv Sektörü: Üye ülkelerde araç ve yedek parçasının serbest ticaretine ilişkin bir çerçeve kabul edilmiştir.

Ayrıca sözkonusu zirve sonucunda üye ülke Devlet Başkanları tarafından kabul edilen Ouro Preto Protokolü ile MERCOSUR'ün kurumsal yapısını oluşturmak üzere bir Ortak Pazar Konseyi, Ortak Pazar Grubu, MERCOSUR Ticaret Komisyonu, Ortak Pazar Parlamento Komisyonu, Ekonomik ve Sosyal Danışma Konseyi ve İdari Sekreterya kurulmuştur.

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu (APEC)

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği. Büyük Okyanus'a kıyı 21 ülkenin oluşturduğu grup. Dünyanın nüfus, alan, ticaret, ekonomik büyüklük açısından en büyük bölgesel oluşumu. ABD, Japonya, Çin, Kanada, Meksika, Güney Kore, Avustralya, Brunei, Şili, Hong Kong, Endonezya, Malezya, Yeni Zelanda, Papua Yeni Gine, Peru, Filipinler, Rusya, Singapur, Tayvan, Tayland ve Vietnam üye. APEC (Asia-Pacific Economic Corporation Forum) Kasım 1994'de yapılan zirve sonucunda üye ülkeler arasında ticaretin ve yatırımların serbestleştirilmesi öngörülmüştür. Deklarasyon şeklinde alınan kararlar çerçevesinde sözkonusu serbestleşme Forumun gelişmiş üye ülkelerince 2010 yılında, gelişmekte olan üye ülkelerince 2020 yılında gerçekleştirilecektir.

Güney Doğu Asya Ülkeleri Topluluğu (ASEAN)

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği. Güneydoğu Asya ülkelerinin oluşturduğu örgüt. Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur, Tayland tarafından 1967 yılında kurulan örgüte, daha sonra Brunei, Laos, Myanmar (Birmanya), Vietnam ve Kamboçya üye oldu.

ASEAN (Association of South-East Asian Nations) 1969 yılında Brunei, Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland arasında kurulmuştur. Birliğin hedefleri ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmenin desteklenmesi; bölgesel barışın ve güvenliğin artırılması; karşılıklı çıkarların bulunduğu alanlarda işbirliği ve ticaretin yaygınlaştırılmasıdır. Hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için seçilmiş bazı alanlarda tercihli ticaret anlaşmaları; sanayi projeleri, sanayide ortak girişimler yoluyla sanayi alanında işbirliği ve bölge dışı ülkelerle diyalog gibi araçlara başvurulması öngörülmüştür.

ASEAN'ın kurulmasından 10 yıl sonra 1976 yılında, Bali Zirvesi'nde ASEAN Anlaşması imzalanabilmiştir. Sözkonusu Anlaşma'da bölgesel işbirliği için dört temel alan tespit edilmiştir:

-Temel Mallar: Özellikle gıda ve enerji alanında üye ülkeler birbirlerinin piyasalarına serbestçe girme konusunda anlaşmışlardır.

-Endüstriyel Kalkınma: Üye ülkeler büyük ölçekli bölgesel sanayi projeleri gerçekleştireceklerdir. Sözkonusu projeler özellikle, bölgenin temel gereksinimlerine cevap verecek nitelikte olacaktır.

-Ticaret: Üye ülkeler, tercihli anlaşmalar ve bölge dışı piyasalara geniş ölçüde giriş sağlamak suretiyle ASEAN içi ticareti artırma çabasında olacaklardır.

-Ekonomik Konular: Birlik kapsamında 1976 yılında petrokimya, kimyasal gübre, çelik, soda, gazete kağıdı ve lastik alanlarında faaliyet gösterecek büyük tesislerin oluşturulması için işbirliği kararı alınmıştır.

1991 yılında ASEAN ülkeleri arasında imzalanan Anlaşma ile 2008 yılında gümrük vergilerinin tümüyle sıfırlanarak ASEAN Serbest Ticaret Alanı (ASEAN Free Trade Area -AFTA) oluşturulması öngörülmüştür.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO)

Türkiye, İran, Pakistan arasında bölgesel ekonomik işbirliğini geliştirmek amacıyla 1964 yılında kurulmuş olan Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Teşkilâtı, şekil ve içerik değişiklikleri yapılarak 1985'te Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı (ECO) adını almış ve 1992 yılında Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın katılımlarıyla, üzerinde 300 milyon insanın yaşadığı 7 milyon kilometrekarelik alanı kapsayan on üyeli bir örgüt haline gelmiştir.

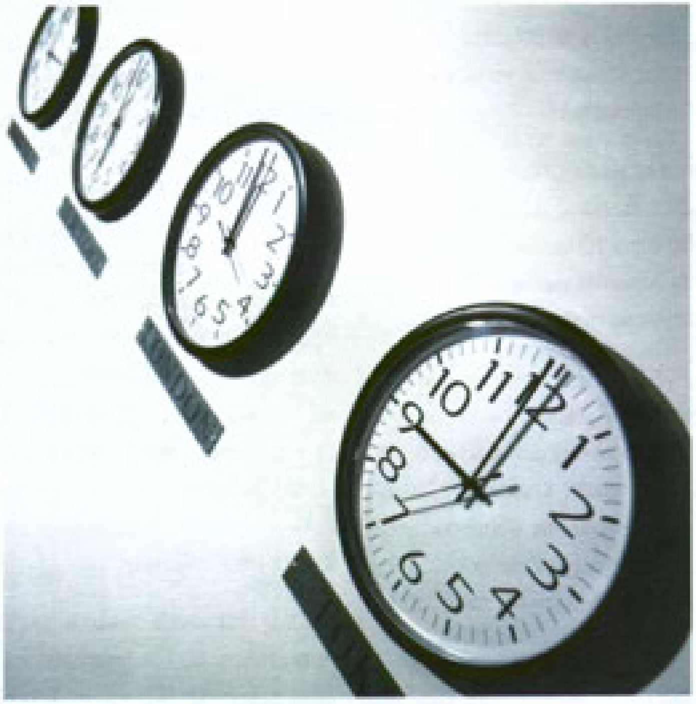
Üyelerinin gereksinimlerinin karşılanması doğrultusunda yeniden yapılanma sürecine giren ECO'nun hukuki temelini oluşturan İzmir Antlaşması, 14 Eylül 1996 tarihinde İzmir'de yapılan ECO Bakanlar Konseyi Olağanüstü Toplantısı'nda tadil edilmiş şekliyle imzalanmış ve bu çerçevede Teşkilât'ın yeniden yapılanma sürecinde büyük bir mesafe katedilmiştir.

Asia Pacific Economis Cooperation (APEC)

An organization which was formed by 21 countries situated on the coast of Pasific ocean. The biggest regional formation of the world in view of population, area, trade, economic level. The members are the USA, Japan, China, Canada, Mexico, South Korea, Avustralia, Brunei, Chile, Hong-kong, Indonesia, Malesia, New Zeland, Papua New Guine, Peru, Philipfines, Russia, Singapur, Taivan, Thailand and Vietnam. At the end of the summit, in November of 1994, it was proposed to make free the trades and investment among members, and this proposal will be fulfilled by developed members in 2010, and by developing ones in 2020

Association of South-East Asian Nations (ASEAN)

An association formed by South East Asian countries; Brunei, Laos, Myon Mas, Vietnam and Cambocia were added to this association when Indonesia, Malesia, Singapur, Thailand founded this association in1967

Asean was foundedn among Brunei, Indonesia, Malesia, Philiphens, Singapur and Thailand. The aims of this association are to support economic, social and cultural development, increase the regional pease and security spread the trade and cooperation where the reciprocal benefits are available. To reach determined goals, they proposed that some trade agreement, industrial projects, cooperation in industry, dialogue with regional countries. After ten years ASEAN was founded, in 1976, ASEAN agreement could be signed in Bali summit. In that agreement, 4 basic field were determined for regional cooperation.

Basic goods: member countries come up with an agreement about roaming freely in their markets especially in nutriment and energy fields

Industrial development: member countries will carry out large scale regional industrial projects. Mentioned projects will be able to meet the basic needs of the region.

Trade: member countries will spend effort to increase domestic trade by participating extensively over-regional markets.

Economic issues: Cooperation was decided to construct a great institutions which shows activity in the fields of petro-chemistry, chemistry, fertilizer, steel, soda water newsprint and rubber in 1976. with the agreement signed among ASEAN members in 1991, it was proposed that ASEAN free trade area (AFTA)will be formed by erasing all the customs taxes completely in 2008.

Economic Cooperation Organization(ECO)

It was founded in 1964. Regional cooperation for development (RCD), which was founded to develop regional economic cooperation among Turkey, Iran, Pakistan, was named as ECO with some appearance and content changing in 1985 and has become a 10 membered organization, which have 300 million people over 7 million km2

Izmir Agreement, which construct the legal base of ECO was signed in 1996 in Izmir. By this agreemenet, a great advance was seen in the process of reconstruction of the organization. ECO appropriated its strategy as giving imporance to the fields of communication, transportation, trade and energy, to develop the cooperation among member countries.

In the region of ECO,to take measures directed towards to reduce the hinderances of tariff and overtraff for the sake of developing the trade, the processing of free market economy, to harmonize the trade regime to the world trade organization' rules and standards by making it transparent, to get active the private sector in the region carries crucial importance.

ECO aims to change the substructure of the region to make appropriate for reaching internationalseaports and markets, especially to meet the needs of its members, which has no connection to the sea and takes aim at developing and spreading the communication web in a form to meet all the current needs.

Another important cooperation field for ECO is energy. To use invaluable energy resources of the region wisely and carry them to international markets is vital. After the cultur institue of which center will be found in Iran and conditions were signed in 3rd . ECO summit in 95 and Science Organization of which center will be found in Pakistan, the conditions of Ecucation institute, which is supposed to be found in Turkey, was signed in Ministers Council which met before

ECO, orta vadede üye ülkeler arasında işbirliğinin gerçekleşmesine yönelik öncelikli hedefler olarak seçtiği ticaret, ulaştırma, haberleşme ve enerji sektörlerine ağırlık verilmesi stratejisini benimsemiştir.

ECO bölgesinde ticaretin geliştirilmesi için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılması, serbest pazar ekonomisinin işlemesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartları ile uyumlaştırılması ve özel sektörün bölge İçinde etkin biçimde faaliyet gösterebilmesine yönelik tedbirlerin alınması önem arzetmektedir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı, ulaştırma ve haberleşme alanına verdiği öncelik bağlamında, özellikle denize çıkışı olmayan örgüt üyelerinin ihtiyaçlarına cevap verecek, uluslararası limanlara ve pazarlara ulaşmalarını mümkün kılacak şekilde bölgenin altyapısını geliştirmeyi, eksiklerini tamamlamayı, ayrıca iletişim ağını günümüz ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde geliştirip yaygınlaştırmayı hedeflemektedir.

ECO içinde diğer önemli bir işbirliği alanı enerjidir. Bölgenin çok zengin enerji kaynaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması hayati bir önem taşımaktadır.

1995 tarihinde yapılan III. ECO Zirvesi sırasında şartları imzalanan ve merkezi İran'da kurulacak olan Kültür Enstitüsü ile merkezi Pakistan'da kurulacak olan Bilim Vakfı'ndan sonra Türkiye'de kurulması öngörülen Eğitim Enstitüsü'nün şartı da, Almatı'da yapılan V. Zirvesi öncesindeki Bakanlar Konseyi sırasında imzalanmıştır.

Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile beraberce üye olduğu tek bölgesel ekonomik teşkilât olan ECO'nun ülkemiz için önemi aşikârdır. Türkiye konumu, gelişmişlik düzeyi ve tüm dünya ile siyasi ve ekonomik ilişkileri birlikte mütalâa edildiğinde, Ekonomik İşbirliği Teşkilâtı'na lider olma ve bu Teşkilâtı yönlendirme durumundadır. ECO bölgesinin çok zengin enerji kaymaklarının akılcı bir şekilde kullanılması ve uluslararası pazarlara ulaştırılması hayati bir önem arzetmektedir.

Türkiye, Teşkilât İçinde ticaretin geliştirilmesi, ticaret rejimlerinin şeffaflaştırılarak Dünya Ticaret Örgütü kural ve standartlarıyla uyumlaştırılması, denize çıkışı olmayan Orta Asya ülkelerinin dünya ticaret merkezlerine açılımlarını sağlayacak ulaştırma hatlarının geliştirilmesi, eksik hatların tamamlanması yönünde aktif bir tutum izlemektedir.

ECO içindeki önemli projelerden biri, İstanbul'da kurulacak Ticaret ve Kalkınma Bankası'dır. Merkezinin Türkiye'de olması, ülkemize bankanın faaliyetlerini yönlendirme imkânı verecektir.

Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)

Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı. 21 üyesi (Mısır, Kenya, Tanzanya, Uganda, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Sudan, Zambiya, Zimbabwe, Şeysel Adaları, Burundi, Ruanda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Angola, Eritre, Etiyopya, Namibya, Cibuti, Swaziland ve Komor Adaları) var. Merkezi Zambiya'nın başkenti Lusaka'da. 9 üyesi (Cibuti, Mısır, Kenya, Madagaskar, Malawi, Mauritius, Sudan, Zambiya ve Zimbabwe) Ekim 2000'de serbest ticaret bölgesi kurdu. 2004 yılında gümrük birliğini, 2025 yılında da para birliğini hedefliyor. Afrika kıtasında bulunan 53 ülkenin üyesi olduğu siyasi içerikli Afrika Birliği konusunda da Libya Lideri Muammer Kaddafi'nin Afrika Birleşik Devletleri, Afrika Merkez Bankası kurulması gerektiği şeklinde önerileri de var.

İslam Konferansı Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK)

İslam Konferansı Teşkilatı (İKT) Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 57 İslam ülkesinin üyesi olduğu İKT'ye bağlı komite. Merkezi İstanbul.

1926 yılından beri Suudi Arabistan'ın öncülüğünde, sınırlı düzeyde sürmekte olan İslami dayanışma girişimleri, 1967 Arap-İsrail savaşından sonra meşru bir gerekçeye dayandırılmaya başlanmıştır. İslam Ülkelerinin devlet başkanlarının katılacağı bir zirve konferansı tertiplenmesi fikri, İsrail işgali altında bulunan Kudüs'teki Al-Aksa Camiinin 1969 yılı Ağustos ayında kundaklanmasına bir reaksiyon olarak ortaya çıkmış ve 1969 yılı Eylül ayında 24 ülkenin katılımıyla Rabat'da Birinci İslam Zirve Konferansı gerçekleştirilmiştir. Böylece, İslam Konferansı Teşkilatının temelleri atılmıştır. Bunu takiben, 1970 yılı Mart ayında, İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları, Cidde'de toplanmış ve İKT Genel Sekreterliğini kurmuşlardır. İKT'nin Anayasası (Charter) ise, 1971 yılında yapılan İkinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansınca hazırlanmış ve 1972 yılında toplanan Üçüncü Dışişleri Bakanları Konferansınca onaylanmıştır. İslami dayanışmanın önemini vurgulayan ve üye ülkelerin Birleşmiş Milletler Anayasasına ve insan haklarına saygılı olduklarını belirten bu Anayasa 1 Şubat 1974 tarihinde de Birleşmiş Milletlerce tescil edilmiştir.

İSEDAK 1981 yılında Mekke ve Taif'de düzenlenen Üçüncü İslam Zirve Konferansında kurulmuş olan üç Daimi Komiteden biridir. Üçüncü Zirvede kurulan Bilimsel ve Teknolojik İşbirliği Daimi Komitesi (COMSTECH)' nin başkanlığına Pakistan Devlet Başkanı, Enformasyon ve Kültür İşleri Daimi Komitesi (COMIAC)' nin başkanlığına ise Senegal Devlet Başkanı seçilmiştir. İSEDAK ise, başkanı seçilemediğinden 1984 yılına kadar faaliyete geçememiştir. 1984 yılı başında Kazablanka'da yapılan Dördüncü İslam Zirve Konferasında, Türkiye Cumhurbaşkanının başkanlığına seçilmesi üzerine İSEDAK, aynı yıl Kasım ayında İstanbul'da yapılan Birinci Toplantısı ile faaliyetlerine başlamıştır.

Üçüncü İslam Zirvesinde kabul edilen karar gereğince İSEDAK'ın görevleri şunlardır:

• İKT tarafından ekonomik ve ticari işbirliği alanında alınmış ve alınacak kararların uygulanmasını izlemek;

• Üye ülkeler arasında ekonomik ve ticari işbirliğini güçlendirebilecek tüm önlemleri almak;

5th ECO summit made in Almati.

The importance of ECO ,which is the unique regional organization includes Turkey as a member with Middle Easr Turkish Republics, is evident ofr our nation. When Turkey's location, developing level, and political, economic affairs with other countries are taken into consideration, Turkey is in the position of getting the leadership of ECO and directing it. Turkey is following an active way directed towards developing trade in the organization, making the trade regime transparent to harmonize with World Trade Organization rules and standards, improving transporation ways ,for some Middle East Countries which has no conection to the sea, to enable them reach world markets, complementing the incomplete ways. One of the important projects in the ECO is to found Trade and Developing Bank in Istanbul. It's center's being founded in Turkey will give our country the chance to direct all its activities.

Common Market of East & South Africa (COMESA)

It has 21 members: Egypt, Kenya, Tanzania, Sudan, Uganda, Madagaskar, Malawi, mauritius, Zambia, Zimbabwe, Sheishell Islands, Burundi, Ruanda, Kongo Democratic Republic, Angola,Eritre, Etiopia, Nambiya, Cibuti, Swaziland and Komor Islands. Their center is in Lusaka, capital of Zambia.9 members of it founded a free trade region in September, 2000. they aim customs union in 2004 and monetary union in 2025. Libya leader Muammer Kaddafi has some proposals about political content of African Union which has 53 member countries in Africa continent. According to him, United states of Africa, African Central Bank should be founded immediately, for example.

Islamic Conference Organization Economic & Commercial Cooperation

A commity, bound to Islamic Conferance Organization (ICO), which has 57 Islamic Countries including Turkey. Istanbul is the centre. Islamic support attempt coming with the leadership of Saudi Arabia, since 1926 in a restricted level has been based on as legal justification after Arabic Israel war in 1967. An idea of organizing a summit meeting in which presidents of Islamic republics would take place had been appeared as a reaction to the sabotage of Al-Aksa Mosque in 1969 August in Jerusalem in the occupation of Israel and the first Islamic summit meeting had been realized in 1969 September in Rabat with the participation of 24 countries. In this way, the bases for the Islamic Conference Organization had been built. Subsequently, Ministry of Foreign Affairs of Islamic countries had meet in Cidde in 1970 march and had created the General Secretary of ICO . The charter of ICO had been prepared in second conference of Islamic Foreign Affairs Ministry in 1971 and had been confirmed by the third conference in 1972. The charter emphasizing the importance of Islamic Solidarity and declaring the respect of member countries to the constitution of UN and human rights, had been confirmed by UN in February 1rst in 1974

ICO is one of the three perpetual commitees which were created in the third Islamic summit meet which was organized in Makka and Taif in 1981.The prezident of Pakistan had been elected to be the prezident of COMSTECH and the president of Senegal had been elected to be the president of COMIAC which was created in the third summit. ICO couldn't be activated till 1984 because of not having a president. With the election of president of Turkey as a president , in 1984 in Casablanca ICO had been activated with its first meeting in Istanbul.The fubctions of ICO were:

1-To follow the application of current and future rules decided by ICO.

2-To take measure to strength the economical and commercial cooperation among the member countires.

3-To prepare the programs in order to increase the capasities of the member countries in economical and commercial area.

D-8: A group of muslim countries, founded with the leadership of Turkey . The 3rd summit of D-8 was made which aimed economical cooperation among Bangladesh ,Indonesia,Iran Malasia, Egypt, Nigeria , Pakistan and Turkey . Turkey participated in Kahire summit with a committee in the presidency of president of republic and minister of Foreign Affair Ismail Cem. Therefore, new solutions and com-

• Üye ülkelerin ekonomik ve ticari alanlardaki kapasitelerini arttırmaya yönelik programlar hazırlamak ve öneriler sunmak.

D-8 Türkiye öncülüğünde 8 büyük Müslüman ülkenin oluşturduğu grup.

Bangladeş, Endonezya, İran, Malezya, Mısır, Nijerya, Pakistan ve Türkiye arasında ekonomik işbirliğini amaçlayan D-8'in III. Zirvesi, 25 Şubat 2001 tarihinde Kahire'de yapılmıştır. Kahire Zirvesi'ne Sayın Cumhurbaşkanımızın başkanlığında ve Dışişleri Bakanı Sayın İsmail Cem'in de katıldıkları bir heyetle iştirak edilmiştir.

Zirve öncesinde Bakanlar Konseyi, Komisyon, Ticaret Uzmanlar Grubu toplanmıştır. Ayrıca, işadamlarının D-8 sürecine katılımlarını kolaylaştırmak amacıyla yeni kurulan İş Forumu'nun ilk toplantısı Kahire'de gerçekleştirilmiştir.

Zirve sonunda yayınlanan Kahire Bildirisinde, küreselleşme sürecinin gelişmekte olan ülkelere etkilerine ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin uluslararası mali krizlere karşı korunmalarının önemine değinilmekte, bu amaçla uluslararası mali sistemde öngörülen değişikliklerin gerçekleştirilmesinin gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, küresel ticaretin gelişmesi ve gelişmiş ülke pazarlarının gelişmekte olan ülke mallarına açılması amacıyla, Uruguay Round Anlaşmalarının tam olarak uygulanması ve Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) getirdiği sistemin iyi işlemesi gereği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, yeni üyelerin DTÖ'ne katılımlarının kolaylaştırılması çağrısı da bildiri'de yer almaktadır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelere yönelik Resmi Kalkınma Yardımlarının azalması eğiliminin tersine çevrilmesi ve küresel çapta doğrudan dış yatırımların gelişmekte olan ülkelere de yönlendirilmesi istenmektedir.

Kahire Bildirisinin ikinci bölümünde, D-8 işbirliği alanlarında sağlanan gelişmeler memnuniyetle karşılanmakta ve geleceğe yönelik faaliyetler ve projeler konusunda da değerlendirmeler bulunmaktadır. Bu kapsamda, D-8 bünyesinde Uluslararası Pazarlama ve Ticaret Şirketi kurulması çalışmalarında, özel sektörün bu şirketin kurulmasına aktif katılımının sağlanması, TAI tesislerinde ilk prototipi üretilen tarım uçağının seri üretimine geçilebilmesi için, diğer üye ülkelerin maliyet, üretim ve pazarlamaya katkılarının belirlenmesi suretiyle çalışmaların sürdürülmesi kararları alınmıştır.

Türkiye'nin, üye ülkeler arasında Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler konusunda işbirliği yapılması için ortaya koyduğu Eylem Programı da Zirve sırasında kabul edilmiştir. Kahire Bildirisinde ayrıca, öteki üye ülkelerin önerdiği işbirliği projeleri sıralanmakta ve sözkonusu faaliyetlerin izlenmesi için Komisyon görevlendirilmektedir.

Sonuç olarak, III. D-8 Zirvesi, D-8 sürecinin bugüne kadar sağladığı gelişmenin gözden geçirilmesi ve özellikle önemli projelerde bundan sonra yapılabileceklerin değerlendirilmesi olanağını sağlamıştır.

Arap Ekonomik Birliği

1944'de kurulan ve 22 Arap ülkesinin üyesi bulunduğu Arap Birliği üyesi ülkelerin oluşturmayı planladıkları birlik. En son 5 Haziran 2001'de Bağdat'ta yaptıkları konsey toplantısına, Irak, Mısır, Suriye, Filistin, Ürdün, Libya, Yemen, Sudan, Moritanya ve Cibuti katıldı.

Arap Ortak Pazarı

7 Haziran 2001'de Bağdat'ta imzalanan anlaşmayla kurulan en yeni ekonomik topluluk. Irak, Suriye, Mısır ve Libya'nın oluşturdukları grup, bu ülkeler arasında gümrüksüz bir ortak pazar amaçlıyor.

Körfez İşbirliği Konseyi

Basra Körfezi'nde bulunan petrol zengini 6 Arap ülkesinin oluşturduğu ekonomik birlik. Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Umman, Bahreyn'den oluşan birlik AB ile serbest ticaret anlaşması yapmaya çalışıyor.

OPEC

Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü. Dünya petrol ihtiyacının yaklaşık 3'te birini karşılamakla birlikte, petrol ihracatındaki büyük payı nedeniyle dünya petrol fiyatlarını önemli ölçüde belirliyor. Suudi Arabistan, İran, Irak, Venezuela, BAE, Kuveyt, Nijerya, Libya, Endonezya, Cezayir, Katar üye durumunda. Özellikle 1970'li yıllarda gücünün doruğuna yükseldi, fahiş fiyat artışlarıyla 3 büyük petrol krizine neden oldu.

promisations are being made in order to make it more flexible for new members to join DTO. Before the summit, Ministers council, Commission, Commercial Experts Commission met. The first meeting of work forum had been held in Qairo in order to facilitate the participation of businessmen to D-8.

In the declaration , published at the end of the summit, the effects of globalization process and to what extent it effected the developing countries economy.

Therefore it can be seen that the aid trend to developing countries is

decreasing, to stop and reverse this cycle all investements and aids should be directed to the developing countries.

In the second section of the Cairo declaration there is an appreciation of global aid to developing countries, which is seen to be beneficial.

Therefore future projects and actions must be carefully carried out.

Globally there should be some encouragement to the private companies, who should take responsibility and action to create international trade and marketing enterprise.

In the TAI plant, A protype airplane was manufactured for the use of agricultural sector. In order to produce and market this product, the countries of this forum must decide to what degree of contribution and input

each member will provide. The activity program presented by Turkey proposing to cooperate about the small and middle scale manupilations was approwed during the summit. In Cairo declaration, other cooperation projects presented by other countries are listed and a commission was set on to follow the mentioned activities.

As a result, 3rd D-8 summit provided with a chance to scan what has been done so far and what could be done in the future.

Arabian Economic Organization:

A commity which Arabian union countries consider to establish. This union was founded in 1944 and has 22 member countries. Lastly, Irak, Egypt, Syria, Palestine, Yemen, Jordan, Libya, Sudan, Moritania and Cibuti participated to the last council meeting, made in Baghdat on June 5, 2001.

Arabian Common Market:

A brand- new economic organization which was founded in June7, 2001 in Baghdat. It aims a tax free common market among Iraq, Syria, Egypt, Libya. They are at the same time the founders of that organization.

Gulf Cooperation Counsil:

An economic cooperation founded by 6 Arabic countries, rich of petrolium, situated on the bay of Persian Gulf. The commision which consisted by Saudi Arabia, Kuwait, United Arabian Emirates, Qatar, Umman, Bahrein, aims at making a free trade agreement with E.U

OPEC

Organization of Petrolium Exporting Countries. They meet the1/3 of all the world's petrolium need. It determines the prices of petrolium in the world market ; because of its high portions in the market. The members are Saudi Arabia, Iran, Iraq, Venezuella, the UEA, Kuwait, Nigeria, Indonesia, Libya, Algeria, Qatar. It was on the zenith of its power especially 1970's.

It caused 3 big petrolium crisis by increasing the prices excessivel

RÖPORTAJ

Kürşat TÜZMEN: "Çözüm Üretmek Yazgımız"

Çerçeve: Türkiye'nin dış ekonomik ilişkileri incelendiğinde, dış ticaretinde AB ülkelerinin çok ağırlıklı bir yere sahip olduğu görülmektedir (2001 yılında ihracatın %52'si ithalatın %45'i AB ülkeleri ile gerçekleşmiştir. Yıllar itibarıyla geriye gidildiğinde bu oranlar yaklaşık aynı düzeylerdedir). Sizce bu durumun sağladığı yararlar ve oluşturabileceği sorunlar nelerdir?

TÜZMEN: Ülkemizin dış ticarette biri sektörel, diğeri bölgesel olmak üzere iki bağımlılığı var. 1985'e kadar bir çizgi çizersek (ki biliyorsunuz ilk ihracat hamlelerimiz seksenli yılların başında başlamıştır), ihracatımız büyük ölçüde İran ve Irak'a yapılmaktaydı. Sektör olarak baktığımızda ise tarım ürünleri ve tarıma dayalı sanayi ürünleri idi. 2000'li yıllara geldiğimizde ise bu bağımlılıklar aynı şekilde devam etmekle birlikte bölge ve sektörde değişiklik yaşanmıştır. Sektörel bağımlılığımız tarımdan ihracat içindeki üçte bir payıyla tekstile, bölgesel bağımlılığımız ise biraz önce sizin de belirttiğiniz gibi iç ithalat ve ihracatta yaklaşık %50 ile AB'ye kaymıştır. Bu bağımlılığın azaltılması lazımdır. Bizim çevremizdeki ülkelerle iyi ilişkiler geliştirerek pazarımızı sadece AB'ye değil çevremizden başlayıp tüm dünyaya yayarak bölgesel bağımlılığı azaltmalıyız. Komşu ülkelerin payını ilk etapta % 30'lara çıkarmalıyız. Tabii bunu ihracatı artırarak yapacağız. Böyle bir bölgesel dağılım daha dengeli olur. Sektörel olarak da sadece

An Interview With Mr. Kürşat TÜZMEN On The Foreign Trade Of Turkey

Mr. Kürşat Tüzmen, the former Undersecretary of Foreign Trade, says that Turkey faces with two types of dependence in the foreign trade, namely the regional dependence and sectoral dependence. According to Mr. Tüzmen, the fact that Turkish foreign trade with EU countries occupies a relatively high share out of the country's total international trade is a reflection of the former type of dependence, whereas the overwhelming weight of the textile products in Turkish total exports is a good example for the latter one. Mr. Tüzmen points out that more than 50 percent of Turkey's exports are directed to the EU countries and again almost one third of total exports are mainly textile industry products.

Regarding sectoral dependence, Mr. Tüzmen emphasizes the necessity to change the composition of export products so that the weight shifts towards electronic, software, agriculture and earthenware industries besides textile. He adds; "We also have to increase our commercial relations with the neighboring countries and develop close vicinity. It is necessary for Turkey establish a sound cooperation with its neighbors and form a sort of synergy while merging to the global and integrated world, in order to find a way out of both regional and sectoral dependence."

The point of view of Mr. Tüzmen for the regional economic organizations such as the Black Sea Regional Cooperation Organization (BSECO), Economic Cooperation Organization (ECO) and D8 is as follows:

"Those economic organizations are ultimately important for Turkey in order to improve her trade capacity in the surrounding region. However, during previous years, approaches lacking sincerity institutionally weakened those organizations, and transformed them to unproductive unions consisted of meetings only serving the tourism officers. The neighboring countries having a total population of 350 millions and being from 2 hours flight distance from Turkey and again D8 countries with a population of 1.5 billions and from 4 hours flight distance, stand as very important markets, and it is essential to develop opportunities of those markets. In this regard, we must realize comprehensive projects and put them in force in absolute terms."

According to Mr. Tüzmen, the fact that Turkey shares various elements or values with above mentioned regions and groups of countries such as; language, religion, geography, history and culture constitutes a highly important advantage. "At the first stage, we have to think about engaging in various activities such as joint economical commissions, trade fairs and supports provided to the foreign trade committees with all 33 countries established on the territory that had being once Ottoman lands." he says.

Mr. Tüzmen's comment with regard to the questions related to the foreign trade is as follows: "Actually, the foreign trade drives or shapes the foreign politics nowadays. The hostility occurred between Turkey and its neighbors in previous period despite their common values, was in fact part of a planned contrivance aiming at cutting all the ties of Turkey with the neighboring markets and thus destroying Turkey's position in the region. It was nothing but a struggle for market share. It is not possible to change the geographical situation of Turkey, nor is possible to transform political pattern of our neighboring countries. However, since we could manage to live together for centuries with such countries as Greece, Bulgaria, Syria, Iran and Iraq, with which we have always had some problems, it should be easy to remove all the difficulties lying on the way

tekstil konfeksiyon değil aynı zamanda elektroniğin, yazılımın,tarımın,toprak ürünlerinin desteklenerek ihracat içindeki paylarını artırmalıyız. Bağımlılıklar her zaman yarardan çok zarar verir. Yumurtaların hepsini aynı sepette taşımamak lazım. Tek pazara bağımlılık ekonomik sıkıntılarla birlikte siyasal sıkıntılara da sebep olabilir. Türkiye'nin yakın komşularıyla birlikte dünyaya entegre olması çevresiyle bir sinerji oluşturup hem bölgesel hem de sektörel bağımlılıktan kurtulması gerekir.

Çerçeve: Türkiye, Karadeniz Ekonomik İşbirliği, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO), D8 gibi birçok bölgesel nitelikli ekonomik birliğin kurucu üyesidir. Bununla birlikte özellikle dış ticaret verileri incelendiğinde son beş yıllık dönemde söz konusu birliklere üye olan ülkelerle ilişkilerin istenen düzeye gelmediği görülmektedir. Bir örnek vermek gerekirse son beş yıllık ortalamalarda toplam dış ticaretimiz içinde KEİK ülkelerinin payı %11, ECO ülkelerinin payı %3, İKO ülkelerinin payı %14 civarında seyretmektedir. Bu ilişkilerin geliştirilmesi mümkün müdür? Nasıl?

TÜZMEN: Öncelikle şunu söylememiz lazım, ülke olarak çevremizde var olan ticaret hacmini değerlendiremiyoruz. KEİK ülkeleriyle ilişkiler ciddi olarak yürütülürse ve gerekli çalışmalar yapılırsa mutlaka netice alınır. Bu durum diğer birlikler için de geçerli. Başta yapılan hatalar var. KEİK in bankası Karadeniz'e kıyısı olmayan Yunanistan'da. Türkiye o zaman dış politika gelişmeleri çerçevesinde buna müsaade etmiş. Ancak bu yapılanma bugün itibarıyla yürümeyen bir hal almış. Geçmişte cumhurbaşkanlığı seviyesinde ve ülkemizin ev sahipliğinde yapılan KEİK zirveleri, bugün son derece sönük, verimsiz, sadece memur turizmine hizmet eden toplantılar haline gelmiştir. Yapılan çalışmalar, samimiyetten uzak ve bir takım bürokratik engellere takılmaktadır. Bunların hepsinin yeniden ele alınması ve düzenlenmesi lazım. Öncelikle içerde sağlayacağımız güveni bu birliklere de vermemiz gerekir. Benim geçmişte yapma fırsatı bulduğum bir İran, bir Irak, bir Suriye, bir Bulgaristan,bir Yunanistan bir Romanya gibi ve Rusya gibi bütün bölgeyi kapsayan çalışmaları hızlandırmamız lazım. Türkiye merkezli 2 saat uçuş mesafesi bulunan bu bölgede yaklaşık 350 milyon insan yaşıyor. Bu 350 milyonluk pazarın iyi etüd edilmesi ve buna göre strateji oluşturulması gereklidir. D8 çerçevesinde baktığımızda ise 4 saat uçuş mesafesi ve yaklaşık 1,5 milyarlık bir nüfus görürüz. Bu çok önemli bir pazar ve mutlaka hayata geçirilmesi gereken bir projedir.

Çerçeve: Türkiye'nin jeo-stratejisinden ve jeo- kültüründen kaynaklanan fırsatlardan yeteri ölçüde yararlanmadığı ve tehditlerden

with relation to our foreign trade and strengthen the relationships.

Tüzmen remarks that Turkey has a crucial position for the Iraq's imports, and he s that thanks to the visit he organized and personally attended during his in-charge period to Iraq, Turkey went up from the 12th rank up to 4th in the import list. He claims that in a possible war the losses would only be against Iraq and Turkey while reminding that the loss of Turkey depending on the Gulf War was around USD180 billions and thus per capita GDP fell from USD3 thousand to USD2 thousand; whereas the per capita national Income of the United States went up from USD20 thousand to USD30 thousand, and of United Kingdom, from USD16 thousand to USD29 thousand during the same period. He adds, "It is clear enough who will burden the loss in a possible war." and he says that he do believe that Turkey has many means and possibilities to provide support to the peace both in regional and international terms. "Policies lacking goodwill and imposed from countries out of the region could not contribute to the solution, however to resolve the regional problems and conflicts is not only the responsibility of Turkey but also our destiny."

Mr. Tüzmen, supports a growth policy based on foreign trade and especially on export, for the developing countries like Turkey. He claims that the best evidence to support his argument is the path of events following the economic turmoil of 2001. He recalls that export oriented industries were the least effected ones from the difficulties and thanks to increasing export revenues that the country could manage the crisis. The growth plans based on the internal dynamics applied by developed countries in order to minimize the disadvantages of such growth policies should be considered only after Turkey reaches a per capita GDP of USD20 thousand, according to Tüzmen.

Tüzmen underlines the importance of foreign capital and he complains about the weight of portfolio investments out of total foreign investments Turkey receives. He says that huge speculative capital inflows and outflows costs a lot to Turkish economy, and adds: "Foreign funds come in to Turkey and they are first converted into TRL on the undervalued FX rate, then invested in stock exchange and finally go out with extremely high rate of returns. This dollar-Turkish lira-stock exchange process is just like the Bermuda triangle where many ships and planes disappear. Some of the industries are 'stars', some others are 'cash cows' and some are 'dogs'. Foreign investors closely follow Turkish firms and differentiate them according to those categories but unfortunately our governments do not have strategic plans to derive foreign capital according to Turkey's preferences and priorities in order to improve the contribution of foreign investments to our economy." Tüzmen also emphasizes the importance of establishing a permanent trust environment between Turkish entrepreneurs and the state and says that a trustworthy government is the prerequisite for that environment.

According to Mr. Tüzmen, although European Union issue is important, Turkey, beyond the EU needs to adapt herself for a global agenda. To do this Turkey has to get prepared for a new period where the global trade is opened up to more competition and customs walls and quotas are shifted away. The measures such as increasing the productivity of workforce and encouraging expertise, providing inputs at world prices to exporters and satisfying their financial needs according to global standards have to be immediately taken.

Again according to Mr. Tüzmen, improving of the banking sector by having taking lessons from the mistakes and errors which are made in the previous periods in the banking system of Turkey, bringing the small and medium-scale firms into a competitive level in international area by providing incentives, and following up various fair and rationalistic policies on the foreign capital and investments are very important matters for the foreign trade volume of Turkey.

kaçınmak için ekonomik ilişkiler aracını yeteri ölçüde kullanmadığı yönündeki eleştirilere ilişkin değerlendirmeleriniz nelerdir?

TÜZMEN: Gerçekten de Türkiye'nin jeo-stratejisi ve jeo-kültürü, mevcut haliyle var olan tehdit unsurlarını fırsat unsuruna çevirmek için ideal bir yapı arz etmektedir. Ülkemiz, enerjinin, bilginin ve ulaşımın kesiştiği yerde bulunmaktadır. Ancak bunlar, ülkemizin üzerinden geçmesine rağmen, ülke olarak hiçbir şekilde bunlardan faydalanamadığımızı görüyoruz. Bunun tersine çevrilmesi lazım. Özellikle etrafımızda var olan tehdit unsurlarını, fırsat unsurları haline getirmeliyiz ve ben bunu rahatlıkla yapabileceğimizi düşünüyorum. Çünkü yüzyılların bilgi birikimi, bize bu imkanı sağlayacaktır. Bizim DNA'larımızda bu bilgiler ve bu tecrübe vardır. Bundan da bütün dünyayı yararlandırmamız lazımdır. Türkiye bu açıdan tüm dünyaya örnek uygulamalar gösterebilir.

Çerçeve: Bir konuşmanızda Türkiye'nin bölgesindeki ülkelerle dil birliği, din birliği, coğrafya birliği, tarih birliği ve kültür birliği gibi ortak paydalara sahip olduğunu ve dolayısıyla ticari ilişkilerde de avantajlı olduğunu belirtmiştiniz. Bu konuyu açabilir misiniz?

TÜZMEN: Ülkemizin bu noktada çok büyük bir avantajı var. Dil, din, coğrafya, tarih ve kültür birliği çerçevesinde var olan ortak paydalarımız bize çok rahat çalışabileceğimiz bir ortam sunuyor. Eski Osmanlı coğrafyasına bakalım, bu coğrafyada bugün 33 ülke var. Bu ülkelerin gayri safi milli hasılaları toplamı yaklaşık 900 milyar dolar, ihracatları 375 milyar dolar, ithalatları ise 450 milyar dolar civarında. Bugün bu ülkelerle ya kültür birliğimiz var, ya coğrafya birliğimiz var, ya tarih birliğimiz var ya da din birliğimiz var. Bunların hepsi ilişki kurmada çok önemli temellerdir. Biz ilk etapta sadece bu 33 ülkeyle iş yapmayı düşündüğümüzde (tabii bunu karma ekonomik komisyonlarla, fuarlarla, dış ticaret heyetleriyle destekleyerek) planlı ve programlı bir çalışmayla netice alacağımız muhakkaktır. Biz bunun denemesini yaptık. Bir bürokrat olarak yapabildiğimiz kadarıyla çaba gösterdik. Arkadaşlarımızla yapmış olduğumuz hatta bazı çevreleri rahatsız eden çalışmalarımızdan biliyoruz ki bu mümkündür. Teorisini ortaya koyduk, uygulamasından da netice aldık. Şimdi aynı stratejiyi daha büyük bir vizyonla yapmak zorundayız. Tekrar ediyorum, biz bunu çok rahatlıkla yapabiliriz. Ben buna inanıyorum.

Çerçeve: Sizce Türkiye'nin özellikle Kafkaslar ve Orta Asya ile Ortadoğu'daki ülkelerle geliştireceği ekonomik ilişkilere bağlı olarak doğacak stratejik sonuçlar, uluslararası ilişkiler platformundaki başat güçlerin engellemesiyle karşılaşabilir mi? Örneğin; Türkiye'nin Türkmenistan ile doğal gaz alanında kuracağı ilişkiler veya Irak ve Suriye ile ticari ilişkilerini geliştirmesi bazı sorunlara yol açabilir mi? Bu denge nasıl sağlanmalı?

TÜZMEN: Ben bugün dünyada, artık dış ticaretin, dış siyaseti yönlendirdiğini görüyorum. Bu, geçmişte tersine idi. 21. yüzyıla farklı bakmamız lazım. Dolayısıyla pazar payıyla ilgili bir durum var. Türkiye'nin yıllarca etrafındaki komşu ülkelerle bu kadar çok ortak paydayı paylaşmasına rağmen düşman hale getirilmesi, bu pazar kavgasının bir neticesidir. Türkiye'deki gelişme potansiyelinden ürkenler etrafındaki pazarı Türkiye'ye kapatmışlardır. Maalesef Türkiye'de bu noktada akıllı hareket edememiştir. Yani resmi net görebilmeniz için yukardan bakmanız lazım. Ormanın içindeki ilk ağaca takılıp kalırsanız koskoca ormanı ihmal edersiniz. Yukarı çıkıp yüksek bir yerden bakarsanız ormanı daha iyi görürsünüz. Biz bunu yapamadık . Yıllarca etrafımızdaki ülkelerle itiştik durduk. Yunanistan , Bulgaristan, Suriye, İran,Irak hep kavgalıyız. Onbir tane komşumuz var ve bizim bu coğrafi konumumuzu değiştirme şansımız yok. Peki onları bizim istediğimiz şekle sokmamız mümkün mü? Hayır bu da mümkün değil. O zaman onlarla yaşamayı öğrenmeliyiz çünkü onlardan başka komşumuz yok. Biz zaten yüzyıllarca onlarla yaşama becerisini gösterdik ve bundan sonrada yaşayacağız. Bunun için yapmamız gereken derinlemesine ve kalıcı ilişkiler kurmak olmalıdır. Biz zaten bu ülkelere kaliteli ürünlerle gittiğimiz zaman (ki artık dünya kalitesinde hatta bunun üzerinde ürünler üretebiliyoruz) ve bu ürünleri iyi tanıttığımız zaman rahatlıkla satabiliyoruz. Bunu bizim ihracatçımız tüm zorluklara rağmen başarıyor. Dış gezilerimizde bizimle birlikte giden ihracatçılarımızın ürünlerini gösterdiğinde hemen sipariş aldığına şahit olduk. Fırsatını bulduğunda tüm dünyaya ürün satma becerisi gösteren ihracatçımız çevremizdeki ülkelerle daha rahat ve daha çok ticaret yapabilecektir. Bu, pazar paylaşımı ve rekabet gücüyle ilgili bir durumdur. Müsteşarlığımız döneminde Irak'ın ithalatı içindeki payımız 12 sıradan 4.lüğe çıkmıştır. Tabii bu, aradaki sekiz ülkeyi memnun etmemiştir. Ama dünya bu işin içinde ve rekabet burada ve bu doğal bir durumdur. Türkiye sağlıklı ve doğru planlamalarla rekabet gücünü artırarak pazar payını artırmalıdır ve bunu yapacak gücü ve potansiyeli vardır.

Çerçeve: Irak'la olan ticaret hacmindeki ge-

linen noktadan bahsettiniz. Irak'a yapılacak bir operasyon Türkiye'nin Irak ve bölge ülkeleriyle olan ilişkilerini nasıl etkiler? Bu noktada Türkiye nasıl bir politika izlemelidir?

TÜZMEN: Geçmişte Irak'la olan yıllık 3 milyar dolarlık ticaret hacminin körfez savaşı sonrası 50 milyon dolara kadar düştüğünü gördük. Bizim müsteşarlığımız döneminde yaptığımız çalışmalarla bu hacim, Türkiye lehine 1 milyar dolara kadar yükseldi. Bazılarının "Ne oluyor?" dediği ve ürktüğü gelişme bu noktadayken yapılacak harekat tabi ki ülkemizi rahatsız edecektir. Körfez savaşında seyrettiğimiz bu filmi, tekrar seyretmek istememememiz son derece doğaldır. Körfez savaşı, alternatif maliyeti ile birlikte ülkemize bugüne kadar 80 milyar dolar kaybettirmiştir. Buna terörle mücadele maliyeti yaklaşık 100 milyar doları da eklersek bu maliyet 180 milyar dolara çıkar. Bu ne demektir? Bu, bugün ülkemizin bir yıllık gayri safi milli hasılası demektir. Türkiye'nin körfez savaşı başladığında kişi başı milli geliri 3000 dolardı bugün 2000 dolar seviyesine inmiştir. O zaman harekatı yapan ve bugün harekatı ısrarla savunan ABD ve İngiltere'de ne olmuştur? 1990'da ABD'de 20 bin dolar olan milli gelir, 30 bin dolara İngiltere'de ise 16 bin dolardan 25 bin dolara çıkmıştır. Bu ülkelerin ekonomileri yaklaşık % 50 büyürken biz %40-45 küçülmüşüz. Hesap ortada, bu işten kimin kazançlı kimin zararlı çıktığı apaçık belli. Karar verilmiş gözüküyor ama hala hem Türkiye için hem bölge için hem de dünya barışı için yapılabilecek şeyler olduğuna inanıyorum. Burada hissi davranmaya ve intikam duygularına yer yok. Akıllı hareket etmek lazım. Türkiye ABD ile Irak arasında taraf olmaktan çok, arabulucu ülke olmalı. Hatta Türkiye, tüm bölge ülkeleri arasında yaşanan sorunlar için çözüm üreten ülke olmalı. Filistin, Kafkaslar, Balkanlar ve Ortadoğu'daki tüm sıkıntıları gideren ülke olmalı . Bu sorunlar yüzyıllardır bu topraklarda yaşamış olan Türkiye'nin bilgeliği ile çözülebilir. Hatta bu, Türkiye'nin görevi olmaktan öte yazgısıdır. Bizim bu işe soyunmamız lazım. Bu coğrafyanın dışında başkaları tarafından üretilmiş ve iyi niyet taşımayan çözüm ve politikalar hiçbir zaman bu bölgede yüzyıllardır yaşamış insanların imbiğinden geçmiş bilgelik kadar çözüme katkı sağlayamaz.

Çerçeve: Türkiye'nin enflasyonla mücadelede başarı kaydettiği ama aynı zamanda kalıcı bir büyüme sağlama bakımından da yüksek

"Türkiye, tüm bölge ülkeleri arasında yaşanan sorunlar için çözüm üreten ülke olmalı. Bu sorunlar yüzyıllardır bu topraklarda yaşamış olan Türkiye'nin bilgeliği ile çözülebilir. Hatta bu, Türkiye'nin görevi olmaktan öte yazgısıdır."

performans sergilediği 1980'li yıllarda dış ticaretin büyük önem taşıdığı görülmektedir. Bununla birlikte uluslararası literatürde ihracata dayalı büyüme modellerinin ciddi sorunlara yol açabileceği de özellikle Asya krizinin ardından sıkça ifade edilmektedir. Bu çerçevede, dış ticaretin payının görece düşük ve dış denge performansının kötü olduğu ABD örneği ile dış ticaret payının yüksek olduğu Almanya ve Japonya örnekleri de zikredilmektedir. Sizce Türkiye'nin büyüme politikalarında dış ticaret nasıl bir yer tutmalıdır?

Büyüme politikalarıyla ilgili akademik görüşler, sizin de zikrettiğiniz gibi ikiye ayrılıyor. Bir kısmı dış ticarete dayalı büyüme stratejisinin iyi ve faydalı olduğunu, diğer bir kısmı ise bunun sağlıklı bir büyüme olmayacağını birtakım iç dinamiklere dayalı bir büyümenin daha doğru olacağını söylemektedirler. Bu tartışma, bir müddet uzayıp gidecek bir tartışma. Bence, her ülkeyi kendi şartlarında değerlendirmek lazım. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için dış ticaret ve özellikle ihracattan başka çıkış yolu yok. Milli gelir seviyemizi 20-30 bin dolar seviyesine getirdiğimizde dış ticarete dayalı büyümenin mahsurlarını en aza indirmek için bazı uygulamalar yapılabilir. Ama gelişmekte iken bu uygulamaları yapamazsınız. Bunu neye dayanarak söylüyorum? Bunu şuna dayanarak söylüyorum; sıkıntılar yaşadığımız 1999'dan bu güne kadar geçen sürece baktığımızda, bütün dünyayı etkileyen daralma ve ülkemizde yaşanan finansal-mali krize rağmen, bir tek ihracatın ileri gitmesiyle ve dış ticarette ayakta kaldık. Kapasite kullanım oranlarına bakın, büyüme istatistiklerine bakın . Geçen yılki ihracat artışı bugünlerde büyüme oranlarına yansıdı. Aslında Türkiye, ihracatla büyüyen bir ülkeyken ilk defa hamle yaparak ve psikolojik 30 milyar dolar sınırını aştığı andan itibaren bu noktaya geldi. Daha önceki sorularda cevaplamaya çalıştığım gibi komşu ülkelerdeki pazarlara yönelik üretim yapan Gaziantep, Kayseri, Maraş, Diyarbakır, Mardin gibi illerin kapasite kullanım oranlarında artış görüyoruz. Sonuçta ihracat oradaki kapsite kullanımını artırdı, istihdamı artırmasa

bile muhafaza etti ve bölgeye canlılık getirdi. Bugün bakın herkes aynı şeyi söylüyor; "Kriz döneminde dışarıya yönelik çalışan ve dış ticaretini artıran işletmeler krizi daha çabuk atlatırken iç piyasada bir çok kepenk kapanmıştır." Bütün bunlar gösteriyor ki, Türkiye için ihracata dayalı büyüme stratejisi, doğru bir stratejidir.

Çerçeve: Yabancı sermaye, bir taraftan ülkenin kalkınması için iç kaynakların yetersiz olduğu durumlarda hayati bir destek rolü oynarken, diğer taraftan Asya, Rusya, Brezilya ve Türkiye krizlerinde de görüldüğü üzere özellikle finans-kapital haliyle ve portföy yatırımlarına yöneldiğinde ülkelerin ekonomik istikrarını tehdit edebilen veya en azından oluşan sorunların hızla büyüyerek kontrolden çıkmasına yol açan etkilere de sahip olmaktadır. Sizce, sınır aşırı sermaye hareketlerine ilişkin Türkiye'nin politikaları hangi çerçeveye oturmalıdır?

TÜZMEN: Türkiye'ye gelen sermaye, maalesef büyük ölçüde portföy yatırımı olarak geldi. Derinliği olmayan bir borsaya geldi. Derinliği olan, spekülatif hareketlere açık olmayan bir borsaya gelecek sermaye, faydalı olabilirdi. Geçmiş dönemde yaşananları biliyorsunuz. Yabancı yatırımcı önce borsaya giriyor, alınan hisseler yüksek karla satılıp dolar alınıyor, bu arada spekülatif olarak borsa düşerken dolar yükseliyor, yüksek değerden Türk Lirasına çevrilen para, tekrar düşük seviyedeki borsaya dönüyor. Belli bir noktadan sonra da tekrar yurtdışına çıkıyor. Bermuda şeytan üçgeni diyebileceğimiz hisse senedi – dolar – Türk Lirası üçgeni defalarca uygulandı ve maalesef Türkiye, bu tuzağa gönüllü olarak düştü. Ve bu şekilde Türkiye'nin içi boşaltıldı. Aynı hatayı ikinci kez yapmak ahmaklık olarak görülürken, biz defalarca aynı hataları yaptık. Tabii yabancı sermaye için bazı sektörler ağır, bazı sektörler star, yıldız. Bazı sektörleri doyurduğunuzda, otunu – yemini verdiğinizde sütünü – etini alır faydalanırsınız. Mesela tekstil – konfeksiyon böyle bir sektördür. Bazı sektörler ise biraz kabaca bir ifade olacak ama "dog" benzetmesiyle ifade edilir. Köpeğe et yedirirsiniz iyice doyurursunuz ama ara sıra havlamaktan başka bir şey yapmaz, sadece yer. Bunlardan kurtulmak lazım. Mesela KİT'ler;ağırdırlar, beslemesi hem zor, hem de masraflıdır. Bunların özelleştirilmesi lazım, yani özelleştirilerek iç yapılarının yenilenmesi ve hakikaten ekonomiye faydalı hale getirilmesi lazım. Yabancı sermayenin bu sektörlere getirilmesi lazım. Bakıyorsunuz, yabancı sermaye portföy yatırımları dışında hangi sektöre geldi? Bankacılığa geldi. Medyaya geldi. Bir de özelleştirmede kısmen de olsa telekominikasyona geldi. Ama orada da sıkıntılar var. Yani riski fazla,

Devletle işadamını barıştırmamız lazım. Yani işadamını, hırsız gibi gören bir bakışı, buna karşılık işadamının da bürokratları budala ve kafasız görmesine sebep olan anlayışı değiştirmemiz lazım. Bir denge lazım. Bu da ancak samimi ve güven duyulan bir iktidarla mümkün olabilir.

yatırım gerektirmeyen ve hızlı bir şekilde parasını geri çıkarabileceği sektörlere geldi. İç karlılık oranı yüksek projelere yönelim doğaldır. Ancak Türkiye'nin özelleştirme yapılırken biraz daha seçici olması gerekiyor. Bizde sıkıntılı sektörler, yabancı sermaye katkısıyla daha iyi proaktif hale getirilebilir. Yani faktör ve talep şartlarını destekleyici endüstrilere ve firma yapılarını içerden destekleyecek şekilde yabancı sermaye girişine açık olmamız ve desteklememiz lazım. Komşularımızdan ve az önce söylediğim 2-4 saat ulaşım mesafesindeki ülkelerden de ülkemize çok rahatlıkla sermaye aktarımı yapacak ülkeler var. Bunları çok iyi analiz ederek, ülkemiz için en faydalı olacak şekilde yararlanmanın yollarını aramalıyız. Yabancı sermaye girişi olmadan ihracatımızda büyük bir patlama yapmamız zordur. Mevcut kapasitelerimizle belki 45-50 milyar dolarlık bir ihracat yapabiliriz ama daha yukarılara çıkabilmemiz için yabancı sermaye girişine ve yeni yatırımlara ihtiyaç var. Türkiye şu anda mevcut kapasitelerini kullanmada zorlanıyor ama bu böyle gitmez. Ancak insanları da yıldırmamak lazım. Mevcut mevzuatın anlaşılması, analiz edilmesi ve uygulaması yatırımcıları caydırıyor. Serbest bölgeleri zamanında kurduk. Şimdi serbest bölgelere de vergiden söz ediliyor. Bunları tersine çevirmemiz lazım. Mevzuatı tıpkı serbest bölge kanununda olduğu gibi beş dakikada okunup onuncu dakikada anlayıp on beşinci dakikada uygulamaya geçilebileceği şekilde basitleştirmeliyiz. İnsanları yabancı olsun, yerli olsun yatırıma teşvik etmemiz lazım. Mevcut yapılanma nedeniyle ülkemiz son yıllarda kendi yatırımcısını kaçıran, onları yurtdışında yatırım yapmak zorunda bırakan bir ülke olmuştur. Önce kendi sanayicimizi, yatırımcımızı rahatlatarak önünü açmamız, devletle işadamını barıştırmamız lazım. Yani işadamını, hırsız gibi gören bir bakışı, buna karşılık işadamının da bürokratları budala ve kafasız görmesine sebep olan anlayışı değiştirmemiz lazım. Bir denge lazım. Bu da ancak samimi ve güven duyulan bir iktidarla mümkün olabilir.

Çerçeve: Çin'in Dünya Ticaret Örgütü WTO' ya üye olması, ABD ile AB arasında yine WTO çerçevesinde ciddi anlaşmazlıkların yaşanması, dış ticaret kotalarının kısa bir süre içinde tamamen kaldırılması kararı gibi gelişmeler küresel dış ticaretin yeni bir yön almaya başladığını göstermektedir Siz bu çerçevede Türkiye'nin dış ticaret politikalarına nasıl bir projeksiyon öngörüyorsunuz?

TÜZMEN: Aslında Türkiye, yıllardır AB diye diye oyalanıp durdu. 1960'larda daha biz iki yaşındayken başlayan AB serüvenimiz, ben emekli oldum hala devam ediyor. Ayağımız kapıda ama içeriye bir türlü giremiyoruz. İkili standart,üçlü standart, bilmem kaçlı standart... Bence Türkiye kendi standardını ortaya koymalı. Elbette AB önemli bir hedef ama artık Türkiye'nin AB'nin de ötesinde bir standarda geçmesi gerek. Kendimizi 2005'lere 2010'lara hazırlamamız lazım. Dünya ticareti-

nin çok daha rekabete açıldığı, gümrük duvarlarının, kotaların ortadan kalktığı bir döneme hazırlanmalıyız. Kendi içimizde faktör şartlarını iyileştirmemiz lazım. Birincisi, iş gücü verimli hale getirilmeli ve uzmanlaşmalı, ikincisi dünya fiyatlarından girdi temini sağlanmalı, ihracatçımız dünya fiyatlarından finansman temin edebilmeli. Güçlü bir nüfusu olan ülkede, iç talepte sıkıntısı olmaz, dış talepte kaliteli malı uygun fiyata satabilirse kazanç artarak devam eder. Bunun için destekleyici endüstrileri geliştirmek lazım. Türk firmalarının arkasında çok güçlü bankalar yok. Daha çok İtalyan tipi aile işletmeleri ağırlıkta. Dolayısıyla ikisinin arasını bulmamız lazım. Firmalarımızı bankaların ciddi şekilde desteklemesi ve onları dünya çapında iş yapabilen firmalar haline getirmesi lazım. Bu da karşılıklı güven ortamının tesisi ve samimiyetle mümkündür. Böylesine bir projeksiyon ihracatımızı çok ciddi noktalara getirecektir. Türkiye için kısa vadede 50 milyar dolar, uzun vadede ise 100 milyar dolarlı ihracat rakamları çok rahatlıkla elde edilecek rakamlardır. Türkiye, o zaman çok güçlü bir ülke olduğunu gösterecektir. Bütün bu projeksiyonun içine bölgesel sektörel matriksimizi çok iyi yerleştirmeliyiz. Az önce söylediğimiz gibi bazı sektörler ağır, bunların göz kapakları yavaş açılıp kapanıyor. Bizim canavar gibi etrafına, dünya dinamiklerine bakan sektörleri seçmemiz gerekiyor. Nedir bunlar? Mesela tekstil sektöründe artık teknik tekstile geçmemiz lazım, bir yazılım endüstrisini ciddi bir endüstri haline getirmemiz lazım. Elektronik, elektrikli makine sektörüne destek vermemiz lazım. Bu sektörde İngiltere pazarının üçte biri bizim elimizde. Bunu dünyaya yaymamız lazım. Toprak ürünleri(seramik vs.) çok önemli katma değeri var. Yaş sebze, meyve deyip geçmeyelim. Bütün katma değeri ülkemizde kalıyor. Bir İspanya, sadece mandalinadan yıllık 6 milyar dolar kazanıyor. Bizim bütün bunlara ağırlık verip bu projeksiyonu bunun üstüne monte etmemiz lazım. Sektörel, bölgesel matriksin üzerine, rekabet avantajı teorisini yerleştirerek, ihracatın ciddi bir şekilde arttığı ve böylece insanımızın artık

yüzünün güldüğü bir Türkiye Cumhuriyeti gerçekleştiririz diye düşünüyorum. Tabii hep birlikte.

Çerçeve: Bankaların firmaları destekleyerek dünya çapında firmalar haline getirmesi gerektiğinden bahsettiniz. Oysa yaşadığımız krizin en önemli sorumlularından biri bankacılık sektörü. Türkiye'de bankacılık sektörünün bu projeksiyon içindeki görevini yerine getirmesini mümkün görüyor musunuz?

TÜZMEN: Türkiye bankacılık deneyimini çok acı bir şekilde yaşadı. Bankalar kurulduğunda standart bir şablon yoktu. Ta Asya krizi ortaya çıktığında böyle bir şey yaşanacağı belliydi. Kıbrıs'taki bankalara bakın, Rusya örneğine bakın. Sayısı bini aşan banka vardı. Hepsi battı. Türkiye, ta o zaman frene basmalıydı. Ama basılmadı ve bu acı tecrübeden bankalarla birlikte işletmelerimiz ve nihayetinde sokaktaki vatandaşımız nasibini aldı. Oysa zamanında tedbir alınıp sağlıklı bir bankacılık sistemine geçilebilirdi. Türkiye'nin buna ihtiyacı var bu olmak zorunda. Bankacılık sisteminin iyi çalışması ve dürüst işadamını ihracatçıyı destekler hale gelmesi lazım. Burada süzgeçlerin iyi çalışıp zaten kıt olan kaynakların çok akıllı dağıtımının sağlanması gerekiyor. Çünkü bizim gelişmiş ülkelerde olduğu gibi çok gelişmiş bir hisse senedi piyasamız ve derinliği olan bir borsamız yok. Bu nedenle, iş bankacılık sektörüne düşüyor. İç ve dış karlılık oranları iyi olan projelerin geliştirilmesi ve sonuna kadar desteklenmesi lazım. Bunu sağlayabilirsek sistem çalışır. Türkiye'de sistemi bir bütün olarak görüp kısır döngüleri aşmamız lazım. Yani herkes asli işini yapmalı. Hiçbir eleman, sistemin dışında değerlendirilmemeli. Uzun ya da kısa vadede birinin zararı diğerinin mutlaka zararına yol açar. Bizim sistem içinde hepsini birbirine kaynaştırıp birbirini tamamlamalarını sağlamamız lazım.

Çerçeve: Firmaların rekabetçi ve dünya çapında firmalar haline getirilmesinden bahsettiniz . Burada öncelik KOBİ'lerin mi olacak?

TÜZMEN: KOBİ'ler, sunduğumuz projeksiyon içindeki en önemli elemanlar. Türkiye'nin ihracatında en önemli unsur küçük ve orta ölçekli işletmelerdir. Ülkemizin güneydoğu ve doğusundan başlayarak KOBİ'lerin ilk önce yakın pazarlara sonra dünya pazarlarına açılımını sağlamalıyız.

Çerçeve: Verdiğiniz bilgiler için çok teşekkür ediyorum. Son olarak neler söylemek istersiniz?

TÜZMEN: Ben de size özellikle teşekkür ediyorum, uygulamanın içinden gelmiş ve ihracat için büyük emek vermiş birisi olarak bana bu fırsatı verdiğiniz için. Son olarak şunu söylemek isterim: Ülkemiz, birincisi; kendisi ticareti rahat yapan, ikincisi; üzerinden rahat ticaret yapılan bir ülke olmalı. Tabi bu ülkemizin ithalat rejimi, ihracat rejimi ve mevzuatın uygunluğuyla ilgili bir durum. Firmalar, Türkiye üzerinden yapsın ticaretini, buna imkan verelim. Malları gelsin, gitsin. Türkiye, lojistik imkanlarının mükemmelliğini paraya çevirsin. Bütün sıkıntılarımızın kaynağı; ödemeler dengesi. Nakit girişi olmadan bu sağlanamaz. Bize nakit lazım. Ama biz bunun için var olan imkanlarımızı bile kullanamıyoruz.

Y.DOÇ.DR. FAHRİ SOLAK

Türkiye ile Orta Asya
Cumhuriyetleri Arasındaki Dış Ticaretin Gelişimi

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Orta Asya bölgesinde bulunan Cumhuriyetler de bağımsızlıklarını kazanmış ve dünya uluslar ailesinde müstakil devletler olarak yerlerini almışlardır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, Orta Asya bölgesinde bulunan Cumhuriyetler de bağımsızlıklarını kazanmış ve dünya uluslar ailesinde müstakil devletler olarak yerlerini almışlardır. Bilindiği gibi Orta Asya coğrafyasında Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan olmak üzere beş bağımsız Cumhuriyet yer almaktadır. Bunlardan Tacikistan dışında kalan dört cumhuriyet Orta Asya Türk Cumhuriyetleri olarak; Tacikistan da dahil edildiğinde ise Orta Asya Cumhuriyetleri olarak adlandırılmaktadırlar. Türk Cumhuriyetleri tabirinin kapsamında çoğu kez Azerbaycan'da yer almakla beraber, biz bu çalışmamızda Orta Asya Cumhuriyetleri'ni ele alacağımızdan bu ülke inceleme alanı dışında tutulacaktır. Batı Türkistan olarak da adlandırılan bölgede yer alan beş Cumhuriyetin toplam yüzölçümleri 4 milyon km2'ye ve toplam nüfusları da 56 milyona ulaşmaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetlerini oluşturan halkların büyük çoğunluğu Türk asıllı unsurlardan meydana gelmekte ve bölge halkları ile Türkiye toplumu arasında köklü tarihi ve kültürel bağlar ve ortaklıklar bulunmaktadır.

1991 Yılında söz konusu Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmaları ile birlikte Türkiye'nin önüne tarihi bir fırsat çıkmış ve siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda geniş bir işbirliği imkanı ve nüfuz alanı oluşmuştur.

1985'lerde başlayan gelişmelerin eski Sovyetler Birliği'nin hızla dağılması ile sonuçlanması, Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını beklenenden daha çabuk elde etmele-

The Development Of Foreign Trade Between Turkey and Central Asian States

After the collapse of the USSR, the republics in Central Asia gained their independence. As is known, five independent republics are to be found within the region of Central Asia: Kazakhistan, Uzbekistan, Kirgizistan, Turkmenistan and Tadzhikistan. In this study, the development of foreign trade of each of those states will be considered briefly. Then, the commercial transactions between Turkey and each of those states will be analyzed, too. Since 1991, which is the date of independence of these Central Asian Republics, certain interactions have been aimed to be established between Turkey and them. Even though it seems not to be sufficient, we aim to analyze the economic one in this study since 1991. Turkey was the first country that approved the independence of the Central Asian Republics. In addition to this, Turkey pioneered the attempts to incorporate them into important international and regional institutions and led economic powers to invest in those countries.

1.Foreign trade relations between Turkey and Kazakhistan: This country announced independence on the 16th of December, 1991. After a short time, a series of reforms started. They tried to attract foreign investments by transforming their economic structure from a central-planned economy to a market economy. These reforms may be summarized as elimination of state monopoly, privatization, restructuring of debts, banking reforms, liberalization in price politics and trade and tax and customs reforms.

Since 1992, Kazakhistan has increased its foreign trade capacity more than seven times. In 2000, it was over 2 billion USD, which was in 1992 less than 2 billion. In this period, the trade balance was on the side of Kazakhistan and it did not show any trade deficit. At the beginning, Kazakhistan was more dependent on the Commonwealth of the Independent States, but through time this dependency has been diminished gradually and in 2000, 64% of the foreign trade took place to countries other than CIW. Direct Foreign Trade investments play a significant role in the increase of the exports of this country. In this period, foreign investment to Kazakhistan exceeds 8,2 billion US dollars and this amount constitutes 75% of the foreign investments to Central Asian countries. In 2000, 52,8% of the exports came from petroleum and its products and 12,9% from metals. The import goods are as follows: machine and equipment 29,5%, fuel 11,3 %, electrical tools 8,8%, metals and vehicles.

The commercial relations between Turkey and Kazakhistan began on March 15, 1991 in Alma Ata thanks to the "Protocol about the commercial and economic co-operation." The trade volume amounted to 30 billion US dollars in 1992 and it valued 465 billion USD in 2000. After 1998, the trade deficit on the side of Turkey began to emerge. The share of Turkey in foreign trade of Kazakhistan seems to be 3% in exports and 1% in imports. Turkey exported there food

products, iron-steel and products done from those, mechanical and electrical tools, products of the glass industry, textile and clothing and its share was approximately 4%. Turkey imported from Kazakhistan mineral fuels and oils, copper and copper products. The share of imports of Kazakhistan in Turkey's importation amounts to 6%.

II. Foreign Trade Relations between Turkey and Kirgizistan: Kirgizistan was the most active country in the international arena among the old USSR republics in terms of political and economic relations. They followed an open economic policy, and since 1994, international trade was set free. Some institutional arrangements were organized in order to enhance foreign economic relations. Free Trade Zones were established to facilitate the entry of foreign capital and technology. Similarly, the Customs Advising Commission was constituted. As a result of all of this liberalization and internationalization of trade, they became the first member of WTO among the current CIW countries.

It had a 657 million USD amount of foreign trade capacity, whereas in 1999, it increased to 1,053 million USD. The economy and foreign trade of this land has a trade deficit structurally. The imports of Kirgizistan are comprised of electrical energy, color metal and food industry products. Its export consists of petroleum, natural gas and machines. The gold production and its export played an important role after 1997. Other exported goods are leather, animals, tobacco, cold drinks and agricultural machinery equipment. It was a clear fuel importer. Other important import goods are tea, sugar, textiles, clothing and cars. If we consider the relations between Turkey and Kirgizistan, we see that they began in 1991 after the independence of this country. Turkish firms that have invested capital there are generally KOBİ's (Small and Middle Sized Businesses). These are working in telecommunications, leather factories, hotels and bakeries. There are some crucial projects undertaken by Turkish firms such as a Coca-Cola factory at Bishkek, the repair of the Bişkek-Oş highway, the building of numerical telephone exchanges in Narin and Talas, etc. Kirgizistan imports from Turkey are machines, telecommunication products, frozen foods, vehicles and textiles. This country's exports to Turkey are leather, fur products, raw materials for weaving, copper, animals and animal products.

III. Foreign Trade between Turkey and Uzbekistan :After its independence, the reform process went on gradually until 1994. The quotas were eliminated and custom taxes simplified. The economic policy and some restrictions on foreign trade, especially in imports, caused the scarcity of some goods in the markets. Due to the restrictions, foreign trade can only be developed in a limited manner. In 1994, it was 5,666 billion USD and in 1998 it increased only to 6,220 billion USD.

The share of the CIW countries in foreign trade diminished. Instead of them countries like the USA, Germany, Korea and Turkey increased their shares in the foreign trade of Ozbekistan. The import substitution policy was successful on energy and petroleum imports but it was eliminated after a while. But to compensate this development, grain and food products were imported. The impact of this import substitution and exchange rate structure of foreign trade was very negative. These policies led Ozbekistan to be more dependent on the exportation of gold and cotton. The main export goods are gold, cotton, petroleum, natural gas, metals and chemical products. Import goods are as follows: machine-equipment, food products and metals.The trade relations with Turkey are not very steady. The political problems, as well as economic factors, have led to this result. In 1992, the trade volume was about 75 million USD. In 2000, it increased to 168 million USD. Turkish exports to Ozbekistan are food, textiles and clothing, and imports from there are cotton, cotton yarn and cotton textiles. Then metal follows these.

IV. Foreign trade relations between Turkey and Turkmenistan Foreign trade capacity has been increasing since the independence of this country. In 1992, it was 1250 million USD, and in 2000 it became 4291 million USD. The foreign trade of Turkmenistan has been mainly dependent on the CIW countries. In 2000, 46% of foreign trade was performed with those countries. Even though this country has established commercial relations with 80 countries, this role of the CIW countries continued. Iran, Turkey and England were the most important countries of export outside the CIW. For imports, Turkey was at the top, then Iran, Germany and the USA. The most important export product is natural gas, which constitutes 80% of the country's exportation. Cotton, petroleum and electrical energy also stand among the important export goods. It imports machines, metal tools, vehicles, chemicals, food products and clothing. A large 94% of total exports and 78% of total imports have been performed by the Turkmen state.

There are many Turkish firms in Turkmenistan that are working in the sectors of thread, textiles, food industry, several building activities and super-markets. Almost seven thousand Turks live there and Turkish investments reached a level of 2,5 billion USD in 1996. In 1992, the trade volume was 28,470 million USD, which reached 218,033 million USD in 2000. Turkey's share was 7% in exports (3rd after Russia and Iran), and 14% in import (2nd after Russia). Turkey exports to Turkmenistan food industry products, iron-steel and their products, mechanical and electrical tools, vehicles, glass industry products, chemicals and textiles. Turkey buys from there cotton thread and cotton textiles, mineral fuels and oils and weaving products.

V. Foreign trade relations between Turkey and Tadzhikistan: Political stability could not be set up in Tajikistan for a long time after independence. This made the economic conditions more difficult for the poor people of this country. In this land, agriculture and husbandry are more developed than industry. Cotton production, weaving, carpentry, silk and husbandry carry special importance. This economy can not be joined into the international arena due to the structural situation and political instability of the country. The foreign trade is very restricted in Tajikistan. This can be also seen from the values of the foreign trade between Turkey and Tajikistan. In 2000, the trade volume between these two countries amounted to approximately 20 million USD. Turkey imports from there cotton products, and sells them food and clothing and consumption goods.

Conclusion: The collapse of the USSR has enabled the researcher to study a very untouched field of study. This is the area of Central Asia and the Turkish and other newly established republics of this region. (Buraya Tablo 10 koyulabilir) In this small piece, we have tried to analyse the foreign trade capacity of five of these republics and the foreign trade relations between each of these and Turkey.

Even though foreign trade relations have developed between Turkey and those countries, the current level seems to be very far from the desired one. The share of this trade in Turkey has increased from 3/1000 to 1%. The highest amount of trade has been undertaken with Kazakhistan. Then come Uzbekistan, Turkmenistan, Kirgizistan and Tadzhikistan.

ri birtakım sosyal, ekonomik ve siyasi sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu hızlı tarihi dönüşüm Türkiye'nin ilgisini de bölgeye çekmiş, ancak Türkiye'nin devlet ve toplum olarak bu hızlı gelişmeler karşısında hazırlıksız yakalandığı ortaya çıkmıştır.

Bununla beraber, bölge Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılından bugüne geçen on yılı aşkın süre içinde Türkiye ile bu Cumhuriyetler arasında çeşitli alanlarda işbirliği imkanları oluşturulmaya çalışılmış ve yeterli olmamakla beraber belirli bir mesafe de kat edilmiştir. Türkiye-Orta Asya ilişkileri siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan ele alınabilir. Bu başlıkların tamamının ayrı ayrı ele alınması bu çalışmanın amacı ve hacmi açısından mümkün olmamakla beraber, şu kadarını belirtmek gerekir ki Türkiye bölge Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülke olmuş, bu Cumhuriyetlerin uluslararası alanda tanınması ve çeşitli uluslararası ve bölgesel kuruluşlara katılması; üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuş ve öncülük etmiştir. Yine geçen süre içinde başta eğitim olmak üzere sosyal ve kültürel alanlarda önemli girişimlerde bulunulmuş ve gelişmeler sağlanmıştır. Asıl üzerinde durulan işbirliği alanlarından olan ticari ve ekonomik alanda da geçen on yıllık sürede kayda değer gelişmeler sağlanmıştır. Mevcut potansiyelin tümüyle değerlendirilemediği bir gerçek olmakla beraber zamanla mevcut engellerin aşılabileceği ve işbirliğinin daha tatmin edici boyutlara ulaşabileceği beklenebilir.

Bu çalışmada Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasında, 10 yıllık süre içinde Dış Ticaret İlişkilerinin gelişimi ana hatları ile ele alınmaya çalışılacaktır. Konunun ele alınmasında mümkün olduğunca ilk elden kaynaklar kullanılacak ve elde edilen veriler okuyucuya sunulacaktır.

I.TÜRKİYE-KAZAKİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

A.Kazakistan'da Dış Ticaret

Orta Asya'nın en geniş yüzölçümüne sahip cumhuriyeti olan Kazakistan toprakları Rusya, Hazar Denizi, Özbekistan, Kırgızistan ve Doğu Türkistan ile çevrilmiştir. 2.717 bin km2'lik yüzölçümü ile BDT'nin % 13'lük kısmını kaplamakta ve Rusya Federasyonu'ndan sonra ikinci büyük cumhuriyetini oluşturmaktadır. Kazakistan, Fransa'dan 5 misli, Türkiye'den de 3,5 kat daha geniş alana sahip bir ülkedir. 2000 yılı itibari ile 14,9 milyon nüfusa sahip ülkede, 1999 nüfus sayımına göre eski başkent Alma Ata'da 1,1 milyon kişi ve yeni başkent olan Akmola (eski adı Astana)'da ise 313 bin kişi yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu km2'ye 6 kişidir. Nüfusun % 56'sı kentlerde, % 44'ü kırsal alanda yaşamaktadır. Bu oranlarla Orta Asya'da kentleşmenin en yüksek olduğu ülke Kazakistan'dır. Ülkenin para birimi Tenge'dir(1 $=153 Tenge).

16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan eden Kazakistan, kısa bir süre sonra bir dizi ekonomik reform başlatarak, merkezi planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçmek ve yabancı sermayeyi çekmek için çabalarını artırmıştır. Bu reformlar; kamu tekelciğini ortadan kaldırma, özelleştirme, borçların yeniden yapılandırılması, bankacılık reformu, içeride fiyat politikalarını ve ticarette liberalleşme (serbestleşme), yatırımların teşviki kanununun çıkarılması, gümrük ve vergi reformları şeklinde özetlenebilir.

Kazakistan yer altı ve yerüstü zenginlikleri bakımından Dünyanın en şanslı ülkelerinden biridir. Başlıca yeraltı kaynakları, başta petrol ve doğal gaz olmak üzere, krom, volfram, çinko, bakır, altın, demir, kömürdür. Ülkede üretilen başlıca tarım ürünleri ise, buğday, pamuk, şeker pancarı ve hayvancılıktır. Temel sanayi dalları, tarımsal sanayiler, metalürji, hafif sanayi, petro kimyasallar ve tekstildir.

Kazakistan bağımsızlık sonrası dönemde dış ticaret alanında önemli gelişmeler kaydetmiş ve 1992 yılında 2 milyar doların altında olan dış ticaret hacmini, zamanla artırarak 2000 yılına gelindiğinde 14 milyar dolar seviyesine çıkarmıştır. Kazakistan'da dış ticaretin gelişimini aşağıdaki tablo yardımıyla incelemek mümkündür (bkz. Tablo: 1).

Kazakistan'ın dış ticaret hacmi, yukarıda da belirtildiği gibi 1992 yılında 1 milyar 866 milyon dolar (1.398 milyon dolar ihracat, 468 bin dolar ithalat) iken, 1995 yılına gelindiğinde 9 milyar dolara yaklaşmış bulunmaktadır. 1996 Yılında 10 milyar dolar sınırını aşan ve 1997'de de bu düzeyini sürdüren dış ticaret hacmi, 1998 yılında Rusya'da yaşanan ve bütün bölgede etkili olan ekonomik krizin daraltıcı etkisi ve petrol fiyatlarındaki aşırı düşüş nedeniyle azalmış, bu etki 1999 yılında da belirleyici olmuştur. Nihayet 2000 yılına gelindiğinde bir önceki yıla göre % 50'nin üzerinde artışla dış ticaret hacmi 14 milyar doları aşmıştır (bkz. Tablo: 1).

Kazakistan dış ticareti on yıllık süreçte dış ticaret fazlası vermiş, 1999 ve 2000 yıllarında

Tablo: 1 Kazakistan'da Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon Dolar)

	1995		1996		1997		1998		1999		2000	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Dış Ticaret Hacmi	8.714	100	10.152	100	10.797	100	9.785	100	9.284	100	14.176	100
BDT Ülkeleri	5.200	60	6.124	60	5.314	49	4.229	43	3.090	33	5.131	36
BDT Dışı Ülkeler	3.514	40	4.027	40	5.483	51	5.556	57	6.194	67	9.045	64
İhracat	4.973	57	5.910	58	6.497	60	5.435	55	5.598	60	9.125	64
BDT Ülkeleri	2.631	53	3.178	53	2.981	45	2.169	40	1.492	27	2.375	26
BDT Dışı Ülkeler	2.342	47	2.732	47	3.515	55	3.266	60	4.105	73	6.750	74
İthalat	3.741	43	4.241	42	4.300	40	4.349	45	3.686	40	5.050	36
BDT Ülkeleri	2.569	68	2.945	70	2.332	54	2.059	47	1.598	43	2.756	55
BDT Dışı Ülkeler	1.172	32	1.259	30	1.968	46	2.290	53	2.088	57	2.294	45
Dış Ticaret Dengesi	1.232		1.670		2.197		1.086		1.912		4.075	
BDT Ülkeleri	62		233		649		110		-106		-381	
BDT Dışı Ülkeler			1473		1547		976		2.017		4.456	

Kaynak: Kazakistan İstatistik Komitesi verileri

da bu durum sürmekle beraber, sadece BDT ülkeleriyle olan ticarette az miktarda açık ortaya çıkmıştır.

Tablonun orta koyduğu bir diğer gerçek de Kazakistan dış ticareti dönemin ortalarına kadar Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine bağımlı iken, bu durumun zaman içinde değişerek dış ticaret yapılan bölge ve ülke sayısında çeşitlenmenin gerçekleştirilmiş olmasıdır. 1996 Yılına kadar ülke toplam dış ticaretinin % 60'ı BDT ülkeleri ile yapılırken, 1997'den itibaren bu ülkelerin toplam dış ticaret içindeki ağırlıkları giderek azalmış ve 2000 yılına gelindiğinde, toplam dış ticaretin % 64'ü BDT dışı ülkelerle gerçekleştirilir hale gelmiştir (bkz. Tablo: 1).

Başta petrol sektörü olmak üzere, Doğrudan Yabancı Sermaye yatırımları son yıllarda Kazakistan ihracatının artmasında çok önemli rol oynamaktadır. 1990-2000 döneminde Kazakistan'a yapılan yabancı sermaye yatırımı tutarı 8,2 milyar dolara ulaşmış olup, bu miktar Orta Asya ülkelerine yapılan toplam yabancı sermaye yatırımının %75'ini, eski komünist blok ülkelerine giren yabancı sermayenin de %10'unu oluşturmaktadır. Ülkede öncelikle petrol, doğal gaz ve madencilik alanlarında olmak üzere uzun vadede 40-50 milyar dolara varan yatırımların yapılması beklenmektedir .

2000 Yılı itibariyle ülke ihracatının % 52,8'i petrol ve petrol ürünlerinden, % 12,9'u da metallerden oluşmaktadır. İthal edilen ürünlerde ise ilk sıraları makine ve teçhizat (% 29,5), elektrik enerjisi ve doğal gaz başta olmak üzere yakıt (%11,3), elektrikli aletler (% 8,8), taşıtlar ve metaller almaktadır .

B.Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret İlişkileri

Kazakistan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkiler 15 Mart 1991 tarihinde Alma Ata'da imzalanan "Ticari ve Ekonomik İşbirliğine Dair Protokol" ile başlamış ve daha sonra bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Kazakistan'da 200' den fazla Türk firması kurulmuş olup, inşaat ve taahhüt, turizm, gıda sanayii başta olmak üzere çeşitli sahalarda faaliyette bulunmaktadır.

Tablo: 2 Türkiye-Kazakistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Bin Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	11.000	44.000	32.000	86.631	100.595	165.285	253.668	295.911	346.376
İthalat	19.000	68.000	132.000	150.775	164.068	210.578	214.307	96.596	118.701
Dış Ticaret Hacmi	30.000	112.000	164.000	237.406	264.663	375.863	467.975	392.507	465.077
Dış Ticaret Dengesi	8.000	24.000	100.000	64.144	63.473	45.293	-39.361	-199.315	-227.675

Kaynak: DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri 2000**, Dış Ticaret Müsteşarlığı, **Başlıca Ekonomik Göstergeler 1997**, s. 60-62

Türkiye ile Kazakistan arasında dış ticaret ilişkisi 1992 yılından itibaren kurulmuş, iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi yıllar itibariyle artan bir trend izlemiştir. Aşağıdaki tabloda da görüldüğü gibi, 1992 yılında 30 milyon dolar olan dış ticaret hacmi, hemen izleyen yıl 112 milyon dolara yükselmiştir. 1994 ve 1995 Yıllarında da bu hızlı artış sürmüş ve dış ticaret hacmi 237 milyon dolara ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda da artış sürmüş ve nihayet 2000 yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 465 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye 1997 yılına kadar dış ticaret fazlası verirken, 1998 ve izleyen yıllarda dış ticaret açığı vermeye başlamıştır.

Kazakistan dış ticaretinde Türkiye'nin payı 2000 yılı itibariyle, ihracatta % 3, ithalatta ise % 1 olarak gerçekleşmiştir. 2000 Yılı itibariyle Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı, toplam ihracatının % 04'ü oranındadır. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler arasında ilk sıraları gıda sanayii ürünleri, demir-çelik ve bunlardan mamul eşya, mekanik ve elektrikli cihazlar, seramik ve cam sanayii ürünleri, tekstil ve giyim almaktadır. Türkiye'nin Kazakistan'dan ithalatı ise, toplam ithalatının % 06'sı civarındadır. Türkiye'nin Kazakistan'dan ithal ettiği ürünler arasında ilk sıraları mineral yakıtlar ve yağlar almakta, bunu demir ve çelik, bakır ve bakırdan eşya ve hububat izlemektedir .

II.TÜRKİYE-KIRGIZİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

A. Kırgızistan'da Dış Ticaret

Kırgızistan Orta Asya'nın Kuzey-Doğu'sunda yer alan dağlık bölgede kurulmuş olup, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan ve Doğu Türkistan ile komşudur. Yüzölçümü 199.900 km2 olan ülkenin nüfusu 1999'da yapılan son nüfus sayımına göre 4.850.700 iken, halen 5 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir. Nüfusun % 64.7'si kırsal alanda, % 35.3'ü şehirde yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu km2'ye 24 kişidir. Ülkenin başkenti Bişkek (eski adı Frunze)'in nüfusu (1999) 787.738 kişidir. Kırgızistan'ın para birimi SOM'dur (1 $=46 Som).

Kırgızistan bağımsızlığını ilan ettiği 31 Ağustos 1991 sonrası dönemde, eski Sovyet cum-

Tablo: 3 Kırgızistan'da Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon Dolar)

	1994		1995		1996		1997		1998		1999	
	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%	Miktar	%
Dış Ticaret Hacmi	657.1	100	931.2	100	1.343.1	100	1.331.1	100	1.355.1	100	1.053.5	
BDT Ülkeleri	432.5	65.8	622.8	66.8	880.3	65.5	755.1	57.5	671.2	49.5	442.5	42.0
BDT Dışı Ülkeler	224.6	34.2	308.4	33.2	462.8	34.5	558.0	42.5	683.9	50.5	611.0	58.0
İhracat	340.1	51.7	408.9	44.0	505.4	37.6	603.8	46.0	513.6	38.0	453.8	43.0
BDT Ülkeleri	223.0	65.5	269.2	65.8	393.4	77.8	319.3	52.8	230.5	44.8	183.3	40.4
BDT Dışı Ülkeler	117.1	34.5	139.7	34.2	112.0	22.2	284.5	47.2	283.1	55.2	270.5	59.6
İthalat	317.0	48.3	522.3	56.0	837.7	62.4	709.3	54.0	841.5	62.0	599.7	57.0
BDT Ülkeleri	209.5	66.0	353.6	67.7	486.9	58.0	435.8	61.4	440.7	52.3	259.2	43.2
BDT Dışı Ülkeler	107.5	34.0	168.7	32.3	350.8	42.0	273.5	38.6	400.8	47.7	340.5	56.8
Dış Ticaret Dengesi	23.1		-113.4		-332.3		-105.5		-327.9		-145.9	
BDT Ülkeleri	13.5		-84.4		-93.5		-116.5		-210.2		-75.9	
BDT Dışı Ülkeler	9.6		-29.0		-238.8		11.0		-117.7		-70.0	

Kaynak: Vneşnyaya Targovlya Kırgızskoy Respubliki 1997-1999, Bişkek, 2000, s.18: Kırgızstan v Tsifrah 2000, Bişkek, 2000, s.195.

Tablo: 4 Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Bin Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	1.442	3.470	3.940	3.219	5.232	7.961	7.370	4.606	2.350
İthalat	1.831	17.013	15.042	38.333	47.594	43.745	37.384	23.067	20.572
Dış Ticaret Hacmi	3.273	20.483	18.982	41.552	52.846	51.707	44.754	27.674	22.922
Dış Ticaret Dengesi	389	13.543	11.101	35.114	42.342	35.784	30.013	18.461	18.222

Kaynak: **Sotsialno-Ekonomiçeskoe Razvitie Kırgızskoy Respubliki 1994-1998**, Bişkek, 1990, 70-71; **Vneşyaya Targovlya Kırgızskoy Respubliki 1997-1999**, Bişkek ,2000, s. 68-71; **Kırgızistan v Tsirfah 2000**, Bişkek , 2000, s. 199-200; DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri 2000**, s. 43; İTO (1995), s. 69.

huriyetleri içinde, siyasi ve ekonomik anlamda en aktif uluslararası ilişkiler politikası izleyen cumhuriyetlerden biri olmuştur. Kırgızistan'da bu yapının değiştirilmesi için, diğer reform adımları yanında ülke ekonomisinin uluslararası alana açılması yönünde de önemli adımlar atılmıştır. Öncelikle dışa açık bir ekonomi politikası benimsenmiş; 1994 yılından itibaren uluslararası ticaret (tütün, alkol ve sanat ürünleri dışında) tamamen serbest bırakılmış; geliştirilen çeşitli ulaşım projeleri ile, Rusya'ya bağımlı olmadan dünya ekonomisine entegrasyon yolları üzerinde durulmuştur.

Ülkede dış ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bazı kurumsal düzenlemeler de yapılmıştır. Yabancı sermaye ve teknoloji girişini kolaylaştırmak amacıyla Serbest Bölgeler kurulması kararlaştırılmıştır. Bu bölgelerde yabancı bankalar, dış ticaret şirketleri, sanayi şirketleri özel koşullarda faaliyetlerini sürdürebileceklerdir. Benzer bir düzenleme de Gümrük Danışma Kurulu oluşturularak yapılmıştır. Ülkenin dış ticaretini artırmaya yönelik çalışmalar yapması amaçlanan kurul, Başbakan yardımcısı, Maliye Bakanı, ilgili diğer bakan ve kuruluş temsilcilerinin katılımıyla oluşmaktadır. Kırgızistan tüm bu liberalleşme ve ekonomisini uluslararası alana açma çabaları sonunda, 1998 yılında eski Sovyetler Birliği şimdiki Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi ülkeler içinde Dünya Ticaret Örgütü'ne kabul edilen ilk ülke olmuştur.

Bütün bu çalışmalar sonucu Kırgızistan'da dış ekonomik ilişkiler ve dış ticaret alanında belirgin gelişmeler sağlanmış, ülkenin dış ticaret hacmi ve dış ticaret yaptığı ülke sayısı giderek artış göstermiştir. Kırgızistan'da dış ticaretin gelişimi aşağıdaki tablo yardımıyla incelenebilir (bkz. Tablo: 3).

Kırgızistan'ın dış ticaret hacmi 1994 yılında 657 milyon dolar iken bu rakam 1995'te 931 milyon dolar olmuş, 1996'da 1.343 milyon dolara ulaşmış ve 1997, 1998 yıllarında bu düzeyi yaklaşık olarak korumuş ve 1999 yılında ise % 25 oranında bir düşüşle 1.053 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo: 3). Bu düşüşte 1998 yılında Rusya'da yaşanan ve bütün bölgede etkili olan ekonomik krizin daraltıcı etkisi belirleyici olmuştur.

Kırgızistan yapısal olarak açık veren bir dış ticaret yapısına sahiptir. 1994 yılı dışında izleyen yılların tamamında dış ticaret açık vermiş, 1995 yılında 113.4 milyon dolar olan dış ticaret açığı, 1996 yılında hızlı bir artışla 332.3 milyon dolara ulaşmış, daha sonra dalgalı bir seyirle 1997 yılında 105.5 milyon dolar, 1998 yılında 327.9 milyon dolar ve 1999 yılında 145.9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Tablodaki veriler yardımıyla ihracatın ithalatı karşılama oranına bakıldığında 1994 yılında görülen % 107'lik oran dışında diğer yıllarda bu oranın sırasıyla 1995'de % 78, 1996'da % 60, 1997'de % 85, 1998'de % 61 ve 1999'da % 75 düzeyinde gerçekleştiği görülmektedir.

Tablonun gösterdiği bir diğer çarpıcı gerçek de Kırgızistan dış ticaretinin büyük ölçüde BDT ülkelerine bağımlı olduğudur. Bağımlılık oranı Kırgızistan'ın bağımsızlığından günümüze kadar gittikçe azalan bir seyir izlemekle birlikte halen ülke toplam dış ticaretinin % 40'dan fazlası BDT ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu oran 1994 yılında % 65.8 iken, 1995'de % 66.8, 1996'da % 65.5 olmuş ve 1997'de % 57.5'e düşmüş, 1998 yılına gelindiğinde ilk defa % 50'nin altına düşerek % 49.5 ve 1999'da ise % 42 olarak gerçekleşmiştir.

Mal grupları itibariyle ülkenin dış ticareti içinde elektrik enerjisi, renkli metal, gıda sanayii ürünleri ihracatı ve petrol-doğal-gaz-makine ithalatı en önemli kalemleri oluşturmaktadır. 1999 yılı itibariyle toplam sanayi ürünleri ihracatı içinde en büyük payı % 47.8 ile renkli metal sanayii ürünleri almakta, bunu % 11.5 ile elektrik enerjisi ve % 10.3 ile de makine-imalat ürünleri izlemektedir. 1997 yılı ve sonrasında renkli metal sanayii ürünlerinin payının hızlı yükselişinde ülkenin altın üretimi ve ihracatı belirleyici olmuştur. 1997 yılında ülkede 158 milyon 400 bin dolarlık altın ihraç edilmiştir ki bu toplam ihracatın % 26'sını oluşturmaktadır. 1998 yılında ülke ihracatı içinde altının payı % 36 (189 milyon 600 bin dolar), 1999 yılında ise % 38 (173 milyon) düzeyinde gerçekleşmiştir. Toplam içindeki payları azalmakla birlikte Kırgızistan'ın ihraç ettiği diğer önemli ürünler arasında ham deri, canlı hayvan, tarımsal makine parçaları, tütün ve meşrubat sayılabilir.

Kırgızistan'da ithalatın sektörel dağılımına bakıldığında ülkenin net bir yakıt ithalatçısı olduğu görülmektedir. Toplam sanayi ürünleri ithalatı içinde yakıt sanayiinin payı 1994 yılında % 40.4 düzeyine ulaşmış, izleyen yıllarda bu oran düşüş trendi izlemiş olmakla beraber 1999 yılında da % 20 civarında gerçekleşmiştir. Kırgızistan ihtiyaç duyduğu petrol ve doğal gazın tamamına yakınını komşu ülkelerden ithal etmektedir. Ülke ithalatı içinde diğer önemli kalemler makine-imalat sanayii ürünleri ve gıda sanayii ürünleridir. Kırgızistan'ın ithal ettiği başlıca ürünler arasında çay, hububat, şeker, ilaç, tekstil ve giyim, hafif sanayi teçhizatı, dayanıklı tüketim maddeleri ve otomobil diğer önemli kalemleri oluşturmaktadır.

B. Türkiye-Kırgızistan Dış Ticaret İlişkileri

Kırgızistan ile Türkiye arasındaki ilişkiler esas itibariyle 1991 yılından itibaren oluşmaya başlamış ve yukarıda da belirtildiği gibi Türkiye, Kırgızistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Daha sonra 29 Ocak 1992 tarihli protokol uyarınca karşılıklı olarak Büyükelçilikler faaliyete geçirilmiştir. 23 Aralık 1991'de Kırgızistan devlet başkanı Askar Akayev ilk resmi ziyaretini Türkiye'ye yapmış ve bu ziyarette bir dizi iş birliği anlaşması imzalanmıştır.

Kırgızistan ile Türkiye arasında 29 Mayıs 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan "Ekonomik ve Ticari İşbirliğine Dair Protokol" çerçevesinde başlayan ekonomik ve ticari ilişkiler bugüne kadar artan bir hızla gelişme göstermiştir. 25 Aralık 1991'de Türk-Kırgız İş Konseyi kurulmuştur. Ayrıca Kırgızistan'da faaliyet gösteren sanayici ve işadamlarını bir araya getirmek amacıyla Bişkek'de Kırgızistan-Türkiye İşadamları ve Sanayiciler Birliği (KITİAD) kurulmuş, TİKA Bişkek ofisi açılmıştır.

Kırgızistan'da yatırım yapan Türk firmaları ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olup genellikle otel, ekmek fırını, deri fabrikaları, taahhüt işleri ve telekomünikasyon alanlarında faaliyet göstermektedir. Türk firmalarının ülkede üstlendikleri en önemli projeler arasında Bişkek Coca-Cola fabrikası ve dağıtım şirketlerinin kuruluşu; Bişkek-Oş karayolu ıslah projesi; Narın ve Talas şehirlerinde 3.500 abonelik sayısal santrallerin kurulması; TV montaj ve üretimine başlanması; deri ve kürk işleme, yağ üretim tesisleri başta gelmektedir.

Kırgızistan ile Türkiye arasında dış ticaret ilişkisi 1992'de kurulmuş ve sonraki yıllarda giderek artış göstermiştir. 1994 yılında 18 milyon 900 bin dolar olan dış ticaret hacmi, 1995'de 41 milyon 552 bin dolar olmuş, 1996'da 52 milyon dolara ulaşmıştır. 1997 yılından itibaren dış ticaret hacmi önce artış hızını kaybetmiş, 1998 Rusya krizinin Kırgızistan ithalatı üzerinde yaptığı olumsuzluk nedeniyle 1998 yılında dış ticaret hacmi 44 milyon dolara, 1999 yılında ise 27 milyon dolar seviyesine gerilemiştir (bkz. Tablo: 4).

Türkiye'nin Kırgızistan'dan ithalatının gelişimine bakıldığında, 1994 yılında 3 milyon 940 bin dolar olan ithalatın 1997'de en yüksek seviyesi olan 7 milyon 900 bin dolara çıktığı, 1998 yılından itibaren azalarak 1999'da 4 milyon 606 bin dolar ve 2000 yılında da 2milyon 350 bin dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir.

Türkiye'nin Kırgızistan'a ihracatında da benzer bir trend izlenmektedir. 1994 yılında 15 milyon dolar olan ihracat, 1995'de 38 milyon dolara; 1996'da 47 milyon dolara ulaşmış; 1997'de azalış göstererek 43 milyon dolar, 1998'de 37 milyon dolar, 1999'da 23 milyon dolar ve nihayet 2000 yılında da 20 milyon dolar olmuştur.

Kırgızistan-Türkiye ilişkilerinde dış ticaret dengesi Kırgızistan aleyhine açık vermektedir. Kırgızistan'ın Türkiye'ye olan ihracatının ithalatını karşılama oranı 1994 yılında % 26, 1995 yılında % 8, 1996'da % 11, 1997'de % 18, 1998'de % 19 ve 1999 yılında % 20 civarında gerçekleşmiştir.

Kırgızistan'ın Türkiye'den ithal ettiği başlıca ürünler makine, telekomünikasyon ürünleri, hazır gıdalar, motorlu taşıtlar, tekstil ve giyim eşyalarıdır. Türkiye'ye ihraç ettiği kalemler arasında ise deri, kürk mamulleri, dokumacılık hammaddeleri, hurda bakır, canlı hayvan ve hayvansal ürünler yer almaktadır.

III. TÜRKİYE-ÖZBEKİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

A.Özbekistan'da Dış Ticaret

Orta Asya'nın merkezi ve kuzey bölümlerinde yer alan Özbekistan Cumhuriyeti Aral Gölü, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Afganistan'ın küçük bir kısmı ile çevrilmiş bulunmaktadır. Yüzölçümü 447.400 km2 olan ülkenin nüfusu 24.755.000 (2000 yılı) kişidir. Nüfus yoğunluğu km2'ye 50 kişi olup, nüfusun % 62'si kırsal alanda, % 38'i kentlerde yaşamaktadır. Özbekistan nüfus itibariyle Orta Asya Cumhuriyetleri içinde ilk sırayı almaktadır. Ülkenin başkenti Taşkent (2.500 bin)'dir. Özbekistan'ın para birimi SUM (1$=754 Sum)'dur.

Tablo: 5 Özbekistan'da Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon Dolar)

	1994	1995	1996	1997	1998	2000
İhracat	2.940	3.475	3.534	3.695	3.040	
İthalat	2.726	3.238	4.240	3.767	3.180	
Dış Ticaret Hacmi	5.666	6.713	7.774	7.462	6.220	
Dış Ticaret Dengesi	214	237	-706	-72	-140	

Kaynak: EIU, Country Report 1999.

Özbekistan 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandı ve 1992 yılından itibaren başlatılan reform süreci 1994 yılına kadar tedrici ve kontrollü bir şeklide devam ettirildi. Bu çerçevede bir dizi adım atılmış, gümrük vergilerinde basitleştirilmeye gidilmiştir, ihracat kotası ve lisansına tabi olan ürünlerin sayısı 70'ten 4'e indirilmiş, ancak pamuk ve doğal gaz sınırlamaya tabi mallar arasında kalmıştır. 1995 yılında bazı ürünlerin ihracat vergileri de azaltılmış veya kaldırılmıştır. Özbekistan, ülkeyi ithalata kapatmak için çeşitli tedbirler almamış, bu sebeple de Özbek iç piyasasında mal sıkıntısı çekilmeye başlanmıştır. Hükümet dövize ulaşılabilmesinde kontroller uygulayıp zorluklar çıkardığı gibi ihracat ve ithalat üzerine de sıkı politikalar uygulamaktadır. Hükümet ülkeye gayri-meşru ya da yarı meşru yollarla getirilmiş olan tüketim mallarının satışını da yasaklamıştır. Bu kararda 1998'de Rusya'da yaşanan devalüasyon nedeniyle Özbek pazarının Rus ürünlerinin akışından kurtulması amacı etkili olmuştur. Ne var ki, Özbek Hükümetinin ithalatta uyguladığı kısıtlamalar iç pazarda bazı ürünlerin kıtlığına sebep olmuştur. 1998 yılında ithalat oranı o kadar düşmüştür ki, kişi başına 120 dolarla 1992 yılından sonra gerçekleşen en küçük değer olmuştur.

İçerde yaşanan mal kıtlığının ciddi sosyal sorunlara yol açmasından kaçınmak için Hükümet, dış ticaretin bazı kısımlarını serbestleştirmiş ve 1998'de uygulanmaya başlanılan bazı ticaret kısıtlamalarını da yeniden gözden geçirmiştir. Bu çerçevede, 1 Ocak 1999 itibariyle bavul ticaretiyle getirilen şahıs mallarının ithalatından alınan gümrük vergisi kaldırılmıştır. Bu tür ticaretle getirilen gıda ve tüketim malları ithalatta önemli bir yer tutmaktadır. Bu uygulama etrafında hükümet vergi geliri kaybına uğrasa da mal kıtlığının böylece giderilip enflasyonun yükselmesinin önleneceği umut edilmektedir. İthalatta yaşanan bu küçük serbestleşmenin aksine ihracatta biraz daha sıkı politikalar uygulanmaya başlanmış ve özellikle de gıda ürünlerinin ihracatı aşağıya çekilmiş ve gıda kıtlığı olabileceği endişesiyle gümrüklerde

Tablo: 6 Türkiye-Özbekistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Bin Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	21.000	32.000	79.000	61.529	58. 054	94.773	96.207	47.477	85.794
İthalat	54.000	214.000	65.000	138.542	230.555	210.588	156.181	99.139	82.647
Dış Ticaret Hacmi	75.000	246.000	144.000	200.071	288.609	305.361	252.388	146.616	168.341
Dış Ticaret Dengesi	33.000	182.000	-14.000	77.013	172.501	115.815	59.974	51.662	-3.147

Kaynak: DİE, **Dış Ticaret İstatistikleri 2000**, Dış Ticaret Müsteşarlığı (1997), s. 60-62.

ve sınırlarda kaçak yolla ülke dışına gıda çıkarılmasına karşı sıkı kontroller getirilmiştir. Özbekistan'ın dış ticaret yapısı genel olarak sanayi işletmelerinin üretim kapasitesini artırmağa ve halkın tüketim taleplerini karşılamaya yönelik faaliyetlerin etkisi altında şekillenmektedir .

Bütün bu kısıtlayıcı ve kontrol edici düzenlemeler nedeniyle Özbekistan dış ticaret hacmi sınırlı kalmıştır. Bu durum aşağıdaki tablo yardımıyla da incelenebilir. Gerçekten de ülkenin 1994 yılında 5 milyar 666 milyon olan dış ticaret hacmi, aradan geçen 4 yıl içerisinde bu seviyeyi yaklaşık olarak sürdürmüş ve 1998 yılına gelindiğinde de 6 milyar 220 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo: 5).

1995 Yılına kadar dış ticaret fazlası veren Özbekistan 1996 sonrasında açık vermeye başlamıştır.

Özbekistan'ın dış ticaretinde BDT Cumhuriyetlerinin payı 1990'larda % 90'larda iken,1993 itibariyle % 60'lara düşmüştür. 1995 yılında bu oran ihracatta % 43.5, ithalatta da % 56.5 olmuştur. Daha sonra ihracatta % 41.2'den 22.9'a, ithalatta da % 43.5'ten 32.1'e düşmüştür. Buna karşılık ülkenin dış ticaretinde ABD, Almanya, Kore ve Türkiye'nin payı artmıştır. Dış ticaretin yapısındaki bu yön değiştirmelere rağmen, Özbekistan'ın ihracat ve ithalatında en önemli ülkeler hala Rusya Federasyonu ve Kazakistan'dır. BDT dışında en önemli ticaret ortakları Çin, Kore, Belçika, İngiltere, İtalya ve Almanya'dır.

Özbekistan temel ihraç ürünü olan pamuk ihracatının 1991'deki payı % 53,7'den, 1992'de % 60'a çıkmış daha sonra 1993-1998 arasında % 43 civarında gerçekleşmiştir. 1999 ve 2000 yıllarında sırasıyla % 30 ve %27 olarak gerçekleşmiştir.

İthal ikameci sanayileşme politikaları enerji alanında başarılı olmuş ve büyük kısmı Rusya'dan gerçekleştirilen petrol ithalatını ortadan kaldırmıştır. Fakat bu başarı, kısmen artan tahıl ve gıda maddeleri ithalatı ile telafi edilmiştir. Yıllara göre değişkenlik gösteren gıda maddeleri ithalatının payı; hasatın kötü olduğu yıllarda yüksek, hasatın iyi, iklim şartlarının elverişli geçtiği yıllarda düşüktür. Örnek olarak 1996'da çok kötü bir hasat dönemi yaşanmış, gıda maddelerinin toplam ithalat içindeki payı % 29'a yükselmiştir. Ancak çok verimli bir yıl olan 1999'da bu oran %13'e gerilemiştir.

İthal ikameci sanayileşme politikaları ve katlı kur sisteminin dış ticaret yapısı üzerindeki etkileri oldukça olumsuz olmuştur. İthal ikameci sanayileşme politikaları mevcut fonları ihracatın teşviki ve çeşitlendirilmesi yönündeki politikalardan uzaklaştırmıştır. İhracatı ihmal ederek, dışarıdan borçlanma suretiyle finanse edilen ithal ikameci sanayileşme politikaları, Özbekistan'ı pamuk ve altın ihracatına daha fazla bağımlı hale getirmiştir. Bu süreçte dış borçlar aşırı yükselmiş ve Özbekistan ödeme güçlüğü içerisine düşmüştür. İthal ikameci sanayileşme politikaları neticesinde elde edilen ürünler ise yeterli ihracat geliri yaratamamıştır.

Tablo: 7 Türkmenistan'da Dış Ticaretin Gelişimi (Milyon Dolar)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Dış Ticaret Hacmi	3260.1	2692.6	1934.5	1601.4	2665.3	4291.0
Toplam İhracat	2146.7	1681.5	751.1	593.9	1187.0	2506.0
Toplam İthalat	1113.4	1011.1	1183.4	1007.5	1478.3	1785.0
Denge	1033.3	670.4	-423.3	-413.6	-291-3	721.0
BDT Ülkeleri ile Dış Ticaret Hacmi	1925.8	1632.9	1103.6	629.6	989.4	1992.0
İhracat	1188.1	1071.6	450.9	152.0	489.2	1314.0
İthalat	737.7	561.3	652.6	477.6	500.2	678.0
Denge	450.4	510.3	-201.7	-325.6	-11.0	636.0
BDT Ülkeleri ile Dış Ticaret Hacmi	1334.3	1059.7	831.0	971.8	1675.9	2299.0
İhracat	958.6	609.9	300.2	441.9	697.8	1192.0
İthalat	375.7	449.8	530.8	529.9	978.1	1107.0
Denge	582.9	160.1	-230.6	-88.0	-280.3	84.0

Kaynak: Turkmenstatprognoz, **Statistical Yearbook of Turkmenistan 19998**, Ashgabat, 1999, s. 206; **Statisticeskiy Ejegodnik Turkmenistana 2001**, Aşgabat: Turkmenmillihasabat Yay., t.y., s. 288.

Ticaretin gerçekleştiği yön itibariyle, Özbekistan dış ticareti yapısına baktığımızda, Rusya'nın en büyük ticaret ortağı olmaya devam ettiği görülmektedir. Rusya ile ticarette pamuk önemli yer tutmaktadır. Orta Asya'nın diğer ülkelerine yapılan ihracatın büyük kısmını doğal gaz oluşturmaktadır. BDT dışındaki önemli ticaret ortakları İngiltere, İsviçre ve Güney Kore'dir. İngiltere ve İsviçre'ye yapılan ihracatta pamuk ve altın önemli yer tutarken, Güney Kore ile yapılan ticarette Güney Kore'li otomobil üreticisi Daewo'nun Özbekistan'da yaptığı üretimden kaynaklanan ihracatı rol oynamaktadır.

Özbekistan'da pamuk, petrol, doğal gaz, metaller ve kimyasal ürünler başlıca ihraç kalemleri arasında yer alırken; makine-ekipman, gıda ve kimyasal ürünler ve metaller de başlıca ithal ürünlerini oluşturmaktadır.

B.Türkiye-Özbekistan Dış Ticaret İlişkileri

Türkiye ile Özbekistan arasındaki ikili ilişkiler 24 Şubat 1991 tarihinde Taşkent'te imzalanan "Türkiye ile Özbekistan Arasında İşbirliği Protokolü" ile başlamış; 19 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da imzalanan Mutabakat zaptı ile iki ülke arasında iş konseyi kurulması, ulaştırma ve haberleşme alanında iş birliği yapılması gibi hususlar öngörülmüştür . Ticari ilişkiler 1992 yılından itibaren kurulmuş, geçen süre içinde başlangıca göre dış ticaret hacminde artış kaydedilmiş olmakla beraber, ilişkiler istikrarsız bir seyir izlemiştir. Bunda iki ülke arasında yaşanan siyasi sorunlar yanında ekonomik faktörler de etkili olmuştur. Bu çerçevede 1997-1999 döneminde yaşanan düşüşün çeşitli nedenleri arasında, Özbekistan'ın hafif

Tablo: 8 Türkiye-Türkmenistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Bin Dolar)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	21.181	76.892	65.560	111.826	100.314	73.547	41.995	67.029	97.878
İthalat	7.289	83.848	84.317	56.283	65.659	117.534	95.813	106.628	120.155
Dış Ticaret Hacmi	28.470	160.740	149.887	168.109	165.973	191.081	137.808	173.657	218.033
Dış Ticaret Dengesi	-13.892	6.956	18.757	-55.543	-34.655	-43.986	53.818	39.599	22.277

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 2000, s.43; İTO (1998), s. 46.

tüketim malları ithalatını sınırlandırma ve yatırım malları ithalatını özendirici bir politika izlemesi ve diğer taraftan 1998 ve 1999 yıllarında da global ekonomik krizin daraltıcı etkisi sayılabilir.

Türkiye ile Özbekistan arasında dış ticaret hacmi 1992 yılında 75 milyon dolar kadar iken, 1993 yılında 246 milyon dolara çıkmış, ancak 1994 yılında ani bir düşüşle 144 milyon dolar seviyesine gerilemiş ve izleyen yıllarda da dalgalı bir seyir izlemiştir. 2000 Yılına gelindiğinde iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 168 milyon Dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. Türkiye, Özbekistan ile dış ticaretinde, istisnai yıllar dışında, fazla vermektedir.

Türkiye'nin Özbekistan'a ihraç ettiği en önemli ürünler gıda, tekstil ve giyimdir. Bu iki mal grubu toplam ihracatın yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Türkiye'nin ithal ettiği ürünlerin başında ise pamuk, pamuk ipliği ve pamuklu mensucat almaktadır (% 55). Daha sonra ise metal ve metal eşyalar gelmektedir.

IV. TÜRKİYE-TÜRKMENİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

A.Türkmenistan'da Dış Ticaret

Orta Asya'nın güneybatısında yer alan Türkmenistan Cumhuriyeti, Kazakistan, Özbekistan, Afganistan, İran ve Hazar Denizi ile çevrilmiştir. Yüzölçümü 491.2 bin km2 olan Cumhuriyetin nüfusu 5.400.000 (2000 yılı) ve başkenti Aşkabat [nüfusu (1998) 604.700]'dır.

Topraklarının 4/5'lik bölümü Turan ovasında yer alan Türkmenistan'ın önemli bir kısmını (% 80) Karakum çölü kaplamaktadır. Türkmenistan'ın orta kesiminden Kazakistan'a doğru uzanan çöl ülkenin en önemli coğrafi özelliği olarak gösterilebilir.

Türkmenistan'da dış ticaret hacmi bağımsızlığını kazandığı 1991 yılından itibaren izleyen yıllarda artmaya başlamış, çeşitli iç ve dış nedenlerle 1996-1998 yıllarındaki görülen dalgalanma dışında, artış trendi günümüze dek sürdürülmüştür.

1992 Yılında ülkenin dış ticaret hacmi 1.250 milyon dolar iken , 1995 yılına gelindiğinde 3.260 milyon dolara ulaşmıştır. 1996 Yılında ihracattaki azalma nedeniyle dış ticaret hacmi de azalış göstererek 2.692 milyon dolar olmuş; 1997 yılında doğal gaz ihracatının durma noktasına gelmesiyle birlikte dış ticaret hacmi 1.934 milyon dolara gerilemiş ve daha önceki yıllarda dış ticaret fazlası veren Türkmenistan'da dış ticaret açığı ortaya çıkmıştır. 1998 Yılında Rusya'da yaşanan ve bütün bölgede etkili olan ekonomik krizin de daraltıcı etkisiyle dış ticaret hacmi azalarak 1.601 milyon dolar düzeyinde kalmıştır. 1999 Yılından itibaren ihracatta yaşanan belirgin artışla dış ticaret hacmi de artmış ve 2.665 milyon dolara ulaşmakla beraber, dış ticaret açık vermeye devam etmiştir. Ancak 2000 yılına gelindiğinde ülkenin dış ticaret hacmi 4.291 milyon dolar ile 1995'teki seviyesini aşabilmiş ve tekrar dış ticaret fazlası verir duruma gelmiştir (bkz. Tablo: 7).

Tablonun gösterdiği bir diğer gerçek de Türkmenistan dış ticaretinin ağırlıklı olarak BDT ülkelerine bağımlı olduğudur. Bağımsızlık tarihinden günümüze kadar geçen sürede dış ticarette bağımlılık oranı azalan bir seyir izlemekle beraber ülke toplam dış ticaretinin % 46'sı (2000) BDT ülkeleri ile gerçekleştirilmektedir. Bu oran 1995 ve 1996 yıllarında % 60 iken, 1997 yılında % 57'ye inmiş, 1998'den sonra hızlı bir düşüşle % 40 ve 1999'da % 37'lere kadar gerilemiş, ancak 2000 yılına gelindiğinde, Rusya'ya doğal gaz ihracatının hızlı artışının da etkisiyle % 46 olarak gerçekleşmiştir (bkz. Tablo: 7).

İhracat ve ithalat rakamlarına bakıldığında, 2000 yılı itibariyle ülke ihracatının % 52'sinin BDT ülkelerine gerçekleştirildiği görülmektedir. İthalatta ise durum daha farklı olup aynı yıl toplam ithalatın % 62'si BDT dışı ülkelerle gerçekleştirilirken, BDT ülkelerinin payı % 38'lerde kalmıştır.

Türkmenistan siyasi bağımsızlığını kazandıktan sonraki süreçte çok sayıda ülke ile dış ticaret ilişkisi içine girmiş ve ticari ilişki kurulan ülke sayısı 80 civarına kadar ulaşmıştır. Ülkenin BDT dışı ihracatında en önemli ticari ortakları İran, Türkiye ve İngiltere'dir. BDT dışı ithalatında ise Türkiye ilk sırayı almakta, onu İran, Almanya ve ABD izlemektedir.

Türkmenistan'ın en önemli ihraç ürünleri, toplam ihracatın yaklaşık % 80'ini oluşturan doğal gaz, pamuk, petrol ürünleri ve elektrik enerjisidir. Türkmenistan dünyanın 4. büyük doğal gaz üreticisi durumunda olup, 2000 yılı itibariyle toplam ihracatının % 50'sini (1.244 milyon dolar) doğal gaz oluşturmaktadır. Diğer önemli ihraç ürünleri olan petrol mamulleri toplam ihracatın % 20'sini, pamuk ise % 9'unu teşkil etmektedir.

İthal ettiği ürünler arasında ise makine ve makine parçaları (% 34), metal ve metal eşyalar (% 12), ulaşım araçları (% 9), kimyasal ürünler (% 8), ağaç sanayii, gıda ve giyim sanayii mamulleri en önemlileridir.

Türkmenistan toplam ihracatının % 94'ü ve toplam ithalatının % 78'i devlet tarafından gerçekleştirilmektedir. Ülkede dış ticaret ağırlıklı olarak mal takası esasına dayanakta, barter, kliring ve teçhizat temini karşılığı ticaret önemli bir yer tutmaktadır.

B.Türkiye-Türkmenistan Dış Ticaret İlişkileri

Türkiye 16 Aralık 1991'de Türkmenistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş, 29 Şubat 1992'de de diplomatik ilişkiler kurulmuştur. İki ülke arasındaki ticari ve ekonomik ilişkilerin 3 Aralık 1991 tarihinde Ankara'da yapılan "Ticari ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması" kapsamında yürütülmektedir. Diğer önemli anlaşmalar 2 Mayıs 1992 tarihli "Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması An-

Tablo: 9 Türkiye Tacikistan Dış Ticaretinin Gelişimi (Bin Dolar)

	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat	6.342	2.786	3.382	7.853	4.053	16.511
İthalat	6.086	4.444	7.200	9.838	5.250	4.467
Dış Ticaret Hacmi	12.428	7.230	10.582	17.691	9.203	20.978
Dış Ticaret Dengesi	-256	1.658	3.818	1.985	-1.198	-12.044

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 2000, s.43

laşması" ve 17 Ağustos 1995 tarihli "Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşması" dır .

Türkmenistan'da iplik, tekstil, konfeksiyon, gıda sanayii, çeşitli inşaat ve taahhüt işleri ve süper market-alışveriş merkezi gibi alanlarda faaliyet gösteren çok sayıda Türk firması vardır. Ülkede 1997 yılı itibariyle 178 Türk firmasının bulunduğu bilinmekte ve bu sayı giderek artmaktadır. Türkmenistan'da bulunan yabancı firma sıralamasında Türk firmaları birinci, İran firmaları ikinci sırayı almaktadır. Ülkede bulunan Türk vatandaşlarının sayısı 7 bin civarında olup, Türklerin üstlendikleri taahhüt ve yatırım işlerinin toplam tutarı 2.5 milyar dolara ulaşmış bulunmaktadır (1996). 1996 Yılında ülkede gerçekleştirilen yatırımların % 85'i Türk firmalarınca üstlenilmiştir. Ayrıca 50-75 milyon dolar tutarında bavul ticareti de yapılmaktadır .

Türkiye ile Türkmenistan arasında dış ticaret ilişkisi 1992'den itibaren kurulmuş ve zaman içinde giderek gelişmiştir. Bazı yıllardaki dalgalanmalar dışında dış ticaret hacmi artış trendi izlemiş olmakla beraber mevcut potansiyele göre henüz arzulanan seviyeye ulaşmış değildir.

Tabloda da görüldüğü gibi, iki ülke arasındaki dış ticaret hacmi 1992 yılında 28.470 bin dolar seviyesinde iken, 1993 yılında 160.740 bin dolara çıkmış, 1994'de 149.887 bin dolar, 1995'de 168.109 bin dolar olmuş ve 1997 yılında 191.081 bin dolara ulaşmıştır. 1998 ve 1999 yıllarında Türkmenistan dış ticaretinde yaşanan daralmanın etkisiyle dış ticaret hacmi 137.808 bin dolara kadar gerilemiş olmakla beraber 2000 yılına gelindiğinde 218.033 bin dolar düzeyine ulaşmıştır (bkz. Tablo: 8).

Türkmenistan dış ticaretinde Türkiye'nin payı 2000 yılı itibariyle, ihracatta % 7 (Rusya ve İran'dan sonra üçüncü), ithalatta ise % 14 (Rusya'dan sonra ikinci) olarak gerçekleşmiştir .

2000 Yılı itibariyle Türkiye'nin Türkmenistan'a ihracatı, toplam ihracatının % 04'ü oranındadır. Türkiye'nin ihraç ettiği ürünler arasında ilk sıraları gıda sanayii ürünleri, demir-çelik ve bunlardan mamul eşya, mekanik ve elektrikli cihazlar, kara taşıtları, seramik ve cam sanayii ürünleri, kimya sanayii ürünleri ve tekstil almaktadır. Türkiye'nin Türkmenistan'dan ithalatı ise, toplam ithalatının % 01'i civarındadır. Türkiye'nin Türkmenistan'dan ithal ettiği ürünler arasında ilk sırayı pamuk ipliği ve pamuklu mensucat (% 93) almakta ve onu mineral yakıtlar ve yağlar (% 2.3) ile örme sanayii mamulleri (% 1.6) izlemektedir

V.TÜRKİYE-TACİKİSTAN DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Orta Asya'nın güneydoğusunda yer alan Tacikistan toprakları Özbekistan, Kırgızistan, Doğu Türkistan ve Afganistan ile çevrilmiştir. Yüzölçümü 143.000 km2, nüfusu 5.700.000 bindir. Kentleşme oranının % 34 olduğu ülkede km2'ye 31 kişi düşmektedir. Başkent Duşanbe'dir. Ülkenin topraklarının % 93'ü yüksek dağlar ile kaplıdır.

Tacikistan 9 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş, ancak ülkede siyasi istikrar uzun süre sağlanamamıştır. Bu durum zaten bölgenin en fakir ülkesi olan Tacikistan'da sosyal ve ekonomik sorunları iyice ağırlaştırmıştır. Ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan Tacikler, Farsça konuşmakta olmakla beraber, Türkistan kültür havzasının doğal parçası durumundadırlar ve diğer bölge halklarıyla tarihi ve kültürel ortaklığa sahiptirler.

Tacikistan'da sanayiden ziyade tarım ve hayvancılı gelişmiş bulunmaktadır. Özellikle pamuk üretimi, dokuma, halıcılık, ipek ve hayvancılık önem taşımaktadır. Tacikistan ekonomisi ülkenin yapısal durumu ve yaşanan istikrarsızlıklar nedeniyle uluslararası alana açılamamış, eski sistemi büyük oranda sürdürmektedir.

Tacikistan'ın kapalı ekonomiyi sürdürmesi dış ticaret alanında da belirleyici olmuştur. Bu çerçevede bakıldığında Türkiye ile dış ticaret hacmi de sınırlı kalmıştır. İki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi 2000 yılı itibariyle 20 milyon dolar civarındadır. Türkiye Tacikistan'dan pamuk ve mamulleri ithal etmekte; Tacikistan'a gıda ve giyim sanayii ürünleri başta tüketim malları ihraç etmektedir.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Eski Sovyetler Birliği'nin dağılması ve köklü tarihi ve kültürel bağlarımız bulunan Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanması, Türkiye'nin önüne yeni ekonomik ve siyasi ufuklar açarken araştırmacılar için yeni ve bakir bir inceleme-araştırma alanı ortaya çıkmıştır. Sovyet döneminde bilinen sebeplerle bölgeye ilişkin çalışmalar daha çok siyasi konular ile sınırlı kalmış, bağımsızlık sonrası dönemde bölgeye artan ilgi ve bilgilenme ihtiyacı bu yöndeki çalışmalara hız ve çeşitlilik kazandırmıştır.

Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki ilişkileri siyasi-kültürel ilişkiler ve ekonomik-ticari ilişkiler çerçevesinde ele almak mümkündür.

Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye arasındaki siyasi ilişkiler esas itibariyle 1991 yılından itibaren gelişmeye başlamış ve Türkiye bu Cumhuriyetlerin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Daha sonra 1992 yılından itibaren karşılıklı olarak Büyükelçilikler faaliyete geçirilmiş; üst düzey resmi ziyaretler gerçekleşmiş ve bu ziyaretlerde bir dizi işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır.

Türkiye, Orta Asya Cumhuriyetlerinin tanınması, uluslararası ve bölgesel kuruluşlara ka-

Tablo: 10 Türkiye - Orta Asya Türk Cumhuriyetleri Dış Ticaretinin Gelişimi (1992-2000)

	Kazakistan		Özbekistan		Türkmenistan		Kırgızistan		Tacikistan		Toplam Dış Ticaret Hacmi	T.C. nin Dış Tic. Hacmine Oranı
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat		
	19.000	11.000	34.000	21.000	7.289	21.181	1.831	1.442			136.743	% 0.3
1993	68.000	44.000	214.000	32.000	83.848	76.892	17.013	3.470			539.223	% 1.2
1994	132.000	32.000	65.000	79.000	84.317	65.560	15.042	3.940			476.859	% 1.1
1995	150.775	86.631	138.542	61.529	56.283	111.826	38.333	3.219	6.086	6.352	659.576	% 1.1
1996	164.068	100.595	230.555	58.054	65.659	100.314	47.594	5.252	4.444	2.786	779.321	% 1.1
1997	210.578	165.285	210.588	94.773	117.534	73.547	43.745	7.961	7.200	3.382	934.596	% 1.2
1998	214.307	253.668	156.181	96.207	95.813	41.995	37.384	7.370	9.838	7.853	920.616	% 1.2
1999	96.596	295.911	99.139	47.477	106.628	67.029	23.067	4.606	5.250	4.053	749.756	% 1.1
2000	118.701	346.376	82.647	85.794	120.155	97.878	20.572	2.350	4.467	16.511	895.451	% 1.0

Kaynak: DİE verilerinden yararlanarak hazırlanmıştır.

tılması; üçüncü ülkelerin ve uluslararası kuruluşların destek ve yardımlarının sağlanması gibi konularda girişimlerde bulunmuş ve öncülük etmiştir. Ayrıca ülkeler arasında Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Bakan düzeyinde ziyaretler gerçekleştirilmiş ve ilişkilerin geliştirilmesine çalışılmıştır.

Bölge Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında kültür ve eğitim alanında da işbirliği yönünde önemli çalışmalar yapılmış bulunmaktadır. Bu çerçevede; 20 Mayıs 1992'de Ankara'da toplanan Türk Cumhuriyetleri Milli Eğitim Bakanları Konferansı'nda ortak Türkçe konusunda varılan mutabakat; 26 Kasım-3 Aralık 1992'de Yalova'da yapılan toplantıda Ortak Tarih ve Edebiyat Programı hazırlanması yönünde varılan anlaşma ve en önemli çalışmalardan biri olan Türk Cumhuriyetlerinin her birinden yılda 2.000 öğrencinin Türkiye tarafından burslu okutulması zikredilebilir.

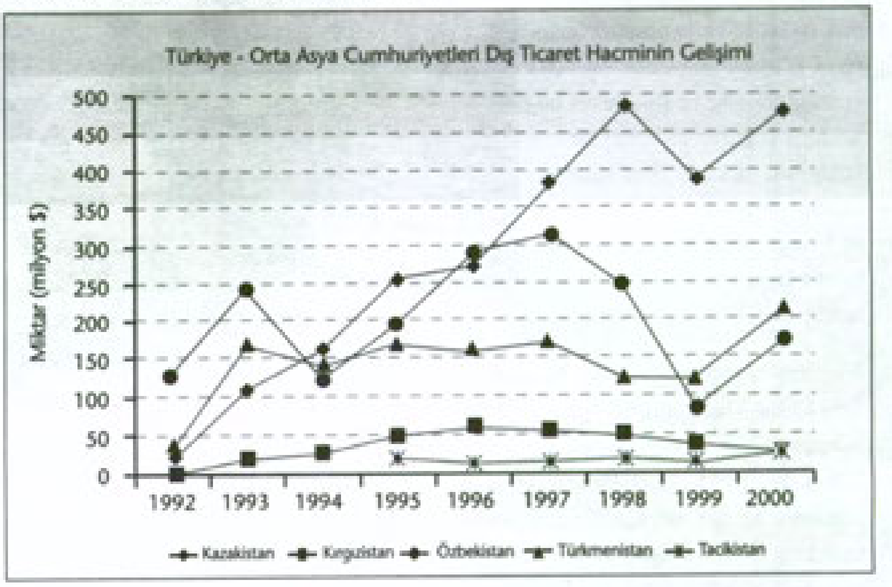
Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye arasında ekonomik ve ticari ilişkiler de 1992 sonrası başlamış ve bugüne kadar artan bir hızla gelişme göstermiştir. Bu çerçevede bölgede faaliyet gösteren Türk firmalarının sayısı, yüklendikleri projeler ve yaptıkları yatırımların tutarı milyar dolarlarla ifade edilir olmuştur.

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde faaliyet gösteren Türk firmaları ağırlıklı olarak küçük ve orta ölçekli işletmeler olup, ekmek fırını işletmeciliği, toptan ve perakende mağaza işletmeciliği gibi alanlarda yoğunlaştıkları bilinmektedir. Ancak Türk firmalarının ülkede tamamladıkları önemli projeler, büyük inşaat ve taahhüt işleri, otel yatırımları vb. de zikredilmelidir. Türkiye ayrıca yapılan anlaşmalarla bölge ülkelerine önemli sayılabilecek tutarlarda kredi açmış, ayni ve nakdi destekte bulunmuştur. Yine ülkeler bazında İş Konseyleri kurulmuştur ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi (TİKA) ofisleri bu ülkelerde faaliyete başlamıştır.

Orta Asya Cumhuriyetler ile Türkiye arasında 1992'den itibaren kurulan dış ticaret ilişkileri sonraki yıllarda giderek gelişmiş ve dış ticaret hacmi artış göstermiştir. Ancak mevcut potansiyel dikkate alındığında gelinen nokta tatmin edici olmaktan uzaktır. Türkiye'nin 5 Cumhuriyetle toplam dış ticaret hacmi 1992 yılında 136 milyon dolar iken, Türkiye'nin dış ticaretinin sadece binde 3'ü düzeyinde kalmıştır. Aradan geçen on yıla yakın süre içinde Türkiye-Orta Asya Cumhuriyetleri dış ticaret hacmi Türkiye'nin dış ticaretinin % 1'i seviyelerinde seyretmiştir (bkz. Tablo: 10, Grafik: 1). Grafikte de açıkça görüldüğü gibi Türkiye ile dış ticaret hacmi en yüksek bölge cumhuriyeti Kazakistan olmuş, onu sırayla Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Tacikistan izlemiştir.

Bölge ülkelerinin Türkiye'den ithal ettiği başlıca ürünler makine, telekomünikasyon ürünleri, hazır gıdalar, motorlu taşıtlar, tekstil ve giyim eşyalarıdır. Türkiye'ye ihraç ettikleri kalemler arasında ise deri, kürk mamulleri, dokumacılık hammaddeleri, hurda bakır, canlı hayvan ve hayvansal ürünler yer almaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlıklarını kazanmaları ve uluslararası alana bir aktör olarak katılmaları Türkiye'nin önünde siyasi ve ticari anlamda önemli bir alternatif nüfuz sahası oluşturmuş, ancak bölge ile ilişkiler istenen hızda ve kapsamda geliştirilememiştir. İlgili ülkeler yapısal uyum sürecini tamamlayıp gelirlerini arttırmaya başladıkça bu ülkelerin dış ticaretleri ve dolayısıyla da Türkiye'nin ihracatı artacaktır. Diğer bir önemli husus da enerji sektörünün gelişmesi ile ilgilidir. Enerji boru hatlarıyla ilgili sorunların çözülmesi ve projelerin uygulamaya geçirilebilmesi durumunda bu ülkelerin döviz gelirleri artacak ve dolayısıyla Türkiye'nin ihracatı da artış gösterebilecektir. Kısaca ifade etmek gerekirse Türk girişimciler için bölge bakir bir alan olma özelliğini büyük oranda sürdürmektedir.

ZEMCİ ZÜBEYR SOMUNCU

Tarihte Fuarlar ve MÜSİAD Fuarı

Fuar kültürümüz, 1980'li yıllarda ihracatımızın artması ile birlikte gelişmeye başladı.

Bölge ülkeleri açısından Türkiye'nin cazip bir alım ülkesi olması ve doğu blokundaki değişimin ticarete olumlu yansıması Türkiye'ye ihracat yapan ülkelerin ve ithalatında Türkiye'yi tercih eden devletlerin ülkemizde seyrek de olsa organize edilmeye başlayan fuarlarımıza ilgi duymalarına vesile oldu.

Değirmenlerin kültür tarihini incelemek ve bulundukları bölgede toplumun yerleşmesine ve gelişimine yaptığı katkıları belirlemek bir sosyal antropolog açısından ne kadar ilgi çekici ise fuarların mazisine vakıf olmak da bizler için o derecede enteresan olacaktır. Böylelikle MÜSİAD Fuarının ülkemiz ve Türkiye'nin bulunduğu coğrafyanın birinci derece komşuları, yani sınır komşularımız, onların komşuları ve uçak mesafesi ile 3 saatte varılabilen ülkeler açısından ne kadar büyük bir önem arz ettiği daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır.

Fuarların tarihçesi açısından Almanya'da 1950'li yıllarda başlayan fuar organizasyon çalışmaları büyük önem taşımaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın ekonomisinin gelişimi için İngiliz Askeri Rejimi tarafından alt yapısı teşkil edilen ilk fuar Almanya'da 1947 senesinde "Export-Messe Hannover" ismi ile 21 günlüğüne düzenlenmiş ve muazzam bir ilgiye mazhar olmuştur. Fuarı 53 ülkeden 760 bin kişi ziyaret etmiştir. Deutsche Messe AG'nin ilk fuarı olan bu çalışmada firmayı temsilen seçilen logos Yunan Mitolojisi'nde "tacirlerin tanrısı merkür" olup sembol olarak kullanılmıştır. Sözkonusu fuarda 2 bine yakın iş anlaşması tesis edilmiş, 32 milyon ABD Doları tutarında gelir sağlanmıştır.

Almanya'nın ekonomisinin gelişmesinde mucizevi bir katkısı olan fuar organizasyonlarına Almanya'nın dışından ilk katılım 1950 senesinde düzenlenen "Alman Endüstri Fuarı"nda olmuştur. Bu fuarın ismi 1961 senesinde Hannover Messe olarak değiştirilmiş ve gerçekleştirdiği fuarlar ile dünyada müseccel bir marka haline gelmiştir.

Hannover Messe 1986 senesine kadar bu hali ile devam ederken fuardan, günün gelişmeleri doğrultusunda telekonümikasyon ve bilişim sistemleri bölümü ayrı tutularak "CeBIT" adı altında yeni bir fuar oluşturulmuştur.

Deutsche Messe AG'nin brüt alanı 1 milyon hektar ve net 562.595 metre karelik toplamda 27 salonu ile dünyanın en büyük ve işlevsel fuar alanına sahiptir.

Yakın tarihimizde önemli bir gelişe gösteren fuarcılık, yüzyıllar öncesinde bilhassa Arap Yarımadası'nda çok büyük etkilere sahip olan bir organizasyon özelliğine sahipti.

Fair Throughout History and The MÜSİAD Fair

Our fair culture developed after the increase in Turkish exports in the 1980s.

The following factors caused our fairs that are organized rarely in Turkey to be attractive to countries which have international business with Turkey: First, Turkey was an attractive purchasing area; and secondly, there were the positive results of political change in the Eastern block in terms of commercial activites.

It is very interesting for us to know the story of the fairs comparing with a social anthropologist for whom to study the cultural history of mills within a particular area was exciting to a certain degree. Thus, the significance of the MÜSİAD fair for the border countries, for their neighbours and for the countries within a 3h. flight-distance comes out very clearly.

The beginnings of fair organizations in the 1950s in Germany are very important for the history of fairs. After World War II, the first fair was organized by the English Military Regime in 1947 in Germany as "Export-Messe Hannover" for 21 days. This fair has attracted great attention and has been visited by 760.000 people from 53 countries. This was the first fair organized by Deutsche Messe AG and its logo was "Mercury, God of merchants" in Greek mythology. During this fair, approximately 2,000 business contracts were arranged and about 32 million USD was gained.

The first foreign participation to the fairs which contributed to the development of Germany in a miraculous manner took place in 1950 in the "Industry Fair of Germany." The name of this fair changed in 1961 to Hannover Messe and this became a registered trademark throughout the world after its fair organizations.

Hannover Messe continued in this format until 1986. At this time, the current developments were considered and a separate fair organization for the information technology and telecommunication systems was created under the rubric of "CeBIT."

The total area of Deutsche Messe AG totals one million hectares, and the net area amounts to 562,595 m2 . It has the greatest and most functional fair area of the world.

As in recent history, fairs played crucial roles in the Arab peninsula centuries ago. Lots of people had visited these multifunctional fairs set up in the Arabic peninsula from the neighbor states. The important fairs are as follows: fair of Ukaz (Between Nahle and Taif), Fair of Mecenne (near to Mecca), fair of Zilmecaz (next to Huneyn valley), and Müşakkar (in Bahrein).

These activities in the above-mentioned areas served for both the development of the interrelations of neighbor state and for cultural, social and commercial exchange.

Arabistan'da kurulan bu çok yönlü fuar nitelikli panayırlara, bölgeye komşu devletlerden de olmak üzere akın akın herkes geliyordu. Bu fuarların başlıcaları; Ukaz panayırı (Nahle ile Taif arasında) Mecenne fuarı (Mekke'ye yakın) Zilmecaz fuarı (Huneyn Vadisi yanında) ve Müşakkar (Bahreyn)'de idi.

Söz konusu yerlerde gerçekleştirilen aktiviteler hem komşularla ile ikili münasebetlerin gelişmesini sağlıyor, hem de çok yönlü bir ticari, kültürel ve sosyal alış-veriş oluyordu.

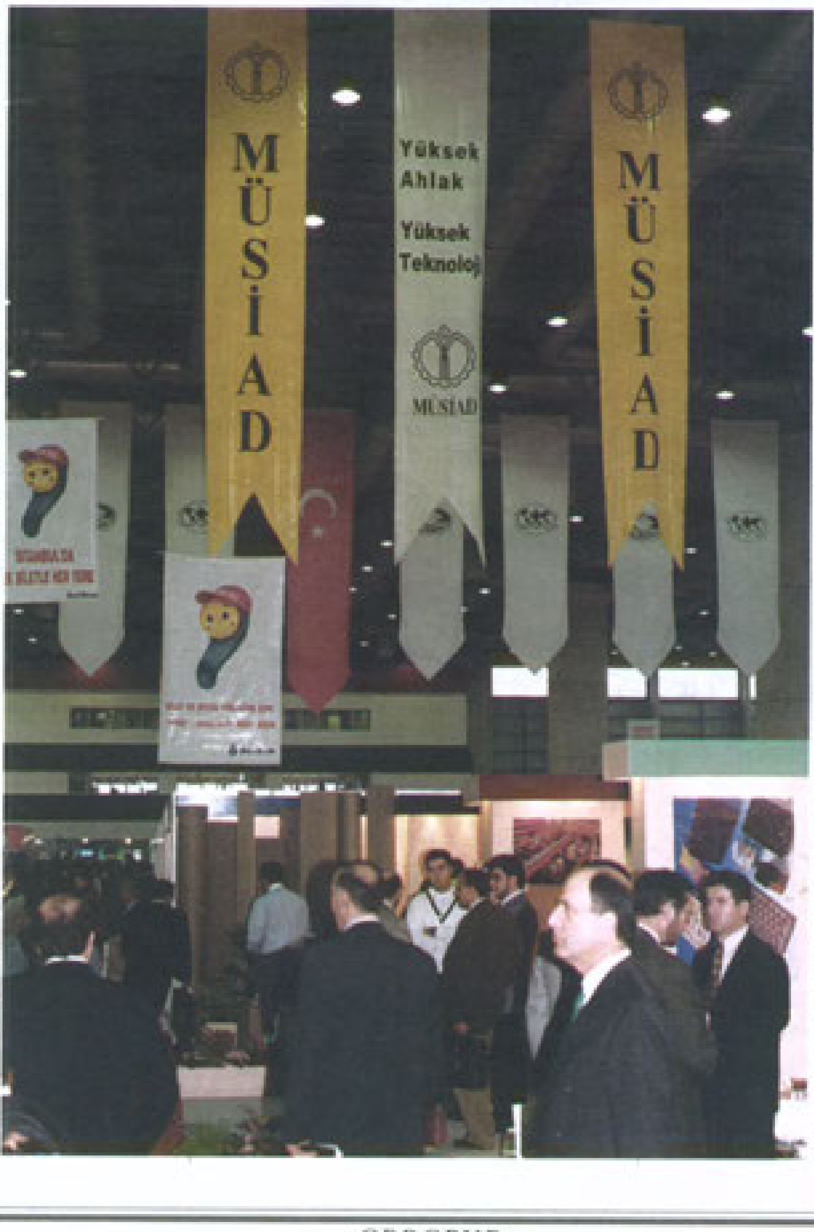
Bu çerçevede tarihçilerin hem fikir olduğu bir konu, Mekke'nin Arabistan'ın en önemli kentlerinin başında geliyor oluşudur. Başta edib ve alimler ile tüccarlar, panayırlar vesilesi ile Mekke'ye gelir ve burada hem ticaret yapılır hem de içtimai konular ele alınırdı. Sosyal içerikli bir ticaret fuarının önemi Arap yarımadasında kabilelerin bir birleri ile münasebetleri hasebi ile önem kazanmıştı.

Bilindiği üzere Arap yarımadasında kabileler arasında kabile çatışmaları hep süregelmiştir. Kabileler arasında sulh akd olunmasa bile "Eşhur–u Hurum (haram aylar) olarak nitelendirilen 4 ay süresince (Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Recep) hiç kimse harb etmeye cesaret edemezdi. Bu aylarda kabileler serbest olarak seyahat edebilir, fuar nitelikli büyük panayırlar da bu aylarda kurulurdu.

Ananevi olarak her yıl Mekke dolaylarında "UKAZ PANAYIRI"nda şiir yarışmaları yapılır, beğenilen şiirler KÂBE DUVARI'na asılırdı. Yedi Askı Şairi olarak da bilinen meşhur Arap edipleri, Lebid bin Rabia, Hassan Bin Sabit gibi, Ukaz'da yer almışlardır.

Fuarların ziyaretçileri ve katılanları ne kadar bilgilendirdiği konusunda önemli bir hadise de, Kus bin Saide'nin Ukaz Panayırı'nda deve üzerinde Hz. Muhammed Peygamber olarak gelmeden önce onun hakkında müjdeleyici bir şiir irad etmesidir.

Bu olay Ukaz'a gelenlerin ne kadar önemli hadiselerden haberdar olabileceklerini göstermektedir.

Ukaz Panayırı'ndan bir diğer önemli sima ise Hasan Bin Sabit'tir. Peygamber Şairi olarak da bilinen Hasan Bin Sabit 60 yaşlarında Müslüman olmuş ve Hz. Muhammed'in vefatından sonra da bir 60 yıl kadar yaşamıştır. Son derece etkili bir şair ve hatip olan Hasan bin Sabit'e, söylediği şiirlerin tesiri ve beliğ olması hasebi ile Hz. Muhammed hırkasını hediye etmiştir.

Konuyu MÜSİAD' ın düzenlemekte olduğu fuarlar ile bağdaştıracak olursak, ticari açıdan üyelerinin ihracat potansiyellerini artırmaya yönelik önemli katkı sağlayan MÜSİAD Fuarı aynı zamanda fuar kültürünün gelişmesini ve dışa açılımın önemini toplumumuza ve tüccarlarımıza benimsetmiştir.

Geçmişte fuarlarda o günün kültürel ortamında önemli bir yer tutan şairler ve edipler bulunmakta iken bugün, toplumu derinden etkileyen ekonomi alanında uzman kişiler daha çok öne çıkmaktadır. MÜSİAD Fuarında olduğu gibi "Doing Business With Turkey" türü paneller, ulusal ve uluslararası konferanslar veya atölye çalışmaları (Workshoplar) yoluyla iktisadi meselelerle ilgili gerek teorik gerekse pratik çalışmalar yapılmaktadır.

Dünyada nerede hangi konularda ne tür fuarlar var, bunu da iki adresten öğrenmeniz mümkün. Birisi web sitemiz.(www.musiad.org.tr) Diğeri ise daha detaylı bir hizmet sunan dünyadaki tüm fuarları bildiren fuarlar rehberi sitesi. Adresi de www.fairguide.com

The historians agree that Mecca was one of the most important cities of the Arabic peninsula. Poets, scholars and merchants met each other thanks to the fairs in Mecca where commercial activites and social and political debates took place simultaneously. The fairs with a certain emphasis on social issues were significant due to the mutual interactions between the tribes in the Arabic peninsula.

Inter-tribal wars happened in Arabic peninsula. Even though the tribes did not make any peace agreement, no wars came out during Zilkade, Zilhicce, Muharrem and Receb, which were called "forbidden, sacred months" by Arabs. During these months, the members of tribes could travel freely and the fairs were organized during this timespan.

Poetic competitions were organized in the Ukaz fairs and the poems that were admired were hung on the walls of the Ka'ba. The famous Arab poets like Lebid bin Rabia and Hassan bin Sabit, who are known as the Seven Hanger Poets, joined this fair.

As an example of the function of the fair, we may cite that Kus . Saide wrote a poem for Muhammed before his prophecy and read this on a camel to the people. This shows us the degree of the significance of fairs.

Another important figure in the Arab fair was Hasan b. Sabit who was known as the prophet of the poets. He converted to Islam in his 60s and then lived 60 years after the death of the Prophet. Prophet Muhammed gave him his cloak due to the effectiveness and eloquency of his poets. If we turn to the MUSİAD fair, we may clearly state that this fair has contributed to the increase in the export potentials of its members. At the same time, it has led merchants and society to recognize the significance of the development of fair culture and of foreign relations.

Once poets took part in the fairs. Nowadays, experts on the economy, the failure of which impacts the society deeply, appear at the fairs to speak on subjects like "Doing Business with Turkey, etc." to local and foreign entrepreneurs. Merchants and representatives of the firms get commercial benefits through workshops and bilateral contracts.

It is possible to learn the contents of the fairs throughout the world from two addresses. The first one is our web-page. Another one is www.fairguide.com, which informs about all fairs in the world in more detail.

RÖPORTAJ

Doç. Dr. Coşkun ÇAKIR:
Tarihimizde Pazarlar Kutsaldır

Fuarcılığımızın bir tarihsel arkaplanı var mı, varsa nasıl bir süreçten geçmiş, bunu bilmenin günümüz fuarcılığı açısından taşıdığı önemin çok açık olduğu gerçeği izaha muhtaç değil. Fuarcılığımızın tarihine bir pencere açmak ve geriye doğru bakmak istedik. Bu çerçevede İ.Ü. İktisat Fakültesi öğretim üyesi iktisat tarihçisi Doç. Dr. Coşkun Çakır ile Türk fuarcılık tarihinin serüvenini konuştuk. Keyifle okuyacağınızı umduğumuz bir röportaj çıktı ortaya. Bu ilginç bilgileri siz değerli okuyucularımızla paylaşmak istedik.

Çerçeve: *Fuar ya da panayır kavramının anlamını, toplumsal bir olgu olarak ortaya çıkışını ve tarih içindeki seyrini kısaca açıklar mısınız?*

ÇAKIR: Fuar daha çok batı menşeli bir kurumdur. Kelimenin aslı (foire) fransızcadır. Genel olarak fuarı, belli zamanlarda ve belli yerlerde ticaret mallarının tanıtılması ve pazarlanması maksadıyla açılan sergiler, satış merkezleri ve büyük pazarlara verilen isimdir diye tanımlayabiliriz. Yine de fuarların pazarlardan bir farkı vardır. Pazarlar bir ya da birkaç gün iken fuarlar daha uzun sürelidir, bir ay, bir buçuk ay gibi.

Tarihte ilk fuarların M.Ö. 2000'li yıllarda kurulduğunu biliyoruz. Daha çok Orta-Doğu, yani Mezopotamya ve Suriye ile Mısır'da kurulan bu fuarlar belli kentlerde ticaret kervanlarının bir araya gelmesiyle oluşan büyük pazarlar şeklindedir. Benzer fuarlar Eski Yunan ve Roma'da da görülmektedir. Romalılar işgal ettikleri yerlerde ticareti geliştirmek maksadıyla fuarlar kurmuşlardır. Eski Yunan'da halkın ürettiği malların tanıtılıp sergilenmesiyle fuar geleneği başlamıştır. Bu geleneğin hemen her farklı toplumda izleri görülmüştür. Hz. Peygamber zamanında da Medine Pazarı adıyla meşhur bir Pazar kurulmuştur. İslam toplumunun ticari ve iktisadi hayata ilişkin temel ilkelerinin oluşmasında bu pazarın payı büyük olmuştur.

Fakat bu günkü anlamda fuar diyebileceğimiz ve hakkında çok şey bildiğimiz Avrupa fuarları on birinci yüzyıldan itibaren kurulmuş ve yaygınlaşmışlardır. Bu bir anlamda, şehirlerin gelişmesine paralel olarak seyre-

On The History of Turkish Fair Organizations

We want to open a gateway for the history of our fair organizations and consider the

past. For this, we have made a conversation about the history of Turkish fair organizations with economic historian As. Prof. Coşkun Çakır, who is currently teaching at the Faculty of Economics of the University of Istanbul. An interesting interview emerged at the end.

Çerçeve: Can you please explain the meaning of fair, its emergence as a social phenomena and its survey through history?

The fair is an institution mostly of Western origin. Fairs are the exhibitions, sales-centers or great markets that aim to advertise and market goods on particular locations during particular times. The difference of fairs from markets lies in their duration. Markets are daily exhibitions whereas fairs might endure a month or one and a half months.From earlier times on, fairs have been set up in several locations. The first fair was set up around 2.000 B. C. and mostly in the Middle Eastern region. Those are like greater bazaars where caravans met each other and constituted big bazaars. But the fairs as used in modern terminology, about which we have lots of information, have been established and spread in the 11th century. This was a harmonious process to the development of the cities. Sedilliot, famous historian of trade, called this as the "Age of Great Fairs" (1000-1450). We also see that the fairs were intermingled with the sacred days of the Christianity. The spreading of fairs means at that time that the authority of the seniors weakened and this was like a festival for the merchants. Therefore, fairs were deliberately established during sacred days.

Çerçeve: Also, how was this development in our history?

It is possible to see the instances of fairs in our history. The Huns established markets on the borders of China. This tradition went on among Seljukids and Ottomans, too. 'Yabanlu market,' which was named as an international market by Faruk Sümer, was an example of this. This was a market that lasted approximately 45 days.

We know very clearly that markets were established from the time of Osman Gazi. But these markets were daily markets and even continue today in Anatolia. These were set up at one time in the week. The relation with sacredness resembles those in the West. Markets also carry some kind of sacredness within themselves.

The fair may distinguish itself from the market in terms of its measurements. Fairs may be interna-

den bir süreçtir. Ünlü ticaret tarihçisi Sedilliot meşhur kitabında (Dünya Ticaret Tarihi) müstakil bir başlık açmış ve buna "Büyük Panayırlar Çağı (1000-1450)" adını vermiştir.

Aslında bugün kullandığımız foire kelimesi Latince sevinç anlamına gelen feria'dan gelir. Ortaçağda pazarların yaygınlaşmasıyla beraber senyörlerin iktidarı zayıflamış ve bir takım yasaklamalar kaldırılmıştı. Bu ise tüccar sınıfı için bir bayram havası anlamına geliyordu. Bu bakımdan fuarların bilinen bayram günlerinden birine rast getirilmesine dikkat edilmiştir. Aziz Qiriacus günü, Büyük Perhiz, Azizler Yortusu, İsa'nın Orucu ve Noel gibi kilisenin belirlediği kutsal günler aynı zamanda birer fuar günüdürler. Yani fuar ya da diğer bir adıyla panayırlarla kutsallık iç içe geçmiştir. Avrupa'nın önemli panayırları manastırların nezaretinde kurulmuştur. Mesela, en ünlülerinden Lendit panayırı Aziz Denis, Novgorod panayırı ise Aziz Makarius Manastırına bağlı keşişler tarafından kurulmuştur. Yine aynı şey Frankfurt, Lavigny ve Wisby panayırları için de geçerlidir. Bu kutsallık kendini daha fuarların açılışında yapılan törende gösterir. Papaz açılış törenini "Tanrı, tüccarı sıkıntı ve ölümden, düşmanlardan ve kötü kimselerden korusun!". anlamında bir duayla başlatır. Ünlü Belçikalı iktisat tarihçisi Henri Pirenne de tüccar ile kutsallık arasındaki ilişkiyi veciz bir şekilde tasvir etmiştir. Onun "İlk tüccar kutsal yer ziyaretlerinin birinde mum satan adamdır." sözü çok meşhurdur.

Çerçeve: *Peki bu tarihsel gelişme bizim tarihimizde nasıl bir seyir izledi?*

ÇAKIR: Batıda ortaya çıkıp geliştiğini söylediğimiz fuarın bizim tarihimizde de ilk numunelerini görmek mümkün. Mesela Hunlar ve Göktürkler zamanında, özellikle Çin sınırında pazarlar kurulur ve komşu devletlerin vatandaşları birbirinden alışveriş ederlermiş. Bu gelenek Selçuklu ve Osmanlılarda da devam etmiştir. Bizde bunlar daha çok pazar ve panayır olarak adlandırılır. Rahmetli Faruk Sümer'in 'Milletlerarası Bir Fuar' olarak adlandırdığı 'Yabanlu Pazarı' buna bir örnektir. Pazarın yeri kesin olmamakla beraber Kayseri-Pınarbaşı yolu üzerinde bulunan Pazarören kasabasının kurulduğu yer olarak biliniyor. Pazar, Mayıs ayı başlarında kurulup Haziran ortalarına kadar devam edermiş. Yani yaklaşık kırk, kırkbeş gün süren bir Pazar bu.

Yabanlu Pazarı çok meşhurdur. Bunun dışında Mardin'in güneyinde Kızıltepe, Kırşehir-Kayseri yolu üzerinde Ziyaret, Amasya-Tokat yolu üzerinde Azine pazarları da hatırı sayılır pazarlardandır. Bir de güneydoğuda Türkmenlerin yoğun olduğu yerlerde kurulan Türkmen pazarları vardı ki, bunlar arasında Halep, Musul ve Kırşehir'i saymak mümkündür.

Osmanlı devletinde daha Osman Gazi zamanında pazarların kurulduğunu net olarak biliyoruz. Fakat bu pazarlar haftada bir defa ku-

tional and have much more volume than markets. They also last longer than markets and much more people participate in their organization, both as visitors, customers and as merchants.

We know several fairs familiar in the Ottoman Empire which were mostly in Rumeli. The greatest fair was at Uzuncaabad. It began during the first days of September and lasted one and a half months.

Çerçeve: How do they function? What kind of questions come out?

We know the Ottoman application best. The state regulated those fairs regarding the beginning and finishing dates. In those fairs, several taxes were collected. One of them was called the "Tax of the fair," which was collected in cash for every piece of goods entering the fair and exiting the fair. Also, the safety of the people and goods was secured by the state.

Çerçeve: What kind of transformation occurred in modern times?

After the construction of the commercial cities, the importance of the fairs diminished. But fairs continued until the eighteenth century. In the following century, exhibition buildings were built. The first example was the London Exhibition Building in 1851. This was also imitated by the Ottoman Empire. After the Tanzimat, industrial exhibitions were organized. Ottomans organized local exhibitions in Istanbul and also joined international exhibitions.

Çerçeve: What are the social and economic functions of fairs and markets?

In the Ottoman Empire, three structures appear regarding internal trade: weekly markets, fairs and big commercial cities. The development of free trade influenced the Ottomans, with an increase in the number of fair organizations after the 18th century. In those fairs, huge amounts of goods transactions took place. We can analyze Ottoman fairs in terms of organization as economic/commercial ones and social ones in two parts. Most of them were economic organizations. Sometimes, fairs served as a meeting place where the members of several communities gathered. In these gatherings, enjoyment is a crucial motivator. In the Ottoman Empire, the industrial exhibitions organized to improve industry and develop the artisans mostly achieved its goals. The local and foreign goods were represented and they were compared to each other. The Western media focused on Istanbul and lots of foreign businessmen visited Istanbul. Local entrepreneurs could be introduced to each other.

Çerçeve: What is the current situation of fair organizations?

We know that there is a tradition of fairs inherited from the Ottoman Empire. This tradition continued in the Republican era, and several fairs were organized. The most important one of those was the Izmir International Fair. Then, fairs in several cities were organized and still are being organized. Apart from that, there are other fairs in order to represent certain goods such as Book Fairs, etc.

Çerçeve: What do fairs mean for the modern economies of the current era?

The economic mentality of the modern era works through marketing and advertising, which end up selling the goods. Of course, the other side of this process is purchasing. I think that it is not worth talking about the function of the fairs in such a situation. They fit the situation perfectly.

Çerçeve: Thanks for your valuable comments and information.

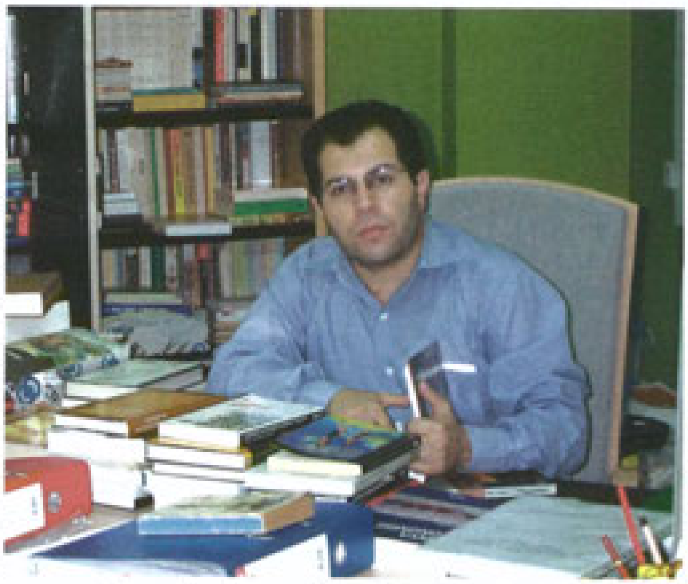
Thank you.

rulan hafta pazarlarıdır ve aslında bugün bile bütün Anadolu'da varlığını sürdürmektedir. Bilirsiniz. bir ilçe veya kasabanın haftanın bir, hazen de iki günü hafta pazarı günüdür. Mesela benim memleketim Reşadiye ve oranın Pazar günü Pazartesidir. Ama hemen komşumuz Niksar'ınki Salı günüdür. Aslında burada da bir anlamlı takip vardır. Zira pazarcılar sırasıyla bu yerleşim yerlerinde pazarcılık uğraşlarını yaparlar. Öyle ki bu noktadan hareketle yerleşim yerlerinin adları şekillenmiştir. Mesela Pazar, Pazaryeri, Cumapazarı, Salıpazarı, Çarşamba, Perşembe gibi. Bunların örneklerini artırmak mümkün.

Burada bir noktaya değinmek istiyorum. Aynen batıda olduğu gibi bizim tarihimizde de pazarın kutsallığı söz konusudur. Öyle ki pazarlar genellikle halkın bir ibadet olarak Cuma namazını kılmak için toplandığı günlere denk düşürülür. Bu cami-pazar ilişkisi bugün bile etkisini aynen sürdürmektedir. Biraz önce zikrettiğimiz isimlerden Cumapazarı ismi en çok kullanılan bir isimdir. Zaten Osmanlı kayıtlarında bir yerleşim birimi tarif edilirken şu ifade sıkça kullanılır ve bu o yerin niteliğini ortaya kor: 'Bazar durur, Cuma kılınur'.

Panayırlar pazarlardan ölçek itibarıyla ayrılırlar. Panayırlar büyük ölçekli pazarlardır. Milletlerarası olabilir. Yerli ve yabancı tüccarlar katılır. Pazarlarda olduğu gibi bir kasaba veya birkaç köyün katılımıyla sınırlı kalınmaz. Daha çok nüfus çeker. Ve tabii en önemlisi daha uzun sürelidir. Bu anlamda panayırların Osmanlı devletindeki varlığı ve devletin düzenlemesi on altıncı yüzyıldan itibaren başlar. Çünkü pazarları mahalli idare, panayırları ise merkezi idare organize eder.

Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde meşhur olmuş çok sayıda panayır biliyoruz. Bunlar daha çok Rumeli'de ortaya çıkmışlardır. Uzuncaabad, Filibe, İslimye, Silivri, Siroz panayırları önemli panayırlardandır. Kuşkusuz Rumeli'nin en büyük panayırı Uzuncaabad panayırıydı. Eylül'ün başında başlar ve bir-bir buçuk ay devam ederdi. Buraya daha çok ya-

bancı tüccarlar, mesela İngilizler, Fransızlar, Avusturyalılar ve Saksonyalılar mal getirirdi. Anadolu'da da Yapraklı, Zile, Amasya, Buca, Balıkesir ve Manyas panayırları büyük panayırlardı.

Çerçeve: *Sizin panayır diye adlandırdığınız bu fuarların işleyişi nasıl olmaktaydı, uygulamada ne tür sorunlar ortaya çıkıyordu?*

ÇAKIR: Osmanlı uygulamasını tabi daha iyi biliyoruz. Bir defa devlet bu panayırları açılış ve kapanış tarihlerini dikkate alarak bir düzene sokuyordu. Yani onları bir sıraya koyuyordu. Böylelikle karışıklık önleniyordu. Ayrıca panayır yerlerinde satış yapılacak yer problemi vardı. Bu ya geçici bir mekan kurularak çözülüyordu ya da devlet bir takım binalar inşa ediyordu.

Batıda olduğu gibi bizim tarihimizde de pazarın kutsallığı söz konusudur. Pazarlar genellikle halkın bir ibadet olarak Cuma namazını kılmak için toplandığı günlere denk düşürülür. Bu cami-pazar ilişkisi bugün bile etkisini aynen sürdürmektedir.

Yine panayırlarda vergi veya gümrük diyelim, alınıyordu. Bunu ya devlet bizzat görevlisi vasıtasıyla alıyordu ya da herhangi bir vergi gibi iltizama veriyordu. Osmanlı panayırlarında alınan vergilerin çok çeşitli olduğu görülmektedir. Bunlar arasında; serçin, yular ve damga rüsumu, duhan hasılatı, çalgıcı ve oyuncu ruhsatiye tezkereleri rüsumu, bac resmi, at pazarı rüsumu, sergi rüsumu gibi vergiler ve harçlar yer almaktadır. "Panayır Resmi" adı altında tahsil edilen bir vergi vardı ki, bu vergi panayıra giren ve panayırdan çıkan mallardan yük başına ve nakit olarak alınmaktaydı.

Her halükarda panayıra katılan tüccar veya esnafın can ve mal güvenliğini devlet temin ediyordu. Gerçekten de, mesela 1860'larda Uzuncaabad-ı Hasköy panayırına 100 bin insanın iştirak ettiği ve 5-6 bin civarında dükkan ve serginin açıldığı dikkate alındığında bu işin çok da kolay olmadığı anlaşılır.

Çerçeve: *Bu fuarlar modern zamanlarda bir değişime uğradılar mı, bir diğer deyişle nasıl bir değişim geçirdiler?*

ÇAKIR: Ticaret şehirlerinin kurulmasıyla beraber aslında fuarların önemi azalmaya başladı. Bununla beraber batıda on sekizinci yüzyıla kadar bu önem azalarak da olsa devam etti. On dokuzuncu yüzyılda da sabit birer fuar gibi sergi binaları açılmaya başladı. Bunun ilk örneği 1851 tarihli Londra Sergisidir. Böylece dünyada modern ve uluslararası fuarcılık başlamış oldu. Bundan sonra, birkaç yıl arayla Avrupa'nın önemli şehir merkezlerinde bu sergiler ya da fuarlar açılmaya başladı.

Osmanlı'da da tıpkı Avrupa'daki örnekleri gibi modernleşmenin bir göstergesi olarak ve tabii Tanzimat'tan sonra sanayi sergileri açıldı. Sergi kavramı da pazar, panayır gibi fuarın kardeş anlamları içinde yer alır. Belli zaman ve belli yerlerde bir ülkede üretilen her türlü ürünün tanıtılması maksadıyla sergilenmesi hadisesidir. Bunları da bölgesel ve uluslararası olarak iki kısımda değerlendirmek gerekir. Osmanlılar hem İstanbul'da sergiler açmışlar, hem de uluslararası sergilere katılmışlardı. Mesela modern fuarcılığın başlangıcı sayılan 1851 tarihli Londra sergisine iştirak etti-

ler. Daha sonra açılan bir çok fuara da katılmışlardır. Mesela Viyana fuarı bunların başında gelir. Yakın zamanda bir arkadaşım bu konuda bir çalışma yaptı, oradan biliyorum, öyle ilginç bir hazırlık safhası var ki, bu işi gerçekten ciddiye aldıklarını gösterir. 1863 yılında da İstanbul böyle büyük bir sergiye ev sahipliği yaptı. Açılışta padişah Sultan Abdülaziz, Sadrazam Yusuf Kâmil Paşa, Hariciye Nazırı Ali Paşa ve Serasker Fuad Paşa hazır bulundu. Yaklaşık olarak beş ay kadar açık kalan sergiyi bu süre zarfında 150 bin kişi ziyaret etti. 450 bin kuruşluk bir hasılat sağlandı.

Çerçeve: *Gerek Pazar ve gerekse panayırların ya da fuarların sosyal ve ekonomik işlevleri neler olmuştur?*

ÇAKIR: Osmanlı Devleti'nde dahili ticaretin faaliyet alanı olarak üç yapı söz konusudur. Bunlar; hafta pazarları, panayırlar ve büyük ticaret şehirleridir. Hafta pazarları adından da anlaşılacağı gibi, büyük köylerde ve küçük şehirlerde kurulan, iştirak edenlerin bir günde ulaşabilecekleri mahallerdi. Ticaret şehirlerinde ise organize olmuş bir esnafın faaliyetlerini görmek mümkündür. Esnaf ürettiklerini emtia pazarlarında, bedestenlerde ve ticaret hanlarında pazarlamaktaydı.

Panayırlara gelince; hafta pazarlarından farklı olarak senede bir veya bir kaç kez ve belli yerlerde kurulan, süresi genel olarak bir hafta ile bir buçuk ay arasında değişen ve oldukça geniş bir bölgenin mallarının bir araya geldiği büyük pazarlardır. Serbest ticaretin etkisiyle batıdakinin tersine on sekizinci yüzyıldan sonra Osmanlılarda panayır organizasyonları artmıştır. Bu panayır mekanları yerli ve yabancı, büyük ve küçük bir çok tüccarın buluşmasıyla toptan ve perakende ticaret yapılıyordu. Önemli bir mal sirkülasyonu oluyordu.

Osmanlı panayırlarını organizasyon açısından ekonomik/ticari ve sosyal panayırlar olmak üzere iki kısımda incelememiz mümkündür. Çoğunluğu ekonomik ağırlıklı organizasyonlar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sınırlı da olsa, bazı cemaatlerin bir araya geldiği ve fuar formunda şekillenen süreli ve geniş katılımlı toplantılar vardır. Bu toplantılarda bir şekilde eğlence söz konusu olur. Bazen ticari karakterli panayırlarda da insan çekmek için eğlence öne çıkarılır.

Osmanlı devletinde esnafı kalkındırmak ve sanayiyi geliştirmek amacıyla düzenlenen sanayi sergileri önemli ölçüde amacına ulaşmıştır. Bu sergilerde yerli ve yabancı ürünler tanıtılmış, Avrupa ile kıyas yapma imkanı bulunmuştur. Batılılar basın yoluyla Osmanlıya dikkat çekmişler, çok sayıda ziyaretçi ve işadamı sergi dolayısıyla İstanbul'a gelmiştir. Bir taraftan yerli malların yabancı devletlerde pazar şansı doğmuş, diğer taraftan Avrupa menşeli makinelerin Osmanlıda çalıştırılabileceği anlaşılmıştır. Sergilenen ürünlerden memleketin ürün haritası çıkarılmış, bir yerde olmayan bir malın memleketin neresinden temin edileceği noktasında katkı sağlanmıştır. Yerli iştirakçiler birbirleriyle tanışma fırsatı bulmuştur. Neticede İstanbul beş ay kadar yoğun bir ticari ve turistik faaliyete sahne olmuştur.

Osmanlı kayıtlarında bir yerleşim birimi tarif edilirken şu ifade sıkça kullanılır: "Bazar durur, Cuma kılınur".

Çerçeve: *Günümüzde bizde fuarcılık faaliyetlerinin geldiği noktayı kısaca özetler misiniz?*

ÇAKIR: Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı'dan devraldığı bir fuarcılık gelenek ve mirası vardı zaten. Bu fuarcılık faaliyetleri Cumhuriyet devrinde de devam etmiş ve özellikle son elli yılda önemli gelişmeler olmuştur. Bunların başında hiç kuşkusuz ulusal ve uluslararası sabit ve uzun süreli fuarların açılmış olması gelir. Bunların arasında İzmir Milletlerarası Fuarı en önemlisidir. Ayrıca kuruldugu yılları da dikkate alırsak Samsun, Bursa, Balıkesir, Kayseri, Trabzon, Erzurum, Tatvan, Konya, Kocaeli, Gaziantep, Kütahya, Afyon, Mersin ve Kahramanmaraş fuarları 1960'lardan başlayıp 1980'lere kadar kurulan fuarlar olmuştur. Bunların yanında Ticaret Bakanlığı izni ve belediyelerin öncülüğünde açılan satış ve tanıtım sergilerine de, fuar denmektedir ki, bunların örnekleri oldukça fazladır; Ucuz Giyim Fuarı, Mobilya Fuarı, Kitap Fuarı gibi...

Çerçeve: *Çağımızın modern ekonomileri açısından fuarlar ne ifade eder, birkaç cümleyle açıklar mısınız?*

ÇAKIR: Evet... Artık dilesek de, dilemesek de modern dünya birey ve toplumların tüketim kalıpları üzerine oynayan, hesap yapan bir dünya. Dolayısıyla insanlara satmak istediğiniz şeyi bir şekilde göstermek ihtiyacınız var. Bu dar anlamda bir defile de olabilir, daha büyük ölçekte bir fuar da olabilir. Ama mentalite aynı. Tanıtmak ve pazarlamak. Yani satmak. Tabii satma işinin diğer yanı almak. Durum bundan ibaret olunca fuarların önemi üzerine daha fazla bir söylemek bana gereksiz gibi geliyor.

Çerçeve: *Verdiğiniz kıymetli bilgiler için çok teşekkür ederiz.*

ÇAKIR: Ben de size teşekkür ederim.

MELİKŞAH UTKU

Sanal Pazarlar,

Fiyat Mekanizmasının temellerini Oynatacak mı?

The tremendous progress in the information processing and communications technologies has brought with a potential to completely alter the way we buy and sell, communicate, interact, work, live and look at the world. In this article, this potential is being analyzed only with a limited focus that concentrates on the market mechanism as an example. The traditional transactional communication between buyers and sellers will be investigated with a view to define how prices are generated during this process. As such, the impact of the new information processing and communications technologies on this process will be evaluated. By way of conclusion, whether these changes will bring about a new structure to the price mechanism will be questioned.

Dünya hızla değişiyor. Dünya değişiyor; çünkü iletişim ve bilgi işlem teknolojilerindeki muazzam ilerleme, üretimden tüketime, gündelik hayattan dünyaya bakış açımıza kadar bugüne kadar alışageldiğimiz yapıların ve süreçlerin hemen hemen hepsini yeniden düzenliyor ve değişmeye zorluyor. Dünya hızla değişiyor; çünkü bu yeniden düzenleme ve değişim baskısı, sanayileşme toplumundan kalma hayat tarzımız, dönüşüme direndikçe yıkıcı ve öngörülemez bir hal alıyor. Dünya, önümüzdeki yirmi yıldan yepyeni bir çağa ayak basmış olarak çıkacak.

Değişim, dönüşüm ve yeniden yapılanma: Birçoğumuzun zihninde aşırı duygular uyandıran kavramlar bunlar. Alışagelenin sağladığı güven ortamından çıkmak istemeyenler için korkutucu, bugünden umudunu kesip hayallerde yaşayanlar içinse sevindirici hisleri barındırırlar bünyelerinde. Oysa aklı selim, artılarla eksileri bir arada değerlendirebilmeyi gerektirir. Teknolojinin ve değişimin, çaresiz ve pasif bir kullanıcısı olmaktan öte, böyle bir aklı selimin dengelediği bir mizanla teknolojiye veya en azından teknolojinin kullanımına yön vermeye yeltenmek, dünyanın bugün yaşadığı karmaşayı da belli bir mecrada düzenleyeceği için, gelecek hesabı olan herkesin temel düsturu olmalıdır. Ve gelecek hesabı yapıyorsanız eğer, değişimi iyi okuyabilmeniz gerekir.

Burada, sadece çok kısıtlı bir sahada, iktisadi değerin oluştuğu piyasa mekanizması çerçevesinde, bir değişimi okuma denemesi yapılacaktır. Bugünün dünyasında alıcılarla satıcıların karşılıklı iletişiminin nasıl sağlandığı kısaca değerlendirilecek, fiyatların bu ortamlarda nasıl oluştuğu incelenecek, yeni iletişim ve bilgi işlem teknolojilerinin bu ortama sağladığı nesnel avantajlara değinilerek, böylece iletişimin ve haliyle fiyat oluşum mekanizmasının mahiyetinin de ciddi bir dönüşüm sürecine girmeye başladığı sonucuna varılacaktır.

İnsanoğlunun sosyal bir varlık olduğu, tek başına yaşamakta oldukça zorlanacağı, istisnai durumların Robinson Crusoe misali hikaye malzemesi olarak değerlendirilmesi gerektiği her birimizin kafasına işlenmiştir. İster, tabiat karşısında tek bir birey olarak homo sapiens'in duruşunun başarısız kalacağına, harici amillerin insanları toplumlara zorladığı gibi bir tezi benimseyin, ister tüm insanların Hz. Adem'in torunları olması hasebiyle birbirlerine karşı bir ünsiyet taşıdıklarına inanın, insanoğlunun içtimaî bir yanının olduğu genel kabule şayandır.

İşin daha da ilginç yanı, insan toplulukları gücünü kemiyetten, yani aynı evsafı haiz insanları bünyesinde bir araya getirmekten değil; nitelikleri farklı fertler arasında belli bir toplumsal düzene göre görev dağılımı yapabilmesinden alır. Ancak görev dağılımı, herkesin yaşamak için ihtiyacı olan her şeyi üretmeyip, sadece belli konularda üretim yapmasını, muhtaç olduğu sair mal ve hizmeti toplumun diğer kesimlerinden sağlamasını gerektirir. Toplum içinde birey olarak beşer, toplumun diğer fertleriyle iletişim kurmak ve ihtiyaç değişimi yapmak durumundadır. Bu ihtiyaç mübadelesi, gerek tarihin akışı içinde, gerekse ihtiyaçların mahiyetine ve çevresel

şartlara göre farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Sözgelimi, gelenek ve kanunlar toplum içindeki bir bireyin güvenlik ve adalet gibi belli bazı ihtiyaçlarını devletten vergi karşılığı temin edebileceğini (ve hatta temin etmek zorunda olduğunu) empoze eder. Burada bir piyasa mekanizması yoktur. Piyasa, özellikle milli para gibi ortak bir değer vasıtasının yaygınlaşmasıyla birlikte, mal ve hizmet üretimi ve emeğin tamamen piyasaya yönelik işletilmesiyle ortaya çıkmıştır.

Tüm mübadelelerde ortak olan bir özellik, fiyattır. Fiyat, takası yapılan malların birbirlerine karşı mübadele değerlerini tespit eder. Piyasalar, hem ortak bir değer ölçütü olan paranın varlığından dolayı, hem de aynı malı arz ve talep eden pek çok kişiyi bir araya getirdiği için tüm taraflara ortak bir fiyat empoze eder ve bu şekliyle alıcılar için de, satıcılar için de bir sinyal görevi görür. Tam rekabetçi (alıcı ve satıcıların miktarının fiyatı etkileyemediği, tam enformasyonun hakim olduğu ve mübadelesi yapılan malın kalite olarak çeşitlenmediği) piyasalarda piyasa fiyatı, tüm taraflar için veri niteliğindedir ve bu veri alım – satımı doğrudan etkiler. Alım ve satım değiştikçe de fiyat değişir, ki bu da piyasada yeni dinamikler oluşturur.

Tabii bu tip bir piyasa ancak çok kısıtlı birkaç sektör dışında fazla gerçekçi bir model değildir. Gerçekte karşılaşılan durumda, alıcıların ve satıcıların fiyat üzerinde doğrudan bir etkisinin olduğu piyasalardır. Satıcıların veya alıcıların sayısının kısıtlı olduğu (tekel, oligopoli, monopsoni) ve arzı yapılan malların alıcıların gözünde (reklam, mahiyet farklılaşması, kalite vs. gibi sebeplerle) çeşitlendiği gerçek dünyada, fiyatlar daha ziyade arz edenler tarafından belirlenen ve alıcılar tarafından aşağı (zaman zaman da yukarı) çekilen bir görünümdedir. Satıcılar, arz ettikleri mal ve hizmetlerin fiyatını, rakiplerinin fiyat ve satış politikalarıyla piyasa şartlarını da hesaba katarak sabit ve değişken maliyetleri üzerine uygun gördükleri kar marjlarını ekleyerek belirlerler. Böylece hesap edilen fiyatın tutmaması durumunda, indirimler gibi çeşitli yöntemlerle fiyatlar geçici olarak düşürülür ve bu daha sonraki fiyat tespitleri için bir ölçü oluşturur. Alıcılarsa, reklamların ve çevrelerinin şekillendirdiği ihtiyaçları, arz edilen malların kalite – fiyat bilgileriyle karşılaştırarak bir arama – sorgulama sürecine girerler. Tam enformasyonun olmadığı ortamlarda, bu arama – sorgulama süreci zaman tüketici ve maliyetli olur. Alıcı bilgi toplama aşamasında belli bir eşiği aştıktan sonra alıp almama, alırsa hangi malı alacağı ve eğer mümkünse fiyat pazarlığına girip girmeyeceği yönünde bir karara varır. Satıcıların temel pazarlama stratejileri, hem ihtiyaçları oluşturma, hem de bu arama – sorgulama sürecini

kendi lehlerine etkileme noktasında yoğunlaşır.

Görüldüğü gibi, mübadele süreci oldukça çeşitli amillerin karmaşık etkileşimin bir sonucu olarak gerçekleşir. İşte pazarlar, borsalar ve fuarlar, özellikle tam enformasyonun eksikliğini asgariye indirmek, arama – sorgulama işlemini kısaltmak ve kolaylaştırmak amacıyla tesis edilmiş ve bu sayede fiyatların gerçekten de bir sinyal vazifesi olarak algılanmasını sağlayan, pratik ihtiyaçların doğurduğu kurumlardır. Dahası alıcılarla satıcılar arasındaki bilgi eksikliğinden kaynaklanan ekstra maliyetleri (mübadele maliyetlerini) azaltıcı bir etkiye de sahiptirler. Bu anlamda, mübadele sürecini hızlandıran, maliyetleri azaltan ve rahatlatan yapılardır.

Paranın da yaygın kullanım kazanmasıyla birlikte piyasaların mübadeleyi etkinleştirici gücü artmış ve modern toplumda iktisadi değerin hemen hemen tümü piyasa ekonomisi bünyesinde oluşmaya başlamıştır. Piyasaların insan hayatındaki bu önemi, şüphesiz ki insan hayatının mahiyetini de ciddi bir şekilde etkilemiştir. Fiyat kavramı hayatın her köşesine girmiş, her şeye bir paha biçilir olmuş ve tabir caizse, hemen her şey metalaşmıştır. Burada unutulmaması gereken nokta, piyasanın öneminin alıcı – satıcı iletişimini sağladığıdır.

İşte bilgi iletişim teknolojilerindeki muazzam gelişmelerin bu noktada oldukça önemli bir etkiye sahip olacakları açıktır. Sınai verimliliğin giderek azaldığı bir süreçte, organizasyon ve iletişimdeki gelişmeler, şirketlere ciddi bir verimlilik imkanı sunmaktadır. Serbest piyasaların etkinliğini azaltan, bilgi eksikliğinden kaynaklanan mübadele maliyetleri ile arama – sorgulama süreçlerinin yetersiz ve maliyetli oluşu, bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelere bağlı olarak giderek azalmaktadır.

İletişim teknolojilerindeki gelişmeler ilk etkisini, uluslararası finans piyasaları ile uluslar arası ticarette kendisini hissettirmiştir. Bankacılık faaliyetleri ve uluslar arası sermaye hareketleri büyük ölçüde globalleşmiş, sınır ötesi ticaret eski seviyelerini defalarca katlamıştır. Özellikle nakliye ücretlerinin söz konusu olmadığı hizmet sektörü de bu gelişmelerden muazzam derecede faydalanmıştır. Bugün globalleşme denen bir kavramdan bahsedebiliyorsak, bunu bilgi iletişim teknolojilerindeki gelişmelere borçluyuz.

Bugün iletişim teknolojilerinde ikinci bir devrim daha yaşanmaktadır. İletişim altyapılarındaki ilerleme, muazzam büyüklüklerdeki verileri çok hızlı bir şekilde bir noktadan bir noktaya iletebilmekte, bu da bilginin sunumunda önemli değişikliklere sebep olmaktadır. Dahası bilgi işleme teknolojileri ve yazılımlardaki gelişmeler de bilgiye dayalı karar mekanizmalarının işleyişini hızlandırmış ve kısmen de değiştirmiştir. Kısa vadede ticari işlemlerin önemli bir kısmının internet ortamına taşınacağı tahmin edilmektedir. Bu gerçekleşirse, mübadele kavramının mahiyetinin de önemli ölçüde değişeceğini öngörmek çok zor olmasa gerek. Zira tüketim alışkanlıklarından para kavramına, pazarlama anlayışından emek piyasalarına piyasa mekanizmasının birçok veçhesine yeni bir yüz, yeni bir yaklaşım geleceğe benzemektedir.

Elektronik ticaretin (e-ticaret) bugün geldiği noktada iki ayrı modelin geliştiğine şahit olmaktayız. Bunlardan ilki B2C olarak adlandırılan "Business to Consumer" (Satıcıdan Son Kullanıcıya) modeli, daha ziyade yazılım tabanlı bir katalog sisteminden son kullanıcının satıcı tarafından belirlenmiş tercih opsiyonlarına göre ürün sorgulamasına izin vererek sipariş vermesine ve ödeme yapmasına imkan verir. Diğer model ise B2B olarak bilinen "Business to Business" (Satıcıdan Satıcıya) modelidir. Bu modelde, işlemler mübadeleyi başlatan tarafın belirlediği bir zaman ve ortamda gerçek zamanlı olarak gerçekleşir. Gerçek dünyada karşılaşılan pazarlık, açık arttırma ve açık eksiltme usullerinin sanal aleme taşındığı bir modeldir. Bugün internet üzerinden yapılan ticari mübadelelerin önemli bir kısmı bu iki modelin çeşitli versiyonlarından ibarettir.

Her ne kadar her iki model de tarafların işlerini kolaylaştırsa da, bugün itibariyle bilgi iletişim teknolojilerinin tam kapasitesini hâlâ kullanıyor değildir. Her şey bir yana, taraflardan biri için arama – sorgulama süreci hâlâ en azından zaman alıcıdır. B2C modelinde son kullanıcı, satıcının sunduğu katalogla sınırlıdır. B2B ise, sürecin gerçek zamanlı olarak tasarlanmış olması, ilgilenenlerin haberdar olamaması veya zamanı denk düşürememesi yüzünden ciddi bir kısıtlayıcı ile malûldür. Dahası, tarafların birbirini tanımamasından veya kur riski, ödeme şekli gibi hâlâ geçerli olan durumlardan kaynaklanan riskler mübadele maliyetini artırıcı bir etkiyi haizdir.

Elektronik para, dijital ödeme, internet güvenliği ve sanal kimlik konularında yapılan çalışmalar, ikinci maliyet unsurunu azaltmaya yöneliktir. Elektronik para, eğer gerçekten yaygın kullanım kazanır ve uluslararası mali piyasalarca denetlenebilir bir noktaya ulaşırsa, birçok yerel para biriminin yerini alabilecek bir potansiyele sahiptir. Gerçek dünyada da, sözgelimi Euro'nun gelecekteki başarısı bu sürece müspet etki edecektir. Tabii bu arada millî devletlerin ekonomi politika araçlarından biri olan millî paranın anlamsızlaşmasıyla ekonomileri üzerindeki etkilerinin azalmasına karşı tepkilerini de detaylı bir şekilde değerlendirmek gerekmektedir. Dijital ödeme, internet güvenliği ve sanal kimlik çerçevesinde yürütülen çalışmalarsa, tarafların gerçekten de olduklarını söyledikleri kişi olup olmadıklarını kontrol eden, ancak kullanıcıların gizlilik haklarını da garanti eden, üçüncü tarafların mübadele sırasında akan bilgileri ele geçirmesini engelleyen program ve altyapıları kurmaya yöneliktir.

Ancak sanal âlemin asıl potansiyeli, üzerinde depolanan ve aktarılan verilerin ortak bir anlam kazanmasından sonra ortaya çıkacaktır. XML (eXtensible Markup Language) ve SOAP (Simple Object Access Protocol) gibi hızla yaygın kullanım kazanan veri gösterim dil ve protokolleri sayesinde ve bir taraftan Microsoft'un, öte taraftan Sun'ın öncülük ettiği yeni nesil programlama ortamları ile yazılımlar artık sadece sınırlı bir veri çerçevesiyle sınırlı kalmayacak, internet üzerindeki her türlü veriyi kullanılabilir olarak görebileceklerdir. İşte yeni sanal ekonominin temelini bu imkan oluşturacaktır. Bu sayede, özelleştirilebilir kişisel programcıklar sizin adınıza internette arama yapabilir, topladığı bilgileri değerlendirebilir, alım ve satımda bulunabilir ve böylece arama – sorgulama maliyetlerini ciddi anlamda düşürebilir. Bu imkanların sadece masaüstü bilgisayarlar tarafından değil, insan kullanımına açık tüm vasıtalara kurulabileceğini düşünürsek, ticari mübadele sürecinin gerçekten çok ciddi bir değişim yaşayacağı muhakkaktır.

Basit bir örnek verelim. Aracınıza bindiğiniz anda, faaliyete geçen bir küçük programcık, sizden günün programını alır, gideceğiniz rotayı trafik sisteminden aldığı bilgilerle çizer, benzin durumunu kontrol eder, yol güzergahına yakın petrol istasyonlarıyla bağlantıya geçer, fiyat – miktar pazarlığı yapar, bir karar verir ve anlaşılan istasyonu güzergahınıza ekler.

Görüldüğü gibi, böyle bir ortamda geleneksel olarak arama – sorgulama süreçlerini azaltan ve mübadele maliyetlerini düşüren pazarların, borsaların fazla bir anlamı kalmamaktadır. Sanal piyasa, hızlı bilgi işleme kapasitesiyle, mübadele maliyetlerini asgariye indirmesiyle bu tip organizasyonların sonunu hazırlar gözükmektedir. Sanal ortamda fiyatlar, alıcı ve satıcıların tüm özel konumlarını da dikkate alan, tüm alternatifleri tarayan bir süreçte, asgari insan müdahalesiyle ve çok kısa bir zamanda oluşacaktır.

Tabii, bugünün piyasalarına hakim olan bilgi eksikliğinin ve yavaş karar mekanizmasının nimetlerini de unutmamak gerekmektedir. Birer eksiklik gibi gözüken bu tip zaaflar, esasında piyasalarda aşırı fiyat dalgalanmalarını engelleyen en önemli faktörlerin başında gelir. Zira insanlar belli bazı kriterlere göre, belli zaman aralıklarında ve belli bazı eşik değerler aşıldığında karar verir. Yani sürekli bir karar verme süreci işlemez. Dahası insanlar arasında bilgi dağılımı asimetriktir. Bazıları, ticari değeri olan daha çok şey bilir. İnsanın karar verme sürecini kısalttığınız ve bilgi dağılımını insanlar arasında eşitlediğiniz ölçüde, piyasalarda kısa vadeli dengesizliklerin hem boyutu, hem de sıklığı artacaktır. Gerçekten de, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmeye başladığı 1990'lı yıllardan beri, özellikle mali piyasalarda dengesizlikler giderek artmıştır.

Giriş mahiyetindeki bu teorik spekülasyonun da gösterdiği gibi, sanal alem sandığımızdan çok daha etkileyecek bizleri. Kim bilir, ekonomi bilimini yeniden değerlendirmek gerekecek belki de.

MUSTAFA GÜLYÜZ

Siyah Kolluklu Adamların Dönemi Bitti

Ekonomik çevremizi dolduran rakam yığınları acaba gerçeği ne derecede yansıtıyor ? Bilançolarda ekonomik birimlerin servetleri olarak görünen maddi dönen ve duran varlıklar artık çok fazla anlam taşımıyor.

Özellikle gelişmiş ekonomilerde, hem kamu hem de özel kesimde hizmet sektörünün büyük bir hakimiyeti var. Hizmet sektöründe ise firmaların değerleri maddi varlıklardan değil, insan kaynakları, marka imajı, rekabetçi üstünlükler gibi maddi olmayan varlıklardan oluşmaktadır. Bu sektörde faaliyet gösteren bir şirketin değerini sahip olduğu gayri menkuller ve makina techizatı, taşıtlar, kırtasiye malzemesi, mobilya ve mefruşat ile ölçemeyeceğiniz açıktır. Oysa mali tablolarda bulabilecekleriniz bunlardan ibarettir.

Maddi olmayan varlıkların mali tablolara doğru biçimde yansıtılamaması önemli bir sorundur. Bir şirketin bilançosu, servetinin göstergesidir; söz gelimi bu şirkete kredi verecek olanlar bu göstergeye bakarak karar verirler. Piyasada dolaşan bütün bir muhasebeciler ordusu, sırf düzgün mali tablolar oluştursunlar diye oldukça yüksek ücretlerle istihdam edilmektedirler. Oysa günümüzün ekonomik şartlarında bütün bir muhasebe sektörünün aslında bir kurgu/sanal temel üzerinde oturmakta olduğunun artık farkedilmesi gereklidir. Bu gerçeği iyi teşhis eden bir çalışma New York Üniversitesi Stern School of Business öğretim üyelerinden Prof. Baruch Lev tarafından yapılmıştır. Muhasebe bilim dalında uzman bir akademisyen olarak, uluslararası düzeyde saygın ve en önde gelen şahsiyetlerinden olan Prof. Lev, 6 000'den fazla Amerikan şirketinin 20 yıllık zaman dilimindeki mali tabloları, nakit akım tabloları, temettü ödemeleri ve hisse senedi fiyatları gibi verilerini kullandığı bu çalışmasının sonucunda, klasik muhasebenin artık işlevsiz hale geldiği ve dönemini tamamladığını ortaya koymaktadır.

Prof. Lev'in ampirik çalışması, muhasebe kayıtlarının, işletmelerin gerçek değerlerini giderek daha az yansıtır olduğunu, dolayısıyla finansal piyasalarda şirketlerle ilgili yatırımcıların değerlendirmeleriyle mali tablolar arasında giderek büyüyen farklılıkların doğduğunu göstermektedir. Bu durumun iki temel sebebi vardır. Birinci olarak klasik muhasebenin ölçemediği maddi olmayan varlıklara yapılan yatırımların hızla artmasıdır. Bugün Amerikan sanayi şirketlerinin mali tablolara yansıtılamayan AR-GE veya insan kaynakları eğitimi gibi alanlara yaptıkları yatırım neredeyse bina ve makina techizatına yapılan sabit yatırıma eşdeğerdedir. Bu eğilim, bilgisayar veya bioteknoloji gibi bilgi yoğun sektörlerde daha da artmaktadır. Örneğin; yeni dijital ekonomimizin en dinamik ve güçlü işletmesi kabul edilen Microsoft'un bilanço toplamı, piyasa değerinin ancak % 6'sını bulmakta, bir başka deyişle bu şirketin gerçek değerinin % 94'ü, klasik muhasebenin maddi olmayan varlıklarını kaydedememesinden dolayı, mali tablolarına yansıtılamamaktadır. Klasik muhasebeyi yetersiz bırakan ikinci faktör, ekonominin her alanında kendisini hissettiren değişimdir. Bu değişim, teknolojinin ve dışsal ekonomik şokların etkisiyle başlamış, ekonominin yasal çerçevesini tamamen değiştiren deregülasyon süreciyle sürmüş ve küreselleşme ile doruğa ulaşmıştır. Bilimsel teknolojik gelişme tarafından desteklenen küresel rekabetin, alabildiğine hız kazandığı, piyasaların dinamizminin bu derece yüksek olduğu bir ortamda firmaların da hem yapısı, hem üretim-dağıtım-yönetim işleyişleri büyük değişiklikler geçirmiştir. Üstelik bu değişimin sürekli olması gerektiğinden işletmelerin birçoğu daha esnek yapıları tercih eder olmuşlardır. Klasik muhasebe ise bu esnekliği kaldıramamakta ve yetersiz kalmaktadır. Üstelik bu ortamda, yukarıda bahsedilen AR-GE veya insan kaynakları gibi kalemlerden çok daha soyut ama işletmeler için gerçekte somut ekonomik değer taşıyan başka unsurlar da devreye girmektedir. Söz gelimi marka imajı, müşteri tatmini, toplam kalite ve uluslararası kalite standartlarına uygunluk gibi değerlerin ölçülmesi ve kaydedilerek yansıtılması muhasebenin yeterlilik alanının dışında kalmaktadır.

Bütün bu tesbitlerden muhasebenin hiçbir işe yaramadığı ve bir çırpıda tarihin çöplüğüne atılması gereken bir yük olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Muhasebe sistemlerinin günümüz ekonomisinin şartlarına uyarlanması ve yukarıda söz edilen eksikliklerinin giderilmesi gerekmektedir. Muhasebenin önemi belki de birçok kimse tarafından yeteri kadar anlaşılmamıştır. Max Weber'e göre, insan topluluklarının ekonomik ihtiyaçlarının özel işletmeler tarafından karşılanması ile başlayan ve bunun için sürekli, rasyonel kapitalist işletmenin varlığına ihtiyaç duyan kapitalizm, temelini rasyonel sermaye muhasebesinden almıştır. Böyle bir muhasebe, önce tüm fiziksel üretim araçlarının özerk özel işletme-

The Age Of The Men With Black Armbands Is Over

To what extent do the masses of numericals that envelop our economic environment reflect reality? Movable and immovable possessions that are seen as the wealth of economic units in the balance sheets do not have much meaning any longer. Especially in developed economies the service sector has major dominance both in public and private sectors. And in the service sector the value of firms is constituted not by material riches, but nonmaterial riches such as human resources, image of the trade mark, competitive superiorities, etc. It is obvious that we cannot determine the value of a firm in this sector by the immovable assets and the machinery equipment, the vehicles, the stationary objects, the furniture and the fabrics that it possesses. However, one can find in the financial tables only those.

It is an important problem that nonmaterial possessions can not be reflected accurately in the financial tables. The balance sheet of a firm is the indicator of its wealth; for instance, the ones, which are to provide credit for this firm, decide to do so by analyzing this indicator. A whole army of accountants walking around in the market is employed with quite high payments just to make them form well-arranged financial tables. Nevertheless, it must be noticed that, in today's economic conditions, the whole sector of accounting in fact rests on a speculative/imaginary basis. Research that has very well recognized this fact was realized by one of the professors of the Stern School of Business in the University of New York, Professor Baruch Lev. As an expert academician in the field of accounting, Professor Lev is one of the foremost and respected personalities on the international level. The result of this research, in which he used certain data for more than 6,000 American firms throughout the last 20 years such as the financial tables, the liquidity schedules, the dividend payments and the equity share prices, etc., puts forward that classical accounting has become functionless and completed its age.

The empirical research of professor Lev has shown that accounting registers increasingly reflect less and less the real value of the enterprises, and so there emerge more and more growing differences between the evaluation of the investors about the firms in the financial markets and the financial tables. There are two basic reasons for this situation. First, the investments in nonmaterial riches that cannot be measured by classical accounting increase rapidly. Today, the investment that the American firms of industry realize in the fields like R&D and the education of human resources which cannot be reflected in the financial tables is almost equivalent to the fixed investment made in building and machinery equipment. This tendency increases more in the knowledge intensive sectors such as computer and biotechnology. For example, the sum of the balance sheet of Microsoft, which is accepted as the most dynamic and powerful firm of our new digital economy, equals to only 6% of its market value; in other words, 94% of the real value of this firm cannot be reflected in its financial tables due to the fact that classical accounting cannot register nonmaterial riches. The second factor that makes classical accounting incompetent is the change, which is felt in every sphere of economy. This change began as a result of the effects of technology and the external economic shocks, continued with the process of deregulation which completely altered the legal frame of economy, and reached the peak thanks to globalization. In a milieu in which the global competition that is supported by the scientific technological progress has gained impetus to the utmost and the dynamism of the markets has become that high, both structure and the processes of production-distribution-management of the firms, too, have undergone great changes. Furthermore, since this change should be continuous most firms have begun to prefer more flexible structures. But, classical accounting, on the other hand, cannot do with such flexibility and happens to be insufficient. Moreover, in such an atmosphere there appear other components playing a role, which are much more abstract than the entries such as R&D and human resources mentioned above, but, in reality, carry concrete economic value for the firms. For instance, measurement and registering of the values such as the image of the trade mark, customer satisfaction, total quality and harmony with the international quality standards, etc. remain outside accounting's boundaries of competence.

After all these claims it should not be inferred that accounting can never be of use and is just a burden to be thrown out to the garbage of history. It is necessary both to adapt the systems of accounting to the conditions of today's economy and to remove the deficiencies mentioned above. Perhaps many people have not understood the significance of accounting enough. According to Max Weber, capitalism, which began with the provisioning of the economic needs of human groups by private institutions and thus has always needed the existence of a rational capitalist management was grounded on rational capital accounting. Such an accounting first required that all physical means of production would be the usable property of the autonomous private firm and the accounts would be continuously balanced with the double entry book-keeping system. The double entry book-keeping system which is

nin kullanılabilir mülkü olmasını ve çift taraflı kayıt sistemi ile hesapların sürekli dengelenmesini gerektirmiştir. Bugün muhasebede T hesabı olarak bilinen çift taraflı kayıt sistemini İtalya'lı bir Fransiskan keşiş olan Luca Pacioli (doğumu 1445) geliştirmiştir. 1496'da Milano'da matematik profesörü olan ve Leonardo da Vinci'nin yakın arkadaşları arasına giren Pacioli bu tarihten iki yıl önce yayımladığı *Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita* adlı eserinde bu sistemi ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuştur. Pacioli, eserinde bu uygulamayla ilgili bir İtalyan firmasının Londra şubesinde yayımlanan 1305 tarihli daha eski bir kaynağa atıfta bulunmaktadır. Yine bu konuda 1458 tarihli ve muhtemelen Benedetto Cotrugli'ye ait bir eser de vardır. Kayıtların dengelenmesi uygulamasında çok sonraları 1698'de ısrarla vurguda bulunan bir diğer kişi ise Hollandalı kuramcı Simon Stevlin olmuştur.

Geçmişi yaklaşık yedi yüzyılı bulan muhasebe sistemlerinin artık geçerliliğinin kalmamasından duyulan endişenin sebebi sadece tarihsel bir değerin yok olmasına gösterilen nostaljik bir tepki veya işsiz kalacak muhasebecilere acıma duygularından ibaret değildir. Muhasebe kayıtlarının kamu maliyesi için büyük önemi vardır. Son dönemde kamu iktisadi teşebbüslerinden başlanarak kamusal hizmetlerin özelleştirilmesinin bütün dünyada baskın bir akım haline geldiği açıktır. Bu özelleştirmeler sırasında özelleştirilen kamu kuruluşunun değeri doğal olarak klasik muhasebe ilkeleri çerçevesinde belirlenmektedir. Kamu kurum ve kuruluşlarının maddi varlıklarının bile değerinin hesaplanmasındaki güçlükler bir yana, maddi olmayan varlıkların değerlendirmeye hiç alınamaması birçok özelleştirmenin değerinin çok altında yapılmasına sebep olamaktadır. Örneğin; Meteoroloji Genel Müdürlüğü, hava durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Bu hizmetin gerçekleştirilebilmesi ise sadece teknik alt yapı ve donanıma değil, eğitim, tecrübe, beceri, gelişmiş yazılımlar ve iletişim imkanları gibi kısmen veya tamamen maddi olmayan varlıklara bağlıdır. Birçok sektör için ekonomik değeri olan bu hizmete, söz gelimi internet aracılığıyla ücretsiz ulaşılabilmektedir.

Maliye ile ilgili ikinci bir konu da vergidir. Muhasebenin maddi olmayan varlıkları hesaplamadaki eksiklikleri giderilmedikçe, hizmet sektörünün gelişimi ve internet üstünden gerçekleşen ekonomik faaliyetin geleneksel ticaretin yerini almasıyla maliyenin vergi temelinin giderek eriyeceği açıkça görülmektedir. Bu durumda devlet, maddi duran varlıklar ve görece yoksul kesimler üzerindeki vergi yükünü artıracak, gelir dağılımında adaletsizliğe yol açacaktır.

Muhasebe yetersizliklerinin gelir adaletsizliğine yol açan bir diğer boyutu da, maddi olmayan varlıkları, dolayısıyla asıl serveti oluşturan insan kaynaklarının bu servetten gereği kadar pay alamamasında yatmaktadır. 1995 Yılında IBM şirketi, Lotus yazılım şirketini 3.2 milyon dolara satın aldığında, IBM'in hesap uzmanları Lotus'un AR-GE biriminin değerini 1.84 milyon dolar olarak hesaplamışlardır. Lotus'un AR-GE elemanları hiç şüphesiz iyi ücret almaktaydılar ama değerlerinin yaklaşık 2 milyon dolar ettiğinin acaba farkında mıydılar ? Muhasebe sisteminin ekonomik değerin nerede ve kimin tarafından üretildiğini yansıtmadaki yetersizliği arttıkça bölüşümün de âdil ve hakça olması mümkün olamayacaktır. Maddi olmayan varlıkları değerlendirmedeki yetersizlikler bu varlıkların ekonomide ağırlık kazanmasının yeni dönemde taşıdığı bazı riskleri de gündeme getirmektedir. Kaydedilen ve yansıtılan ekonomik değer ile uzmanlaşmış bilginin gerçek değeri arasındaki fark açıldıkça, bu uzmanların faaliyetlerinin denetlenmesi de imkansız hale gelmektedir. Zira birçok yerde, bu uzmanları sözde denetlemekle görevli birimler, yapılan işle ilgili hiçbir bilgi sahibi olamamaktadır. Bu durumda, zaten yapısı gereği dinamizmi, riski ve dalgalanırlığı yüksek olan bu sektörde denetim yetersizliğine bağlı olarak sistematik risklerin ortaya çıkması ve bütün ekonomiyi etkileyecek krizlere dönüşmesi tehlikesi söz konusu olmaktadır. Ayrıca, uzmanlaşmış bilginin giderek baskın duruma gelmesiyle bütün uzmanlıkların, bu arada insider trading gibi gayri ahlâki davranışların da prim yapacağı unutulmamalıdır. Bu konuda bir diğer sorun da yasal çerçevenin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Fikir ve sanat eserlerinin korunması ile ilgili düzenlemelerde tanınan mülkiyet haklarının boyutları çok ciddi sorunlara yol açabilme riskini barındırmaktadır. Örneğin; DNA molekülünü bilim dünyasına tanıtan Watson ve Crick'in bioteknoloji bilgilerini ticarîleştirmemiş olmaları bütün insanlık için büyük bir şanstır, aksi takdirde bugün hepimiz kendilerine bu bilgiyi kullanıyor olmaktan dolayı patent veya telif hakkı ödüyor olabilirdik. Gelecekteki en değerli mülkiyet haklarının bilgi üzerinde olacağı, sömürünün eskisi gibi doğal kaynaklar üzerinde değil, bilgi üzerinde yoğunlaşacağı bugünden anlaşılmaktadır.

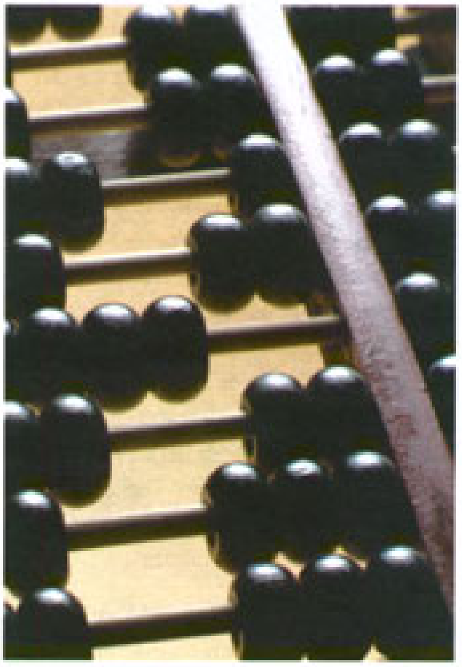
Maddi varlıkların ve ekonominin yeni yapısında varolan soyut ekonomik değerlerin doğru biçimde değerlendirilmesi, ölçülmesi, kaydedilmesi için uygun sistemlerin geliştirilmesi hayati bir mecburiyettir. Bu sistem değişikliğini ise kara kolluklu veya koyu renk takım elbiseli muhasebe dünyasından beklemek safdillik olur. Çözüm, muhtemelen, matematik, iktisat, ahlak, kurumsal toplumsal sorumluluk ve murakabe alanlarının kesişim noktasından doğacaktır. Unutmamak gerekir ki, Luca Pacioli bir muhasebeci değil, keşişti.

known as the T account in accounting today was developed by Luca Piccolo (b. 1445) who was an Italian Franciscan monk. Piccolo, who became a professor of mathematics in 1496 in Milan and happened to be one of the close friends of Leonardo da Vinci, in his work, Summa de Arithmetica, Geometrica, Proportioni et Proportionalita, which he had published two years before that time, had explained this system comprehensively. In his work, Pacioli refers to an older source which was dated as 1305 and published by the London subsidiary of an Italian firm. There is also another work which probably belongs to Benedetto Cotrugli dated as 1458. Another person who, much later in 1698, insistently emphasized the issue of the practice of balancing the registers was a Dutch theoretician, Simon Stevlin.

The cause of the anxiety for the gradual invalidation of the systems of accounting that have a history of approximately seven hundred years is not just a nostalgic reaction to the disappearance of a historical value or the feeling of pity for the future of unemployed accountants. The accounting registers are of great importance for public finance. It is apparent that recently, starting with state economic enterprises, privatization of public services has become a dominant trend in the world. During privatization the price of the privatized state enterprise is naturally determined in the frame of the principles of classical accounting. Let's put aside the dificulties of calculating the value of even the material riches of the state institutions and enterprises, the incapability of never taking the nonmaterial riches into account causes privatization of many state enterprises for a price less than their real value. For example, the State Meteorological Service presents detailed information about the weather. And realization of this service depends not only on technological infrastructure and equipment, but also on partially or completely nonmaterial riches such as training, experience, skills, advanced software and communication opportunities. This sector which is of economic value for several sectors can be attained freely, for instance, through Internet.

The second issue about finance is tax. Unless the incapability of accounting to calculate nonmaterial riches is quenched, it seems obvious that, with the development of the service sector and replacement of traditional commerce with the economic activity which is realized through Internet, the tax basis of finance will gradually diminish. In this case, the state will increase the tax burden on material immovable possessions and relatively poor groups, and cause unequal distribution of income.

Another dimension of the incompetency of accounting that causes income injustice lays down the fact that nonmaterial riches, and

so, human resources which constitute the real wealth cannot take enough share from this wealth. When the IBM company bought the Lotus software company for 3.2 million dollars in 1995, account experts of the IBM calculated the value of the R&D unit of the Lotus as 1.84 million dollars. It is doubtless that the R&D employees of the Lotus used to gain high wages, but were they aware of the fact that their value had been approximately 2 million dollars? As the incapability of the system of accounting to reflect where and by whom the economic value is created increases, just and right distribution of income will become impossible.

The insufficiencies in determining non-material riches bring on the agenda some of the risks that these riches' dominance in the economy carry in the new age. As the difference between the registered and reflected economic value and the real value of the specialized knowledge grows, it becomes impossible to inspect the activities of those experts. Because, in many places the units that are supposed to inspect those experts cannot have any information about the business done. In this case, there appears the danger of the emergence of systematic risks related to the insufficiency of inspection and of turning of those risks into crises which may affect the whole economy in this sector which, because of its nature, has already a high ratio of dynamism, risk and floating. In addition, it should not be forgotten that as the specialized knowledge gradually becomes more dominant, all the expertise, and also immoral attitudes like insider trading, will be in demand. Another problem about this issue is caused by the lack of a legal frame. Dimensions of the property rights which were acknowledged in the regulations about the protection of the works of art and thought carry the risk of causing very serious problems. For instance, it is great luck for humanity that Watson and Crick who introduced the DNA molecule to the world of science did not commercialize their knowledge of bio-technology; otherwise, all of us today could be paying the patent right or copyright to them for using this knowledge. Is is understood from the present day that the most valuable property rights in the future will be on knowledge, and the exploitation will become intense not in natural resources as in the past, but in knowledge.

It is a vital obligation that the appropriate systems for the true evaluation, measurement and registering of the absract economic values that exist in the new structure of material riches and economy should be improved. And it would be gullible to expect this system shift from the world of accountants with black arm-bands or dark suits. The solution will probably arise from the intersection point of the fields of mathematics, economy, ethics, institutional and social responsibility and inspection. It sould not be forgotten that Luca Pacioli was not an accountant, but a monk.

İBRAHİM ETHEM GÖREN

Kubbeleri Mekân Tutmuş Bir Güzel; Kalemişi

Klasik Türk-İslâm sanatları arasında önemli bir yeri bulunan kalemişi, bugün son temsilcilerinin fırçalarının ucunda mevcudiyetini sürdürüyor. Kalemişi, geçmişte ağırlıklı olarak dinî mimaride kullanılırken, zamanımızda sivil mimari yapılarda da tercih ediliyor.

Modernizmin kadife görünüşlü demir süngerleri belki de en fazla klasik sanatlarımızı kendine hedef seçti. Birçok has sanatımız bilinçli bir şekilde göz ardı edilerek, son temsilcilerinin önü kesildi! İnsanlarımız, pek çok sanat dalında olduğu gibi, günlük hayatta sıklıkla göz göze geldiği kalemişi zanaatından da bihaber oldu.

Klasik İslâm-Türk sanatları arasında önemli bir yeri bulunan kalemişi, bugün son temsilcilerinin fırçalarının ucunda hayatiyetini devam ettirmekte.

Sivil ve dinî mimarimizin iç duvarlarını, kubbelerini ve tavanlarını sıva, ahşap, taş, bez ve deri gibi malzeme üzerine renkli boyalar ile, bazen de altın varak kullanılarak, kıllı kalem tabir edilen fırçalarla yapılan nakışlara "kalemişi"; bu nakışları yapan kişilere "kalemkâr"; tezyinatın (süslemenin) projesi olan desenleri hazırlayıp uygulayan kişilere de "nakkaş" denilmektedir. Nakkaş-mimar Semih İrteş ile kalemişi üzerine sohbet ettik.

Semih İrteş, 20. yüzyıl kalemişi zanaatının usta temsilcisi Nakkaş Sabri İrteş'in oğlu.

İrteş, baba mesleğini, daha doğrusu baba sanatını bugün aynı ustalıkla devam ettiriyor.

Nakkaş Semih İrteş, Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'den tezhip icazeti almış.

Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi mezunlarından olan Semih İrteş, mimarlık eğitimini klâsik sanatlara yönlendirerek, günümüzde son temsilcilerinin elinde hayat bulmaya çalışan kalemişi zanaatına yeni bir ivme ve dinamizm kazandırmış.

Bir dönem (1982-1984) Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Akademisi'nde kalemişi dersleri veren İrteş, şu anda Sema Nakışhanesi'nde ve Topkapı Sarayı Geleneksel Türk El Sanatları Kursunda öğrencilere geleneksel Türk el sanatlarının inceliklerini öğreten ekibin başında bulunuyor.

Semih İrteş'in, Topkapı Sarayı başta olmak üzere, yurt içinde ve yurt dışında bir çok eserin/müessesenin süsleme projelerinde imzası bulunuyor.

Kalemişi malzemeleri: Altın varak, toprak-pigment boyalar ve Arap zamkı.

İrteş'in projelerinde toprak ve pigment boyalar başta olmak üzere, Arap zamkı, tutkal ve altın varak kullanılıyor.

Semih İrteş, kalemişi desenlerinde 16. yüzyıl motiflerinin yanı sıra, yeni tasarımlara da yer vermekte. Sanatçının tezyinat projeleri, Mimar Sinan devrinin projelerine göre daha yoğun. Bu yoğunluk, günümüz mimarî projelerinin klasik mimariden uzaklaşmasının doğal bir sonucu. Günümüz mimarisinde klasik detaylar bulunmadığı için, ortaya çıkan boşluk, daha yoğun kalemişleriyle kapatılıyor.

Uzun yıllardan beri Topkapı Sarayı'ndaki kalemişlerinin tezyinatını gerçekleştiren sanatçı, yakın dönemde Adana Sabancı Merkez Camii ve Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Camii'nin kalemişi projelerini hazırlamış. Son iki projede toplam on dört bin metrekarelik kapalı alan, kalemişi ile bezenmiş.

Semih İrteş'in hazırladığı projeleri, kendi yetiştirdiği ve kardeşlerinin başında bulunduğu bir ekip uyguluyor. İrteş, son olarak Tokyo Camii'nin tezyinat projesini hazırlamış.

Kalemişi uygulanacak zeminin özelliğine göre, sıva üstü başta olmak üzere, bez ve deri üstü kalemişi tekniklerini kullandıklarını söyleyen sanatçı "Eskilerin 'sıvacıkâri' diye adlandırdıkları, bizim de 'malakâri' dediğimiz bir üslûp vardır ki, zemine sıvanan alçının üzerine desenler çizilip, motifler özel bıçaklarla kesiliyor, motifler kabarık kalırken, zemin düşürülüyor. Bu teknik, mala ile yapılan bir teknik olduğu için malakâri olarak adlandırılmıştır. Bunlar günümüzde sadece restorasyon bazında kullanılan tekniklerdir. Esasında, yeni yapılan uygulamaların %98'inde

A Beauty Located At The Domes: Kalemişi(1)

Kalemişi, with its significance among classical Turkish-Islamic arts, maintains its presence today in the brushes of its last representatives.Even though kalemişi had been used in the past predominantly in religious architecture, in present times it is also preferred in the construction of civil architectural buildings. The velvet-looking iron spears of modernism have perhaps targeted mostly our classical arts. Many of our unique arts have been deliberately ignored and, thereby, the paths of their last representatives have been blocked. Our people have grown ignorant of kalemişi, a craft they come across so often in everyday life, just like many other branches of artistry. Kalemişi, with its significance among classical Islamic-Turkish arts, maintains its presence today in the brushes of its last representatives. Kalemişi is the term for the murals drawn on the inner walls, domes and ceilings of our civil and religious architecture by using colored paint and sometimes golden sheet on top of materials such as plaster, wood, stone, cloth and leather. A person practicing this form of craft is called a "kalemkar." The name "muralist" is given to those who prepare and apply the designs as a part of the embellishing project. Here, we chatted with the Muralist-Architect Semih İrteş on kalemişi. Semih İrteş is the son of Muralist Sabri İrteş, the master representative of the kalemişi craft in the 20th cenury.İrteş continues the legacy of his father's profession, or to put in better terms, his father's craft. Muralist Semih İrteş has received a gilding diploma from Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver. As one of the graduates of the Architecture Faculty of Yıldız University, Semih İrteş has injected new dynamism and acceleration into the craft of kalemişi by steering his education of architecture into the classical arts.İrteş, who taught kalemişi at the Fine Arts Faculty of Mimar Sinan University between 1982-1984, is now at the head of a team teaching students the intricacies of the traditional Turkish handiwork at the Sema Nakışhanesi and the Topkapı

Palace Traditional Turkish Handiwork Course.He has led the embellishment projects of many works/institutions both within and outside the country, while Topkapı Palace has been his main target.The materials of Kalemişi: Golden sheet, soil-pigment paints and Arabic glueWhile soil and pigment paints have predominantly been used in Irteş's projects, Arabic glue and golden sheet are also observed.Semih İrteş spends time on the new envisagements of kalemişi as well as the 16th century motifs. His embellishment projects are more intense compared to those in Mimar Sinan's period. This intensity is a natural consequence of the fact that the architectural projects depart from a classical sense of architecture in present times. Since our current achitecture does not include classical details, the gaps in between are complemented with intensive kalemişi work.The craftsman, who has worked on the embellishment of the kalemişi at Topkapı Palace for many years, has in the near past prepared the kalemişi projects of the Adana Sabancı Central Mosque and the Turkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Mosque. In these last two projects, a total of 14,000m² enclosed area has been decorated with kalemişi.The projects of Semih İrteş are carried out by a team consisting of his trainees led by his brothers. His most recent project is the embellishment of the Tokyo Mosque.He explains that depending on the background on which the kalemişi is going to be applied, plaster, cloth and leather are the materials to be properly used according to the designated technique. He informs us further: " sıvacıkari,' as they used to say before, or 'malakari,' as we name it, is a special style that entails designs to be drawn on top of the plaster, which is coated over the background, motifs to be cut with special knives, and the background to be removed, while the motifs are left puffed up. Since this technique is applied with a trowel, it is named as "malakari[2]." These are techniques used nowadays only on the basis of restoration. In reality, 98% of the time, kalemişi over plaster is the technique used in the current applications."**The best kalemişi samples are left over from the 16th century.** We again learn from Semih İrteş that there are excellent samples of kalemişi left over from the 16th century, despite the fact that their samples over plaster, today, are rare. Such samples can be found in Istanbul at Topkapı Palace, Kadırga Sokullu, Kılıç Ali Paşa, Takkeci İbrahim, Ahmet Paşa Mosque in Topkapı and at the newly

kullanılan teknik, sıva üstü kalemişidir." diyerek, restorasyon çalışmalarında kullandıkları metotları belirtiyor.

En iyi kalemişi örnekleri 16. yüzyıldan kalmıştır.

16. yüzyıldan kalma, kalemişi açısından çok iyi örneklerin mevcut olduğunu, günümüzde bunların sıva üstü örneklerinin az olmakla birlikte, yine de mükemmel kalemişlerinin bulunduğunu Semih İrteş'ten öğreniyoruz. İstanbul'da Topkapı Sarayı başta olmak üzere, Kadırga Sokullu, Kılıç Ali Paşa, Takkeci İbrahim, Topkapı'da Ahmet Paşa ve yeni restore edilen Rüstem Paşa camilerinde 16. yüzyıldan kalma kalemişi örnekleri bulunmaktadır. Edirne Selimiye Camii'nin müezzin mahfilinde de kalemişinin orijinal numunelerine rastlamak mümkündür.

Kalemişinin ortalama ömrü 80 yıl

Mimari eserlerimizde 15. ve 16. yüzyıldan kalma kalemişi örnekleri var. Kalemişlerinin ömrü, büyük ölçüde kullanılan malzemenin kalitesine ve mekanın rutubet alıp almamasına bağlı. Semih İrteş, "Günümüzde kalemişinin ortalama ömrü ne kadardır?" sorumuzu, "Dış amillerden çok etkilenen mekanlarımız var bizim. Kalemişlerinin ortalama ömrü 70-80 sene olabilir, diyorum. Mesela, babamın yapmış olduğu kalemişi örnekleri var. Görüyorum. İyileri de var bunların içerisinde; bozulmuşları da var. Bu bozulma, kalemkârın hatasından kaynaklanmıyor; dış etkenlerden ve altyapı eksikliğinden kaynaklanıyor." şeklinde cevaplıyor.

Kalemişinin nesiller sonrasına kalması

Nakkaş İrteş, kalemişi restorasyon projelerinde dikkat edilmesi gereken hususları şöyle anlatıyor: "Bilinçli ve eğitimli bir ekibin bu işleri düzgün bir şekilde yapmaları lazım. Malzemenin de çok önemi var. Klasik mimaride kullanılan altyapı malzemesi (sıva malzemesi) ne ise, restorasyon sırasında da bu malzeme kullanılmalıdır. Orijinalde Horasan sıva ile yapılan bir mekanın üzerine, bu gün portlant çimento ile sıva yapılıyor. Böylelikle 20-25 sene sonra çatlamalar ve dökülmeler meydana geliyor. Malzemenin altyapısı ne ise restorasyonda da aynı malzeme kullanılması

gerekir. Bu hususa çok yakın zamanda dikkat edilmeye başlandı. 1920'li yıllardan 1980'li yıllara gelinceye dek, yapılan eski eser restorasyonlarında, orijinal Horasan sıvalar kazınarak, üzerine portlant çimento sıvası uygulandı. Bu, bir kere restorasyonun en tabii ilkesine aykırı bir durum.

Restorasyonda sağlıklı bir zemin ve sağlıklı bir altyapı çok önemlidir. Kalemkâr ustasının kullanılacağı malzemenin çok hassas ve orijinal olması gerekir. Malzemede uygun analizlerin yapılması lazımdır.

Orijinal kalemişinde Lahor boya mı, yoksa toprak boya mı kullanılmış, Arap zamkı mı, yahut başka bir yapıştırıcı mı kullanılmış? Bunara dikkat edip, sağlıklı bir malzeme kullanmak lazım. Bugün, günümüzde yeni yapılan uygulamalarda plastik ürünü, (yani) beyaz tutkal dediğimiz malzemeler kullanılıyor. İşlerine özen gösterenler, piyasanın en iyi malzemesini kullanıyorlar. Biz, pigmentlerle çalışıyoruz. Bugün pigmentler, plastik ve toprak boyaların içerisinde en iyileri. Ama pigmentin de ömrü ne kadar uzun gidecek? O da meçhul. Mimar Koca Sinan'dan kalmış, 400 yıllık geçmişe sahip, orijinal kalemişi örnekleri var. Bu kadar tahribata rağmen 'hâlâ ben varım diyor.' Bizim kullandığımız malzemelerin ömrü ne kadar sürer, ben kuşkuluyum. Altyapı, üstyapı ve dış etkenler hep birbirlerine bağlıdır. Bu halkalardan biri eksik olursa zincir kopar."

Restorasyon çalışmaları bilinçli bir şekilde yapılmalı.

Nakkaş İrteş, restore edilirken tarihi kıymetlerini yitiren kalemişlerinin bulunduğuna dikkat çekiyor.

Edirne'ye giderek, eski eserleri inceleyen İrteş, bu şehirdeki Eski Cami ve Üç Şerefeli Cami kalemişi restorasyon çalışmaları hakkındaki endişelerini "Buraları, bugün hâlâ restorasyonda. 15. yüzyıl kalemişlerinin erken ve çok asil örneklerinin bulunduğu yerler buralar. Bunların iyi restore edildikleri konusunda tereddütlerim var. Buralarda yapılan işleri bizzat yerinde gördüm. Sadece profesyonel olarak değil; araştırmacı olarak da kalemişi konusunu bugün en iyi takip edenlerden biriyim. Bu konuda restore edilecek yerlerde, vakıfların ve Kültür Bakanlığı'nın bizden yar-

restorated Rüstem Paşa Mosque. The maksoorah of the muezzin in Edirne Selimiye Mosque also contains original samples of kalemişi. **The average life-span of a kalemişi is 80 years.** In our achitectural works, there are samples of kalemişi from the 15th and 16th centuries. Their life-span depends mainly on the quality of the material used and whether the setting is prone to humidity or not. Semih İrteş answers our question, "What is the average life-span of a kalemişi?" in the following lines: "We have residences that are widely affected by outside factors. I say that the average life-span of a kalemişi can be 70-80 years. For instance, there are samples of kalemişi done by my father. Among them, there are ones still in a fine state, and then those that are damaged. This damage does not derive from the kalemkar's error. It is a result of outside factors and the lack of infrastructure. **"The passing of kalemişi on to next** Muralist İrteş explains the points to consider in kalemişi restoration projects with the following words: "A conscious and trained team has to deal with these projects in the most appropriate manner. The material has also substantial significance. Whatever the infrastructure material (plaster material) used in classical architecture is, the same material has to be used during restoration. Over a place originally coated with Horasan plaster, portland cement plaster is day used. Such applications lead to crackings and chippings in 20-25 years. The exact same material used in the infrastructure of the material has to be the base for the restoration. Attention has been given to this point only in recent times. In the restorations carried out from the 1920's to 1980's, the original Horasan plasters have been excavated to be replaced by portland cement plaster. This is contrary at first to the most natural principle of restoration.

A solid background and infrastructure is absolutely crucial in the process of a restoration. The material that a kalemkar master will use has to be very sensitive and original. Proper analysis has to be made of the material. In the original kalemişi, is it the Lahor paint used or the soil paint? Is it the Arabic glue used or another type of glue? A carefully considered material has to be used, keeping the questions above in mind. Today, in recent applications, a product of plastic- white glue is used as the material. People who are meticilous about their work use the best kind of material in the market. We work with pigments. Today, the pigments are the best among plastic and soil paints. However, how much longer is the life-span of a pigment going to last? That is also unknown. There are original samples of kalemişi left over from Mimar Koca Sinan with a past of 400 years. Despite all the destruction, they continue to exist. I am dubious about the life-span of the material we use. İnfrastructure, superstructure and outside factors are all intertwined. When there is one hoop missing, the whole chain is broken."

The restoration has to be consciously carried out.

Muralist İrteş puts emphasis on the kalemişi that loses its historical value during restoration efforts.İrteş has asserted his worries about the kalemişi restoration efforts after visiting Eski Mosque and Üç Şerefeli Mosque in Edirne. He goes on to explain that: "These places are still in the process of restoration. They contain early and very praiseworthy samples of the 15th century kalemişi. I have doubts regarding the quality of their restoration. I have personally observed the work done at these places. Not only as a professional, but also as a researcher, I am one of the keenest and best followers of the topic of kalemişi. Foundations and the Ministry of Culture have to ask for our help at places to be restorated. I can help as much as I can. I could get them started with composition, design and color analyses as well as with supervision. These institutions have their staff within their own units. They are the ones carrying out the supervision. The extent they achieve this is apparently so disappointing. There is no sense in complaining, once the job is completed. The job has to be executed timely."

The vital point to kalemişi is research.

When we ask Semih İrteş what to pay attention to regarding the kalemişi restoration, he replies to us as follows:"The most crucial thing to watch out for is to have the century of the present structure match the kalemişi sample within. Has the kalemişi been drawn before or afterwards? A research done at this point has to be perfectly well thought out. Now, look. You enter a place built in the 15th century...But it contains techniques of a western-tyled rococo or baroque from the 18th or 19th centuries. That means that the necessary research has not been done here. We call such necessary research "Raspa." Raspa, in its simplest form, is a kind of work done with a spatula or a similarly sharp tool to search the kalemişi, which we call baroque, under plaster or layered whitewash. This raspa work has to be very carefully led by incredibly specialized people with an intricate knowledge of design and motif. Today, people working at the conservation with such training and information do a great job.

The job of a kalemkar is to apply the project.

Nowadays, some kalemkars actually prepare projects, instead of just applying them.

Semih İrteş, who is sensitive about this subject says: "Muralists have to prepare the envisagement and the project of kalemişi of the newly built mosques. İn todays's mosques, there are many errors deriving from the architecture itself. İn old mosques, there is this harmony. New mosques, on the other hand, lack the architectural style, which deprives us of that harmony.

Let's consider the mosques constructed by the Diyanet Foundation. The authorities assign the architectural projects to the kalemkars and they want the embellishment projects in return. These are all events to

dım istemesi gerekir. Ben, elimden gelen yardımı yapabilirim. Onlara kompozisyon, desen ve renk analizleri bakımından öncülük edebilirim, denetim hususunda yardımcı olabilirim. Bu kuruluşların kendi birimleri içerisinde bir takım elemanları var. Denetimleri bunlar yapıyorlar. Hangi dereceye kadar yaptıkları da mâlumdur! İş yapılıp bittikten sonra hayıflanmanın anlamı yoktur. Bu işi zamanında halletmek lâzım." cümleleriyle dile getiriyor.

Kalemişinin can damarı araştırmadır.

Semih İrteş, "Kalemişi restorasyonunda nelere dikkat edilmelidir?" sorumuzu şöyle cevaplandırıyor: "Burada en çok dikkat edilmesi gereken şey, mevcut olan yapının yüzyılıyla, içerideki kalemişi örneğinin yüzyıl olarak aynı seviyede olmasıdır. Kalemişleri 'sonradan mı yapılmış, önce den mi yapılmış?' Bu noktada yapılan araştırmanın fevkalade sağlıklı olması lazım. Bakın, şimdi bir mekana giriyorsunuz...mekan 15. yüzyıla ait. Fakat bu mekanın içerisinde 18. veya 19. yüzyılda yapılmış Batı üsluplu rokoko ya da barok dediğimiz teknikler var. Demek ki buralarda gerekli araştırmalar yapılmamış. Biz, bu araştırmalara 'raspa' diyoruz. Raspalar en basit usulüyle ıspatula ya da benzeri bir keski aletleriyle tek tek üzerindeki rokoko veya barok dediğimiz kalemişlerinin sıvalar altında veya katmerlenmiş badanaların altında araştırma yapılarak, ortaya çıkarılan çalışmalardır. Raspa çalışmasının fevkalade ihtisas sahibi olan, deseni ve motifi bilen kişiler tarafından çok dikkatlice yapılması lazım. Bugün, bu işi yapan, konservasyonda çalışan, böyle bir eğitim ve bilgi alan kişiler fevkalade iyi yapıyorlar."

Kalemkârın görevi projeyi uygulamaktır.

Günümüzde bazı kalemkârlar uygulamanın dışında projeler de hazırlıyor.

Bu konuda hassas olan Semih İrteş, "Yeni yapılan camilerin kalemişlerinin tasarımını ve projelerini nakkaşların hazırlaması gerekir. Günümüz camilerinde mimariden kaynaklanan eksiklikler var. Eski camilerimizde bir ahenk, bir göz zevki var. Şimdiki camilerde mimari üslubun fevkalade bozuk oluşu, insana bu zevki vermiyor.

Mesela, Diyanet Vakfı'nın yaptırdığı camileri ele alalım. Yetkililer, kalemkârlara mimari projeleri veriyor ve kalemkârdan tezyinat projelerini istiyor. Bunlar, hep bir sistem içerisinde gelişmesi lazım olan hadiseler. Ama, bir kalemkâr bu işleri yapamaz, bu tasarımı hazırlayamaz. Kalemkârın görevi, sadece mevcut olan kalemişi örneklerini kubbede ve sair mekanlarda, daha önce de yapılan örneklere bakarak, belirli bir ahenk içerisinde uygulamaktır. Kalemkârların arasında zevk sahibi olan insanlar var, bilgisiz olan kişiler var. Her halükârda toplum, bu işin fevkalade eğitimi içerisinde olmadığı için, camilerde bir takım yazılar yazıldığında, renkli nakışlar yapıldığında bunu kabulleniyor. Yani, bu uygulamalar neticesinde ortaya çıkanlar, gelecek nesillere, kuşaklara bir kültür ve medeniyet bırakıldığı anlamına gelmiyor." diyerek, uygulamadan kaynaklanan noksanlıklara işaret ediyor.

Rakamlar çok düşük

Semih İrteş, Kültür Bakanlığı'nın ve Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün kalemişi restorasyonları için belirledikleri birim fiyatların yıllar önce enflasyona yenildiğini belirterek, konuşmasına şöyle devam ediyor. "Bir müteahhit, Vakıflardan veya Kültür Bakanlığı'ndan böyle bir ihale aldı. Tarihi eserde araştırma yapacak... Araştırmanın birim fiyatına bakıyorsunuz. Birim fiyatı, gülünç bir tutar. Yani, oraya bir amele tutsanız, amelenin günlüğü on beş milyon lira. Amele, bu işi hiç bilmeyen biri. Bunun eline ıspatulayı, keseri verseniz, 'burayı şöyle biraz aç' deseniz, bunun yapacağı yer, en fazla 40 santim, 50 santim. Bir metre bile değil. Bir metrenin araştırmasını yaptığını düşünün. Bu, bir metrenin araştırılması için Vakıflar ve Kültür Bakanlığının verdiği metre başına verdiği birim ücret, amelenin günlük ücretinin altında. Şimdi, bu duruma hangi müteahhit, hangi kalemkâr ve de hangi taşeron dayanabilir. Sistem, daha baştan itibaren tıkanıyor. Böyle gülünç olaylar var.

Restorasyon için en önemli hadise, araştırmanın çok iyi bir şekilde yapılmasıdır. Ve, bu araştırmanın sağlıklı bir şekilde yapıldıktan sonra, desenlerin de burada mükemmel bir şekilde röleve edilmesi lazım. Bu işi de, bilen birinin üstlenmesi gerekir.

Bir kalemkâr, eskiz kağıdının altından, oradan-buradan gördüğü kadarıyla desenleri alacak ve bu çalışma şu mercie gidecek, düzelecek. Kim onu düzeltecek? Kalemkâr da, düzenlenmiş olan röleveyi uygulayacak! Böylelikle röleve, elden ele geçtikçe bozuluyor.

Bunların çok sağlıklı, planlı ve programlı bir şekilde yapılması gerekir. Bunların hepsi bir restorasyon ilkesidir. Bu ilkeler doğrultusunda bu çalışmaların yapılması lazım.

Bizde maalesef sistemli bir takip yok. Ancak, bazı şeylere de şahit oluyoruz. Vakıfların kendi inisiyatifi içerisinde Vakıflar İnşaat Grubunu kurdu. Vakıflar, müteahhitliği kendisi aldı, müteahhitler de devreden çıkmış oldu.

proceed in a fixed manner. However, a kalemkar cannot work it out, he cannot prepare the embellishment. The job of a kalemkar is only to apply the present samples of kalemişi over the dome and other places, taking former applications into consideration within a certain sense of harmony. There are ones among kalemkars, who might have a lot of taste or none at all. Anyways, since the society as as whole is not perfectly trained for this job, nobody objects to the ritings and colored murals in the mosques. Consequently, such applications do not result in a culture and a civilization being passed on to next generations."

Prices are very low.

Semih İrteş mentions that the unit prices that the Ministry of Culture and the General Management of Foundations have specified for the kalemişi restorations years ago, have been defied by inflation a long time ago. "Let's say that a building contractor received work from either one of these institutions. He has to lead research at the historical site...You look at the unit price for the research. It is such a ridiculous amount. If you are to hire a worker, his daily salary would be fifteen million TL. A worker knows nothing. If you are to give a spatula, an adze in his hand, and ask him to clean up some space, he can work on a maximum of 40-50cm. It is not even a meter. Think about aving to do research on that one meter. The amount of money that the Foundations and the Ministry of Culture offer for the research of this one meter is lower than the amount given to the worker per day. Now, which building ontractor, which kalemkar or which subcontractor would be willing to endure this? The system is blocked right from the start. Such ridiculous events do take place.

The most important thing for restoration is to keep excellent research. And then after this careful research, the designs have to be equally well studied to bring out the original state. Some specialized person has to take the lead here also.

A kalemkar would copy the designs from a preliminary sketch and then this work would go to this authority, where it will be edited. Who is going to edit it? And then the kalemkar is going to apply the edited original design! In such a manner, the determined original design loses its authenticity more and more.

These stages have to be followed with more planning and thinking. These are all principles of restoration. Relevant work has to follow its principles.We, on the other hand, have no systematic follow-up. However, we do witness some more things. Foundations have initiated a Foundations Construction Group. By taking the contractorship in his own hands, the Foundations got rid of the contractors. The group finds its own kalemkars to load them up with the restoration and the research. Since these kalemkars are tied to a consistent salary, the timing of the work becomes longer and longer. These people had been civil servants also beforehand.We say that the prices are low. So what, if they rise up five times more? This again is not going to end up in the kalemkar's pocket, but in the building constructor's, who remains in the middle. At least, the people working at the Foundation construction have to know their job better. Such people can be good kalemkars, but they might not recognize the design too well. These are different things. The authorities have to ask for the help of specialists in his job.

There is this one thing I want to focus on: I can be of help in the restoration of the Foundations in terms of design and application. I do not need to work at these places as a professional kalemkar. They should ask for some help from me. But they should do it with good intentions. They should do it in a way paying more attention to a pecific plan and system. I would love to help them in such a manner."

Training is not enough.

İrteş asserts that he finds the training in the craft of kalemişi very insufficient, and that the universities have to follow a more planned and more serious education regarding kalemişi. He goes onto say:"Today, there are universities providing education on this subject. But this education is totally insufficient. There is a restoration department at the Trakya University, which provides a two-year training. A graduate of this school has first of all no clue about the motifs of the Turkish embellishment, the compositions, the styles or the schools. They provide the students merely with a brush. He works on a wall for five-six months. This is not the way to do it. A stronger training has to be brought in. This might not be completed in just two years. Or we need better teachers. Teachers are also insufficient. The universities in Isparta, Erzurum and Konya have departments focusing on this subject. We also hear aout certain activities happening at

Vakıflar İnşaat Grubu, bir takım kalemkârlar bularak, restorasyonları ve araştırmaları onlara yaptırıyor. Onlar da, aylıklı insanlar olduğu için, çalışmaların süresi uzayıp gidiyor. Bu kişiler, önceden memurdu zaten.

Biz, fiyatlar düşük diyoruz. Fiyatlar beş misli yükselse ne olacak? Bu, yine kalemkârın cebine girmeyecek, aradaki müteahhitlerin cebine girecek. En azından, Vakıf İnşaat'ta çalışan kişilerin, bu işleri daha iyi bilen insanlar olması lazım. Bu kişiler, iyi birer kalemkâr olabilir, ama deseni iyi tanımayabilir. Bunlar, farklı şeyler. İlgili yetkililerin, bu işlerin uzmanlarından yardım istemeleri gerekir.

Benim arzu ettiğim ve üzerinde durduğum bir nokta var: Vakıfların restorasyonlarında desen ve uygulama açısından onlara yardımcı olabilirim. Ben, profesyonel bir kalemkâr olarak, buralarda iş yapmasam da olur. Benden yardım istesinler. Ama, iyi niyetli olarak yardım istesinler. Belirli bir prensibe ve sisteme dikkat ederek, yardım istesinler. Bu yardımı kendilerine seve seve yaparız."

Eğitim yetersiz.

İrteş, kalemişi zanaatında eğitim yetersizliği bulunduğunu, üniversitelerde kalemişi konusunda daha planlı, programlı ve ciddi bir tarzda eğitim verilmesinin gerektiğini belirterek, sözlerini şöyle sürdürüyor:

"Bugün, bu konuda eğitim veren üniversiteler var. Ama, buralardaki eğitim yetersiz; tamamen yetersiz. Trakya Üniversitesi'nde iki yıl süreli eğitim veren, bir restorasyon bölümü var. Buradan mezun olan bir öğrenci, bir kere, Türk süslemesinin ne motiflerini, ne kompozisyonlarını, ne üsluplarını, ne de ekollerini biliyor. Bunların eline sadece bir fırça tutuşturuyorlar. Bu öğrenci, beş-altı ay duvarda çalışıp duruyor. Bu iş böyle olmaz. Bu işin, güçlü bir şekilde eğitimini almak lazım. Bu, belki iki yılda da olmaz. Ya da iyi hocalar lazım. Hocalar da yetersiz. Isparta'da, Erzurum'da ve Konya'da bulunan üniversitelerde bu konuda eğitim veren bölümler var. Buralarda da bir takım faaliyetlerin olduğunu duyuyoruz. Bir kere, kalemişi üzerine köklü bir araştırma yapılmış değil. Köklü bir eğitim veren okul da yok; İstanbul'da da yok..."

Kalemişi devlet desteği ile hayatiyetini devam ettirebilir.

Günümüzde eski eser kalemişi restorasyonlarının mutlaka ehil ellere teslim edilmesi gerektiğine vurgu yapan Semih İrteş, klasik sanatların ancak devletin koruyuculuğu altında hayatiyetini devam ettirebileceğini söyleyerek, "Osmanlı, binlerce eser bırakmış. Ama Osmanlı, bunun destekleyicisi ve tek hâmisi olmuş. Sanat, sarayın desteğinde bu mertebeye varmış. Biz, 'devlet bize yardım etmeden, biz bunu yapabiliriz' diyemeyiz.

Evet, bugünkü şartlarda devletin imkanları hakikatten zordur. Hiç olmazsa, restorasyon ihalelerinde haksız aracılar ortadan kaldırılabilir." diyor ve unutulmakta olan öz sanatlarımıza da devletin destek vermesinin gerekli olduğunun altını çiziyor.

Aile ekibi

Bir çok tezyini sanat/zanaat tek bir sanatçıyla uygulanabildiği halde kalemişi, ekip çalışmasını gerektiriyor. Semih İrteş'in hazırladığı kalemişi projelerini, kardeşleri ve yetiştirdiği ekip uyguluyor. İrteş Kardeşlerinden oluşan ekibin başında uzun yıllar, babaları Nakkaş Sabri İrteş bulunmuş. Nakkaş Sabri İrteş, son kırk yıl içerisinde Topkapı Sarayı'nda gerçekleştirilen tüm restorasyon çalışmalarında aktif olarak bulunmuş. İrteş Kardeşlerin yetiştirdiği ve önemli projelere imza atan ekibin sayısı zaman içerisinde on kişiye kadar çıkmış.

Çukurova'da bir sanat abidesi: Sabancı Merkez Camii

Semih İrteş ve ekibi Sabancı Merkez Camii'nin süsleme projesini 3 yılda tamamlamış. Camiin hat yazıları ve bu yazıların tasarımı Hattat Hüseyin Kutlu'ya ait.

Hatların camii duvar ve kubbelerine tatbikatında İrteş Kardeşlerin imzası var. Camiin çini projesinin çizimini de Nakkaş Semih İrteş üstlenmiş. Sabancı Merkez Camii'nde kullanılan çiniler, İznik Eğitim Vakfı'nın tezgahından çıkmış.

Camiin mihrab cephesinde yer alan çini, üç metreye altı metre boyutlarıyla dünyanın en büyük panosu olma özelliğine sahip. Camide mermer üstüne yapılmış mihrap ve minberdeki tezyini hususları ve revzenleri Semih İrteş projelendirmiş. Sabancı Merkez Camii'nde tüm tezyini hususlar ve tasarımlar Semih İrteş'in elinden geçerek, yedi bin metrekarelik bir alana kalemişi uygulanmış.

Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Camii

Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Camii projesini bir Türk firması üstlenmiş. Caminin kalemişi projeleri ve tatbikatı Semih İrteş'e ait. Caminin mimarı, projelerinde klasik mimariyi günümüzde bütün detayları ve ölçüleriyle kullanmasıyla tanınan Muharrem Hilmi Şenal. Şenal, yaşamakta olduğumuz bu devre içerisinde, klasik mimariyi, bütün detayları ve eski ölçüleriyle hayata geçirmesiyle tanınıyor. Semih İrteş, Aşkaabad Ertuğrul Gazi Camii'nde projenin mimarıyla uyumlu bir birliktelik sergileyerek, sekiz ay gibi bir sürede altı bin metrenin üzerinde bir alana bir kalemişi uygulamış.

Sanatın itici gücü sevgi olmalıdır.

Son olarak, Semih İrteş'in "Her şeyden önce bu sanatları sevmek lâzım. Maalesef günümüzde artık "sevgi" sözcüğünün karşılığına "para" konmakta. Kişiler, eğer klasik sanatlara 'ne kadar para kazanırım?' düşüncesiyle girecek olursa, hiç girmesin. Böyle olursa, piyasanın bir yerinde har vurup harman savuracak, kıracak dökecek, bozacak, para kazanmak için mücadele edecek! Tabii bunlar da büyük sözler. 'Sevecek, para kazanmayacak bu nedir?' Sevgi dediğimiz sözcüğü sanat talíplilerine vermek/kazandırmak, bizim işimiz. Bu insanları görevli etmek de devletin işi." sözleriyle konuşmamız sona eriyor.

Resimler

1-Takkeci İbrahim Ağa Camii, ahşap üstü kalemişi

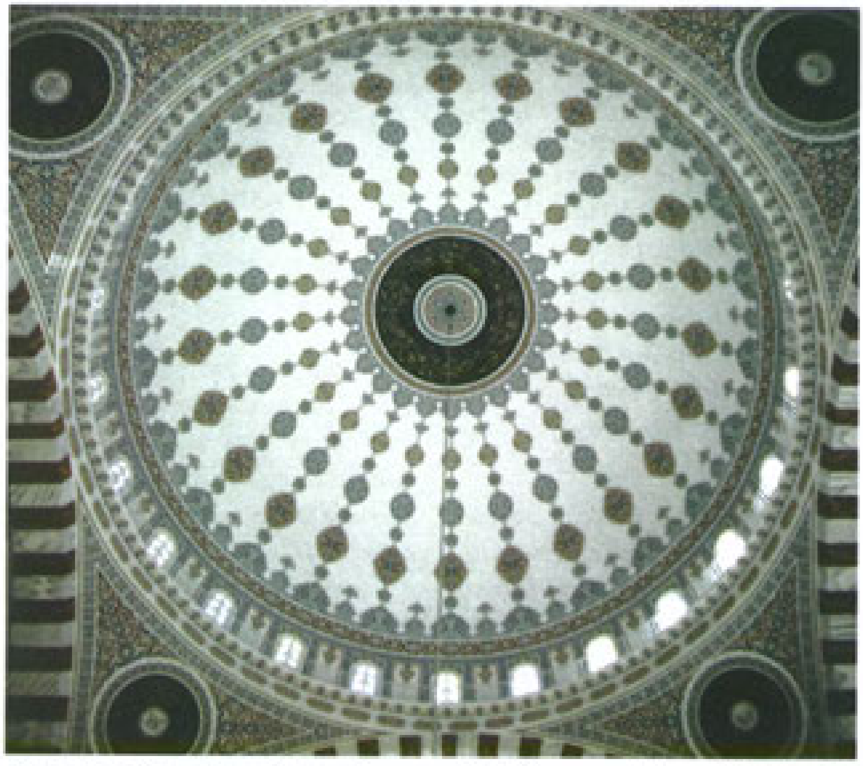
2-Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Camii, ana kubbe ve arslan göğüsleri kalemişleri

3- S.Ahmet Four Seasons Hotel

4-Adana Sabancı Merkez Camii, arslan göğsü ve yarım kubbe kalemişleri

5- Gaziantep Ulu Camii

6-Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Camii, köşe kubbe kalemişleri

those places. No undamental research on kalemişi has been made. There is no school providing a fundamental education either, ot even in Istanbul..." **Kalemişi can survive through state support.**

While emphasizing that the restorations of kalemişi have to be given to very experienced hands, he also points out that the classical arts can survive only through the protection of the state. "The Ottomans have passed on thousands of masterpieces. But the Ottomans have been their supporter and their sole protector. Artistry has reached this level with the palace's support. We cannot say that we can succeed in it without the state's help either.

It is true that the opportunities of the state in today's condition are not too bright. However, at least the middleman in the restoration auctions can be gotten rid of." Through these comments, İrteş emphasizes the significance of the state's support in our classical arts, which are being forgotten. **The family team** Even though the embellishement of a lot of the crafts/arts can be applied by a single artist, kalemişi demands team work. The kalemişi projects prepared by Semih İrteş are carried out by his brothers and the team he has trained. Their father, Muralist Sabri İrteş, had been at the head of the team comprised of the İrteş brothers for many years. Muralist Sabri İrteş has taken an active role in all the restoration works at Topkapı Palace for the past forty years. The number of the members of the team the İrteş brothers have trained has risen up to ten. **An artistry monument: Sabancı Central Mosque** Semih İrteş and his team have completed the embellishement project of the Sabancı Central Mosque in three years. The calligraphy and its envisagement belongs to Calligrapher Hüseyin Kutlu Efendi.The application of the calligraphy onto the walls and the dome of the mosque is a result of the efforts of the İrteş brothers. The tile project inside the mosque has also been carried out by Muralist Semih İrteş. The tiles used in the Sabancı Central Mosque are a product of the İznik Education Foundation.The tiles located in the mihrab of the mosque take pride in being the largest wall panel in the world with its dimensions of three meters to six meters. Semih İrteş has taken the project of embellishing the mihrab constructed over marble as well as the minbar. All the embellishing and the envisaging of the Sabancı Central Mosque has gone through the hands of Semih İrteş and has been applied to a total area of seven thousand square meters. **Türkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Mosque** The project of the Turkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Mosque has been carried out by a Turkish firm. The kalemişi projects and their application belong to Semih İrteş. The architect of the mosque is Muharrem Hilmi Şenalp, who is known for using the classical architecture in his projects today with all its details and measures. Semih İrteş has applied kalemişi on a total area of six thousand meters in a period as short as eight months in accordance with the architect of the project at the Aşkaabad Ertuğrul Gazi Mosque.

The force behind artistry has to be love. Consequently, Semih İrteş concludes that:" Above everything else, one has to love these arts. Unfortunately, in recent times, this "love" is directly identified with "money." It is better for people not to deal with classical arts at all, if their main concern is going to be how to make more money. Because in that case, they damage the market with the ambition to earn money. Naturally, these are big words. "He will love it, but make no money. What kind of a deal is this?" It is our job to add the term "love"into the vocabularies of those seeking art. Distributing the work among them is the job of the state."

[1] Kalemişi is a design in Islamic art, painted on walls or ceilings in a traditionally Islamic style (note of the translator)

[2] Translator's note: Mala is the Turkish word for "trowel"

Slides

1. Takkeci İbrahim Ağa Mosque, kalemişi over wood
2. Turkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Mosque, corner dome kalemişi
3. S.Ahmet Four Seasons Hotel
4. Adana Sabancı Central Mosque, lion breast and half-dome kalemişi
5. Gaziantep Ulu Mosque,
6. Turkmenistan Aşkaabad Ertuğrul Gazi Mosque, main dome kalemişi

Doç. Dr. FETHİ GEDİKLİ

1073/1662-63'te

İstanbulda Yahudi Cemaati

Aşağıda 1073 tarihli İstanbul kadılığı defterinde yer alan Yahudilerle ilgili belgeler değerlendirme konusu yapılacaktır. İstanbul'da belli bir Yahudi nüfusunun bulunduğu malumdur. Bunlar Balat, Hasköy, Galata, Kuzguncuk gibi yörelerde yoğunlaşmakla beraber şehrin her yanına dağılmış vaziyette hayatlarını idame ettiriyorlardı.

Aşağıda 1073 tarihli İstanbul kadılığı defterinde yer alan Yahudilerle ilgili belgeler değerlendirme konusu yapılacaktır. İstanbul'da belli bir Yahudi nüfusunun bulunduğu malumdur. Bunlar Balat, Hasköy, Galata, Kuzguncuk gibi yörelerde yoğunlaşmakla beraber şehrin her yanına dağılmış vaziyette hayatlarını idame ettiriyorlardı. İstanbul Yahudilerinin önemli bir kısmının Endülüs İslam uygarlığını darmadağın eden, Müslümanları ve Yahudileri tamamen yok etmeye yönelen İspanyolların elinden Osmanlı Padişahı II. Bayezid (saltanatı: 1481-1512) tarafından kurtarılıp Osmanlı mülküne yerleştirildiğini biliyoruz. İşte buradaki belgelerde, üzerinden bir buçuk asır süre geçmiş olan bu göçün izlerine tesadüf etmek dikkat çekicidir.

Hakikaten, 27 Receb 1073/5Mart 1663 tarihli bir hüccette (İstanbul, nu. 11, v. 69a-3) İstanbul'da Portakal (Portekiz) cemaati mensupları, içlerinden Arslan veled-i Bünyamin adlı bir Yahudi'yi vekil tayin ederek yine Portakal cemaatinden olup da Üsküdar'da oturan Harun veled-i Nisan'ı cizyesini vermesi için dava etmişlerdi. Buna karşılık Harun, Portakal cemaatinden olduğunu kabul etmiş fakat Üsküdar'daki Valide Sultan vakfı reayasından olduğunu ve cizyesini vakıf reayasıyla birlikte ödediğini belirterek buna dair vakıf mütevellisinden bir senet göstermişti. Bunun üzerine Portakal cemaati vekilinin davası reddedilmişti. Bu dava, vakıf tescilinde gördüğümüz gibi, belki de mizansen icabı başvurulmuş bir davaydı. Hedefi cemaatten toplu olarak alınan cizyeden, davalının cizyesini düşebilmek için elde bir belge bulundurulması ihtiyacı olabilir.

Bu devirde İstanbul'da bazı Portekiz malların bulunduğu anlaşılıyor. Nitekim, 12 Şaban 1073'te (20 Şubat 1663), İstanbul'da Hace Hayreddin mahallesinde oturan bir kadın oğlu ve vekili olan Mehmed Beşe aracılığıyla azatlı cariyesi Mülayim bint-i Abdullah'a pek çok eşyayla birlikte beş Portakal (Portekiz) fincanını da bağışlamıştı (İstanbul, nu. 11, v. 74a-4). Muhtemelen bu Portekiz fincanları İstanbula Portekiz cemaati mensubu olan Yahudilerce getirilmişti.

Burada dikkati çeken bir husus da İstanbul'daki Yahudilerin hâlâ Portakal cemaatinden ve aşağıda geleceği gibi Varya cemaatinden veya Kurduva cemaatinden gibi geldikleri yerlerin isimleriyle anılmakta oluşlarıdır. Hatta bu Yahudiler geldikleri yer esasına göre örgütlenmiş haldedirler ve burada olduğu gibi devletle ilişkilerini, adeta Osmanlı idarecilerince kendilerine kazandırılmış olan bir tür "hukuki kişilik" vasıtasıyla yürütmektedirler. Diğer bir nokta ise Ermenilerde, hatta Rumlarda gördüğümüz bir hususun Yahudilerde de görülmekte oluşudur. O da bazılarının Türkçe isimler taşımakta oluşlarıdır: Gerçekten bir hüccetin Şuhûdu'l-hâlinde (bkz. İstanbul, nu. 11, v. 21a-2) Müslüman olan Abdi Çelebi ibn-i Hüseyin, Şükrüllah bin Mustafa, Mehmed bin Ramazan, Resul bin Rıdvan isimlerinden hemen sonra aynı mahiyette Avraham veled-i Menteş, Culfa veled-i Habib, Menteş veled-i Avraham, Avraham veled-i Zahriye isimleri dikkati çekmektedir. Burada bir Yahudinin babasının, bir diğerinin de oğlunun adı Menteş'tir. Ayrıca iki ayrı Yahudinin adı da Arslan/Aslan'dır. Bu insanlar köken itibariyle Türk olabilecekleri (Karaylar) gibi toplumsal baskıdan salim kalabilmek için bu yola başvurmuş da olabilirler.

14 Receb 1073/22 Şubat 1663 tarihli başka bir belge (İstanbul, nu. 11, v. 65b-6), İstanbul'da Yedikule dışındaki Debbağlar tâifesinin (derici esnafı veya tabakların) kethüdaları ve ihtiyarlarının Balat-kapısı dahilinde sığır boğazlayan Yahudilerden şikayetçi olmalarıyla ilgiliydi. Burada Balat-kapısında oturan ve kasaplık yapan beş Yahudi ile rabbileri davalı konumunda idiler. Dericilerin iddiasına göre, kadimden İstanbul'a gelen koyun ve sığırlar Fatih'in Yedikule haricinde yaptırdığı 13 (biraz aşağıda 33 deniyor. İstanbulun büyüklüğü düşünüldüğünde 33 olması daha doğru görünüyor.) selhhanede (mezbaha-

da) boğazlanırdı. Edirne-kapısı haricinde, Kumkapı, Samatya, Balat, Fener, Aya ve Şuhud kapılarının haricinde sığır ve koyun kesilmesi yasaktı. Halbuki davalı olan bu Yahudiler Balat-kapısı dahilinde sığır ve koyun kestikten başka, yüzdükleri derileri davacılara vermemekteydiler. Bu sebeple, şikayetçiler, Fatihin emrinin adı geçenlere okunmasını ve bundan sonra Eminönü'nden Eyüb'e varıncaya dek yalılarda ve şehir içinde sığır ve koyun kesmemeleri için bu Yahudilere tembih edilmesini istemişlerdi. Kadı da emri şerif uyarınca Yahudilerin anılan yerlerde sığır ve koyun kesmesini yasaklamıştı.

10 Ramazan 1073/18 Nisan 1663 tarihli başka bir hüccetten öğrendiğimize göre, (İstanbul, nu. 11, v. 90b-5) Leh tüccârından Nahum veled-i Musi adlı Yahudi yine Lehli olup Acem diyarında vâki' Saman beldesine giden başka bir Yahudi'ye, orada esir bulunan bir dindaşlarının kurtulmalık parasını emanet etmişti. Parayı emanet eden kişi, parayı yerine ulaştırmakla vazifeli gene Leh tüccârından olan kardeşinin ölmesi üzerine söz konusu paraya kendisinin vaziyet ettiğini bildirmişti. Esirin kurtulması için emanet edilen para 300 kıta altındı..

Bu arada mensupları Yahudilerden meydana gelen İstanbul'da, Mahmud Paşa çarşısındaki boncukçu esnafından olan Yahudiler kendi dinlerinden olan kethüda ve yiğitbaşılarından memnun olmadıkları için mahkemeye müracaat ederek bunların değiştirilmelerini talep etmişlerdi. Boncukçulardan Avraham veled-i Salo, Aslan veled-i Yasef, Davdid veled-i Avraham, Salamon veled-i Avraham, Menahem veled-i Baruh, Menahem veled-i Yako, İsak veled-i Musi, Menahem veled-i Yeraso ve İsak veled-i Yasef'in ifadesine göre, kadimden beri alıp sattıkları boncuk ve sair kendilerine mahsus olan meta taşradan geldiğinde yiğitbaşları ve kethüdaları marifetleriyle aralarında tevzi olunagelmiş iken hâlâ kethüdaları olan İsak veled-i Liyozi adlı Yahudi kadimî âdetlerini icraya kâdir olamadığından aralarında "külli ihtilal vâki" olmuştu". İstedikleri mevcut yiğitbaşı ve kethüdanın görevlerinden alınarak yerlerine bu hizmetleri edaya iktidarı olduğunu bildirdikleri Musi veled-i Avraham'ın kethüdalığa, Avraham veled-i David'in de yiğitbaşılığa tayin olunmasıydı. 2 Cumadelula 1073/13 Aralık 1662 tarihli hüccete göre mahkeme de bu yolda karar vermişti (İstanbul, nu. 11, v. 45b-1).

Defterimizde Yahudilerle ilgili diğer iki hüccet ise alış veriş vesilesiyle tutulmuştu. 11 Safer 1073/25 Eylül 1662 tarihli bir sicile (İstanbul, nu. 11, v. 21a-2) göre, Dergah-ı ali yeniçerilerinin 44. bölüğüne mahsus oda ahalisinden Mehmed Beşe, Varya cemaatinden Harun veled-i David'i dava etmişti. İddiasına göre, 11 ay önce 650 Diyarbekir bezini 1300 esedi guruşa davalı Haruna satmış, malı teslim etmiş ve ondan 440 esedi guruş almış, geriye kalan satış bedeli için Harun bir kısım eşyasını rehin koymuş ve bunlar alıcının vekili tarafından suk-i sultanide müzayedeyle satılarak 130 esedi guruş daha elde edilip Mehmed Çelebi'ye ödenmişti. Buna rağmen Mehmed Beşe'nin Harun'dan 730 esedi guruş daha alacağı kalmıştı.

Rehnedilen eşya ise bir sepet sandığı içinde bir benefşi kontoş, bir paça kürk, bir sansar boğazı kürk, bir köhne sincap kürk, bir köhne kutni kaftan, bir beyaz kemha kaftan, bir kemha kaftan, bir beyaz atlas kaftan, bir beyaz kutni donluk, bir sarık, bir köhne orta keçesi ve otuz vukiyye bakırdan masnû (yapılmış) on sekiz adet bakır eşya idi. Macarcadan gelen "kontoş" esasen Tatar hanlarının giydiği yakalı ve uzun kollu kürk anlamına gelir. Benefşi ise menekşe renkli anlamında bir sıfat olabilir .

Burada adı geçen Varya'nın neresi olduğu malumumuz değildir. Öbür yandan, zikredilen rehnedilmiş eşyanın o dönem toplumundaki genel giyim malzemesini ve anlayışını yansıtmış olacağı söylenebilir. Aynı yargı Yahudi cemaati bakımından da tekrarlanabilir.

Başka bir ticari vak'ada (İstanbul, nu. 11, v. 29a-1) da İstanbul'da, Kurduva cemaatinden kardeş olan iki Yahudi, Mehmed Çelebi ibn-i Mustafa'yı dava etmişlerdi. İddialarına göre, davalının kendilerinden satın aldığı çeşitli emtia bedelinden 3300 akça alacakları vardı. Oysa davalı Mehmed Çelebi, bunu inkar ediyordu. Araya sulhcüler girerek tarafları barıştırmışlardı. Buna göre, Mehmed Çelebi 3300 akça değil 1000 akça vermiş ve taraflar birbirlerini ibra etmişlerdi (9 Rebiülahir 1073/21 Kasım 1662).

Netice : Burada değerlendirme konusu yapılan sınırlı sayıda belge, 1662-63 tarihleri arasındaki bir yıllık sürede Yahudiler hakkında bize bilgi veriyor. Yahudilerin Portakal, Varya, Kurduva cemaati gibi hâlâ daha geldikleri yörenin isimleriyle anıldıkları, Doğu Avrupa'dan (Lehistan-Polonya) başlayarak Osmanlı

memâlikinde ve İran'da ticari faaliyet gösterdikleri; Müslümanlarla ticari münasebetler içinde oldukları görülmektedir. Bu arada, Osmanlı Yahudilerinin kendi içlerindeki ihtilafları da zaman zaman Osmanlı kadısının önüne götürdükleri gözlemlenmektedir. Nihayet burada yer verilen belgelerden şer'iyye sicillerinin cemaatleri ve cemaatlerin birbirleriyle münasebetlerini tetkik etmek bakımından da ehemmiyetli bir kaynak olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır. Şer'iyye sicillerinde bu gayeyle yapılacak araştırmalar Osmanlı devletindeki Yahudilerin toplumsal, kültürsel tarihlerini aydınlığa çıkarmakta bize önemli ölçüde veri sağlayabilecektir.

İstanbul, nu. 11, v. 90b-5

Leh tüccârından Nahum veled-i Musi nâm Yahudi meclis-i şer'-i hatîrde yine tâife-i mezbûreden olup Acem diyârında vâki' Samân nâm beldeye müteveccih olan Yeşva veled-i Avraham nâm Yahudi muvâcehesinde takrir-i kelâm ve bast-ı merâm idüp Leh tüccârından olup bundan akdem mürd olan karındaşım Avraham veled-i Musi nâm Yahudi yedinde esir tahlisi içün huyûtında vaz' olınan üç yüz kıt'a altuna ben vaz'-ı yed itmiş idim hâlâ zikr olınan Samân beldesinde sâkin Hâce Mehemmed Ali el-Kaşi nâm kimesnenün esiri olan Salamon veled-i Efrayim Zale nâm Yahudi nefsini tahlis içün yedine teslime meblağ-ı mezbûrı mesfûr Yeşva Yahudiye def' ve teslim itmeğin hâlâ sual olınup mezbûr Yeşvanun takriri tahrir olınmak matlûbımdır didikde gıbbe's-sual mezbur Yeşva cevabında fi'l-vâki' vech-i muharrer üzre esir-i mezbûr Salamon yedine teslim içün mesfûr Nahum Yahudi yedinden üç yüz kıt'a altun alup kabz eyledüm deyü ikrâr itmeğin hıfzen li'l-mekâl işbu vesika ketb olındı fi'l-yevmi'l-âşir min şehri Ramazâni'l-mübârek li-sene 1073/18 Nisan 1663.

Şuhûdu'l-hâl:

El-hâc Ahmed bin Mahmûd,

Du'âcı Ahmed Çelebi Serbölük,

Şükür Çelebi ibn-i Mustafa,

Abdi Çelebi ibn-i Hüseyin,

Mehmed bin Mehmed.

Sadeleştirilmiş metin

İstanbul, nu. 11, v. 90b-5 : Leh tüccârından Nahum veled-i Musi nâm Yahudi yüce şer'iat mahkemesinde yine adı geçen tâifeden olup Acem diyarındaki Saman beldesine giden Yeşva veled-i Avraham adlı Yahudi karşısında söz söyleyip meramını açıklayıp [dedi ki] Leh tüccârından olup bundan önce ölen kardeşim Avraham veled-i Musi adlı Yahudi'de esir tahlisi için sağlığında verilen üç yüz kıt'a altına ben vaziyet etmiş idim. Halen zikr olunan Saman beldesinde sâkin Hâce Mehemmed Ali el-Kaşi'nin esiri olan Salamon veled-i Efrayim Zale nâm Yahudi'nin nefsini tahlis için zikredilen meblağı bahsi geçen Yeşva Yahudiye def' ve teslim ettim, şimdi sual olunup Yeşva'nın ifadesinin yazılması isteğimdir demesi üzerine Yeşva'ya sorulmuş, o da cevabında gerçekten yazılı şekilde adı geçen esir Salamon'a teslim için Nahum Yahudi'den üç yüz kıt'a altın alıp kabz eyledim diye ikrar etmesi üzerine sözleri hıfzetmek için işbu vesika yazıldı. 1073 yılı Ramazanının onuncu günü/18 Nisan 1663.

Şuhûdu'l-hâl: Mahmud oğlu Hacı Ahmed, Duacı Ahmed Çelebi Bölükbaşı, Mustafa oğlu Şükür Çelebi, Hüseyin oğlu Abdi Çelebi, Mehmed oğlu Mehmed.

İstanbul, nu. 11, v. 45b-1:

Mahmiye-i İstanbul'da Mahmûd Paşa sûkında boncukcı tâifesinden bâisü's-sifr Avraham veled-i Salo ve Aslan veled-i Yasef ve Davdid veled-i Avraham ve Salamon veled-i Avraham ve Menahem veled-i Baruh ve Menahem veled-i Yako ve İsak veled-i Musi ve Menahem veled-i Yeraso ve İsak veled-i Yasef nâm Yahudiler meclis-i şer'-i hatirde her biri takrir-i kelâm ve bast-ı merâm idüp kadimden bey' ü şirâ idegeldügimiz boncuk ve sair bize mahsus olan metâ' taşradan geldikde yiğitbaşı ve kethüdamız ma'rifetleriyle beynimizde tevzi' olınagelmiş iken hâlâ kethüdâmız olan İsak veled-i Liyozi nâm Yahudi kadimi âdetimizi icrâya kâdir olmamağla beynimizde külli ihtilâl vâki' olmışdur mezbûr İsak def' ve cümlemezin ihtiyârı ve kârgüzârı ve kethüdâlık hidmetini edâya iktidârı olan işbu Musi veled-i Avraham kethüdâ ve Avraham veled-i David yiğitbaşı ta'yin olınmak taleb ideriz didiklerinde tâife-i merkûmeye mezbûr Musi kethüdâ ve mezbûr Avraham veled-i David yiğitbaşı ta'yin olınup işbu vesika tâife-i mezbûre talebleri ile ketb olındı fi'l-yevmi's-sâni min Cumâde'l-ulâ li-sene 1073/13 Aralık 1662.

Şuhûdu'l-hâl:

Ahmed Çelebi ibn-i Mahmûd,

Abdi Çelebi ibn-i Hüseyin,

Şükrüllah bin Mustafa,

Ahmed Çelebi Du'âcı.

Sadeleştirilmiş metin

İstanbul, nu. 11, v. 45b-1 : Mahmiye-i İstanbul'da Mahmud Paşa çarşısında boncukçu tâifesinden Avraham veled-i Salo, Aslan veled-i Yasef, Davdid veled-i Avraham, Salamon veled-i Avraham, Menahem veled-i Baruh, Menahem veled-i Yako, İsak veled-i Musi, Menahem veled-i Yeraso ve İsak veled-i Yasef nâm Yahudiler yüce şer'iat mahkemesinde her biri söz alıp [dediler ki] kadimden beri alıp satageldiğimiz boncuk ve sair bize mahsus olan meta taşradan geldiğinde yiğitbaşı ve kethüdamız marifetleriyle aramızda tevzi

olunagelmiş iken hâlâ kethüdamız olan İsak veled-i Liyozi adlı Yahudi kadimî âdetimizi icraya kâdir olmadığından aramızda küllî ihtilal vâki' olmuştur. Adı geçen İsak azledilip cümlemizin ihtiyarı, beceriklisi ve kethüdalık hizmetini edaya iktidarı olan işbu Musi veled-i Avraham kethüda ve Avraham veled-i David yiğitbaşı tayin olunmak taleb ideriz dediklerinde adı geçen tâifeye adı geçen Musi kethüda ve adı geçen Avraham veled-i David yiğitbaşı tayin olunup işbu vesika zikredilen tâife talebi ile yazıldı 1073 yılı Cumadelulasının ikinci günü/13 Aralık 1662.

Şuhûdu'l-hâl: Mahmud oğlu Ahmed Çelebi, Hüseyin oğlu Abdi Çeleb, Mustafa oğlu Şükrüllah, Duacı Ahmed Çelebi.

İstanbul, nu. 11, v. 21a-2 :

Dergâh-ı âli -dâme mahfûfen bi'l-me'âli- yeniçerilerinün kırk dördünci bölüğine mahsus oda ahalisinden fahrü'l-akran işbu baisü'l-kitab Mehmed Beşe ibn-i Hâbil meclis-i şer'-i hatirü lazımi't-tevkirde Varya cemaatinden Harun veled-i David nâm Yahudi mahzarında üzerine dava ve takrir-i kelam idüp mezbur Harun'a tarih-i kitabdan on bir ay mukaddem altı yüz elli aded Diyarbekir bezi bin üç yüz esedi guruşa bey ve teslim ol dahi yedimden ahz ü kabz eyledikden sonra dört yüz kırk esedi guruşı merkum Harun yedinden ahz ü kabz eyledim ve bir sepet sanduğı içinde bir benefşi kontoş ve bir paça kürk ve bir sansar boğazı kürk ve bir köhne sincab kürk ve bir köhne kutni kaftan ve bir beyaz kemha kaftan ve bir kemha kaftan ve bir beyaz atlas kaftan ve bir beyaz kutni donluk ve bir sarık ve bir köhne orta keçesi ve otuz vukiyye bakırdan masnû' on sekiz aded evâni-i nuhâsiyesini bana rehn vaz' eylemiş idi mezbur eşyayı işbu hazır bi'l-meclis olan Levi veled-i Mair nâm Yahudiyi tarafından vekil idüp eşya-yı merkûmeyi semen-i misli ile ahara bey ve semenini def' ü teslim eyle deyü emr itmekle ol dahi vekalet-i mezbûreyi kabul ve emrine binaen eşya-yı merkûmeyi sûk-ı sultânide müzâyede ve yüz otuz esedi guruşa bey idüp meblağ-ı mezbur yüz otuz esedi guruşı mezbur Harun'un emri ile bana def' ü teslim eyleyüp bâki zimmetinde yedi yüz otuz esedi guruş hakkım kalmış idi hâlâ taleb iderim didikde gıbbe's-sual mezbur Harun cevabında kadiyye bâlâda tafsili mürur itdügi vech üzre ikrar ve müddei-i mezbur Mehmed Beşe'ye zikri mürur iden kırmızı Diyarbekir bezi semeninden zimmetimde bâki yedi yüz otuz esedi guruş vâcibü'l-edâ ve lâzımu'l-kazâ deynümdür deyü bi-tav'ihi ikrar ve itiraf itmeğin mucebince meblağ-ı bâki yedi yüz otuz esedi guruşı müddei-i merkum Mehmed Beşe'ye eda vü teslime merkum Harun'a tenbih birle mâ vakaa bi't-taleb ketb olındı hurrire fi'l-yevmi'l-hâdi aşar min Saferi'l-hayr li-sene selâs ve seb'in ve elf/25 Eylül 1662.

Şuhûdu'l-hâl:

Abdi Çelebi ibn-i Hüseyin,

Şükrüllah bin Mustafa,

Mehmed bin Ramazan,

Resul bin Rıdvan,

Avraham v. Menteş,

Culfa v. Habib,

Menteş v. Avraham,

Avraham v. Zahriye.

Sadeleştirilmiş metin

İstanbul, nu. 11, v. 21a-2 : Dergah-ı âli büyüklükleri ve şerefleri daim olsun- yeniçerilerinin kırk dördüncü bölüğüne mahsus oda ahalisinden akranlarının öğüncü işbu yazının yazılmasına sebep olan Hâbil oğlu Mehmed Beşe yüce şeriat mahkemesinde Varya cemaatinden David oğlu Harun adlı Yahudi'yi dava edip ve söz söyleyip [dedi ki] "Harun'a belge tarihinden on bir ay önce altı yüz elli adet Diyarbekir bezini bin üç yüz esedi guruşa satıp teslim, o da elimden ahz ü kabz eyledikten sonra dört yüz kırk esedi guruşu Harun'dan ahz ü kabz eyledim. Ve bir sepet sandığı içinde bir benefşi kontoş, bir paça kürk, bir sansar boğazı kürk, bir köhne sincap kürk, bir köhne kutni kaftan, bir beyaz kemha kaftan, bir kemha kaftan, bir beyaz atlas kaftan, bir beyaz kutni elbiselik (donluk), bir sarık, bir köhne orta keçesi ve otuz vukiyye bakırdan yapılmış on sekiz adet bakır eşyasını bana rehin koymuş idi. İşbu mahkemede bulunan Mair oğlu Levi adlı Yahudiyi tarafından vekil edip zikredilen eşyayı misil bedeli ile başkasına satıp bedelini öde ve teslim eyle diye emrettiğinden o da bu vekaleti kabul ve emrine uyarak zikredilen eşyayı "Sûk-ı Sultani"de müzâyede ve yüz otuz esedi guruşa satıp bahsi geçen meblağ olan yüz otuz esedi guruşu Harun'un emri ile bana teslim eyledi. Baki üzerinde yedi yüz otuz esedi guruş hakkım kalmış idi, hâlen talep ederim", dedi. Harun'a sorulduğunda cevabında, hadisenin yukarıda tafsili geçtiği biçimde olduğunu kabul ve davacı Mehmed Beşe'ye zikri geçen kırmızı Diyarbekir bezi bedelinden üzerinde geriye yedi yüz otuz esedi guruş ödenecek borcumdur diye samimiyetle ikrar ve itiraf ettiğinden gereğince kalan meblağ yedi yüz otuz esedi guruşu davacı Mehmed Beşe'ye eda ve teslime Harun'a emredilerek olay istek üzerine yazıldı. Bin yetmiş üç yılının Safer ayının on birinci günü yazıldı/25 Eylül 1662.

Şuhûdu'l-hâl: Hüseyin oğlu Abdi Çelebi, Mustafa oğlu Şükrüllah, Ramazan oğlu Mehmed, Rıdvan oğlu Resul, Menteş oğlu Avraham, Habib oğlu Culfa, Avraham oğlu Menteş, Zahriye oğlu Avraham.

MUSTAFA NADİR ÖNAY

Yayın Dünyasından

Tanpınar; Yeniden yeniden....

Küreselleşmeden sadece iş dünyası değil kültürel yapılar da zarar görüyor. Maalesef Türkiye ve Türk Kültürü de küreselleşme temelli kültür bombardımanından ağır yaralar aldı ve almaya devam ediyor. Bunu görmek için bir iki televizyon kanalına göz atmak, bir gazete bayisi önünde yürümek, bir caddede seyre çıkmak bile yeterli. Böyle devam ederse; sözlü kültür aktarımının zayıflaması, yazılı-basılı eserlerin çoğunun küreselleşme rüzgarının esiri olması, diğerlerinin yetersizliği, televizyondaki yabancı yapımlarının tesirleri ve milli kültürü aktarıp yeniden üretememekten dolayı; gelecek nesiller bambaşka bir kültürün insanı olma tehlikesiyle karşı karşıya kalacak.

İşte bu durum karşısında, içe kapanmadan kendini yeniden üreten ve küreselleşme dahil gelebilecek her türlü rüzgar karşısında durabilecek sağlam bir yapıya ihtiyaç duyulmaktadır.

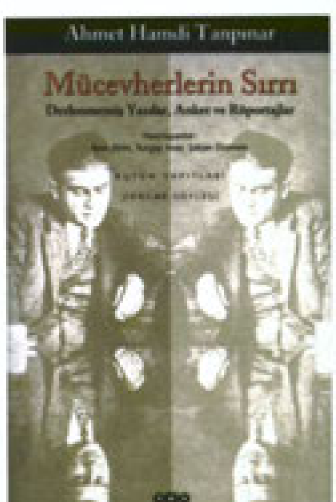
Bu noktada, içe kapanmadan kendini yenilemenin, yeni bir terkip oluşturmanın fikriyatı üzerine bir ömür veren Ahmet Hamdi Tanpınar, yeniden yeniden okunacak isimlerin başında geliyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar; "Mücevherlerin Sırrı" ve "Bir Gül Bu Karanlıklarda"

Değişme ama nasıl bir değişme? Gelişme ama nasıl bir gelişme? Şüphesiz en azından son iki asırdır hafızamızı yorduğumuz en önemli meselelerin merkezinde bu sorular bulunuyor. Ahmet Mithat Efendi'den, Peyami Safa'ya, Ömer Seyfettin'den Mehmet Akif'e, hemen bütün edibler, Mümtaz Turhan'dan Erol Güngör'e, Nurettin Topçu'dan Cemil Meriç'e bütün sosyologlarımız ve düşünürlerimiz kültürel değişmenin boyutları ve getirdiği çıkmazlar üzerine düşünmüşler ve eser vermişlerdir. Hatta bazıları yaşadığımız serüvenin sonunda ortaya çıkan tipleri karikatürize ederek traji-komik durumu sergilemişlerdir. Bu çerçevede hiç şüphesiz romanları ve denemeleriyle ilk akla gelecek isimlerden birisi de Ahmet Hamdi Tanpınar'dır.

Tanpınar, Huzur, Saatleri Ayarlama Enstitüsü ve 19.Asır Türk Edebiyatı Tarihi başta olmak üzere denemeleriyle bu konu üzerinde en ciddi biçimde düşünen aydınlarımızın başında gelir.

Ahmet Hamdi Tanpınar doğumunun 100.yılı vesilesiyle hazırlanan iki eserle yine gündemimizde.

Mücevherlerin Sırrı

Tanpınar'ın değişik yayın organlarında yayınlanmış ama kitaplaşmamış yazıları doğumunun 100.yılı hatırasına **Mücevherlerin Sırrı** adıyla okuyucusuyla buluştu. Bu yıl da Ahmet Hamdi Tanpınar hakkında yazılmış yazılar bir araya getirilerek yine onun hatırasına armağan edildi. Her iki eser de bu büyük romancı ve düşünürü tekrar gündemimize taşımanın yanında onu daha iyi tanıma açısından da birer vesile oldular. Romanlarında başka kişiliklerin ardından, ilmi eserlerinde bir bilim adamının süzgecinden konuşan yazarı, denemelerinde biraz daha perdelerden sıyrılmış ve birinci tekil şahıs olarak tanıma fırsatı buluyoruz. Tanpınar'ın geniş tecessüsünün sınırlarını ifşa eden bu yazılarda pedegoji ve çocuk konusundan, Garp-Şark zihniyet ve medeniyetine dair mülahazalara, mimari'den resim ve edebiyata bir çok sahada, zaman zaman anlamaya çalışan, zaman zaman yargılayan ve hükümler veren bir kişilikle karşımızda buluruz. Hele 27 Mayıs ve Demokrat Parti'nin yargılanması sonrasında yazdığı bir yazı var ki Türk siyasi hayatının bugün için de konuşulan problemlerini tartışması bakımından, yaklaşan seçimler arafesinde fevkalade önemlidir. Kitapta yer alan yazılardan birisi de "Garp ve Şark üzerine" başlığını taşıyor.1934 yılında Yeni Adam dergisinde yayınlanan bir yazısındaki Tanzimat'ı değerlendiren satırları Avrupa Birliği tartışmalarının doruğa çıktığı şu günlerde okumak daha anlamlı hale geliyor; "Avrupa Tanzimat'a güldü ve alkışladı, müstemleke zihniyeti genişliyordu. Fakat Garp'lı Türkün uyanışını aynı suretle karşılayamadı; Hayırhah tebessümün yerini çatılmış kaşlar aldı... Bugünkü Avrupa Garplılaşan Türk'le çoktan beri kendisini tehdit eden tehlikenin ciddiyetini biraz daha iyice gördü; Avrupa genişliyordu. İhtiyar Avrupa'nın bunu istememek için epeyce sebebleri vardır; Onun için yeni Türkiye'yi ciddi olarak kabul etmek ve öyle mütala etmek zaruretini duyuyor ve şimdi bu çetin mevzunun etrafında hemen her gün yeni bir terkip yapıyor. Vakıa işin künhünü henüz kavrayamadı; fakat bir gün tamamiyle anlayacağı tabiidir."

Bir gül Bu Karanlıklarda

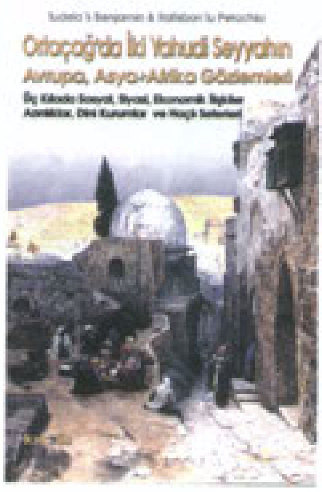
Abdullah Uçman ve Handan İnci'nin hazırladığı **"Bir Gül Bu Karanlıklarda"** Tanpınar Üzerine Yazılar adını taşıyan kitap yine Ahmet Hamdi Tanpınar'ın 100.doğum yıldönümü hatırasına hazırlanmış ve Tanpınar ve eserleri üzerine yazılmış 100 yazının bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir eser. Tanpınar'ın da ısrarla üzerinde durduğu konular hala önemini korurken Tanpınar'ın kendisi de aydınların özelikle son yıllarda yoğun ilgisiyle karşılaşmıştır. Hilmi Ziya Ülken, Orhan Okay, Mehmet Kaplan, Ahmet Kutsi Tecer, Asaf Halet Çelebi Ömer Faruk Akün,Ahmet Muhip Dıranas, Abdülhak Sinasi Hisar gibi yazarı tanımış veya ondan ders almış çağdaşlarının yanında Hilmi Yavuz, İnci Engünün, Birol Emil gibi yetkin isimle-

rin de değerlendirmelerinin bulunduğu kitap Tanpınar'ı anlama yolunda toplu bir imkan sunmuş olmakla büyük bir ihtiyaca cevap veriyor.

Mücevherlerin Sırrı,
Hazırlayanlar; İlyas Dirin,
Turgay Anar, Şaban Özdemir,
Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001

"Bir Gül Bu Karanlıklarda"
Tanpınar Üzerine Yazılar,

Hazırlayanlar; Abdullah Uçman,
Handan İnci,
Kitabevi, İstanbul 2002

Gezi

Ortaçağ'a seyahat Tedula'lı Benjamin ve Ratisbon'lu Petachia

Ortaçağ'da iki Yahudi Seyyahın Avrupa,Asya ve Avrupa Gözlemleri

Kaknüs Yayınları, İstanbul,2001

Üç kıtada sosyal, siyasi, ekonomik ilişkiler, azınlıklar, dini kurumlar ve Haçlı Seferleri gibi konu zenginliği barındıran iki seyahatnamenin toplu yayını olan ve Nuh Aslantaş tarafından dilimize kazandırılan bu eser, Ortaçağ hayatı hakkında büyük bir bilgi kaynağı. 16. Yüzyıllar'dan itibaren Batı dillerine kazandırılan bu eserin geç de olsa Türkçe olarak yayınlanması sevindirici. Çünkü, seyahatnamelerde, Ortaçağ Yahudileri'nin değişik yönleriyle ilgili bilgiler bulabildiğimiz gibi, Türk ve İslam tarihiyle ilgili değişik açıklamalar da yer alıyor. Büyük İslam şehirlerini de dolaşan yazarlar; Bağdat, Şam, İskenderiye hakkında orijinal bilgiler veriyorlar. Nişabur ve çevresinde yaşayan Yahudiler'in Oğuzlar'la ilişkileri de bu çerçevede eserde geniş yer buluyor. Ayrıca seyahatlerin , Haçlıların Kudüs'ü işgal yıllarında yapılmış olması bu döneme ait değerli bilgilere birinci elden ulaşmamızı sağlıyor. Eserde yine aynı dönem Roma ve Bizans şehirleri hakkında çarpıcı gözlemler de yer alıyor.

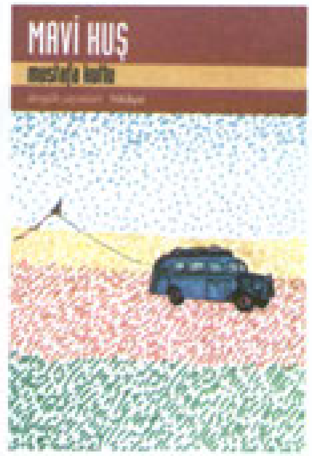
Edebiyat

Yeni bir uzun hikaye

Mustafa Kutlu,
Mavi Kuş

Dergah yayınları,2002,İstanbul

Günümüzde herhangi bir eseri okuyucuya ulaştırmak mesele haline geldi. Okuyucuya ulaşanlar da bilboard ve televizyon reklamlarıyla bu işi becerebilenler.Ama bu gerçeğin dışında olan yazarlar da var. Eseri yayınlanır yayınlanmaz reklamsız, o televizyon senin bu televizyon benim dolaşmadan okuyucusuyla buluşan bir yazar var;Mustafa Kutlu. Son dönem Türk Edebiyatı içerisinde hakikaten hakkıyla yer alabilecek önemli isimlerden birisi Mustafa Kutlu. Kutlu , 1968'den beri sürdürdüğü hikayeciliğini özellikle son dört beş eseriyle farklı bir mecraya doğru akıtarak orjinal bir biçim ve üslupla edebiyatımızın yüzakı olduğunu gösterdi. Son eseri Mavi Kuş'ta bundan önce yayınladığı Beyhude Ömrüm,Uzun Hikaye gibi eserlerde denediği hikaye ile roman arasında kalan ama bir önceki eserinin ismi gibi uzun hikayelerine devam ediyor. Mavi Kuş, Kutlu'nun her şey kendiliğinden oluyormuş gi-

bi yapmacıksız ve abartısız duru Türkçesi'yle alıp götürüyor;

"Sıcaktan dili dışarı düşmüş bir köpek sarsak, ağır ve bezgin adımlarla meydanı bir baştan ötekine geçip köşedeki kasabın önünde durur. Oracıkta dikilen kademli sokak kedileri kendilerine benzeyen bu yaşlı köpeği umursamaz. Kasap dükkanının gölgeli kapısında naylon şeritlerden, rengarek boncuklardan oluşmuş bir sineklik asılıdır.

Sineklik kıpırdamaz.

Havada en ufak bir esinti yoktur.

Öğle sıcağı kasabının üzerine abanmıştır. Öyle ki sanırsınız gökten kıvılcım yağıyor. Binalar, ağaçlar, insanlar ve açıktaki bilumum eşya bir ışık selinde yıkanmaktan bitap düşüp yerlere serilmiştir. Kaburgaları açlıktan birbirine geçmiş yaşlı köpek, kasabın kapısına mahmur bakışlarla bir göz attıktan sonra, yine öyle yalpalayarak köşeyi kıvrılır, top akasyanın gölgesine yatar."

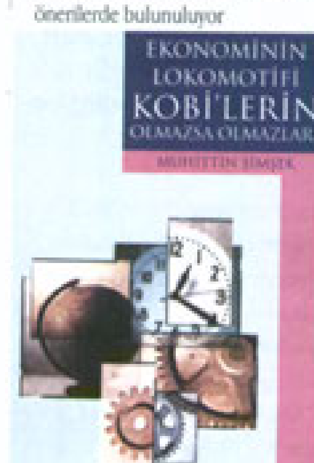
İş Dünyası

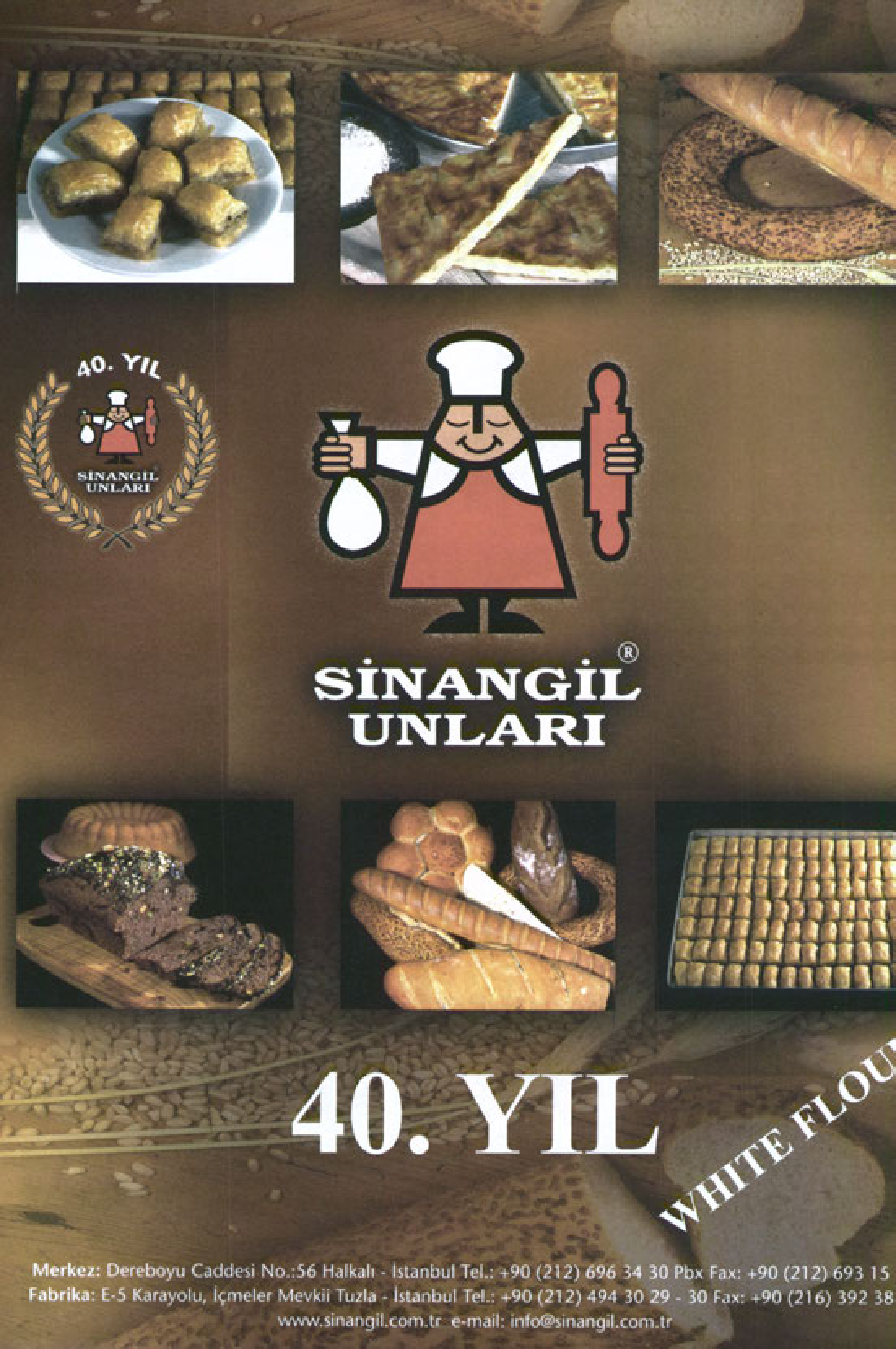
KOBİ'lerde kalite nasıl sağlanır?

Ekonominin lokomotifi KOBİ'lerin olmazsa olmazları

Muhittin Şimşek,
Alfa yayınları,2002,İstanbul

Teknoloji, başdöndürücü hızla gelişirken, üretimin esas girdisi olan insan faktörünün önemi de daha da anlaşılır olmaktadır. Bilinen bir gerçek var ki; insanı gözardı ederek hiçbir şey başarılamaz. Çünkü neticede yüksek teknolojiye sahip teçhizatı kullanacak olan, yani işi yapacak olan insandır. "Kalite" kavramı yıllardır, "Kontrol", kavramı ile birlikte kullanılmış ve hep Kalite, kontrol olarak algılanmıştır. Buna bağlı olarak da ürünün kalitesinden sadece Kontrol departmanı sorumlu olmuştur. Bu anlayış, hep bozuk ürünü ayıklamak ya da -mümkünse- yeniden gözden geçirmeyi öngörmüştür. Oysa kaliteyi etkileyen çok başka faktörler de gelmektedir ki bunların başında insan bulunur. Daha önce bu fikre dayanarak hazırladığı Toplam Kalite Yönetimi ve Toplam Kalite Yönetiminde Performans Ölçme gibi eserlerini okuduğumuz Muhittin Şimşek yeni bir eseriyle karşımızda; **Ekonominin lokomotifi kobilerin olmazsa olmazları** Ülkemiz açısından genel bir değerlendirme yapılacak olursa işyeri sayısı, çalışanlar sayısı ve katma değer olmak üzere üç önemli göstergeye bakıldığında küçük ve orta ölçekli işletmelerin ülkemizin gerek sosyal gerekse ekonomik dokusunda önemli bir yer işgal ettiği görülüyor... Dünyada da, ülkemizde de ekonominin lokomotifi KOBİ'lerdir. KOBİ'lere verilen önemin göstergesi olarak ortaya çıkan bu çalışmada KOBİ'lerin "olmazsa olmazları" diye nitelendirilebilecek eğitim, yönetim, iletişim, çevre faktörleri, insan unsurları gibi eksikler irdelenerek çözüm yolları konusunda önerilerde bulunuluyor

40. YIL
SİNANGİL UNLARI
SİNANGİL®
UNLARI
40. YIL
WHITE FLOU
Merkez: Dereboyu Caddesi No.:56 Halkalı - İstanbul Tel.: +90 (212) 696 34 30 Pbx Fax: +90 (212) 693 15
Fabrika: E-5 Karayolu, İçmeler Mevkii Tuzla - İstanbul Tel.: +90 (212) 494 30 29 - 30 Fax: +90 (216) 392 38
www.sinangil.com.tr e-mail: info@sinangil.com.tr

lımızdaki
stanbul
lümüzdeki
Şehir!
herkesin
evi olsun
kampanya
06 eylül – 05 kasım 2002
0
peşinat
Sabit taksit
kira
öder gibi
taksitler
5
yıl
vade
208
milyondan
başlayan
taksitler
3
ayda
teslim
endik-Aydos Evleri
12.477 03 00
www.kiptas.com.tr
küdar: 342 97 40 - 343 74 25
Kadıköy: 414 80 11 - 12
KİPTAŞ
"yaşanılır ve güvenilir mekanlar üretir"
İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ